

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

THE HISTORY OF BUDDHISM

GB 405

ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

คณะผู้จัดทำ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย

ISBN 978-974-8433-82-0

หากนักศึกษามีข้อเสนอแนะหรือคำแนะนำ กรุณาส่งมาที่

ชมรมประสานงาน DOU

ตึกปณ. 69 ปณจ. คลองหลวง

จ.ปทุมธานี 12120

โทรศัพท์ 0-2901-1013, 0-2901-1017

โทรสาร 0-2901-1014

<http://www.dou.us>

คำนำ

วิชา GB 405 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เป็นวิชาที่มุ่งให้นักศึกษาได้เรียนรู้ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สภาพสังคมอินเดียดั้งเดิมก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้น เพื่อให้ทราบพื้นฐานความเชื่อของคนในยุคหนึ่งก่อนที่จะหันมานับถือพระพุทธศาสนา จากนั้นจึงศึกษาความเป็นไปของพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล การเปลี่ยนแปลงความเชื่อของคนในสังคมอินเดีย ความเป็นไปของพระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพานทั้งความเจริญและความเสื่อม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่นานาประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้นักศึกษาได้เห็นร่องรอยของประวัติศาสตร์อันจะนำมาเป็นบทเรียนและนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต

เอกสารประจำชุดวิชานี้เป็นการทำงานร่วมกันเป็นคณะกรรมการ แม้จะผ่านการตรวจทาน แต่ก็อาจมีสิ่งที่ไม่สมบูรณ์อยู่บ้าง จึงหวังว่าผู้รู้หรือผู้อ่าน จะให้ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงและพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

คณะกรรมการประจำชุดวิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

มิถุนายน พ.ศ.2550

สารบัญ

คำนำ	(3)
รายละเอียดชุดวิชา	(6)
วิธีการศึกษา	(7)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ประวัติศาสตร์คืออะไร	4
1.2 ทำไมต้องศึกษาประวัติศาสตร์	6
1.3 จะศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการอย่างไร	10
บทที่ 2 สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล	13
2.1 ภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์อินเดีย	17
2.2 กำเนิดและพัฒนาการทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์	22
บทที่ 3 สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล	41
3.1 สภาพเศรษฐกิจและการปกครอง	45
3.2 ครุทั้ง 6 ลัทธิร่วมสมัยยุคพุทธกาล	48
3.3 พุทธประวัติ	53
3.4 การบังเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลง ความเชื่อและวัฒนธรรมในสังคมอินเดีย	56
บทที่ 4 พระพุทธศาสนาในอินเดียหลังยุคพุทธกาล	65
4.1 พระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน 500 ปี	69
4.2 พระพุทธศาสนาในยุค พ.ศ.500–1000	78
4.3 พระพุทธศาสนาในยุคเสื่อมจากอินเดีย	96

บทที่ 5 พระพุทธศาสนาในเอเชีย	107
5.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในเอเชีย	110
5.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชีย	112
บทที่ 6 พระพุทธศาสนาในตะวันตก	177
6.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในตะวันตก	180
6.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในตะวันตก	185
6.3 สาเหตุที่ชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา	220
บทที่ 7 บทสรุป	225
7.1 สรุปประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา	229
7.2 ตารางเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา	231

รายละเอียดชุดวิชา

1. คำอธิบายชุดวิชา

GB 405 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สภาพสังคมอินเดียก่อนพุทธกาล ความเป็นไปของพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล พุทธประวัติ การบริหารองค์การสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อของคนในสังคมอินเดีย ความเป็นไปของพระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพานทั้งความเจริญและความเสื่อม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่นานาประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ชุดวิชา

1. เพื่อให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ทราบเหตุผลที่มาที่ไปของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งเหตุแห่งความเจริญและเหตุแห่งความเสื่อมของพระพุทธศาสนา

2. เพื่อให้นักศึกษาสามารถนำความรู้จากวิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ทั้งด้านการดำเนินชีวิตส่วนตัวและในงานพระพุทธศาสนา

3. เพื่อให้นักศึกษาเห็นแบบอย่างและปฏิบัติของพุทธบริษัทในอดีตที่อุทิศตนต่องานพระพุทธศาสนา อันจะก่อให้เกิดกำลังใจและแรงบันดาลใจในการรักษาและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาต่อไป

3. รายชื่อบทที่สอน

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล

บทที่ 3 สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล

บทที่ 4 พระพุทธศาสนาในอินเดียหลังยุคพุทธกาล

บทที่ 5 พระพุทธศาสนาในเอเชีย

บทที่ 6 พระพุทธศาสนาในตะวันตก

บทที่ 7 บทสรุป

วิธีการศึกษา

1. การเตรียมตัวเพื่อการศึกษาด้วยตนเอง

การศึกษาแต่ละบทของชุดวิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา นักศึกษาควรปฏิบัติดังนี้

ก. ใช้เวลาศึกษาวันละ 1 ชั่วโมง และควรศึกษาให้จบบทภายใน 1-2 สัปดาห์

ข. ควรทำแบบฝึกหัดก่อนบทเรียน เพื่อทดสอบความรู้ความเข้าใจ และทำกิจกรรมในระหว่างบทเรียนตามที่กำหนดไว้ เมื่อได้ศึกษาบทเรียนเสร็จแล้ว ควรตรวจสอบความรู้ความเข้าใจในบทเรียนด้วยการทำแบบฝึกหัดท้ายบท

ค. ควรศึกษาประกอบกับสื่อการสอน โดยเฉพาะจากการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (มีรายละเอียดในข้อที่ 5)

2. การประเมินผลตนเองก่อนและหลังเรียน

ขอให้นักศึกษาทำแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียนในกิจกรรมแต่ละบท เพื่อวัดพื้นฐานความรู้เดิมของนักศึกษาว่ามีความรู้ในเนื้อหาที่จะศึกษามากน้อยเพียงใด และควรมุ่งมั่นสนใจในเนื้อหาใดที่นักศึกษายังขาดความรู้หรือมีความรู้น้อย หลังจากศึกษาเอกสารการสอนโดยตลอดทั้งบทแล้ว ขอให้นักศึกษาทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนในกิจกรรมท้ายบท ซึ่งจะช่วยให้นักศึกษาสามารถทราบได้ว่าได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากเดิมมากน้อยเพียงใด และมีความรู้ในเนื้อหาอยู่ในเกณฑ์พอที่จะข้ามไปศึกษาบทต่อไป ได้หรือไม่ เกณฑ์ที่ถือว่าพอใช้คือตอบถูกประมาณร้อยละ 80 ของแบบประเมินผลตนเองก่อนหรือหลังเรียนแต่ละชุด ขอให้ศึกษาพึงตระหนักว่าการทำแบบประเมินผลตนเองก่อนและหลังเรียนด้วยความซื่อสัตย์ต่อตนเองเท่านั้นจึงจะได้ผล

3. การศึกษาเอกสารการสอน

ก่อนศึกษาเนื้อหาในแต่ละบท ขอให้ศึกษาแผนการสอนประจำบท โดยดูว่าในบทนั้นมีกี่ตอน มีหัวเรื่องอะไรบ้าง ให้ศึกษาแนวคิดและวัตถุประสงค์ แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

เมื่ออ่านรายละเอียดของแต่ละเรื่องในแต่ละตอนจบแล้ว ควรบันทึกสาระสำคัญของแต่ละเรื่องและปฏิบัติกิจกรรมที่กำหนดไว้ในท้ายบท ก่อนจะศึกษาเรื่องอื่นๆ ต่อไป การปฏิบัติ

กิจกรรมนี้จะช่วยให้นักศึกษาสามารถประเมินผลตนเองได้ว่า นักศึกษามีความเข้าใจในสิ่งที่อ่านมากน้อยเพียงใด อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและมีคุณค่าต่อชีวิตอย่างแท้จริง ฉะนั้นนักศึกษาจึงควรปฏิบัติกิจกรรมทุกอย่างด้วยตนเองและอย่างต่อเนื่อง

4. การทำกิจกรรม

นักศึกษาควรบันทึกสาระสำคัญและทำกิจกรรมทุกอย่างที่ได้รับมอบหมาย เพราะกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นมากสำหรับการศึกษาชุดวิชานี้ และควรทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรมด้วยตนเองก่อนตรวจคำตอบจากแนวตอบท้ายบท

5. ศึกษาผ่านบทเรียนทางการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมและสื่อเสริม

เนื่องจากการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียม หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ดาวธรรม” ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิศึกษาธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม เป็นสื่อที่มีการนำเสนอสาระความรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ นักศึกษาสามารถติดตามชมและศึกษารายการต่างๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะรายการพุทธประวัติและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวิชานี้โดยตรง ให้นักศึกษาทำความเข้าใจเนื้อหาพร้อมทั้งศึกษาเพิ่มเติมจากสื่อเสริมบทเรียน (ซึ่งเรียกว่า E-Learning) ซึ่งทางมหาวิทยาลัยได้ผลิตขึ้นเพื่อประกอบการเรียนโดยตรง (นักศึกษาสามารถสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมได้ที่ชมรมประสานงาน DOU ตามที่อยู่ที่ท่านสมัครเรียน)

6. เข้าโรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา

เพื่อให้นักศึกษามีความเข้าใจในการเรียนวิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามากขึ้น นักศึกษาควรติดตามรายการธรรมะซึ่งเรียกว่า “โรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา” อันเป็นรายการหนึ่งในการศึกษาธรรมะทางไกลผ่านดาวเทียมที่มีการนำเสนอทุกวันจันทร์-เสาร์ ตั้งแต่เวลา 19.00-21.00 น. (เวลาในประเทศไทย) หรือเวลาช่วงอื่นที่มีการทบทวน ตามที่แจ้งไว้ในผังรายการ ซึ่งนักศึกษาสามารถสอบถามหรือขอรับเอกสารดังกล่าวได้ที่ชมรมประสานงาน DOU ที่ใกล้ที่อยู่ของท่าน

บทที่ 1

บทนำ

เนื้อหาบทที่ 1

บทนำ

1.1 ประวัติศาสตร์คืออะไร

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาคืออะไร

1.2 ทำไมต้องศึกษาประวัติศาสตร์

ทำไมต้องศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

1.3 จะศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการอย่างไร

จะศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการอย่างไร

แนวคิด

1. ประวัติศาสตร์ มีความหมาย 2 ประการ คือ เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีต และ เหตุการณ์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์ได้ค้นคว้าหาหลักฐาน แล้วนำมาวิเคราะห์ ตีความหมาย และเรียบเรียงขึ้นโดยหยิบยกขึ้นมาเฉพาะสิ่งที่คิดว่ามีความสำคัญ

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จึงหมายถึง เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนา ในอดีต และเหตุการณ์ที่นักประวัติศาสตร์ได้ค้นคว้าหาหลักฐาน แล้วนำมาวิเคราะห์ ตีความหมาย และเรียบเรียงขึ้นโดยหยิบยกขึ้นมาเฉพาะสิ่งที่คิดว่ามีความสำคัญ

2. จุดประสงค์ของการศึกษาประวัติศาสตร์ ก็เพื่อนำมาเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบัน เพื่อนำความรู้ในอดีตมาสร้างความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน และเพื่อเป็นพื้นฐานในการคาดคะเนความเป็นไปในอนาคต เป็นต้น

3. วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างน้อยต้องประกอบด้วย 3 ประการ คือ ต้องศึกษาด้วยความสนใจใคร่รู้ในประวัติศาสตร์ ศึกษาโดยใช้ความจำประกอบความเข้าใจ และศึกษาโดยคำนึงถึงเจตจำนงของผู้เขียนประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพราะจะทำให้ นักศึกษาสามารถตีความประวัติศาสตร์ได้ถูกต้องแม่นยำมากขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาทราบว่าประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา คืออะไร รวมทั้งสามารถอธิบายได้อย่างถูกต้อง

2. เพื่อให้นักศึกษาทราบเหตุผลว่าทำไมต้องศึกษาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา รวมทั้งสามารถอธิบายได้อย่างถูกต้อง

3. เพื่อให้นักศึกษาทราบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา รวมทั้งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ประวัติศาสตร์คืออะไร

ประวัติศาสตร์คืออะไร นักศึกษาหลายคนคงคิดว่า เป็นคำถามที่ไม่น่าจะถาม เพราะคำตอบชัดเจนใจของนักศึกษาที่อยู่แล้ว แต่เชื่อหรือไม่ว่า สิ่งที่นักศึกษาคิดว่ารู้แล้ว ความรู้นั้นกลับไม่ตรงกันแต่ทุกคนจะให้นิยามแตกต่างกันตามความคิดและประสบการณ์ของตน ถ้าจริง สิ่งที่เรานั้นก็ควรจะตรงกัน เพราะในเรื่องเดียวกันสิ่งที่ถูกต้องมีเพียงหนึ่งเดียว แม้แต่นักประวัติศาสตร์เองที่เกือบทั้งชีวิตทุ่มเทศึกษาในเรื่องนี้มายาวนาน ก็ยังให้คำตอบไม่ตรงกันเสียทีเดียว

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ให้ความหมายว่า ประวัติศาสตร์ คือ “การศึกษาความเป็นมาของมนุษยชาติหรือสังคมใดสังคมหนึ่งตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน ถึงอนาคต โดยอาศัยวิธีการบางประการที่เป็นที่รู้จักกันว่าวิธีของประวัติศาสตร์ (historical method)”¹

ดร.สืบแสง พรหมบุญ ให้ความหมายของประวัติศาสตร์ไว้ 2 ประการ ในความหมายที่กว้างที่สุด ประวัติศาสตร์ หมายถึง “ประสบการณ์ทั้งหมดในอดีตของมนุษย์” ส่วนอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง “การเขียนข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ และประสบการณ์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์เห็นว่ามีคุณค่าขึ้นมาใหม่โดยอาศัยการค้นคว้า การวิเคราะห์ และการตีความจากหลักฐานทั้งปวงที่มีอยู่”²

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ให้ความหมายประวัติศาสตร์ไว้ว่า “การศึกษาประวัติของมนุษยชาติ ซึ่งหมายถึง ความทรงจำของสังคมมนุษย์ในอดีตที่ได้รับการบันทึกไว้ คำว่าประวัติศาสตร์ มาจากการสมาสคำว่า “ประวัติ” ซึ่งหมายถึง เรื่องราวความเป็นไป กับคำว่า “ศาสตร์” ซึ่งแปลว่า ความรู้ เข้าด้วยกัน เพื่อบัญญัติใช้หมายถึง คำว่า history ในภาษาอังกฤษ”³

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์*, ปรัชญาประวัติศาสตร์, 2527 หน้า 65

² นันทนา กปิลาญจน์, *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก*, 2539 หน้า 4

³ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2549). *ความหมายประวัติศาสตร์*. (ออนไลน์)

รศ.นันทนา กปิลกาญจน์ กล่าวไว้ว่า “ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาอดีตอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมและแทรกซึมอยู่ในทุกสาขาวิชา จะไม่มีวิชาใดที่มีลักษณะเป็นวิชาขึ้นได้โดยไม่อาศัยประวัติศาสตร์เลย ในทางนิติศาสตร์ก็ต้องศึกษาถึงอดีตและการตัดสินใจในอดีต ในทางแพทยศาสตร์ก็ต้องศึกษาถึงลักษณะอาการของโรคและวิธีการรักษาจากอดีต เราต้องมีวิชาประวัติศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์สังคมวิทยา ประวัติการเกษตร เป็นต้น วิชาประวัติศาสตร์ไม่ใช่วิชาที่ศึกษาเฉพาะสิ่งที่บันทึกอยู่ในตำราหรือในหนังสือประวัติศาสตร์เท่านั้น ประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้จดบันทึกนั้นมีมากกว่าประวัติศาสตร์ที่จดบันทึกเอาไว้เป็นหมื่นเป็นแสนหรือเป็นล้านเท่า”¹

จากความหมายของประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาทั้งหมดจึงสรุปได้ว่าคำว่า “ประวัติศาสตร์” มีความหมายใน 2 ลักษณะคือ

1) ประวัติศาสตร์ หมายถึง เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีต และสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำหรือสร้างแนวความคิดไว้ทั้งหมดตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติที่มีผลต่อมนุษยชาติ

2) ประวัติศาสตร์ หมายถึง เหตุการณ์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์ได้สืบสวนค้นคว้า แสวงหาหลักฐานมารวบรวม วิเคราะห์ ตีความหมาย และเรียบเรียงขึ้น โดยหยิบยกขึ้นมาศึกษาเฉพาะแต่สิ่งที่ตนเห็นว่ามีความหมายและมีความสำคัญ

ประวัติศาสตร์ในความหมายประการที่ 2 นั้น เริ่มต้นจากมีเหตุการณ์หรือพฤติกรรมมนุษย์เกิดขึ้นซึ่งมีมากและเกิดขึ้นตลอดเวลา ส่วนใหญ่มักถูกลืมหรือผ่านไปโดยไม่มีใครสังเกต ฉะนั้นประวัติศาสตร์จึงต้องอาศัยผู้บันทึก ผู้สังเกต และผู้จดจำสร้างหลักฐานไว้ โดยหลักฐานนั้นอาจจะเป็นคัมภีร์ ตำรา ภาพวาด โบราณสถาน โบราณวัตถุ พงศาวดาร ศิลารึก เป็นต้น ผู้สร้างหลักฐานนี้จะเป็ใครก็ได้ ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง และเมื่อเกิดหลักฐานขึ้นแล้ว ประวัติศาสตร์จำต้องอาศัยนักประวัติศาสตร์ ทำหน้าที่รวบรวม ตรวจสอบ พิจารณา ไตร่ตรอง ตีความหมายของหลักฐานผสมผสานกับความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาวิเคราะห์ และเรียบเรียงขึ้น

แต่สิ่งที่มองข้ามไปไม่ได้คือ ความจริงที่ว่าวันหนึ่งๆ มีการกระทำของมนุษย์มากมาย และไม่มีใครสามารถจำลองอดีตมาได้โดยสมบูรณ์ ฉะนั้นเหตุการณ์ที่นักประวัติศาสตร์เรียบเรียงขึ้นจึงเป็นเรื่องราวเพียง 1 ใน 100 หรือ 1 ใน 1,000 ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และไมแน่เสมอไปว่าจะถูกต้องที่สุดหรือสำคัญที่สุด หากแต่เป็นเพียงเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและการตีความหมายในทัศนะของนักประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ใน

¹ นันทนา กปิลกาญจน์., ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก, 2539 หน้า 3

ประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า เชื่อถือได้แน่นอนแล้วนั้น ไม่จำเป็นต้องคงอยู่ในรูปนั้นเสมอไป ประวัติศาสตร์อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เมื่อพบหลักฐานใหม่ที่เชื่อถือได้หลักฐานใหม่แม้เพียงอย่างเดียว ถ้ามีน้ำหนักดีพอก็อาจจะเปลี่ยนเรื่องราวของประวัติศาสตร์ได้

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาคืออะไร

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจึงหมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาในอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งนักประวัติศาสตร์ได้ศึกษาค้นคว้าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านั้นจากหลักฐานต่างๆ ที่ค้นพบ วิเคราะห์ตีความหมายด้วยความรู้และประสบการณ์ของตน แล้วเรียบเรียงขึ้นเป็นตำราประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาให้บุคคลในยุคหลังได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

ในการศึกษาผลงานทางประวัติศาสตร์ นักศึกษาต้องยอมรับความจริงอย่างหนึ่งว่าเป็นการศึกษาข้อเท็จจริงซึ่งเกิดขึ้นในอดีตผ่านการตีความของนักประวัติศาสตร์ซึ่งจะพบเสมอว่านักประวัติศาสตร์แต่ละท่านมักจะตีความไม่ตรงกันในหลายๆ ประเด็น เช่น ประเด็นปัจจุบันควรจะเป็นพุทธศักราชที่เท่าไร นักประวัติศาสตร์ได้เสนอทฤษฎีที่ไม่ตรงกันหลายสิบทฤษฎีจนทำให้ผู้อ่านไม่รู้จะเชื่อตามทฤษฎีไหนดี ในประเด็นนี้ นักศึกษาควรทำใจเป็นกลางและยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของการศึกษาเหตุการณ์ในอดีต ซึ่งยากที่จะชี้ชัดลงไปว่าข้อเท็จจริงคืออะไร แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าประวัติศาสตร์ทั้งหมดจะเชื่อถือไม่ได้ เพราะประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มีข้อเท็จจริงที่เป็นหลักฐานยืนยันชัดเจน และนักประวัติศาสตร์มีความเห็นตรงกัน

1.2 ทำไมต้องศึกษาประวัติศาสตร์

นักศึกษาหลายท่านอาจสงสัยว่า ทำไมจึงต้องศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะประวัติศาสตร์เป็นอดีตที่จบไปแล้วจะไปศึกษาให้เสียเวลาทำไมชีวิตเราจะต้องก้าวต่อไปข้างหน้าจะถอยหลังไปศึกษาเรื่องราวเก่าๆ ทำไม คำถามนี้ นักประวัติศาสตร์หลายท่านให้คำตอบค่อนข้างจะใกล้เคียงกันคือ ศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบันบ้าง ศึกษาเพื่อนำความรู้ในอดีตมา สร้างความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบันบ้าง และศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการคาดคะเนความเป็นไปในอนาคตบ้าง

1.2.1 ศึกษาเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบัน

เหตุการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมหมุนเวียนกลับไปหาทางเก่าเสมอ จนฝรั่งตั้งเป็นสุภาษิตขึ้นว่า “History repeats itself” ซึ่งหมายถึง ประวัติศาสตร์มักเกิดขึ้นซ้ำเดิมหรือกล่าวสั้นๆ ว่า ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยนั่นเอง เหตุการณ์ต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตก็มักจะเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคตด้วย แต่อาจจะเปลี่ยนสถานที่ บุคคล และรูปแบบเท่านั้นเอง เช่น ในอดีตมีสงคราม ปัจจุบันก็มีสงคราม และมีแนวโน้มว่าจะมีต่อไปในอนาคตด้วยการเกิดขึ้นและเสื่อมสลายของมหาอาณาจักรต่างๆ ภัยธรรมชาติต่างๆ ที่เราประสบในปัจจุบัน เช่น ภัยสึนามิ เป็นต้น ก็ไม่ได้เกิดขึ้นครั้งแรก แต่เคยเกิดขึ้นมาแล้วเช่นกันในอดีต

ดังนั้น เมื่อเหตุการณ์ในโลกมักเกิดขึ้นซ้ำๆ กันอย่างนี้ หากเราศึกษาเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่ามีสาเหตุมาจากอะไรจะป้องกันและแก้ไขอย่างไร ก็จะได้นำความรู้นั้นมาเป็นบทเรียนในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ช่วยในการตัดสินใจ เมื่อจำเป็นต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ โดยอาศัยแนวประสบการณ์ของมนุษย์ในอดีต บทเรียนเหล่านั้นจะเปรียบประดุจแผนที่สำหรับการเดินทางของมวลมนุษยชาติ ดังที่ศาสตราจารย์อาร์โนลด์ ทอยน์บี นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษกล่าวว่า “บทเรียนจากประวัติศาสตร์นั้นผิดกับการทำนายโชคชะตาทางวิชาโหราศาสตร์ แต่เปรียบได้กับแผนที่ของนักสำรวจและนักเดินเรือทางทะเล ซึ่งให้ความหวังเป็นอย่างมากแก่นักเดินเรือผู้มีสติปัญญาสามารถใช้แผนที่นั้นเป็นแนวทางหลีกเลี่ยงการอัปปาง ดีกว่าจะแล่นเรือไปอย่างคนตาบอด แผนที่นั้นจะช่วยบอกทิศทางให้ชาวเรือผู้นั้นนำเรือของเขาผ่านหินโสโครกและเกาะแก่งต่างๆ ที่บอกตำแหน่งไว้ให้แล้วได้อย่างปลอดภัย”¹

1.2.2 ศึกษาความรู้ในอดีตเพื่อนำมาต่อยอดสร้างความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน

ปัจจุบันโลกของเราเจริญก้าวหน้าไปมากโดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มนุษย์สามารถเดินทางไปด้วยจรวดอันห่างไกลได้ สามารถเดินทางไปบนอากาศเหมือนนกได้ด้วยเครื่องบิน สามารถติดต่อสื่อสารกันข้ามประเทศข้ามทวีปได้ด้วยโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต ความเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากอัจฉริยภาพของนักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันเพียงอย่างเดียวหากแต่เกิดจากการที่นักวิทยาศาสตร์แต่ละยุคศึกษาสิ่งที่บรรพบุรุษได้ค้นพบไว้ในอดีตและนำมาพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสืบต่อไปกันมาเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบัน แม้แต่อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ นักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลกที่กล่าวขานกันว่ามีความเป็นอัจฉริยะมาก ยังต้องเริ่มต้นศึกษาความรู้และทฤษฎีต่างๆ ในอดีตที่นักวิทยาศาสตร์ยุคก่อนๆ ได้ค้นพบไว้

¹ พระราชธรรมนิเทศ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา , 2542 หน้า 1-2

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ไม่ได้คิดเองทั้งหมดแต่เป็นลักษณะของการศึกษาแล้วต่อยอดความรู้ เขามีนิสัยรักการเรียนรู้มาตั้งแต่เด็ก ชอบศึกษาดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ เป็นต้น โดยมักจะอ่านจากหนังสือด้วยตนเองและสอบถามจากผู้รู้ท่านต่างๆ เมื่อครั้งที่อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยโพลิเทคนิคแห่งสหพันธรัฐสวิส เขามีความตั้งใจว่า “จะอ่านหนังสือในห้องสมุดให้หมดทุกเล่มก่อนเรียนจบ”¹ หนังสือทุกเล่มไม่ว่าจะเป็นวิชาใดก็ตามก็คือบันทึทางประวัติศาสตร์ที่มนุษย์ในแต่ละยุคเขียนขึ้นเพื่อให้คนยุคหลังได้ศึกษา เพื่อจะได้ไม่เสียเวลาเริ่มต้นค้นคว้าใหม่ ในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ค้นพบแล้ว

1.2.3 ศึกษาเพื่อคาดคะเนความเป็นไปในอนาคต

นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า ก่อนที่เราจะก้าวสู่อนาคต เราต้องไขกุญแจย้อนสู่อดีต ทั้งนี้เพราะทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตมีความสืบเนื่องกัน กล่าวคือ อดีตเป็นเหตุ ปัจจุบันเป็นผล และปัจจุบันเป็นเหตุ อนาคตเป็นผล หรือกล่าวง่ายๆ ว่า ปัจจุบันเป็นผลิตผลของอดีต ส่วนอนาคตเป็นผลิตผลของปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้การที่เราจะเข้าใจปัจจุบันก็ต้องศึกษาความเป็นมาในอดีตในฐานะเป็นต้นเหตุ และเมื่อเข้าใจปัจจุบันแล้วก็จะสามารถมองอนาคตได้ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้เพราะอนาคตเป็นผลิตผลของปัจจุบัน บุคคลที่ศึกษาเรื่องราวอดีตได้มากและลึกเท่าไร ก็จะเข้าใจปัจจุบันและมองอนาคตได้ไกลและชัดเจนขึ้นเท่านั้น เปรียบเสมือนการยิงธนู บุคคลที่ดึงสายธนูมาด้านหลังได้มากเท่าไร ก็จะสามารถยิงลูกธนูส่งไปข้างหน้าได้ไกลมากเท่านั้น บุคคลที่มองอนาคตได้กว้างไกลและชัดเจนจะมีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากกว่าคนทั่วไป ทั้งนี้เพราะเมื่อทราบทิศทางความเป็นไปของโลกได้ล่วงหน้า ก็สามารถเตรียมการรองรับได้ทันทั่วทั้งที่เมื่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่คาดการณ์ว่าจะเกิดขึ้นได้เกิดขึ้นจริง ก็จะมีความพร้อมที่จะจัดการกับเหตุการณ์เหล่านั้นได้เป็นอย่างดี

วงการธุรกิจปัจจุบันเรียกสิ่งนี้ว่า “วิสัยทัศน์” ใครที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลชัดเจนและถูกต้อง ก็จะประสบความสำเร็จได้มากกว่าบุคคลอื่น บิลล์ เกตส์ เป็นบุคคลหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในธุรกิจมาก เป็นมหาเศรษฐีอันดับหนึ่งของโลกติดต่อกันหลายปี ในสมัยที่เขาทำธุรกิจคอมพิวเตอร์ใหม่ๆ เขามองว่า “น้ำมันใต้ดินสำหรับยุคข้อมูลข่าวสารไม่ใช่ “ฮาร์ดแวร์” แต่เป็น “ซอฟต์แวร์” และเมื่อถึงเวลาที่บริษัทอย่าง IBM พุดว่า ฮาร์ดแวร์จะเป็นผู้นำ บิลล์ เกตส์ บอกว่าปล่อยให้พวกเขาคิดไป”² เขาเห็นภาพในอนาคตว่า “จะมีคอมพิวเตอร์อยู่บนโต๊ะเขียนหนังสือ

¹ ฮิโตชิ ทาเคอจิ, (นวนิพนธ์ ศุภประการ : ผู้แปล), อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์, 2539 หน้า 38.

² ยูบีซี (The History Channel). (2549) สารคดีผู้นำเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงโลก, (intranet)

ทุกตัว มีคอมพิวเตอร์ในทุกบ้าน และไมโครซอฟต์จะเป็นซอฟต์แวร์สำหรับคอมพิวเตอร์ทั้งหมดนั้น¹” ด้วยวิสัยทัศน์เช่นนี้ บิลล์ เกตส์ และไมโครซอฟต์จึงมุ่งพัฒนาซอฟต์แวร์อย่างจริงจังเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นนั้น ในที่สุดวิสัยทัศน์ของเขาก็ถูกต้อง กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2538 บริษัทไมโครซอฟต์เข้าครอบครองซอฟต์แวร์ตลาดคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลอย่างสมบูรณ์ ระบบปฏิบัติการ “วินโดวส์” ของไมโครซอฟต์มีอยู่บนเครื่องคอมพิวเตอร์ถึง 90% ในขณะที่ระบบปฏิบัติการของ IBM คือ “OS/2” ครอบครองได้เพียง 5-6% เท่านั้น กว่าที่บริษัทยักษ์ใหญ่อย่าง IBM จะรู้ตัวและปรับทิศทางได้ทันก็สายไปแล้ว บริษัทขาดทุนมหาศาลถึง 16,000 ล้านดอลลาร์ และเกือบจะต้องปิดกิจการ

ทำไม บิลล์ เกตส์ จึงมีวิสัยทัศน์กว้างไกลและถูกต้องแม่นยำเช่นนี้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งนอกเหนือจากทนายความและปัญญาบารมีที่สั่งสมมาในอดีตคือ การศึกษาหาความรู้อันเป็นพื้นฐานทางปัญญาในปัจจุบัน เจมส์ วัลเลซ กล่าวไว้ว่า “การอ่านหนังสือของเกตส์ก็เหมือนกับความคลั่งไคล้ในคอมพิวเตอร์ โดยที่เขาจะลุยอ่านอัตชีวประวัติบุคคลมากมาย อาทิ แฟรงคลิน รูสเวลต์, นโปเลียน และคนอื่นๆ เป็นต้น และเขาจะอ่านเพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพื่อจะดูว่าประวัติศาสตร์สอนอะไรบ้าง...”²

ทำไมต้องศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

เหตุผลในการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาก็เหมือนกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น บทเรียนแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์การพระพุทธศาสนาในอดีต จะเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขความสำเร็จให้เกิดขึ้นกับงานพระพุทธศาสนาในปัจจุบันและอนาคต การเทศน์สอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถือว่าเป็นแบบแผนที่ดีในการใช้บทเรียนจากอดีตมาแก้ไขข้อบกพร่องในปัจจุบัน กล่าวคือ พระองค์มักจะระลึกชาติถึงบุพกรรมของพระภิกษุแต่ละรูปในอดีต เพื่อให้ท่านตระหนักและแก้ไขจะได้ทำปัจจุบันให้สมบูรณ์ด้วยพุทธวิธีนี้เองจึงทำให้พระภิกษุที่ได้ฟังพระดำรัสของพระองค์เกิดความซาบซึ้ง ประพฤติปฏิบัติตามจนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์มากมาย หลักระบวนต่างๆ ที่พระองค์นำมาตรัสสอนจึงไม่ได้เป็นสิ่งใหม่ หากแต่เป็นประวัติศาสตร์ในรูปแบบต่างๆ คือ เป็นประวัติชีวิตของพระภิกษุแต่ละรูปบ้าง เป็นประวัติการสร้างบารมีของพระองค์ซึ่งปรากฏอยู่ในชาดกต่างๆ บ้าง

แม้แต่หลักธรรมอันลึกซึ้งอย่าง ปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทปิปัจจยตา ก็ไม่ได้เป็นสิ่งใหม่

¹ ยูบีซี (The History Channel). (2549) สารคดีผู้นำเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงโลก, (intranet)

² เจมส์ วัลเลซ, จิม อีริคสัน แปลโดย กิตติรัตน์ พรหมรัตน์, บิลล์ เกตส์ ไขหนุมอัจฉริยะพันล้าน, 2537 หน้า 25

แต่เป็นของเก่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตเคยตรัสสอนไว้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมนั้นด้วยการเจริญสมาธิภาวนาจนตรัสรู้แล้วได้นำมาตรัสสอนพุทธบริษัทต่อไป พระองค์จะมาตรัสรู้หรือไม่ก็ตามแต่หลักธรรมดั้งเดิมนั้นก็ยังคงอยู่เหมือนดังที่พระองค์ตรัสไว้ในปัจจุยสูตรว่า “พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้นคือ อัมมจิติ อัมมนิยาม อิตฺถํปัจจุยํ ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตย่อมตรัสรู้ ย่อมตรัสรู้ทั่วถึงซึ่งธาตุอันนั้น ครั้นแล้ว ย่อมตรัสบอก ทรงแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตั้ง และตรัสว่าท่านทั้งหลายจงดู...”¹

1.3 จะศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการอย่างไร

เมื่อทราบความสำคัญของประวัติศาสตร์แล้ว เราจะศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการอย่างไรจึงจะถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุด การศึกษาประวัติศาสตร์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ศึกษาในฐานะเป็นนักประวัติศาสตร์ และศึกษาในฐานะบุคคลทั่วไป การศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นนักประวัติศาสตร์นั้นค่อนข้างจะมีความซับซ้อน เพราะจะต้องมีการตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล จากนั้นจึงเรียบเรียงเป็นตำราประวัติศาสตร์ขึ้น ส่วนการศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นบุคคลทั่วไป จะเป็นการศึกษาผลงานที่นักประวัติศาสตร์เรียบเรียงขึ้นจากขั้นตอนดังกล่าวแล้วข้างต้น การศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างน้อยจะต้องมีองค์ประกอบดังนี้

1.3.1 ศึกษาด้วยความสนใจใคร่รู้ในประวัติศาสตร์

นักศึกษาจำนวนมากมักจะเบื่อวิชาประวัติศาสตร์ เพราะไม่เล็งเห็นถึงคุณประโยชน์ของเรื่องราวในอดีต จึงมักศึกษาไปเพื่อให้พอสอบผ่าน ไม่ได้ศึกษาด้วยความสนใจใคร่รู้ในประวัติศาสตร์จริงๆ ด้วยเหตุนี้จึงไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร เมื่อเรียนจบแล้วจึงแทบจะไม่ได้บทเรียนอะไรจากประวัติศาสตร์เลย นักศึกษาควรจะต้องมีความใฝ่รู้เหมือนดังเช่นสามเณรราหุลที่ปรารถนาจะศึกษาความรู้ในแต่ละวันให้มากที่สุด ให้เท่ากับปริมาณเม็ดทรายในมือที่กำลังขึ้นในแต่ละวัน

¹ สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, เล่ม 16 ข้อ 61 หน้า 22

1.3.2 ศึกษาด้วยการใช้ความจำประกอบกับความเข้าใจ

การศึกษาลักษณะใดก็ตาม ความจำ กับความเข้าใจ ต้องไปด้วยกันจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด หากเราจำได้แต่ไม่เข้าใจ ตัวเราก็ไม่ต่างอะไรกับ Hard Disk เก็บข้อมูลตัวหนึ่งแค่นั้นเอง เมื่อจำได้แต่ไม่เข้าใจก็จะไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวไว้ว่า “ปัญหาที่เป็นเกณฑ์ยึดเหนี่ยวทางประวัติศาสตร์จึงไม่ได้อยู่ที่ว่าเราจะจำอะไรได้ทั้งหมด แต่ขึ้นอยู่กับว่าเราจะรู้ลึกซึ้งถึงความหมายของสิ่งที่เรารู้หรือจำนั้นได้อย่างไร”¹

นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่สำคัญในการวิเคราะห์หาสาเหตุของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตจากหลักฐานต่างๆ แล้วเขียนสาเหตุที่ตนวิเคราะห์ได้ไว้ในตำรา นักศึกษาที่ศึกษาผลงานของนักประวัติศาสตร์เหล่านั้นจึงต้องตรวจสอบสาเหตุที่เขียนขึ้นเหล่านั้น แล้วใช้ประสบการณ์ตนเองวิเคราะห์พิจารณาว่า เห็นด้วยหรือไม่อย่างไร การหมั่นวิเคราะห์พิจารณาอย่างนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง ในขณะเดียวกันผู้เขียนเห็นว่า ความจำก็มีความสำคัญ จะอาศัยเพียงความเข้าใจอย่างเดียวโดยที่จำเหตุการณ์ต่างๆ ไม่ได้เลย เวลาจะนำไปใช้หรืออธิบายให้คนอื่นฟังก็ไม่เื่องอาจ หรืออธิบายได้เพียงหลักการเท่านั้นขาดตัวอย่างประกอบที่ชัดเจนจึงทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจเท่าที่ควร

1.3.3 ศึกษาโดยคำนึงถึงเจตจำนงของผู้เขียนประวัติศาสตร์

จากที่กล่าวข้างต้นว่า ผลงานทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นจากการตีความหมายจากหลักฐานของนักประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่เป็นอดีตในตัวของมันเองเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องมาถึงความคิดของนักประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอดีตนั้นๆ ด้วย ผู้ศึกษาตำราประวัติศาสตร์จึงต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคิดที่ขึ้นลงอยู่ในจิตใจของผู้เขียนประวัติศาสตร์ยุคนั้นสมัยนั้น จะต้องศึกษาความเป็นไปในชีวิตของนักประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับการศึกษาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ด้วย ทั้งนี้เพราะนักประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งย่อมต้องถูกหล่อหลอมทางความคิดจิตใจให้เป็นไปตามสิ่งแวดล้อมตามภาวะการณ์ต่างๆ ไม่มากก็น้อย ผลงานทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากการเขียนของเขาจึงอาจถูกวางรูปแบบและถูกกำหนดขอบเขตขึ้นด้วยอิทธิพลของกาลสมัยและสถานที่ในชีวิตของเขา การที่เราจะพิจารณาหาคุณค่าของประวัติศาสตร์จึงต้องทำควบคู่ไปกับทัศนคติและบุคลิกของนักประวัติศาสตร์แต่ละคน

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, *ปรัชญาประวัติศาสตร์*, 2527 หน้า 5

1.3.4 ศึกษาแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

การจะศึกษาประวัติศาสตร์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้นเราจะต้องคำนึงเสมอว่าเหตุการณ์และหลักการต่างๆ ที่เราศึกษานั้น จะนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างไร และให้หมั่นนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย หากทำได้เช่นนี้การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ก็จะเกิดประโยชน์สูงสุด และเมื่อเกิดเหตุการณ์หรือปัญหาสำคัญในชีวิตของเรา อุปนิสัยที่เราได้ฝึกฝนไว้อย่างดีแล้วนี้ จะทำให้เรานึกย้อนถึงความรู้ต่างๆ ที่เราเคยได้ศึกษามา และสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาแก้ปัญหาชีวิตได้ทันทั่วทั้งที่ หากไม่ฝึกให้เป็นนิสัยเช่นนี้ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น จะไม่สามารถนำความรู้ที่ศึกษามาใช้ในการแก้ปัญหาได้ จะเป็นเหมือนกับสุภาษิตโบราณว่า ความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอด

จะศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการอย่างไร

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ก็เหมือนกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้นักศึกษาก็ควรจะศึกษาให้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของพุทธบริษัทในอดีต ที่ได้รับการและเผยแผ่สืบทอดพระพุทธศาสนามาได้จนถึงปัจจุบัน ให้เราทั้งหลายได้มีพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง สำหรับเป็นแสงสว่างนำทางชีวิต และควรช่วยกันสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวออกไป โดยให้ยึดเอาปฏิบัติทางของพระสาวก สาวิกานในอดีต เป็นต้นแบบและเป็นกำลังใจในการทำงานพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 1 บทนำ จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 1 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 1
แล้วจึงศึกษาบทที่ 2 ต่อไป

บทที่ 2

สังคมอินเดีย

ก่อนยุคพุทธกาล

เนื้อหาบทที่ 2

สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล

2.1 ภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์อินเดีย

- 2.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอินเดีย
- 2.1.2 แหล่งกำเนิดอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ
- 2.1.3 การเข้ามาของชนเผ่าอารยัน

2.2 กำเนิดและพัฒนาการทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

2.2.1 ยุคพระเวท

- ที่มาของการแบ่งวรรณะในระบบสังคมดั้งเดิม
- คัมภีร์พระเวท

2.2.2 ยุคพราหมณะ

- กำเนิดพระพรหมและความเชื่อเรื่องตรีมูรติ
- พัฒนาการของระบบวรรณะ 4 สู่ระบบชนชั้น

2.2.3 ยุคอุปนิษัท

- “พรหมัน” ในคัมภีร์อุปนิษัท
- ปรัชญาการดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4
- แนวคิดและระบบปรัชญาอินเดีย 2 สาย

แนวคิด

1. อินเดียเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุที่เก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่าห้าพันปี อินเดียในยุคโบราณเป็นอนุทวีปรูปสามเหลี่ยมหัวกลับอยู่ทางใต้ของทวีปเอเชีย เพราะเหตุที่อินเดียมีภูมิประเทศและภูมิอากาศที่แตกต่างหลากหลาย อินเดียจึงกลายเป็นดินแดนแห่งความแตกต่าง ทั้งในด้านวิถีชีวิตผู้คน แบบแผนทางสังคม รวมถึงมิติในทางศาสนา

2. ประวัติศาสตร์อินเดียเริ่มต้นในยุคอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ เมื่อราว 2-3 พันปี ก่อนพุทธศักราช โดยมีเมืองฮาร์ปาและโมเฮนโจ ดาโร เป็นแหล่งศูนย์กลางอารยธรรมที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญของสังคมเมืองในยุคนั้นก่อนที่จะล่มสลายลงเมื่อชนเผ่าอารยันเข้ามา โดยชาวอารยันได้ผสมกลมกลืนเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ แล้วสร้างอารยธรรมใหม่ของตนขึ้นมาอย่างแข็งแกร่ง

3. หลังจากชาวอารยันเข้ามาสู่อินเดียแล้ว ก็ได้จัดระบบระเบียบของคนในสังคมเสียใหม่ด้วยระบบวรรณะ 4 ตามฐานะและหน้าที่ เพราะเกรงว่าจะผสมปนเปกับชนพื้นเมืองซึ่งถือเป็นชนชั้นต่ำ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการแบ่งชนชั้นวรรณะอย่างรุนแรงในเวลาต่อมา โดยมีพราหมณ์เป็นกลุ่มวรรณะสูงสุดที่เชื่อว่าสามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้โดยตรง และยังเป็นผู้นำประกอบพิธีบูชาัญญเทพเจ้าซึ่งล้วนเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ ภายหลังต่อมาจึงพัฒนาไปเป็นศาสนาพราหมณ์ ยึดมั่นอยู่ในคัมภีร์พระเวท และนับถือพระพรหมว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด รวมทั้งดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4 เพื่อให้บรรลุโมกษะหรือความหลุดพ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในสภาพเศรษฐกิจและการปกครองในสมัยพุทธกาล เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทและรูปแบบของพระพุทธศาสนา

2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในประวัติและคำสอนของเจ้าลัทธิทั้ง 6 อันเป็นลัทธิร่วมสมัยยุคพุทธกาล ซึ่งจะเป็นโยบายต่อการนำมาเปรียบเทียบกับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะพบสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นเหนือลัทธิเหล่านี้เมื่อครั้งพุทธกาล

3. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยย่อตั้งแต่ ประสูติจนถึงปรินิพพาน เพื่อให้ทราบว่าพระองค์มีพื้นฐานความรู้มาอย่างไร ประสูติและเติบโตมา ในสิ่งแวดล้อมแบบไหน และสิ่งเหล่านี้ส่งผลอย่างไรต่อการออกผนวชและส่งผลอย่างไร หลังจากการตรัสรู้แล้ว

4. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจว่า เหตุใดเมื่อครั้งพุทธกาลเหล่าพราหมณ์ จำนวนมากซึ่งมีความเชื่อและวัฒนธรรมอันแข็งแกร่งและสืบทอดกันมายาวนานหลายพันปี จึงยอมละทิ้งของเก่าแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา เมื่อทราบแล้วก็สามารถนำมาประยุกต์ ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่กลุ่มคนต่างความเชื่อได้

บทที่ 2

สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล

2.1 ภูมิหลังทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์อินเดีย

อินเดียเป็นประเทศสำคัญในภูมิภาคเอเชีย ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายพันปี ที่สำคัญอินเดียเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมที่เก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมาแต่ครั้งโบราณกาล เมื่อก้าวถึงอินเดีย มิใช่เฉพาะประเทศในซีกโลกตะวันออกเท่านั้นที่รู้จักโดยทั่วกัน แม้แต่ประเทศในซีกโลกตะวันตก ต่างก็รู้จักดินแดนแห่งนี้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวของ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (356-323 B.C.) แห่งมาซิโดเนีย ครึ่งหนึ่งพระองค์ได้เคย ยাত্রาท้าทายถึงดินแดนแถบนี้ โดยมุ่งหมายจะยึดครองอินเดียให้จงได้ ตามข้อสันนิษฐานของ นักโบราณคดี ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า ภาคเหนือของอินเดียได้เคยมีการติดต่อกับอารยธรรม เมโสโปเตเมียในลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติสมาก่อนแล้ว

2.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอินเดีย

อินเดียในยุคโบราณมีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล ครอบคลุม 5 ประเทศในปัจจุบัน คือ ประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังกลาเทศ และอัฟกานิสถาน อินเดียเป็นอนุทวีป (Subcontinent) ที่อยู่ทางใต้ของทวีปเอเชีย เป็นดินแดนรูปสามเหลี่ยมหัวกลับขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ใหญ่พอๆ กับทวีปยุโรป และมีพรมแดนที่ถูกปิดทุกด้าน โดยปลายยอดอยู่ทางด้านใต้ ยื่นไปในมหาสมุทรอินเดีย แผ่นดินส่วนใหญ่จึงแวดล้อมด้วยทะเล ส่วนแผ่นดินที่เหลือทั้งหมด จะแวดล้อมไปด้วยเทือกเขาสูงทั้งสิ้น โดยฝั่งตะวันออกติดเทือกเขาของพม่า ฝั่งตะวันตก ติดเทือกเขาฮินดูกูช ส่วนตอนเหนือซึ่งเป็นเหมือนฐานของสามเหลี่ยม ตลอดอาณาเขตมี เทือกเขาหิมาลัยพาดเป็นแนวยาวสูงตระหง่าน

อาณาบริเวณของอินเดียโบราณนั้น แบ่งได้เป็น 3 เขต ได้แก่ เขตเทือกเขาหิมาลัย เขตลุ่มแม่น้ำสายใหญ่ และเขตที่ราบสูงทางตอนใต้ ด้านเหนือสุดของดินแดนสลับส้างไปด้วย พืดเขาสูงลิบลิ่วซึ่งปกคลุมชาวโพลนด้วยหิมะตลอดปี เป็นแนวกำแพงภูเขามหิมาที่ทอดตัวโค้ง เหมือนกับดาบโค้ง แบ่งอนุทวีปอินเดียออกจากส่วนอื่นของทวีปเอเชีย ยอดเขาหิมาลัยและ

ทิวเขาคาราโกรัม (Karakoram) ด้านที่ประชิดกันเป็นส่วนสูงที่สุดในโลกและยาวเรื่อยมาจนถึงปลายด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือด้านแนวเทือกเขาฮินดูกูช (Hindukush) ยามที่ต้องแสงพระอาทิตย์แลประจวบเอาทองมาทาบทา บางเวลากลับแลดูสลัวด้วยเมฆหมอกที่สลับซับซ้อนไปจนสุดสายตา

ถัดมาเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำอันกว้างใหญ่ไพศาล มีทุ่งโล่งสาละทิศที่ได้รับความสมบูรณ์จากแม่น้ำทั้งหลาย อันมีแม่น้ำสายสำคัญ 3 สาย เรียงจากตะวันตกไปหาตะวันออก คือแม่น้ำสินธุ แม่น้ำคงคา และแม่น้ำพรหมบุตร ซึ่งรับน้ำที่เกิดจากการละลายลงของหิมะที่ปกคลุมยอดเขาหิมาลัยในฤดูร้อน นำความอุดมสมบูรณ์มาให้อินเดีย จนกระทั่งก่อกำเนิดเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของอินเดียมาแต่สมัยโบราณ

ต่อจากเทือกเขาวินธีย (Vindhya) ลงมา เป็นที่ราบสูงทางตอนใต้คือบริเวณที่เป็นคาบสมุทรของอินเดียซึ่งเรียกว่า ที่ราบสูงเดคคาน (Deccan) และทะเลทรายธาร์ (Thar) ที่ทั้งร้อนและแห้งแล้ง บางคราวดินแดนแห่งนี้ก็หนาวเหน็บจนหิมะจับขาวโพลน บางคราวแผ่นดินก็ร้อนระอุดูเว้งว่างปราศจากพืชพันธุ์เพราะแทบจะไม่มีฝนตกเลย ส่วนที่ราบต่ำสำหรับปลูกพืชผลตามลุ่มน้ำ บางปีก็มีน้ำเอ่อล้นฝั่งจนเกิดอุทกภัยคร่าชีวิตมนุษย์ไปครั้งละนับร้อยนับพันคน แต่บางปีในหน้าแล้งแม่น้ำสายใหญ่ๆ ก็กลับกลายเป็นดูจทะเลทรายที่แห้งผาก

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ถูกแบ่งด้วยภูเขา แม่น้ำ และทะเลทรายออกเป็นเขตๆ จึงกลายเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางไปมาติดต่อระหว่างกัน ทำให้อินเดียแบ่งออกเป็นหลากหลายเผ่าพันธุ์ จำนวนภาษาที่ใช้ก็มีมากกว่าร้อยภาษา ยิ่งอินเดียภาคเหนือกับอินเดียภาคใต้ด้วยแล้วจะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงราวกับเป็นคนละประเทศ ไม่ว่าจะเป็นสิंधิ ภาษา หรือพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ล้วนต่างกัน จนยากที่จะกล่าวว่าเป็นผืนดินเดียวกัน ดังนั้นความมีเอกภาพของดินแดนแห่งนี้จึงเกิดขึ้นได้ยาก จะมีก็แต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชเท่านั้น ที่ทรงแผ่พระราชอำนาจเหนืออาณาจักรอันไพศาล กว้างไกลไปจนครอบคลุมอนุทวีปเกือบทั้งหมด

2.1.2 แหล่งกำเนิดอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ

แต่เดิมนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าประวัติศาสตร์ของอินเดียเริ่มต้นก่อนยุคพุทธกาลประมาณพันปี แต่เมื่อมีการขุดพบเมืองหลายเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุซึ่งเป็นต้นกำเนิดอารยธรรมของอินเดียในกาลต่อมา ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอินเดียจึงต้องย้อนไปอีกนับพันปี จนสันนิษฐานว่าชุมชนแห่งแรกที่มีขีดความเจริญของความเป็นอารยธรรม เริ่มต้นขึ้น

ในราว 2,800 ปีก่อนพุทธกาลในยุคสำริด (Bronze Age) และชุมชนแห่งนี้เองที่เรียกว่า “อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ” (Indus Civilization) ซึ่งคาดว่าเป็นอารยธรรมยุคเดียวกันกับอารยธรรมเมโสโปเตเมียในลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติส และอารยธรรมอียิปต์ในลุ่มแม่น้ำไนล์

คำว่า “สินธุ” หรือ “สินธุ” ในภาษาสันสกฤตหมายถึง สายน้ำหรือแม่น้ำ ชื่อของแม่น้ำสินธุถ้าเขียนเป็นตัวอักษรโรมันคือ Sindhu ส่วนชาวเปอร์เซียซึ่งเป็นเพื่อนบ้านทางตะวันตกของอินเดียออกเสียง S ไม่ได้ จึงแทนเสียง S ด้วยเสียง H ชื่อของแม่น้ำนี้จึงกลายเป็น ฮินดู (Hindu) ต่อมาชาวอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดียจึงเรียกว่า Indus เป็นการเรียกตามชาวกรีกโบราณ ซึ่งยืมรูปภาษาที่มีพื้นฐานการใช้มาจากชาวเปอร์เซีย โดยมีการตัดตัว H ในคำว่า ฮินดู (Hindu)ทิ้งแล้วสร้างคำขึ้นมาเป็นคำว่า “อินดัส” (Indus) และ “อินเดีย” (India) โดยคำแรกใช้เรียกชื่อของแม่น้ำ ส่วนคำหลังใช้เรียกชื่อประเทศ ทั้งที่แต่เดิมประเทศอินเดียมีชื่อที่เรียกกันจนคุ้นเคยว่า “ภารตวรรษ” (Bharatavarsa) ซึ่งเป็นพระนามของปฐมกษัตริย์แห่งอินเดียตามคัมภีร์มหาภารตะ (Mahabharata) ที่ชาวอินเดียนับถือ นอกจากจะเรียกว่าภารตวรรษแล้ว อินเดียยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “ฮินดูสถาน” (Hindustan) มาจากภาษาที่ชาวเปอร์เซียเรียกขานดินแดนแห่งนี้

อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุหรือที่รู้จักกันในแวดวงของนักโบราณคดีว่า “อารยธรรมฮาร์ปปา” (Harappa Civilization) ถูกค้นพบโดยบังเอิญเมื่อปี ค.ศ.1856 ระหว่างการสำรวจเส้นทางเพื่อสร้างทางรถไฟสายละฮอร์-มุลตานในปากีสถาน จากนั้นเซอร์จอห์น มาร์แชลล์ (Sir John Marshall) นักโบราณคดีชาวอังกฤษจึงเข้ามาทำการสำรวจอย่างจริงจัง จนกระทั่งขุดพบซากเมืองโบราณสองแห่งที่ซ่อนตัวอยู่ในเนินดินมหึมาริมแม่น้ำสินธุ คือ เมืองฮาร์ปปา (Harappa) ในรัฐปัญจาบ (Panjab) และเมืองโมเฮนโจ ดาโร (Mohenjo Daro) ในรัฐสินธ์ (Sind) สันนิษฐานว่าเมืองทั้งสองเป็นเมืองศูนย์กลาง หรือเป็นอู่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ แม้ว่าต่อมายังมีการค้นพบที่ตั้งของเมืองต่างๆ อีกกว่า 2,500 แห่ง

จากการขุดสำรวจเมืองที่ทำกันซ้ำแล้วซ้ำอีกถึงสิบเมตร เป็นที่น่าแปลกใจว่าบริเวณเมืองดังกล่าวเป็นนครโบราณอันรุ่งเรือง เป็นอารยธรรมเมืองที่มีลักษณะเฉพาะตัว คือมีการวางผังเมืองเหมือนกันการตัดถนนที่เป็นรูปแบบเดียวกันบ้านเรือนก่ออิฐที่มีขนาดและรูปร่างของก้อนอิฐเหมือนกัน กำแพงเมืองและป้อมปราการที่แข็งแรง มียุงฉาง อ่างน้ำ ระบบท่อระบายน้ำ ถนนหน้อยใหญ่ล้วนปูอิฐเชื่อมต่อกันอย่างดีประดุจตาข่าย

นักโบราณคดีจึงลงความเห็นว่า เมืองแรกสุดในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุสร้างขึ้นเมื่อประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว และเชื่อว่าเมืองเหล่านั้น คงมีรัฐบาลกลางที่รวมอำนาจอยู่ที่ศูนย์กลาง

และมีศิลปวิทยาการที่เจริญก้าวหน้าในระดับหนึ่งแล้ว แต่ไม่พบหลักฐานที่เป็นตัวเขียนหรือตัวอักษรจารึกใดๆ ทำให้การกำหนดอายุของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุทำได้ยากยิ่ง แต่ก็พอจะอนุมานเทียบเคียงได้จากซากสิ่งก่อสร้างและวัตถุที่ขุดค้นพบตามวิธีการของนักโบราณคดีเท่านั้น

อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุจะสิ้นสุดลงเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด นักโบราณคดีจึงอนุมานว่า อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุแห่งนี้คงเจริญรุ่งเรืองอยู่นานประมาณ 1,000 ปี ก่อนที่จะเสื่อมสลายลงอย่างรวดเร็วโดยไม่ทราบสาเหตุ บ้างก็สันนิษฐานว่าอาจมีสาเหตุมาจากแม่น้ำสรสวดีทางตอนเหนือที่แห้งเหือดไปจนกลายเป็นทะเลทรายที่แห้งแล้ง ทำให้ผู้คนจำต้องละทิ้งถิ่นฐานเดิมแล้วอพยพไปหาแหล่งทำกินแห่งใหม่

2.1.3 การเข้ามาของชนเผ่าอารยัน

นักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่า ชนพื้นเมืองเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ ณ ดินแดนลุ่มแม่น้ำสินธุ และที่กระจายอยู่ทั่วอินเดียตั้งแต่ก่อนยุคอารยธรรม คือพวกเงาะเชื้อสายนีกรอยด์ (Negroid) หรือนิโกร มีลักษณะผิวดำ ผมหยิก ลำตัวล่ำสัน มีลูกดอกขบข้างน่องเป็นอาวุธ ต่อมาพวกเงาะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเหล่านี้ได้ผสมกลมกลืนกับชนเชื้อสายมองโกลอยด์ (Mongoloid) ที่อพยพมาจากตะวันออกเฉียงเหนือ จนในที่สุดกลายเป็นชนเผ่าพันธุ์ผสม เรียกว่า พวกนิซาท¹ (Proto-Australoid)

ในเวลาต่อมา มีอีกเผ่าพันธุ์หนึ่ง มีผิวสีคล้ำ ผมหยิก นัยน์ตาพอง ร่างกายไม่สูงนัก พากันอพยพมาจากแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เข้ามาอยู่แถบเปอร์เซีย จากนั้นจึงเข้ามาตั้งรกรากและเริ่มสร้างอารยธรรมขึ้นตรงบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุชนเหล่านี้รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ดราวิเดียน” (Dravidian) หรือที่ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า “ทราวิท”²

ปัจจุบันนักประวัติศาสตร์ทั่วโลกยอมรับกันว่า ชนชาติดราวิเดียนถือว่าเป็นเจ้าของอารยธรรมโบราณ เป็นชนชาติแรกที่ตั้งรกรากสร้างรัฐและบ้านเมืองอยู่ตามลุ่มแม่น้ำสำคัญของโลก เช่น ลุ่มแม่น้ำไนล์ ลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส ลุ่มแม่น้ำสินธุ และรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ อารยธรรมอียิปต์ก็ดี อารยธรรมเมโสโปเตเมียก็ดี อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุก็ดี ล้วนเป็นอารยธรรมของชนผิวดำที่เรียกว่าดราวิเดียนทั้งสิ้น³

¹ คำว่า นิซาท แปลว่า อ้ายยัง เป็นชื่อที่ชาวอารยันเรียกด้วยความดูถูก บางทีก็เรียกว่า พวกจันทาล

² คำว่า ทราวิท แปลว่า ชาวใต้ ซึ่งเชื่อว่าชื่อนี้ น่าจะถูกใช้เรียกในภายหลังจากที่ชนกลุ่มนี้ถูกเผ่าอารยันจากทางตอนเหนือ ผลักดันให้ถอยร่นลงไปอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของอินเดียแล้ว

³ สมัคร บุรวาศ, **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 3-4

เมื่อชาวตราวิเดียนหรือทราวิทมีจำนวนมากขึ้น จึงเข้าไปปะปนอยู่กับพวกนิซาที่อาศัยอยู่ก่อนหน้านั้น และเพราะเหตุที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ผิวดำคล้ำ ผมหยิก จมูกกว้าง ริมฝีปากหนา จึงผสมปนเปกันจนกลายเป็นพวกเดียวกัน และเรียกกันเองในหมู่ชนพื้นเมืองว่า “มิลักเซ”¹

ต่อมาราว 1,000-1,500 ปีก่อนพุทธศักราช การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ก็ได้เกิดขึ้น เมื่อชาวทราวิทหรือมิลักเซพ่ายแพ้แก่ชาว “อารยัน” (Aryans) ที่รุกรานมาจากตะวันตกเฉียงเหนือของอนุทวีป ข้ามเขาฮินดูกูช ผ่านช่องแคบไคเบอร์ (Khyber) เข้าสู่อินเดียทางแคว้นอัฟกานิสถาน แล้วเข้าแย่งชิงดินแดนของพวกทราวิท จนสามารถครอบครองอินเดียตอนเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่ และตอนกลางไว้ได้ทั้งหมด ขณะเดียวกันก็ผลักดันชาวทราวิทซึ่งไม่ชำนาญในการสู้รบ ให้ถอยร่นหนีไปหลายทิศทาง คือ ทางตะวันออกไปสู่ลุ่มแม่น้ำคงคาและถูกขับเลยไปทางดินแดนอัธสัม ทราวิทอีกพวกหนึ่งหนีลงมาทางตอนใต้ของอินเดียปัจจุบัน กระทั่งข้ามไปสู่ลังกา² หลังจากมีชัยชนะเหนือชาวทราวิทหรือมิลักเซแล้ว ชาวอารยันจึงเรียกผู้พ่ายแพ้อย่างเหยียดหยามว่า “ทาสะ” หรือ “ทัสยู” (Dasyus) ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า ทาส คนใช้ หรือคนชั้นต่ำ

พวกอารยันเป็นชนสายพันธุ์คอเคซอยด์ (Caucasoid) มีถิ่นเดิมอยู่บริเวณทุ่งหญ้าทางตอนใต้ของรัสเซีย มีลักษณะผิวขาว ร่างกายสูงโปร่ง มีรูปหน้ายาวและจมูกโด่ง ชนเผ่าอารยันเรียกชื่อเผ่าของตนว่า อารยัน มีความหมายว่า ผู้เจริญ เพราะถือว่าเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมแล้ว ความเจริญที่สำคัญของชาวอารยันคือสามารถจับม้าป่าที่มีอยู่มากมายในทุ่งหญ้ามาฝึกหัดจนเชื่องเพื่อเทียมรถสองล้อ และนอกจากจะมีม้าที่ช่วยให้เคลื่อนที่เร็วแล้ว ยังสามารถประดิษฐ์รถรบเทียมด้วยม้าสองตัวที่มีน้ำหนักเบาเคลื่อนไหวได้คล่องตัว ล้อรถทั้งสองทำจากไม้ตัดเป็นวงกลม ติดกับเพลามีดุมตรงกลางและมีซี่ล้อโดยรอบ ซึ่งนับว่าเป็นเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ากว่าอารยธรรมสุเมเรียนที่ยังใช้ขอนไม้ต้นทำเป็นล้อและลากด้วยลา

ชาวอารยันเป็นพวกโนแมด³ (Nomads) ที่ชอบเคลื่อนย้ายที่ ไม่ถึงกับจะเรียกว่าเป็นพวกเร่ร่อน แต่ก็ยังไม่ติดที่ โดยจะท่องเที่ยวตามฝูงสัตว์ที่ตนเลี้ยงไว้ไปบนที่ราบอันกว้างใหญ่

¹ คำว่า มิลักเซ แปลว่า ผู้เศร้าหมองหรือผู้มีผิวพรรณดำบ้าง เดิมทีคำนี้แปลว่า ชาวเขา แต่ภายหลังพ่ายแพ้ให้กับชาวอารยัน ก็กลายมาเป็นคำที่ต่ำ มีความหมายว่า คนป่าหรือคนเลวไป

² สมัคร บุราราวศ. **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 66.

³ พวกโนแมด ได้แก่ พวกอารยันซึ่งต่อมากลายเป็นพวกเปอร์เซียกรีก พวกโรมัน พวกฝรั่งในยุโรป และพวกอารยันในอินเดียพวกหนึ่ง หรือได้แก่ พวกฮั่นหรือมองโกลพวกหนึ่ง และพวกแอซสิเรียนของพวกสุเมเรียนพวกหนึ่ง

ไม่ชำนาญในการเพาะปลูก การทำสิกรรมจึงมีเพียงเล็กน้อยและค่อนข้างจำกัด แต่มีหัวในการต่อสู้รบอยู่เสมอ และยกย่องชายผู้เป็นนักรบ

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอารยัน แบ่งออกเป็นสองสาย คือสายหนึ่งมุ่งไปทางตะวันตกตอนใต้ ซึ่งต่อมากลายเป็นบรรพบุรุษของชาวยุโรป และอีกสายหนึ่งอพยพไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จากนั้นจึงเข้าสู่เปอร์เซียและอินเดียตามที่กล่าวมาข้างต้น¹ ทั้งนี้พวกอารยันที่เข้ามาใหม่นั้นค่อยๆ ทอยยเข้ามาในอินเดียเป็นระลอกๆ อยู่นานเป็นร้อยปี จนกระทั่งหยุดการอพยพเมื่อราว 800 ปีก่อนพุทธกาล

หลังจากที่ชาวอารยันตั้งหลักแหล่งในอินเดียแล้ว ก็ได้สร้างอารยธรรมเมืองซ้อนทับอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุที่ถูกทำลายลงไปแต่อย่างใด กลับยึดป่า แม่น้ำและทะเลเป็นของตัวเอง เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสัตว์โดยไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นอีกต่อไป จากนั้นก็เริ่มต้นตั้งหลักปักฐานสร้างสังคมที่ผสมผสานความเป็นอารยันของพวกตนและสังคมเกษตรกรรมของชาวพื้นถิ่นเดิมคือพวกทราวิท รวมทั้งผสมกลมกลืนเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมของพวกทราวิทไว้ และสร้างอารยธรรมใหม่ของตนขึ้นอย่างแข็งแกร่งสืบต่อมา ในที่สุดจึงเกิดเป็นอารยธรรม 3 สาย คือ

- 1) อารยธรรมดราวิเดียนแท้
- 2) อารยธรรมอารยัน
- 3) อารยธรรมผสมระหว่างดราวิเดียนกับอารยัน

นักประวัติศาสตร์ศาสนาชี้ว่า อารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองและคงอยู่ต่อมาก็คืออารยธรรมสายที่ 3 ที่มีการผสมผสานกันระหว่างอารยธรรมดราวิเดียนแท้กับอารยธรรมใหม่ในอัตราส่วนที่เหมาะสม²

2.2 กำเนิดและพัฒนาการทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

ในประวัติศาสตร์ของอินเดีย ถือว่าศาสนาพราหมณ์เป็นแหล่งกำเนิดลัทธิประเพณีของตน วัฒนธรรมพราหมณ์รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีและปรัชญาพราหมณ์นั้น เชื่อว่า

¹ หลักฐานทางนิรุกติศาสตร์สรุปว่า บรรดาผู้คนในทวีปยุโรป และในอินเดีย ล้วนมีบรรพบุรุษเป็นพวกอารยันเหมือนกัน เพราะภาษาที่ใช้ต่างก็อยู่ในภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียนเหมือนกัน ซึ่งจะถือว่าเป็นภาษาของพวกอารยันดั้งเดิมก็ว่าได้

² พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ, 2544 หน้า 2

เกิดจากการผสมผสานวัฒนธรรมอารยันเข้ากับวัฒนธรรมทราวาทที่สูงกว่า การผสมผสานนี้เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ตามการบุกรุกของพวกอารยัน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

2.2.1 ยุคพระเวท (Vedic Period) ประมาณ 800 – 300 ปี ก่อนพุทธศักราช

ที่มาของการแบ่งวรรณะในระบบสังคมดั้งเดิม

เมื่อชาวอารยันเข้ามาสู่อินเดียแล้ว ก็ได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ บริเวณเหนือแม่น้ำสินธุขึ้นไป ชาวอารยันนั้นไม่ใช่พวกป่าเถื่อน แต่จัดว่ามีวัฒนธรรมในระดับหนึ่งแล้ว แม้ความเจริญยังไม่ถึงขนาดสามารถสร้างบ้านสร้างเมือง และยังไม่มีการรวมตัวกันภายใต้ระบอบกษัตริย์เป็นใหญ่เหมือนอย่างพวกทราวาทที่เป็นเจ้าของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ แต่ถึงกระนั้นก็มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและปกครองกันในระดับเผ่า (tribe) โดยมีหัวหน้าควบคุมดูแลเรียกว่าราชา (raja) และมักสืบทอดกันตามตระกูล แต่ราชาของเผ่าอารยันมิใช่กษัตริย์ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาด เพราะอำนาจการปกครองส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสภาของเผ่า

ก่อนที่พวกอารยันจะเข้ามาในอินเดีย พวกอารยันคงมีการแบ่งระดับชั้นของคนในเผ่าด้วยกันเองอยู่แล้ว อย่างน้อยที่สุดก็ระหว่างคนชั้นสูงที่เป็นผู้ปกครองกับคนธรรมดาสามัญซึ่งอยู่ภายใต้การปกครอง และที่ขาดมิได้คือกลุ่มนักบวชที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมบูชา เพราะชาวอารยันนับถือธรรมชาติดูบูชาเทพเจ้าลมฟ้าอากาศมากมาย

ครั้นพวกอารยันมาถึงอินเดียแล้ว พบว่าคนพื้นเมืองมีสีผิวคล้ำกว่าพวกตนมาก จึงหวังเกรงว่าจะมีการผสมปนเปกันจนแยกสายเลือดไม่ออก จึงเกิดการเหยียดสีผิวขึ้น โดยเฉพาะการที่ชาวอารยันไปสมสู่กับคนต่างเผ่า เท่ากับเป็นการลดเกียรติภูมิของชาวอารยันอย่างยิ่ง

จากปัญหาทางเชื้อชาติและการปฏิบัติต่อกันระหว่างชนทั้งสองกลุ่มดังกล่าว การแบ่งวรรณะจึงเริ่มปรากฏขึ้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อจัดระบบระเบียบของคนในสังคมเสียใหม่ตามฐานะและหน้าที่ของบุคคล คือ

- 1) พราหมณ์ (Brahmana) เป็นผู้นำประกอบพิธีบูชาเทพเจ้า
- 2) กษัตริย์ (Kshatriya) เป็นนักรบ นักปกครอง และเป็นเจ้าของที่ดิน
- 3) แพศย์ (Vaishya) เป็นชาวบ้านชาวเมืองที่ทำไร่ไถนา ค้าขาย และช่างฝีมือ
- 4) ศูทร (Sudra) เป็นทาสหรือกรรมกร

จะเห็นว่า พวกศูทรเป็นชนกลุ่มใหม่ที่ถูกแบ่งแยกออกไปอย่างชัดเจน และพวกศูทรก็มิใช่ใครอื่น คือพวกทวาริวิและนิษาทที่เป็นเจ้าถิ่นนั่นเอง แต่หลังจากพ่ายแพ้ต่อพวกอารยันแล้ว ก็ถูกชาวอารยันลดทอนฐานะให้เป็นเพียงทาสรับใช้ และยังเรียกอย่างดูหมิ่นว่าพวกทาส ทัสยุ หรือคนชั้นต่ำ

การจัดระบบทางสังคมในชั้นแรก ถือว่ายังไม่รุนแรงเท่าใด และหากมองในแง่ของการปกครองก็ยังนับว่าเป็นประโยชน์มาก แต่ต่อมาเมื่อระบบวรรณะถูกแปรความหมายไปในทางอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อผลประโยชน์ของพราหมณ์ซึ่งถือเป็นวรรณะสูงสุด การแบ่งชั้นวรรณะจึงทวีความรุนแรงขึ้น จนกลายเป็นความเหยียดหยามและลิดรอนสิทธิของผู้มีวรรณะต่ำกว่า ซึ่งรายละเอียดนั้นจะได้ศึกษากันต่อไปในหัวข้อยุคพราหมณะ

คัมภีร์พระเวท

ก่อนที่ชาวอารยันจะเข้ามาครอบครองอินเดีย ชาวอารยันมีความเชื่อดั้งเดิมในทางศาสนาเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าแห่งดินฟ้าอากาศอยู่ก่อนแล้ว เช่น เทพเจ้าผู้สร้างโลกคือ พระอินทร์ (Indra) ซึ่งชาวอารยันนับถือว่าเป็นเทพที่มีอำนาจสูงสุด เพราะเชื่อว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าแห่งสงครามซึ่งนำทัพของอารยันเข้าทำห้ำหั่นที่มั่นของพวกทาส นอกจากพระอินทร์แล้ว ยังมีเทพเจ้าองค์สำคัญอีกมากมาย ได้แก่ เทพแห่งไฟคืออัคนี (Agni) เทพแห่งดวงอาทิตย์คือสุริยะ (Surya) เทพแห่งพระจันทร์คือโซมา (Soma) เทพแห่งน้ำและฝนคือวรุณ (Varuna) และเทพแห่งความตายและการทำลายคือยม (Yama) เหล่านี้เป็นต้น

เหตุที่ชาวอารยันยกเอาธรรมชาติขึ้นเป็นเทพเจ้า หรือเทวะ (Devas) เพราะมีความเชื่อว่าธรรมชาติเหล่านี้ทรงไว้ซึ่งมหิทธานุภาพ ที่สามารถจะบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งนำความนิบหนายและคุณประโยชน์มาให้แก่มนุษย์ได้ ฉะนั้นจึงพากันยึดถือธรรมชาติเหล่านั้นเป็นที่พึ่ง และยังเชื่อต่อไปอีกว่า เทวะและวิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วนั้น มีภพอยู่เบื้องบน การที่จะส่งเครื่องบูชาให้ไปถึงวิญญาณเหล่านั้นได้ ก็ด้วยการเผาไฟเพื่อบวงสรวงบูชา โดยเชื่อว่าควันไฟจะลอยขึ้นไปและนำคำขอพรต่างๆ ไปถึงเทพเจ้าให้ได้รับทราบ ในที่สุดจึงทำให้เกิดพิธีกรรมที่จะสื่อสารกับเทพเจ้าคือการบูชาเทพเจ้าด้วยไฟ หรือที่เรียกว่า การบูชายัญเพื่อให้เทพเจ้าพอใจ จะได้ประทานความสุขความสำเร็จให้ตามความปรารถนา

ต่อมาเมื่อชาวอารยันเข้ามาสู่อินเดียแล้ว จึงได้นำเอาความนึกคิดทางด้านศาสนาของพวกตน ซึ่งประกอบด้วยลัทธิพิธีที่เกี่ยวกับการใช้ไฟในการประกอบพิธีพิธีกรรม รวมถึงวิหารหรือเทวาลัยสำหรับเป็นที่สถิตของเทพเจ้า เข้าผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาของชาวทวาริวิ

พื้นเมืองที่นับถือธรรมชาติเช่นเดียวกัน แต่มุ่งเน้นธรรมชาติทั้ง 4 คือดิน น้ำ ลม และไฟที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้กับมนุษย์มากกว่า ในที่สุดลัทธิประเพณีทางศาสนาของอารยันก็ได้ผสมกลมกลืนกับความเชื่อของชนพื้นเมืองเดิมจนแยกกันไม่ออก ก่อตัวเป็นลัทธิศาสนาใหม่ที่พัฒนาจนกลายมาเป็นศาสนาพราหมณ์ (Brahmana) ที่แพร่หลายไปทั่วแผ่นดินอินเดียมาจนถึงปัจจุบัน

เหตุที่เรียกกันว่า “ศาสนาพราหมณ์” เนื่องจากมีวรรณะพราหมณ์เป็นผู้ศึกษาและสืบทอดความรู้เหล่านั้น ฉะนั้นพราหมณ์จึงเป็นกลุ่มผู้รู้ที่วรรณะอื่นต้องนับถือ ไม่เว้นแม้แต่วรรณะกษัตริย์ที่ต้องเชื่อฟัง เนื่องจากพราหมณ์สามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้โดยตรงและยังมีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาเทพเจ้าเหล่านั้นอีกด้วย

การบูชายัญจึงเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันเรื่อยมาโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งแต่เดิมนั้น การบูชายัญในยุคแรกๆ จะใช้เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเท่านั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีการฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญแต่อย่างใด แต่ต่อมาเมื่อพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป มีการนำเอาสัตว์และมนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชายัญ เพราะคนอินเดียในสมัยนั้นเชื่อว่าการประกอบพิธีบูชายัญดังกล่าวจะช่วยให้ชีวิตยืนยาว มั่นคงด้วยธนสารสมบัติ เพียบพร้อมด้วยทายาทและเกียรติยศชื่อเสียง¹

ศาสนาพราหมณ์ที่พวกอารยันได้พัฒนาขึ้นนั้น เต็มไปด้วยบทโศลกสรรเสริญบูชาเทพเจ้ารวมถึงตำราเกี่ยวกับพิธีกรรมและเรื่องราวทางด้านปรัชญาอื่นๆ ที่เชื่อกันว่าเป็นคำทิพย์ที่ได้ยินมาจากเทพเจ้า โดยมีพราหมณ์เป็นผู้รับมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม (Brahma) ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสัตว์โดยตรง ต่อมาได้มีการจัดรวบรวมบทสวดเหล่านั้นขึ้นเป็นหมวดหมู่ และบันทึกไว้ด้วยภาษาสันสกฤตโบราณซึ่งเป็นภาษาเก่าแก่ชั้นสูง เรียกว่า คัมภีร์พระเวท (Veda)

นับแต่นั้นมาศาสนาพราหมณ์ถือว่า พระเวทเป็นตัวคัมภีร์ที่เป็นนิรันดร์ เกิดจากการดลใจของเทพเจ้า จึงพากันยอมรับนับถือไว้ในฐานะสัจธรรมที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาพราหมณ์ แม้แต่ตัวหนังสือที่จดคัมภีร์พระเวทก็ยังได้รับการนับถืออย่างยิ่งราวกับเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง โดยเฉพาะพยางค์ตอนขึ้นต้นโศลกที่ออกเสียงว่าโอม (Om) ถือว่าเป็นสิ่งที่ประจุพลังอำนาจและความลึกลับของคัมภีร์พระเวทไว้อย่างเหลือเชื่อ

¹ จันทรีชนันท์ สิงห์ทัด. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานอินเดีย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539 หน้า 13

ที่มาของพระเวทเริ่มต้นด้วย ฤคเวท (Rigveda) ซึ่งเป็นบทสวดสรรเสริญและอ้อนวอนเทพเจ้า จำนวน 1,028 บท และคาดว่ามียุอายุอยู่ราว 500 ปีก่อนพุทธศักราช เล่าถึงเรื่องราวของเทพเจ้าของเผ่าอารยัน คือ พระอินทร์ซึ่งช่วยให้พวกอารยันได้รับพุ่มมีชัยต่อพวกทัสยู และกล่าวเหยียดหยามพวกทัสยูว่าเป็นพวกอสูรที่เป็นอริกับเทพเจ้า คัมภีร์ฤคเวทนี้ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สำคัญและเก่าแก่ที่สุดในโลกที่ทำให้ทราบความคิดความเชื่อของชาวอารยันในสมัยนั้น

ต่อมาในหมู่พวกพราหมณ์ที่ประกอบพิธีทางศาสนา ได้พยายามคัดเลือกเฉพาะบทสวดขับบางบทในคัมภีร์พระเวทมาเรียงใหม่และใช้ขับสาธยายมนตร์บูชาเทวดา (โสมเทพ) ด้วยน้ำโสมที่คั้นมาจากต้นโสมบนเขามูชวตในเทือกเขาหิมาลัย คัมภีร์ที่ใช้ในการบรรยายการบูชาเทวดาด้วยน้ำโสมนี้เรียกว่า สามเวท (Samveda) เป็นคัมภีร์ที่แตกออกมาจากฤคเวท แต่ภายหลังมีเนื้อหามากขึ้นก็เลยกลายเป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง แยกไว้เป็นเพลงขับสาธยายมนตร์โดยเฉพาะ

ต่อเมื่อพวกอารยันแผ่อำนาจไปทางตะวันออกเฉียงใต้แถบแคว้นอัมพาล กुरुเกษตรตลอดจนแคว้นปัญจาบในลุ่มน้ำคงคาและยมนาตอนบน ระหว่างนั้นพราหมณ์ก็ได้คัดเอามนตร์โคลงในคัมภีร์ฤคเวทมาดัดแปลงเรียบเรียงด้วยร้อยแก้วและจัดเข้าคู่ไว้เป็นชุดๆ เพื่อสะดวกในการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา จึงเกิดเป็นคัมภีร์ยชุรเวท (Yajurveda) ใช้อธิบายการประกอบพิธีบวงสรวงบูชา

คัมภีร์พระเวททั้ง 3 คัมภีร์คือ ฤคเวท สามเวท ยชุรเวท รวมเรียกว่า ไตรเวท หรือไตรเพท ในยุคที่พราหมณ์เรืองอำนาจอยู่ คัมภีร์ไตรเพทถือเป็นเสมือนอาญาสิทธิ์ของพราหมณ์ที่ทุกคนต้องเคารพ ใครจะได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ก็ต้องเจนจบไตรเพททั้งสิ้น ดังนั้นไตรเพทจึงเป็นทั้งคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์และเป็นหลักสูตรการศึกษาของเหล่าพราหมณาจารย์ทั้งหลายอีกด้วย

ครั้นมาถึงสมัยมหาภารตยุทธ์ในปลายยุคพระเวท ศาสนาพราหมณ์ถูกสั่นคลอนด้วยลัทธิความเชื่ออื่นที่เริ่มต้นเกิดขึ้นติดตามมา พวกพราหมณ์จึงได้รวบรวมไสยศาสตร์ต่างๆ เข้าไว้เพื่อเรียกศรัทธาให้ศาสนาพราหมณ์กลับมาเป็นที่ยึดเหนี่ยวเหมือนเดิม กลายเป็นพระเวทที่ 4 ของพราหมณ์ที่เรียกว่า อาถรรพเวท¹ (Atharveda) ประกอบด้วยมนตร์โคลงของเก่าซึ่งโดยมากเป็นมนตร์เสกเป่าเพื่อทำลายสิ่งอัปมงคลต่างๆ แก่ความเจ็บป่วย อยู่ยงคงกระพัน ไส้ผี ลักยันต์ ผีงูรูปผีงูรอย ทำเสน่ห์ยาแฝด สะเดาะเคราะห์ แก้เสนียดจัญไร และภยันตรายต่างๆ นอกจากนี้ยังมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมถุนศาสตร์อีกด้วย²

¹ คำว่า อาถรรพเวท ไทยเราเรียกว่า อาถรรพณ์

² สมัศร บุราวาศ. **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 68-71.

คัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญสูงสุด ที่เป็นทั้งหลักศาสนาและหลักการดำเนินชีวิตที่เคร่งครัดของชาวอารยัน แม้ว่าในสมัยนั้นจะมีการขีดเขียนตัวหนังสือเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ตาม แต่พวกพราหมณ์ก็ยังนิยมการศึกษาและท่องจำด้วยวิธีที่เรียกว่า มุขปาฐะอยู่ดี ทั้งนี้เพื่อให้ความเคารพนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท และในการสวดสวดสวดพระเวทนั้น จะต้องสวดให้ถูกต้องอักขระ พยัญชนะ ให้ถูกต้องวรรคตอนและชัดเจน เพราะหากสวดผิดพลาดคลาดเคลื่อนไป ก็ถือว่าเป็นข้อเสียหายที่จะมีผลต่อผู้ทำพิธีกรรมหรืออาจทำให้ไม่ได้รับผลตามที่ปรารถนา

2.2.2 ยุคพราหมณะ¹ (Brahmana Period) ประมาณ 300-100 ปี ก่อนพุทธศักราช

กำเนิดพระพรหมและความเชื่อเรื่องตรีมูรติ

เมื่อสำรวจวรรณคดีเก่าแก่ของอินเดีย เช่น คัมภีร์ฤคเวท หรือคัมภีร์พระเวทอื่นๆ นักศึกษาจะไม่มีทางได้พบเรื่องราวของเทพเจ้าที่เรียกว่า “พระพรหม” นี้เลย นั่นแสดงว่าในสมัยพระเวทยุคต้น ยังไม่มีการกล่าวถึงพระพรหมแต่อย่างใด

เท่าที่ทราบคำว่า “พรหมา” หรือ “พระพรหม” ปรากฏในวรรณคดีอินเดียเป็นครั้งแรกเมื่อปลายสมัยพระเวท ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่าแก่ในยุคพราหมณะ (ประมาณ 2,600 ถึง 2,800 ปีมาแล้ว) ได้กล่าวถึงพระพรหมว่าเป็นพระผู้สร้างไฟและสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นเทวะในอุดมคติที่เป็นนามธรรมที่ไม่มีตัวตนและไม่มีเพศ² และที่สำคัญคือยกฐานะให้สูงส่งยิ่งกว่าพระอินทร์ ที่พราหมณ์เคยนับถือกันว่าเป็นเทพสูงสุด แต่ภายหลังพระอินทร์กลับเริ่มเสื่อมความนิยมเพราะเมาน้ำโสบบ้าง เจ้าชู้บ้าง รบแพ้อสูรบ้าง พวกพราหมณ์จึงต้องสร้างพระพรหมที่ไม่มีแม่ตัวตนและอยู่เหนือโลกขึ้นมาทดแทนและเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

เมื่อสร้างพระพรหมขึ้นเป็นเทพสูงสุดแทนพระอินทร์แล้ว พวกพราหมณ์ก็ยังได้สร้างนิยายเรื่องพระเจ้าสร้างโลกไว้ด้วยว่า ก่อนนั้นโลกยังเป็นสภาวะที่ว่างเปล่า เมื่อกาลผ่านไปก็มีสภาวะอย่างหนึ่งมารวมประชุมกันเข้าเป็นก้อนกลมเหมือนไข่ และพระพรหมก็ถืออุบัตินี้ในไข่ฟองนั้น บันดาลให้ไข่แตกออกเป็นสองซีก ซีกบนเป็นสวรรค์ ซีกล่างเป็นโลกมนุษย์ พระพรหมสถิตอยู่ในโลกสวรรค์ จากนั้นพระพรหมจึงได้สร้างพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว ฝน พายุ ไฟ

¹ ต่อจากยุคพระเวท พวกพราหมณ์ตระหนักดีว่า คัมภีร์พระเวทเหล่านั้นมีบทสวดต่างๆ มากมาย และบางทีบทสวดเหล่านั้นอาจต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม ดังนั้นจึงได้แต่งอรรถกถาที่ใช้อธิบายระเบียบการประกอบพิธีกรรม รวมถึงข้อห้าม และข้อปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพิ่มเติม โดยให้ชื่อว่า “พราหมณะ”

² วิสุทธิ์ บุษยกุล. **พราหมณ์สี่หน้า**, 2549 หน้า 4

และสรรพสัตว์ต่างๆ จนเต็มโลก แล้วบันดาลให้สัตว์เหล่านั้นเป็นไปตามอำนาจของพระพรหม เรียกว่า พรหมลิขิต ดังนั้นชะตาชีวิตของคนเราจะเป็นเช่นไรนั้น พระพรหมได้ขีดเส้นชะตาชีวิตไว้เสร็จสรรพแล้วนับแต่เกิดมาทีเดียว กล่าวกันว่าแต่ละคนมีพรหมลิขิตปรากฏอยู่บนหน้าผาก ตั้งแต่เกิดได้ 6 วัน ซึ่งรายนั้นพระพรหมเป็นผู้เขียนขึ้นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ฉะนั้นจึงไม่มีใครอยู่นอกเหนืออำนาจของพระพรหมไปได้ ฐานะของพระพรหมจึงยิ่งใหญ่ คือ เป็นทั้งองค์ธาดา หรือผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง และเป็นเทพบิดรคือบิดาของทวยเทพทั้งหลาย

ในตอนแรก ผู้คนต่างเห็นด้วยที่พระพรหมไม่มีตัวตน แต่ต่อมาจึงเกิดความไม่แน่ใจว่าเราจะรับรู้ว่ามีพระพรหมจริงๆ ได้อย่างไร ในเมื่อมองก็ไม่เห็น จะกราบไหว้ก็กราบไม่ได้ ดังนั้นพราหมณ์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขหลักการเสียใหม่ โดยสร้างให้พระพรหมมีตัวตน แต่อายุยืนเหนือโลก มี 4 หน้า นั่งอยู่ตลอดเวลา หันหน้าออก 4 ทิศ เพื่อดูแลโลก 4 ด้าน แต่ก็เป็นผู้บริสุทธิ์คือไม่มีเพศ ไม่มีเรื่องกามารมณ์ จึงเป็นผู้สงบและมีความสุขอันเป็นยอด จึงเกิดมีพรหมสี่หน้าขึ้น¹

ครั้นต่อมาไม่นานนัก พระพรหมก็ถูกเสริมเติมแต่งให้มีลักษณะใกล้เคียงคนธรรมดา มากขึ้นอีก แม้ว่ายंत्रไวซึ่งอำนาจแห่งเทวะที่อยู่เหนือมนุษย์ แต่ก็เริ่มมีตัวตน มีรูปร่างลักษณะ มีหน้า 7 หน้า เป็นชาย มีความรู้สึก มีความรักและความชอบเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย พระพรหมจึงไม่เป็นที่พอใจของบรรดาผู้เคารพอีกเช่นเดียวกับกรณีของพระอินทร์ ดังนั้นพวกพราหมณ์จึงได้สร้างเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ขึ้นมาให้เสมอกับพระพรหมอีก 2 องค์ รวมเป็น 3 องค์เรียกว่า “ตรีมูรติ” (Trimurati) ซึ่งถือกันว่าเทพเจ้าทั้งสามเป็นเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดและเป็นนิรันดร์ พร้อมกันนั้นก็ได้กำหนดหน้าที่ของพระเป็นเจ้าเหล่านั้นไว้ต่างๆ กัน คือ

- 1) พระพรหม เป็นผู้สร้าง (Creator) สถิตอยู่ชั้นบนเหนือพื้นพิภพ
 - 2) พระวิษณุ หรือนารายณ์ เป็นผู้รักษา (Preserver) สถิตอยู่ทางทิศใต้ประจำอยู่ทางทะเล
 - 3) พระศิวะ หรืออิศวร เป็นผู้ทำลาย (Destroyer) สถิตอยู่ทางเหนือของภูเขาคิมาลัย
- ทั้งพระวิษณุและพระศิวะ ก็ล้วนอวตารมาจากพระเจ้าองค์เดิมคือพระพรหม

การที่มีเทพเคารพถึงสามองค์ภายใต้ความเชื่อที่ว่า “สรรพสิ่งเกิดจากหนึ่งเดียวหรือธาตุเดียวคือพรหมันที่สามารถเจริญเติบโตและขยายตัวได้ แต่ทว่าสิ่งสูงสุดหรือเทพสูงสุดมี

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา. พุทธศาสนาในอินเดีย, 2534 หน้า 14

เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น” ความเชื่อนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาการแตกแยกนิกายในยุคต่อๆ มา คือ กลุ่มที่บูชาพระวิษณุก็มุ่งมั่นภักดีในองค์พระวิษณุจนเกิดเป็นไวษณพนิกาย (Vaishnavism) ส่วนกลุ่มที่บูชาพระศิวะก็มุ่งมั่นภักดีต่อพระศิวะเกิดเป็นไศวนิกาย (Saivism)

การเกิดขึ้นของทั้งสองนิกายนี้ทำให้พระเป็นเจ้าทั้งสองโดดเด่นและมีความหมายในฐานะเทพเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว และในขณะเดียวกันฐานะของพระพรหมก็ค่อยๆ เสื่อมความนิยมลง ในปัจจุบันเทวาลัยในอินเดียที่ประดิษฐานรูปปั้นพระพรหมนั้นแทบจะหาไม่ได้เลย บางเทวาลัยมีแต่รูปปั้นของพระศิวะและพระวิษณุประดิษฐานโดดเด่นเป็นสง่า แต่ในคูหาหรือช่องเล็กๆ ของผนังเทวาลัยกลับมีรูปปั้นพระพรหมองค์เล็กๆ ประดิษฐานรวมอยู่ด้วยเท่านั้นเอง

เราจะเห็นว่า การสร้างเทพเจ้าขึ้นมาเรื่อยๆ ไม่หยุดหย่อนเช่นนี้ เป็นลักษณะสำคัญของศาสนาพราหมณ์ที่ต่างจากศาสนาอื่นๆ สมัยพราหมณ์จึงเป็นสมัยที่มนุษย์สร้างพระเจ้ามิใช่พระเจ้าสร้างมนุษย์อย่างที่เคยเชื่อถือมาแต่เดิม ในยุคนี้ทั้งผู้นำทางศาสนาพราหมณ์และผู้เคารพบูชาต่างก็มุ่งเน้นไปที่ความฉาบฉวยของเปลือกนอกแห่งศาสนา จนละเลยคำสอนในคัมภีร์ไตรเพท กลับเน้นหนักไปกับเรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์และเวทมนตร์มายาคฤศนไสยต่างๆ ที่เก็บไว้ในคัมภีร์ที่ 4 หรืออาถรรพเวทเป็นหลัก

แม้แต่แนวคิดเรื่องตรีมูรติก็เป็นเช่นนั้น คือเกิดขึ้นด้วยความต้องการให้เกิดการรวมปาฏิหาริย์อันยิ่งใหญ่แห่งองค์เทพทั้งสามเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเท่ากับองค์เทพองค์เดียวกันนี้มีพลังอำนาจ ทั้งการสร้างโลกโดยพระพรหม บำรุงรักษาโลกโดยพระวิษณุ และทำลายโลกโดยพระศิวะ จะเห็นว่าแนวทางนี้ก็ยิ่งมุ่งเน้นไปที่อิทธิปาฏิหาริย์แห่งองค์เทพเป็นหลัก แทนที่จะมุ่งศึกษาคำสอนดั้งเดิมในคัมภีร์พระเวท สิ่งเหล่านี้ก็คือสัญญาณแห่งความเสื่อมของศาสนาพราหมณ์ในช่วงเวลาต่อมา¹ และเป็นเหตุให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนคำสอนเสียใหม่ กระทั่งกลายเป็นศาสนาฮินดูที่พยายามในทุกวิถีทางที่จะเรียกศรัทธากลับคืนมาให้ได้มากที่สุด

พัฒนาการของระบบวรรณะ 4 สู่ระบบชนชั้น

ในยุคพระเวท แม้จะมีการแบ่งเป็นวรรณะแล้ว แต่ยังไม่เด่นชัดนัก ระบบวรรณะเริ่มก่อตัวเป็นรูปร่างขึ้นเมื่อสงครามระหว่างอารยันกับดราวิเดียนสิ้นสุดลง การตีความความหมายของวรรณะตามคัมภีร์พระเวทเป็นสิ่งที่เกิดจากความจำเป็นทางสังคมหรือความต้องการของผู้มีอำนาจในสังคมเป็นหลัก เช่นในระยะแรกของการมีระบบวรรณะ วรรณะจะถูกตีความไปตาม

¹ ดวงธิดา ราเมศวร์. 2 อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งอาเซียน อินเดีย-จีน, 2549 หน้า 58

ความต้องการของผู้ชนะสงครามคืออารยัน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม ที่ต้องการจะแบ่งแยกกลุ่มชนที่มีชาติพันธุ์ต่างกันออกจากกันอย่างชัดเจนระหว่างอารยันกับดราวิเดียน เพื่อความบริสุทธิ์ของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของตน กล่าวคือ พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ ถือเป็นอารยวรรณะซึ่งมีผิวขาว เป็นนายเหนือชนพื้นเมืองเดิมซึ่งผิวคล้ำกว่า เรียกว่า ทาสวรรณะ หรือ ศูทร มีหน้าที่รับใช้ผู้เป็นนายคือพวกอารยัน

สมัยต่อมาวรรณะได้ถูกตีความไปตามความจำเป็นทางสังคม ที่ต้องการแรงงานและความเชี่ยวชาญในวิชาชีพต่างๆ¹ ซึ่งเป็นแต่เพียงการแบ่งหน้าที่และอาชีพให้แก่คนในสังคมเท่านั้น ได้แก่ พราหมณ์มีหน้าที่สั่งสอนเยี่ยงครูอาจารย์ กษัตริย์มีหน้าที่เป็นนักรบป้องกันชาติบ้านเมือง แพศย์หรือไวศยะมีอาชีพค้าขายสร้างเศรษฐกิจให้สังคมและศูทรมีหน้าที่ทำไร่ไถนาและใช้แรงงาน

ต่อมาภายหลังเมื่อมีความเจริญทางสังคมและเศรษฐกิจอันเป็นมูลเหตุให้สังคมมีความสลับซับซ้อน และแสวงหาความเชี่ยวชาญในวิชาชีพแขนงต่างๆ มากขึ้น จึงมีการแบ่งแยกออกเป็นชนชั้นใหม่ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีอาชีพการงานและกฎเกณฑ์ทางวรรณะคล้ายกัน กลายเป็นวรรณะย่อยๆ ไป โดยวรรณะที่สูงกว่าเหยียดหยามและเอาเปรียบวรรณะต่ำ ด้วยเหตุทางผลประโยชน์เป็นสำคัญ กล่าวคือในยุครแรกทาสซึ่งเป็นวรรณะต่ำที่ยังมีฐานะดีและเป็นที่ยอมรับของสังคม สามารถแต่งงานกับวรรณะอื่นได้ แต่ภายหลังเมื่อระบบวรรณะขมวดเกลียวแน่นขึ้น ฐานะของทาสก็ลดต่ำลงตามลำดับ กลายเป็นพวกเลวทราม (Untouchable) และห้ามพวกทาสทำพิธีต่างๆ เช่น การเผาศพอย่างที่พวกอารยันทำ ห้ามอ่านห้ามจับพระเวท ถ้าฝ่าฝืนจะถูกตัดมือตัดหู²

ความรุนแรงของการแบ่งชั้นวรรณะดังกล่าวปรากฏชัดในช่วงปลายยุคพระเวท โดยพวกพราหมณ์ได้อำคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์คือบทสวดฤคเวทตอนท้ายที่มีใจความว่า พระพรหมสร้างมนุษย์ให้เกิดขึ้นมาบนโลกด้วยฐานะที่ต่างกัน และมนุษย์ก็ถือกำเนิดมาจากอวัยวะที่ต่างกันของพระพรหมด้วย คนในวรรณะพราหมณ์ถือกำเนิดมาจากพระเศียรของพระพรหม คนในวรรณะกษัตริย์ถือกำเนิดมาจากพระอังสา (บ่า) คนในวรรณะแพศย์ถือกำเนิดมาจากพระอุทร (ท้อง) ส่วนคนในวรรณะศูทรถือกำเนิดมาจากพระบาท (เท้า)³ บางแห่งกล่าวต่างไปจากนี้ว่า วรรณะพราหมณ์มาจากปากของพระพรหม วรรณะกษัตริย์มาจากแขน วรรณะแพศย์ซึ่ง

¹ พระมหานิกั สุวรรณดี. “การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องระบบวรรณะของชาวฮินดูในประเทศไทย”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544 หน้า 13

² สิริวัฒน์ คำวันสา. **พุทธศาสนาในอินเดีย**, 2534 หน้า 12-13

³ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. **พรหมสี่หน้า**, 2549 หน้า 21

เกี่ยวข้องกับเรื่องของการทำมหาเลียงชีพหรือเป็นหน่วยเศรษฐกิจของชุมชนมาจากท้อง และ
วรรณคดีซึ่งเป็นพวกใช้แรงงานมาจากเท้าของพระพรหม¹

การที่มนุษย์ถือกำเนิดมาจากอวัยวะที่ต่างกัันดังนี้ จึงไม่มีความเสมอภาคกันตั้งแต่เกิด
แต่เพราะนั้นเป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าที่ได้กำหนดไว้แล้ว จึงต้องถือปฏิบัติตามอย่าง
เคร่งครัด ดังนั้นผู้ที่เกิดในวรรณะใดก็ต้องดำรงอยู่ในวรรณะนั้นตลอดไป และการประกอบอาชีพก็
ต้องให้เป็นไปตามหน้าที่ของตนๆ จะก้าวก่ายกันไม่ได้ และห้ามมิให้คนต่างชั้นวรรณะกัน
ทำการสมรสข้ามวรรณะ ต้องสมรสกับคนภายในวรรณะเดียวกันเท่านั้น หากมีการสมรสข้าม
วรรณะกัน บุตรที่เกิดมาก็จะไม่อาจเข้าชั้นวรรณะใดได้อีก และจะถูกเรียกว่าจัณฑาล กลายเป็น
บุคคลที่ถูกสังคมเหยียดหยามดูถูก ทั้งนี้ก็เพราะต้องการปกป้องสายเลือดและชนชั้นของเผ่า
อารยันเป็นหลัก² หากใครฝ่าฝืนนอกจากจะถือว่าเป็นการทรยศต่อวรรณะตนเองแล้ว ยังถือว่าเป็น
การขัดบัญชาของพระผู้เป็นเจ้าย่อมจะถูกพระเจ้าลงโทษ เรียกว่า “เทวทัณฑ์” บ้าง หรือ
“พรหมทัณฑ์” บ้าง ผู้ที่เกิดในวรรณะต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกศุทรวรรณะและจัณฑาล ต้องยอมรับ
ปฏิบัติตามคำสั่งของพราหมณ์โดยไม่มีข้อแม้ใดๆ พวกศุทรวรรณะจึงเป็นพวกที่ได้รับชะตากรรมมาก
ที่สุดและน่าสงสารมากที่สุด แม้ทุกวันนี้ก็ยังคงมีความเชื่อเช่นนี้หลงเหลืออยู่ในอินเดียอีกมาก³

2.2.3 ยุคอุปันิษัท (Upanishad Period) ประมาณ 150-100 ปี ก่อนพุทธศักราช

“พรหมัน” ในคัมภีร์อุปันิษัท

ศาสนาพราหมณ์ได้วิวัฒนาการจากยุคพราหมณ์เข้าสู่ยุคที่ 3 คือยุคอุปันิษัท ซึ่งเป็น
ช่วงที่ชาวอินเดียสร้างรากฐานทางสังคมที่มั่นคงแข็งแรงแล้ว แต่ในทางศาสนา ผู้คนกลับเริ่ม
ฉุกละหุกคิดว่า “ลัทธิการบูชาที่ยาวนานที่เคยประพฤติมานั้น ไม่สู้จะได้ผลอะไรเลย ยังไม่เห็นเลยว่า
จะสามารถเอาชนะทุกข์ได้อย่างแท้จริง นอกจากจะเป็นการปลอบใจชั่วคราวชั่วครวเท่านั้น”
ดังนั้นต่อมาจึงเกิดมีนักปรัชญาที่พยายามค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงของชีวิตว่า
“ชีวิตคืออะไร เราเกิดมาทำไม ตายแล้วจะไปไหน”

ความสงสัยและความขัดแย้งดังกล่าวเริ่มรุนแรงมากขึ้น จนถึงขนาดที่ว่ามีการรวม
กลุ่มอภิปรายปัญหาต่างๆ เพื่อคัดค้านพราหมณ์เลยทีเดียว โดยมีวรรณะกษัตริย์เป็นแกนนำ

¹ วิสุทธิ์ บุญกุล. พรหมสี่หน้า, 2549 หน้า 8

² ดวงธิดา ราเมศวร์. 2 อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน, 2549 หน้า 33

³ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, 2534 หน้า 32-33

สร้างปรัชญาใหม่ๆ วันดีคืนดีก็ตั้งปัญหาถามพวกพราหมณ์ว่า “อะไรคือปฐมเหตุของโลกและชีวิต พรหมคืออะไร เราเกิดมาจากไหน เราอยู่ได้ด้วยอะไร เราถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานแห่งอะไร”

เมื่อต่างคนต่างพยายามใช้ปัญญาของตนขบคิดหาเหตุผล จึงพบข้อสรุปบางประการที่น่าสนใจ ซึ่งได้รวบรวมขึ้นมาใหม่เป็นอีกคัมภีร์หนึ่ง ให้ชื่อว่า “คัมภีร์อุปนิษัท” (Upanishads)¹ ซึ่งเป็นบทสรุปของคัมภีร์พระเวท ถือเป็นตัวแทนพัฒนาการด้านความคิดตามคัมภีร์พระเวทขั้นสุดท้าย และเป็นลักษณะสุดท้ายของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นคัมภีร์อุปนิษัทจึงเป็นอวสานของพระเวท และสำนักปรัชญาลัทธิฮินดูในสมัยต่อมา ก็ล้วนวางหลักคำสอนของตนไว้กับคัมภีร์อุปนิษัทที่ขยายความออกไปที่เรียกว่า “เวทান্তะ”² (Vedanta) นั่นเอง

คัมภีร์อุปนิษัทเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใดนั้นยังหาข้อสรุปได้ยาก ทั้งนี้เพราะคัมภีร์อุปนิษัทมีอยู่นับร้อยเล่ม และแต่ละเล่มก็ไม่ตรงกันหรือที่ขัดแย้งกันเองก็มี นักปราชญ์ฝ่ายฮินดูกล่าวว่า อุปนิษัทต้องเกิดก่อนพุทธศาสนาอย่างแน่นอน³ ส่วนบางท่านมีความเห็นแย้งกันว่าคัมภีร์อุปนิษัทอาจเกิดขึ้นหลังพุทธกาล คือเป็นผลงานของพวกฮินดูซึ่งหาทางจะดำรงไว้ซึ่งศาสนาพราหมณ์ในยุคที่พุทธศาสนาและศาสนาเชนกำลังรุ่งเรือง⁴

คำสอนในคัมภีร์อุปนิษัทเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งและเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้ ที่เห็นได้ชัดคือคำสอนเรื่องความจริงสูงสุดที่เรียกว่า “พรหมัน” (Brahman)⁵ ซึ่งเป็นคำสอนใหม่ที่ไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท

คัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า แม้พระเวทจะถือกันว่าเป็นพระวจนะของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าโดยตรง (ศรุต) แต่ที่แท้จริงก็เป็นสิ่งที่เกิดมาจากพรหมัน ออกมากับลมหายใจของพรหมันนั่นเอง ดังนั้นพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทจึงมีความสำคัญเหนือกว่าพระเวทมากนักดังจะเห็นได้จากประโยคที่ว่า “ผู้ที่รู้จักพระเวทที่ดีที่สุด ก็ยังไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ถ้าเขายังไม่รู้จักพรหมัน ตรงข้ามถ้ารู้จักพรหมันแต่ไม่รู้พระเวทเลย กลับสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้”⁶

¹ คำว่า อุปนิษัท มาจาก อุป (ใกล้) + นิ (ตั้งใจ) + ขทุ (นั่งลง) หมายความว่า นั่งเข้ามาตักวงใกล้ๆ หรือเข้ามานั่งฟังใกล้ๆ อย่างตั้งใจรับฟังคำสอน (สัจธรรม) จากครูบาอาจารย์ เพื่อบรรเทาความสงสัยและทำลายอวิชชาในวัชชีให้สิ้นไป นั่นแสดงว่าคัมภีร์อุปนิษัทเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เป็นบทเรียนอันเป็นส่วนลึกในกันบังที่

ครูบาอาจารย์จะถ่ายทอดแก่ศิษย์ จนสิ้นความสงสัย

² คำว่า เวทান্তะ มาจาก เวท+อันตะ หมายถึง ส่วนอันเป็นที่สุดแห่งพระเวท

³ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ. **พุทธปรัชญา สารและพัฒนาการ**, 2544 หน้า 6.

⁴ สิริวัฒน์ คำวันสา. **พุทธศาสนาในอินเดีย**, 2534 หน้า 18.

⁵ คำว่า “พรหมัน” ยังมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ อาทิ ปรมาตมัน อาตมัน ปรมพรหม หรืออันติมสัจจะ

⁶ สุมาลี มหณรงค์ชัย. **ฮินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน**, 2546 หน้า 51.

ในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวถึงพรหมันว่า“มีพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดอยู่เพียงหนึ่งเดียวคือพรหมัน (Brahman) ทุกสิ่งแยกตัวมาจากพรหมัน และจะกลับไปรวมกับพรหมันอีก บุคคลคือชีวาตมัน หรืออาตมัน (Atman) ซึ่งมีธรรมชาติเหมือนพรหมันแต่แยกมาอยู่ในตัวบุคคล บุคคลจะต้องพยายามด้วยการประกอบพิธีกรรมจนถึงขั้นบรรลุมอกษะ (Moksha) หรือความหลุดพ้น ก็จะกลับไปรวมกับพรหมัน ขณะเมื่อยังรวมกับพรหมันไม่ได้ ก็จะเวียนว่ายตายเกิดไปจนกว่าจะกลับไปรวมกับพรหมันได้ ชีวาตมันที่จะกลับไปสู่พรหมันได้นั้นจึงต้องเลือกกระทำแต่กรรมที่ไม่ผูกพันกับโลก¹

คำสอนเรื่อง “พรหมัน” นี้ถือเป็นหลักการสำคัญของคัมภีร์อุปนิษัทที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพรหมัน มนุษย์กับเทพเจ้า และมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนมนุษย์กับ สรรพสิ่งในจักรวาล โดยยืนยันว่า “เป็นไปไม่ได้เลยที่ชีวิตมนุษย์จะอยู่แยกไปอย่างเด็ดขาดจากความเป็นไปของจักรวาล เพราะมนุษย์ก็คือส่วนหนึ่งของจักรวาลนั่นเอง”

ปรัชญาการดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4

ย้อนไปในยุคพราหมณะซึ่งพิธีบูชาัญญได้รับความนิยมน้อยลงอย่างแพร่หลาย ในยุคนั้นพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน เมื่อประชาชนเกิดความเดือดร้อนก็พากันไปหาพราหมณ์เพื่อให้ช่วยเปลื้องทุกข์และไถ่บาปให้ เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า หน้าที่ของพราหมณ์จึงอยู่ที่การประพาศเครื่องครัดอยู่ในพิธีกรรม และกระทำตนให้เป็นที่ยึดของประชาชนในทางด้านจิตใจเท่านั้น

คัมภีร์พระเวทในส่วนที่เรียกว่า อรัณยกะ (บทเรียนในป่า) ได้กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตของพราหมณ์ผู้บำเพ็ญตนเพื่อให้บรรลุประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์² ซึ่งเป็นขั้นเป็นตอนไปตามลำดับ เรียกว่าอาศรม 4 (Four Ashrams) ดังนี้

1) พรหมจารี (Brahmacharya : Student) แปลว่า ผู้ประพาศพรหมจรรย์ เป็นวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียน จะเริ่มทำพิธีเล่าเรียนเรียกว่า “อุปานยัน” แปลว่านำชีวิตเข้าสู่ความรู้ตั้งแต่อายุ 8 ขวบ เบื้องแรกจะต้องให้พราหมณ์ผู้เป็นครูอาจารย์เป็นผู้สวมคล้องด้ายสายศักดิ์สิทธิ์

¹ พิศพงษ์ สุขแก้ว. สู่พรหมัน: ตริมุติ “พรหม ศิวะ นารายณ์”. 2548 หน้า 86.

² ประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ 4 อย่าง ได้แก่ ธรรมะ (สิ่งที่พึงประพฤติปฏิบัติทั้งทางศาสนา สังคม และศีลธรรม) อรรถะ (ความมั่งคั่งสมบูรณ์ทางวัตถุ) กามะ (ความสุขและความรัก) และโมกษะ (ความหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต)

เรียกว่าชโยปวีต เท่ากับเป็นการประกาศและปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีที่จะต้องเชื่อฟังครูบาอาจารย์ ต้องมีความประพฤติเรียบร้อย ต้องเคารพต่ออาจารย์ทุกโอกาส และต้องเรียนอยู่ในสำนักของอาจารย์อย่างน้อย 12 ปี จึงสำเร็จการศึกษา

2) คฤหัสถ์ (Grihastha : Householder) แปลว่า ผู้ครองเรือน เป็นวัยที่แสวงหาความสุขทางโลกตามพรവാสวีสัย ต้องแต่งงานและมีบุตรอย่างน้อย 1 คน เพื่อใช้หนี้บรรพบุรุษและเป็นการป้องกันมิให้บิดามารดาตกนรกขุม “ปุตตะ” จะต้องประกอบอาชีพให้มีฐานะมั่นคงในทางพรवास ปฏิบัติตามกฎหมายของผู้ครองเรือน ตลอดจนเอาใจใส่ในการประกอบบุญพิธี

3) วณปรสถ์ (Vanaprastha : Hermit) แปลว่า ผู้อยู่ป่า หลังจากสร้างฐานะในเพศคฤหัสถ์ได้แล้ว มีบุตรธิดาสืบสกุลแล้ว ก็ยกทรัพย์สมบัติให้บุตรธิดา แล้วออกไปอยู่ในป่าเพื่อแสวงหาความสุขสงบจากกิเวก บำเพ็ญเพียรทางใจและข้อปฏิบัติอื่นๆทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ยังมีภรรยาเหมือนกับบุคคลทั่วไป แต่มุ่งบำเพ็ญความดีเพื่อสัปปายะให้มากยิ่งขึ้น

4) สันยาสี (Sannyasa : Ascetic) แปลว่า ผู้แสวงหาธรรม พิธีบวชเป็นสันยาสี ครู (ครู) จะทำพิธีสวดมนต์บูชาพระเจ้า แล้วสอนให้ผู้บวชว่าตาม เสร็จแล้วครูจะอบรมให้ผู้ถือบวชทราบทางปฏิบัติ การถือบวชเป็นสันยาสีนับเป็นช่วงสุดท้ายของชีวิตของผู้ที่หวังประโยชน์สูงสุด ฉะนั้นจึงต้องสละโลกและบุตรภรรยา ความวุ่นวายออกบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าตลอดชีวิต เพื่อจุดหมายปลายทางของชีวิตคือโมกษะ

อาศรม 4 จึงเป็นลำดับขั้นแห่งวิถีชีวิต (Stages of Life) เป็นแนวทางปฏิบัติของผู้บำเพ็ญตนไปสู่ธรรมขั้นสูงสุดในศาสนาพราหมณ์คือโมกษะ ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตสังคมของประชาชนและเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาทางศีลธรรมขั้นสูงต่อไป¹ แต่บุคคลที่จะปฏิบัติตามอาศรม 4 ได้ จะต้องอยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์เท่านั้น

ระบบอาศรม 4 ที่พัฒนาขึ้นยุคพราหมณ์นี้ นับว่ายังไม่เข้มงวดหรือเคร่งครัดเท่าใดนัก เพราะยุคพราหมณ์ยังคงเน้นในเรื่องการบูชาโยญ มีบุตร และบำเพ็ญทานของพราหมณ์ผู้นับถือพระเวท ดังนั้นช่วงคฤหัสถ์จึงเป็นช่วงชีวิตที่พราหมณ์ยกย่องและให้ความสำคัญ ทั้งนี้ เพราะพราหมณ์ส่วนใหญ่เป็นคฤหบดีพราหมณ์ ซึ่งยังคงมีบุตรภรรยาและสามารถประกอบ

¹ ดนัย ไชยโยธา. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ, 2527 หน้า 102-109.

อาศัยอยู่เป็นครอบครัวได้ตามปกติ¹ ส่วนช่วงสันยาสี (ผู้แสวงหาโมกษะ) นั้น เป็นช่วงชีวิตที่ใครจะเลือกจะเลือกหรือไม่เลือกก็ไม่มีผลต่อความพ้นทุกข์เพราะความพ้นทุกข์ขึ้นอยู่กับการบูชาญเป็นหลัก²

แต่ครั้นมาถึงยุคอุปนิษัท ระบบโครงสร้างทางศาสนาอันได้แก่คำสอนและการปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยมุ่งเน้นการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดจากภายนอกโดยอาศัยการประกอบพิธีบูชาญเป็นหลัก ก็เปลี่ยนมาเป็นการเข้าถึงพรหมันตามหลักปรัชญาในคัมภีร์อุปนิษัท อาศัยการบำเพ็ญตบะหรือบำเพ็ญโยคะอย่างขยันขันแข็งทุกอย่างเพื่อให้เข้าถึงพรหมัน เพราะเห็นว่า การบูชาญนั้นเพียงช่วยให้ไปสวรรค์ได้ แต่ก็ยังไม่อาจช่วยให้บรรลุมอกษะเข้าถึงพรหมันได้เลย

ดังนั้น ในยุคอุปนิษัท ความสำคัญของพราหมณ์ในฐานะผู้ประกอบพิธีกรรมเริ่มลดลง ช่วงสันยาสีหรือช่วงชีวิตสุดท้ายที่มุ่งแสวงหาโมกษะกลับได้รับการยกย่องมากเป็นพิเศษ และยังเชื่ออีกว่าการเข้าสู่ช่วงสันยาสีนั้นจะเริ่มต้นเมื่อใดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องรอให้มีอายุมากหรือมีลูกหลานก่อนตามแบบเดิม แนวคิดดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการเติบโตและแผ่ขยายของลัทธิถือพรตอยู่ป่า ปลีกตัวจากโลกภายนอก ไม่มีชนชั้นวรรณะ และมุ่งความสันโดษและแสวงหาความสุขทางจิตวิญญาณ

แนวคิดและระบบปรัชญาอินเดีย 2 สาย

สมัยที่ปรัชญาอุปนิษัทเกิดขึ้น เป็นยุคที่ใกล้กับพุทธกาลมากแล้ว เป็นยุคที่นักคิดชาวอินเดียเริ่มเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ไม่ผูกพันกับระบบประเพณีดั้งเดิมซึ่งถ่ายทอดกันมาแต่สมัยพระเวท เพราะฉะนั้นจึงมีนักคิดอิสระที่มีความคิดแหวกแนวออกไปจากระบบประเพณีดั้งเดิมของพระเวทออกไป

พวกนักคิดอิสระที่พากันปฏิเสธคัมภีร์พระเวทมีอยู่หลายกลุ่ม ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงชื่อ อาชีวก ปริพาชก นิครนถ์ ลัทธิครูทั้ง 6 ท่านเหล่านี้ล้วนแต่เป็นนักคิดอิสระที่แยกตัวออกมาจากพราหมณ์ผู้นับถือพระเวททั้งสิ้น

ดังนั้น ยุคนี้จึงเป็นเสมือนจุดเชื่อมต่อระหว่างลัทธิความเชื่อสองสาย คือ ลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่ยังคงยึดมั่นอยู่ในคัมภีร์พระเวท กับลัทธิศาสนาใหม่ๆ ที่ปฏิเสธคัมภีร์พระเวท

¹ พราหมณ์มี 2 ประเภท คือ (1) พราหมณ์ที่ยังมีบุตรภรรยา เรียกว่า คฤหบดีพราหมณ์ และ (2) พราหมณ์ที่สละทรัพย์สินสมบัติออกไปบำเพ็ญพรตภาวนาอยู่ตามลำพัง เรียกว่า สมณพราหมณ์

² สุมาลี มหณรงค์ชัย, อินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง, 2546 หน้า 31

ฉะนั้น ลัทธิศาสนาของอินเดียในยุคนี้ จึงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 พวก¹ คือ

1. พวกอไวทิกวาทะ (Avidika) หรือนาสติกะ (Nastika) คือพวกที่ปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท ปฏิเสธความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า และไม่ยอมรับประเพณีของพราหมณ์ ซึ่งหลักๆ ก็ได้แก่ ลัทธิของครูทั้ง 6 ศาสนาเซน และพระพุทธศาสนา ซึ่งหากจะแยกให้ชัดเจน ก็แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1) กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalist) ที่เน้นการแสวงหาความรู้ โดยการใช้เหตุผลและการตั้งข้อสมมุติฐาน ซึ่งถือว่าการגיעความจริง นักคิดกลุ่มนี้ยืนยันว่าความรู้ที่ได้มานั้นเกิดจากการใช้เหตุผลของมนุษย์ล้วนๆ ไม่อ้างอำนาจวิเศษเหนือธรรมชาติใดๆ ทั้งมิได้อ้างว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากญาณหยั่งรู้พิเศษอันเกิดมาจากการบำเพ็ญเพียงทางจิตจนบรรลุ แต่เป็นความคิดความเห็นที่เกิดจากการคาดคะเนและทำนายตามหลักเหตุผลล้วนๆ นักคิดกลุ่มนี้ประกอบด้วยนักปรัชญาอุปนัยยุคแรก นักปรัชญาสายอาชีวกะ และปริพาชกะ

2) กลุ่มประสบการณ์นิยมหรือปฏิบัตินิยม (Experientialist) ที่ยืนยันว่าความรู้ที่แท้จริง ย่อมเป็นผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติ การทดลองพิสูจน์จนได้รู้แจ้งเองด้วยประสบการณ์ของตน นักคิดกลุ่มนี้ประกอบด้วย นักปรัชญาอุปนัยยุคปลาย นักปรัชญาเซน เป็นต้น² ในแง่มุมการแสวงหาความรู้ นักปฏิบัติกลุ่มนี้มีแนวทางใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา

2. พวกไวทิกวาทะ (Vaidika) หรืออาสติกะ (Astika) คือพวกที่ยังคงนับถือพระเวทเป็นปัทมฐาน คือยอมรับประเพณีของพราหมณ์และไม่ปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท พวกไวทิกวาทะนี้จึงจัดอยู่ในประเภทจารีตนิยม (Traditionalist) เพราะเชื่อว่าความรู้ทุกชนิดเกิดมาจากแหล่งเดียวกัน โดยการเปิดเผยของเทพเจ้า เรียกว่า “พระเวท” (Vedas) ซึ่งพราหมณ์ยึดถือกันว่าเป็นคัมภีร์หลักที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นโองการของสวรรค์ เป็นขุมทรัพย์ทางปัญญาอันยิ่งใหญ่และสูงส่งของมวลมนุษย์ ดังนั้นเมื่อมีการศึกษาและสืบทอดก็ต้องยึดตามแบบแผนและปฏิบัติตามประเพณีธรรมเนียมเก่า ต้องอนุรักษและอนุวัตรตามสิ่งที่กล่าวในคัมภีร์พระเวท โดยไม่มีข้อโต้แย้ง วิจารณ์ หรือแสวงหาเหตุผลใดๆ

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 1, 2535 หน้า 8

² พิลินธู โคตรสุโพธิ์, บทความทางวิชาการเรื่อง พุทธปรัชญา (Buddhist Philosophy). หน้า 4

พวกไวทิกวาทะนี้ต่อมาภายหลังก่อเกิดเป็น 6 ลัทธิใหญ่ เรียกว่า หลักทรรศนะ 6 (Six Darshanas)¹ ประกอบด้วยลัทธิเวทานตะ นยายะ ไวเศษิกะ สาขชยะ โยคะ และมีมางสาทรรศนะเหล่านี้มีรายละเอียดคำสอนต่างกัันดังนี้

1) ลัทธิเวทานตะ (Vedanta) ก่อตั้งโดยฤาษีพาทรายณะ

ลัทธินี้สืบทอดมาจากการแตกยอดบทอุปนิษัตบทสุดท้ายของคัมภีร์พระเวท ที่กล่าวถึงจุดสูงสุดแห่งการศึกษาหรือที่เรียกว่า เวทานตะ ตั้งปรัชญาความเชื่อว่า ความจริงแท้ (สัจธรรม) หรือความจริงอันสูงสุด หรืออันติมสัจจะ (Ultimate Reality) ของโลกและจักรวาล มีเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น คือ พรหมัน หรือปรมาตมัน และชีวาตมัน หรืออาตมัน² แต่เพราะเหตุที่ เราไม่รู้เท่าทันความจริงที่ว่า จิตของเราแต่ละคนเป็นอาตมัน เป็นอย่างเดียวกับจิตของพรหม คือ ปรมาตมัน คนเราจึงกระทำความกรรมและถือกรรมต่างๆ เป็นตัวตนของเขา ดังนั้นจึงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกนี้ เมื่อใดกำจัดอวิชชาหรือความไม่รู้ได้แล้ว อาตมันก็จะเข้าร่วมสติดอยู่กับ ปรมาตมัน คนที่สำเร็จถึงขั้นนั้นก็จะกลายเป็นพรหม

2) ลัทธิินยายะ (Nyaya) ก่อตั้งโดยท่านฤาษีโคตมะ

ลัทธินี้เน้นหนักไปในเรื่องการพิจารณาหาความจริงแบบตรรกะ (Logical Realism) ใช้ความคิดวิพากษ์วิจารณ์และวิเคราะห์ความจริงในรูปแบบต่างๆ โดยเชื่อว่าความจริงที่ยอมรับได้จะต้องอธิบายได้ด้วยหลักของเหตุผล สอนให้พิจารณาถึงความทุกข์ ความเกิด ความเคลื่อนไหวในระหว่างมีชีวิตอยู่และความสำนึกผิด สอนให้บุคคลเลิกละอกุศล ให้มีเมตตาต่อกัน มีสัจจะบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน ในที่สุดก็จะบรรลุความหลุดพ้นจากความทุกข์และเครื่องผูกพันอันเกิดจากการสมาคมระหว่างชีวาตมันกับสสาร เพราะการสมาคมกันของชีวาตมันกับสสารทำให้ชีวาตมันหลงลืมภาวะดั้งเดิมของตัวเอง แล้วไปทำกรรมดีกรรมชั่ว ผลของการทำกรรมดีและชั่ว จึงทำให้ชีวาตมันเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏไม่รู้จบ เมื่อคลี่คลายชีวาตมันออกจากสสารได้ ก็จะเป็นอิสระอย่างแท้จริง เป็นอิสระภาพสูงสุด เพราะหลุดพ้นจากการเกิดการตาย และพ้นไปจากความทุกข์และความสุขตลอดกาล³

¹ คำว่า “ทรรศนะ” แต่เดิมหมายถึงทฤษฎีอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงนั้นๆ ออกมา แต่ชาวตะวันตก ใช้คำว่า “ปรัชญา”

² ดวงจิตา ราเมศวร์, 2 อารยธรรมยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน, 2549 หน้า 47

³ ประยงค์ แสนบุราณ, ปรัชญาอินเดีย, 2549 หน้า 152

3) ลัทธิไวเศษิกะ (Vaisesika) ก่อตั้งโดยฤๅษีกณนาท

ลัทธินี้สอนว่า โลกเกิดจากพลังอันมองไม่เห็นที่สืบมาจากกรรมในภพก่อน แต่ก็มีจิตอันยิ่งใหญ่ที่สุดคือปรมาตมอันเป็นใหญ่อยู่ในสากลโลก เป็นอมตะ ไม่มีต้นไม่มีปลาย ไม่มีการทำลายแตกดับ แผ่ซ่านทั่วไปโดยปราศจากรูปร่าง และเป็นผู้สร้างสากลโลกขึ้น จิตอันยิ่งใหญ่นี้ได้แยกส่วนเป็นวิญญาณส่วนบุคคลที่เรียกว่าชีวาตมอัน โมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวาตมอัน จึงสามารถเข้าถึงได้ด้วยวิธีการขจัดอวิชชา (อวิชชา) ให้หมดไป และทำความรู้แจ้งในสัจธรรมให้เกิดขึ้น เมื่อนั้นชีวาตมอันก็จะไม่ยึดมั่นในใจและกาย ทำให้มองเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของตนว่า เป็นวิญญาณบริสุทธิ์หรือจิตสสารบริสุทธิ์ที่ดำรงอยู่โดยปราศจากสัมปชัญญะ ไม่มีความรู้ ไม่มีความสุข ไม่มีความทุกข์ เป็นภาวะนิรันดร์

4) ลัทธิสาขะ (Sankhya) ก่อตั้งโดยกบิลมหามุนี

ลัทธินี้มุ่งแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับสัจภาพโดยการจำแนกวัตถุแห่งการรับรู้ออกเป็น “ตัดตะ” หรือความจริงแท้ 25 ประการ ซึ่งอาจย่อลงเป็น 2 คือ ปुरुชะ และ ประกฤติ ปुरुชะ ได้แก่ อาตมอันหรือวิญญาณสากล ส่วนประกฤติ คือ สิ่งที่เป็นต้นเหตุหรือต้นกำเนิดของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ลัทธินี้จึงจัดอยู่ในประเภทสัจนิยมเชิงทวิ (Dualistic Realism) เพราะมีความเห็นว่าปुरुชะและประกฤติทั้งสองส่วนเป็นสัจภาพและเป็นมูลการณะของสรรพสิ่ง โดยชี้ให้เห็นว่าปुरुชะถูกขังอยู่ในประกฤติ จึงได้ประกอบกรรมอันนำมาซึ่งความทุกข์ เมื่อทราบดังนี้แล้วจึงต้องพยายามหาทางถอนวิญญาณของตนออกจากกัฏฐธาตุทั้งมวล ดังนั้นการหลุดพ้นก็คือการกลับไปสู่ภาวะเดิมของปुरुชะ กล่าวคือกลับคืนสู่วิญญาณบริสุทธิ์เหมือนก่อนที่จะมาสัมพันธ์กับประกฤติ เมื่อหลุดพ้นแล้วก็จะได้เข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิญญาณสากลหรือปรมาตมต่อไป

5) ลัทธิโยคะ² (Yoga) ก่อตั้งโดยปตัญยลิมหาฤๅษี

เชื่อว่ามโฑพเจ้าผู้ทรงอำนาจเหนือมนุษย์คือพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่หรือปรมาตมอันเป็นปฐมวิญญาณของสัตว์ทั้งหลาย ในยุคต้นฝึกบำเพ็ญตบะโดยหวังไปทางโลกียสุข ต่อมาฝึกเน้นหนักไปในทางทำจิตให้สะอาดเพื่อจะได้รวมกับพระพรหม โดยกำหนดให้ตั้งสมาธิ คือการเพ่งจิตให้มีอารมณ์เดียวเป็นเอกัคคตา เพื่อให้วิญญาณเล็กน้อยทั้งหลายเข้าร่วมอยู่ใน

¹ ประยงค์ แสนบูรณ, **ปรัชญาอินเดีย**, 2549 หน้า152

² คำว่า “โยคะ” โดยทั่วไปใช้ในความหมายว่า “รวม” หมายถึง การรวมชีวาตมอันเข้ากับปรมาตมอัน ถ้าหากรวมให้เป็นเอกภาพได้ สรรพสัตว์เหล่านั้นก็จะหยุดการเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏ

วิญญาณอันเป็นปฐม (คือ ให้อาตมน์เข้าไปอยู่ในปรมาตมน์) วิธีการของโยคะ คือ บังคับการระบายและตั้งลมหายใจเข้าออก เฟ่งบางส่วนของร่างกายให้เกิดสมาธิ ต้องมีความข่มการดิ้นรนให้หมดไป โดยตั้งใจเฟ่งพระอิศวรเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นบุรุษหรืออาตมน์ อันพ้นแล้วจากกรรมหรือความเสื่อมเสียทั้งปวง มีทางเข้าถึงโยคะ 8 สาย การปฏิบัติโยคะนี้ต้องปฏิบัติเป็นขั้นๆ ไป และจะเกิดความสำเร็จเป็นขั้นๆ เช่นกัน บางครั้งอาจเกิดมีอิทธิปาฏิหาริย์ขึ้นมา ซึ่งเป็นผลพลอยได้ แต่เป้าหมายที่แท้จริงก็เพื่อการดับพฤติกรรมของจิต

6) ลัทธิมิมางสา (Mimamsa) ก่อตั้งโดยฤาษีไซมินิ

เชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่อยู่จริง เชื่อว่าโลกนี้และวิญญาณต่างๆ ล้วนเป็นอมตะ และเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท แต่ไม่ได้กล่าวถึงเทพเจ้าว่าเป็นผู้สร้างโลก โดยถือว่าพระเจ้าสูงสุดไม่มี โลกนี้ไม่มีใครสร้าง และจะไม่มีวันสูญสลาย โลกจะดำรงอยู่อย่างนี้ตลอดไป ทั้งสากลโลกและจักรวาล ไม่มีกาลไหนๆ ที่สากลจักรวาลจะมีลักษณะผิดแผกแตกต่างไปจากที่มันเป็นอยู่ในเวลานี้ถึงอย่างไรสากลจักรวาลก็จะยังคงสถานะและสภาวะที่เป็นอยู่เช่นนี้ตลอดไป

จากรายละเอียดข้างต้น เราจะเห็นว่าชาวฮินดูเป็นนักคิดนักแสวงหาที่มีแนวคิดในเชิงศาสนาและปรัชญาที่ละเอียดซับซ้อน มีหลากหลายระบบ ซึ่งแต่ละระบบก็มีคำสอนที่มีรายละเอียดต่างกันไป ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากความหลากหลาย และเหลื่อมล้ำต่ำสูงแห่งวิถีชีวิตของผู้คน¹

อย่างไรก็ตาม คำสอนที่เป็นศาสนาหรือปรัชญาเหล่านั้น แม้จะต่างกันรายละเอียด แต่ทั้งหมดล้วนมีลักษณะร่วมอย่างเดียวกัน คือการแสวงหาความเป็นจริงสูงสุดที่เป็นฐานรองรับความมีอยู่ของชีวิต โลก และจักรวาล และพยายามอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงนั้นๆ สะท้อนออกมาเป็นปรัชญาชีวิต เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุโมกษะหรือการหลุดพ้น ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของทุกๆ ชีวิต

¹ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. พุทธปรัชญา สารและพัฒนการ, 2544 หน้า 3

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 2 สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาล จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 2 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 2
แล้วจึงศึกษาบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

สังคมอินเดีย

สมัยพุทธกาล

เนื้อหาบทที่ 3

สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล

3.1 สภาพเศรษฐกิจและการปกครอง

3.1.1 การเมืองการปกครอง

3.1.2 สภาพเศรษฐกิจในสมัยพุทธกาล

3.2 ครุฑทั้ง 6 ลัทธิร่วมสมัยยุคพุทธกาล

3.2.1 ปุณณกัสสปะ

3.2.2 มัคชลิโคศล

3.2.3 อชิตเกสกัมพล

3.2.4 ปกุกัจจายณะ

3.2.5 สัตถชัยเวลัฏฐบุตร

3.2.6 นิครนถนาถบุตร

3.3 พุทธประวัติ

3.4 การบังเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ และวัฒนธรรมในสังคมอินเดีย

แนวคิด

1. การปกครองในสมัยพุทธกาล แบ่งออกเป็นแคว้นใหญ่ได้ 16 แคว้น และแคว้นเล็กอีก 5 แคว้น รวมเป็น 21 แคว้น โดยรูปแบบการปกครองมี 3 แบบคือ แบบจักรวรรดินิยม แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแบบประชาธิปไตย ส่วนเศรษฐกิจโดยรวมในสมัยพุทธกาลมีสภาพดีมาก เพราะมีมหาเศรษฐีที่มีทรัพย์สมบัติมหาศาลมากมายหลายท่าน

2. ในสมัยพุทธกาลมีสมณพราหมณ์เจ้าลัทธิต่างๆ จำนวนมาก แต่ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของมหาชนมีอยู่ 6 ท่าน คือ ปุณณกัสสปะ มัคชลิโคสาล อชิตเกสกะมพล ปุทฺธกัจจายณะ สัตถชยเวลัฏฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร ในเจ้าลัทธิทั้ง 6 ท่านนี้ มีเพียงนิครนถนาฏบุตรเท่านั้นที่มีคำสอนบางอย่างใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนา ส่วนอีก 5 ท่าน มีคำสอนต่างจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะสัตถชยเวลัฏฐบุตร มีคำสอนกลับกลอก เอาแน่นอนไม่ได้ ไม่สามารถบัญญัติอะไรตายตัวได้ พุทธขัดแย้งเหมือนปลาไหล

3. ก่อนเจ้าชายสิทธัตถโพธิสัตว์จะเสด็จออกผนวช ทรงมีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ มากมาย ซึ่งเป็นประโยชน์มากต่อการนำมาประยุกต์กับธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้ เพื่อการปกครองคณะสงฆ์และสั่งสอนเวไนยสัตว์

4. สาเหตุสำคัญที่พราหมณ์ทั้งหลายในสมัยพุทธกาลละทิ้งความเชื่อเดิมที่สืบทอดกันมาหลายพันปี แล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนามีหลายประการที่สำคัญที่สุดคือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสัจธรรมอันจริงแท้แน่นอนที่ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง ในยุคนั้นมีผู้ปฏิบัติจนเข้าถึงธรรมเป็นพระอริยบุคคลมากมาย ซึ่งสามารถเป็นพยานยืนยันคำสอนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้เหล่าพราหมณ์ให้การยอมรับในบุคลิกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในฐานะที่ทรงมีกายมหาบุรุษจึงตั้งใจฟังคำสอนของพระองค์ พุทธวิธีสอนธรรมก็มีส่วนอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของคนในสังคมอินเดีย พระองค์ทรงสอนโดยยึดตามจิตผู้เรียน หรือในปัจจุบันเรียกว่าสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child Center) อีกประการหนึ่ง คำสอนของเหล่าพราหมณ์อาจารย์มีความขัดแย้งกันเอง จึงทำให้พราหมณ์จำนวนไม่น้อยเสื่อมศรัทธาหันมานับถือพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในสภาพเศรษฐกิจและการปกครองในสมัยพุทธกาล เพราะเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทและรูปแบบของพระพุทธศาสนา

2. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในประวัติและคำสอนของเจ้าลัทธิทั้ง 6 อันเป็นลัทธิร่วมสมัยยุคพุทธกาล ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อการนำมาเปรียบเทียบกับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วจะพบสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นเหนือลัทธิเหล่านี้เมื่อครั้งพุทธกาล

3. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยย่อตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพาน เพื่อให้ทราบว่าพระองค์มีพื้นฐานความรู้มาอย่างไร ประสูติและเติบโตมาในสิ่งแวดล้อมแบบไหน และสิ่งเหล่านี้ส่งผลอย่างไรต่อการออกผนวชและส่งผลอย่างไรหลังจากการตรัสรู้แล้ว

4. เพื่อให้ นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจว่า เหตุใดเมื่อครั้งพุทธกาลเหล่าพราหมณ์จำนวนมากซึ่งมีความเชื่อและวัฒนธรรมอันแข็งแกร่งและสืบต่อกันมายาวนานหลายพันปี จึงยอมละทิ้งของเก่าแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา เมื่อทราบแล้วก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่กลุ่มคนต่างความเชื่อได้

บทที่ 3

สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล

3.1 สภาพเศรษฐกิจและการปกครอง

การที่เราจะเข้าใจประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาสิ่งแวดล้อมในถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนาเสียก่อน ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดท่าที บทบาท ลักษณะ รูปแบบ ขององค์กรพระพุทธศาสนา จะทำให้เราทราบที่มาที่ไปว่า เหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ที่เรียงร้อยกันเป็นประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นเพราะอะไร สิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่จะต้องศึกษานอกจากพื้นฐานความเชื่อในสังคมอินเดียแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลด้วย เพราะสิ่งแวดล้อมทั้งสองนี้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนโดยตรง ซึ่งต้องคำนึงถึงอยู่ทุกวัน

3.1.1 การเมืองการปกครอง

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิมประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญ เป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น 16 แคว้นใหญ่ๆ ดังที่ปรากฏในอุโปสถสูตร ฉบับบาลี คือ “อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ”¹ และมีแคว้นเล็กอีก 5 แคว้นรวมเป็น 21 แคว้น คือ ลักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ

รูปแบบการปกครองของแต่ละแคว้นแตกต่างกันอยู่บ้าง วิรัช ถิรพันธุ์เมธี ได้แบ่งรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลไว้ 3 รูปแบบ² คือ

1) แบบจักรวรรดินิยม คือแคว้นที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือแคว้นอื่น ใช้อำนาจยึดครองแคว้นอื่นมาเป็นเมืองขึ้นของตน ประมุขของแคว้นแบบนี้เรียกว่า “มหाराชา” เช่น

¹ อังคุตตรนิกาย ตักนิบาต, เล่ม 21 ข้อ 510 หน้า 273

² วิรัช ถิรพันธุ์เมธี.(ม.ป.ป.), พุทธปรัชญาการปกครอง หน้า 8

แคว้นมคธยึดครองแคว้นอังคะ แคว้นโกศลยึดครองแคว้นลักกะและแคว้นกาสี เป็นต้น

2) แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้แก่ แคว้นที่ให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจนั้นให้พระบรมวงศานุวงศ์หรือปุโรหิต ชำราชาบริพารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของแคว้นเรียกว่า “ราชา” แคว้นต่างๆ โดยมากในสมัยนั้นปกครองด้วยรูปแบบนี้

3) แบบประชาธิปไตย ได้แก่ แคว้นที่อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับประมุขแห่งแคว้นแต่เพียงผู้เดียว แต่จะมี “สภา” เป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภาจะทำหน้าที่เลือกสมาชิกขึ้นมาคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารเรียกว่า “ราชา” ในสมัยนั้นเรียกการปกครองแบบนี้ว่า สามัคคีธรรม เช่น แคว้นมัลละและแคว้นวัชชี

การปกครองโดยแบ่งเป็นแคว้นและมีพระราชาเป็นผู้ปกครอง ได้สืบทอดกันมาจนกระทั่งอินเดียได้รับเอกราชในปี พ.ศ.2490 เมื่อร่างรัฐธรรมนูญเสร็จแล้ว จึงยกเลิกระบบการปกครองแบบเดิม และรวมทุกแคว้นเข้าด้วยกันเป็นประเทศอินเดีย

ตารางแคว้นต่างๆ ในยุคพุทธกาล¹

ลำดับ	ชื่อแคว้น	เมืองหลวง	ผู้ปกครอง	ที่ตั้งปัจจุบัน
1	อังคะ (Anga)	จำปา	พระเจ้าศตริภุระ	ภาคกลาง ประเทศอินเดีย
2	มคธ (Magadha)	ราชคฤห์	พระเจ้าพิมพิสาร	รัฐพิหาร
3	กาสี (Kasi)	พาราณสี	พระเจ้าพรหมทัตต์	รัฐอุตตรประเทศ
4	โกศล (Kosala)	สาวัตถี	พระเจ้าปเสนทิโกศล	รัฐอุตตรประเทศ
5	วัชชี (Vajji)	เวสาลี	คณะเจ้าวัชชีบุตร	รัฐอุตตรประเทศ
6	มัลละ (Malla)	ปาวา, กุสินารา	คณะเจ้ามัลลกษัตริย์	รัฐอุตตรประเทศ
7	เจตี (Cheti)	โสตถิวัตติ	พระเจ้าอุปrijรา	รัฐมध्यประเทศ
8	วังสะ (Vamsa)	โกสัมพี	พระเจ้าอุเทน	รัฐอุตตรประเทศ
9	กुरु (Guru)	อินทปัทม์	พระเจ้าโกรพยะ ²	รัฐปัญจาบ

¹ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, 2546 หน้า 20

² มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิกายปิณฑาสก, เล่ม 13 ข้อ 439 หน้า 306-312

ลำดับ	ชื่อแคว้น	เมืองหลวง	ผู้ปกครอง	ที่ตั้งปัจจุบัน
10	ปัญจาละ (Panchala)	กัมปิลละ	-	จังหวัดเบเรลี
11	มัจฉะ (Maccha)	มัตสยาคร	-	ชัยปุระ, รัฐราชสถาน
12	สุรเสนะ (Surasena)	มถุรา	พระเจ้ามธุราขวันตีบุตร ¹	รัฐอุตตรประเทศ
13	อัสสกะ (Assaka)	โปตลิ	พระเจ้าอัสสกะ ²	รัฐมหาราษฏร์
14	อวันตี (Avanti)	อุชเชนี	พระเจ้าจันทปัชโชติ	รัฐมัธยประเทศ
15	คันธาระ (Gandhara)	ตักสิลา	-	ประเทศปากีสถาน
16	กัมโฆชะ (Kamboja)	ทวารกะ	-	ประเทศปากีสถาน
17	สั๊กกะ (Sakka)	กบิลพัสดุ์	พระเจ้าสุทโธทนะ	ประเทศเนปาล
18	โกลิยะ (Koliya)	เทวทหะ	ราชวงศ์โกลิยะ	ประเทศเนปาล
19	ภักกะ (Bhagga)	สุสุमारคิรี	เจ้าภักกะ	ประเทศเนปาล
20	วิเทหะ (Videha)	มิลิลา	เมืองชนคปุร	ประเทศเนปาล
21	อังกุตตราปะ (Anguttarapa)	-	-	ประเทศปากีสถาน

แคว้นเหล่านี้ต่างก็เป็นอิสระมีอธิปไตยเป็นของตนเอง บางครั้งบางคราวแคว้นที่มีความอ่อนแออาจถูกแคว้นที่มีความเข้มแข็งกว่าเข้ายึดครองทำให้สูญเสียดินแดนไปตั้งได้กล่าวแล้วข้างต้น แคว้นที่มีความเข้มแข็งทั้งในด้านเศรษฐกิจการเมืองและการทหาร จัดอยู่ในประเภทมหาอำนาจ มีอยู่ 5 แคว้น คือ มคธ โกศล อวันตี วัชชี และวังสะ โดยแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสารเป็นมหาอำนาจสูงสุด

3.1.2 สภาพเศรษฐกิจในสมัยพุทธกาล

สภาพเศรษฐกิจในอินเดียสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา นั้น กล่าวได้ว่า มีเศรษฐกิจดีมาก การผลิตและการค้าเจริญรุ่งเรือง มีกองเกวียนเดินทางขนสินค้าไปขายระหว่างเมืองจำนวนมาก มีมหาเศรษฐีที่มีสมบัติมากมายมหาศาลหลายท่าน เช่น โชติกเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี อนาถบิณฑิกเศรษฐี มหาอุบาลิกาวีสาขา เป็นต้น

¹ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์, เล่ม 13 ข้อ 464 หน้า 326

² ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ, เล่ม 26 ข้อ 63 หน้า 87

การประกอบอาชีพ

อาชีพของคนอินเดียในสมัยพุทธกาลขึ้นอยู่กับวรรณะที่ตนเกิด ผู้ที่เกิดในวรรณะใดก็จะมีอาชีพประจำวรรณะนั้นดังนี้

1) วรรณะกษัตริย์ เป็นชนชั้นสูงมีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมือง ปราบปรามโจรผู้ร้ายและทำการรบพุ่งกับข้าศึกภายนอก ประกอบด้วยพระราชามหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ต่างๆ รวมถึงพวกที่รับราชการในระดับสูง เช่น ปุโรหิต เสนาบดี เป็นต้น

2) วรรณะพราหมณ์ เป็นผู้มีอาชีพสั่งสอนคนในสังคมและทำพิธีตามลัทธิศาสนา มีทั้งที่เป็นนักบวชและคฤหัสถ์ เช่น ครูทั้ง 6 ก็จัดเป็นชนชั้นสูงเช่นกัน

3) วรรณะแพศย์ เป็นพลเมืองทั่วไป มีอาชีพทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ช่างฝีมือ ค้าขาย ซึ่งจัดเป็นชนชั้นสามัญ

4) วรรณะศูทร¹ เป็นพวกกรรมกรหรือคนใช้ซึ่งทำงานหนัก ได้แก่พวกทาส 4 จำพวก คือ ทาสที่เกิดภายในเรือนทาสที่ซื้อมาด้วยทรัพย์ ผู้ที่สมัครเข้ามาเป็นทาสเชลยที่เข้าถึงความเป็นทาส พวกนี้จัดเป็นชนชั้นต่ำ มีอาชีพในการรับจ้างด้วยแรง ตลอดถึงทำการงานอื่นๆ ที่ชนชั้นสูงรังเกียจว่าเป็นการงานชั้นต่ำ

3.2 ครูทั้ง 6 ลัทธิร่วมสมัยยุคพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลมีสมณพราหมณ์เจ้าลัทธิต่างๆ จำนวนมากแต่ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของมหาชนมีอยู่ 6 ท่าน คือ ปุณณกัสสปะ มัคชลิโคศล อชิตเกสกะมพล ปุทฺธกัจจายนะ ลัญชัยเวฬุฑฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร เจ้าลัทธิเหล่านี้ แม้แต่พระราชามหากษัตริย์ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ยังหาโอกาสไปสนทนาสอบถามปัญหาทางปรัชญาด้วย ครูแต่ละท่านมีบริษัทบริวารคนละหลายร้อย และทั้ง 6 ท่านนี้ต่างก็กล่าวว่าตนเป็นพระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์ แต่ถึงกระนั้นเมื่อถูกถามปัญหายากๆ และไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ครูทั้ง 6 ท่านก็ยังแสดงความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏอยู่² สำหรับประวัติและคำสอนของครูทั้ง 6 มีดังต่อไปนี้

¹ พวกศูทร คือพวกทาส (มีลักษณะที่ถูกจับมาเป็นเชลย) และพวกที่สืบเชื้อสายมาจากทาส

² ขุททกนิกาย สุตตนิบาต, เล่ม 47 หน้า 364, 471

3.2.1 ปุณณกัสนปะ

พระพุทโธโฆษจารย์กล่าวว่า ปุณณกัสนปะเกิดในวรรณะพราหมณ์ วัยเด็กได้เป็นคนรับใช้ในตระกูลหนึ่งซึ่งมีคนรับใช้อยู่ 99 คน รวมปุณณกัสนปะอีกคนหนึ่งเป็น 100 คน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เขาได้ชื่อว่า ปุโรณ เพราะทำให้ทาสในเรือนครบ 100 คน วันหนึ่งเขาหนีออกจากเรือน ระหว่างทางพวกโจรชิงเอาผ้าของเขาไป เขาเดินเข้าไปในบ้านตำบลหนึ่งทั้งๆ ที่เปลือยกาย พวกมนุษย์เห็นเขาแล้วคิดว่า สมณะนี้เป็นพระอรหันต์ ผู้มักน้อย ผู้ที่จะเสมอเหมือนกับสมณะนี้ไม่มี จึงนำของหวานและของคาวเข้าไปสักการะ ปุณณกัสนปะคิดว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะเราไม่นุ่งผ้า ตั้งแต่นั้นมาแม้ได้ผ้ามาก็ไม่นุ่ง เขาถือเอาการไม่นุ่งผ้านั้นแหละเป็นบรรพชา ต่อมาเมื่อมีกุลบุตรมาเป็นศิษย์จำนวนมาก¹

ลัทธิของปุณณกัสนปะจัดอยู่ในประเภท “อกริยวาตะ” หมายถึง ลัทธิที่ถือว่าทำแล้วไม่เป็นอันทำ ดังที่ครูปุณณกัสนปะกล่าวกับพระเจ้าอชาตศัตรูในสามัญญผลสูตรว่า บุคคลทำบาปเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำบาป เบียดเบียนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ทำชู้กับภริยาเขา พวดเทจ ผู้ทำไม่ชื่อว่าทำบาป การทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีบาปมาถึงเขา แม้การทำบุญก็เหมือนกัน การให้ทาน การฝึกอินทรีย์ การสำรวมศีล การกล่าวคำสัตย์ การทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีบุญมาถึงเขา² คำสอนในลัทธินี้จึงต่างกับหลักกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา

3.2.2 มักขลิโคสาล

มักขลิโคสาลเป็นบุตรพราหมณ์ชื่อ มักขลิ มารดาชื่อ ภัททา อาศัยอยู่หมู่บ้านสาละวัน ใกล้เมืองสาวัตถี พระพุทโธโฆษจารย์กล่าวว่า คำว่า โคสาละ แปลว่าผู้เกิดในโรงโค วัยเด็กเป็นคนรับใช้ในตระกูลหนึ่ง วันหนึ่งเขาถือหม้อน้ำมันเดินไปบนพื้นดินที่มีโคลน นายบอกว่า อย่าลื่นนะพ่อ เขาลื่นล้มลงด้วยความเผอเรอแล้ววิ่งหนีไปเพราะกลัวนาย แต่นายวิ่งไปจับชายผ้าไว้ทัน เขาจึงสลัดผ้าทิ้งแล้วหนีไป ขณะเดินเข้าไปในบ้านตำบลหนึ่งทั้งๆ ที่เปลือยกาย พวกมนุษย์เห็นเขาแล้วก็มีจิตศรัทธาเช่นเดียวกับกรณีของท่านปุณณกัสนปะ³ ภายหลังมักขลิโคสาลจึงตั้งลัทธิขึ้นและมีลูกศิษย์จำนวนมากเช่นกัน

ลัทธินี้ไม่ยอมรับประทานอาหารที่เขาเจาะจงถวาย ไม่รับอาหารขณะมีสุนัขขู่อยู่ข้างๆ หรือ

¹ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม 18 หน้า 568-569

² ทีฆนิกาย สลลขันธวรรค เล่ม 53 หน้า 165-166

³ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม 180 หน้า 569

แมลงวันตอมอยู่ เพราะถือว่าเป็นการแย่งความสุขของผู้อื่น ไม่รับประทานปลา เนื้อ ไม่ดื่มสุรา และของมีเมา ไม่สะสมข้าวปลาอาหารยามข้าวยากมากแพง¹

ลัทธิของมกฺขลิโคสาลจัดอยู่ในประเภท “นัตถิกวาทะ” คือ ลัทธิที่ถือว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย ดังที่ครูมกฺขลิโคสาลกล่าวกับพระเจ้าอชาตศัตรูในสามัญญผลสูตรว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุมิได้หาปัจจัยมิได้ย่อมเศร้าหมอง ย่อมไม่มีเหตุ ย่อมไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุมิได้หาปัจจัยมิได้ย่อมบริสุทธิ์ ไม่มีการกระทำของตนเองไม่มีการกระทำของผู้อื่น สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย เร่ร้อน ท่องเที่ยวไป แล้วจักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่าเราจักอบรมกรรมที่ยังไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสมุกตองกรรมที่อำนวยผลแล้วจักทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรตด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ไม่มีในที่นั้น สุขทุกข์ทำให้สิ้นสุดได้เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนาน ย่อมไม่มีในสังสารด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อมความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง พาลและบัณฑิต เร่ร้อน ท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เหมือนกลุ่มด้ายที่บุคคลขว้างไปย่อมคลี่ขยายไปเอง² แนวคำสอนนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่าไร้ประโยชน์ที่สุดในบรรดาลัทธิทั้งหลาย ลัทธินี้สืบต่อกันมาไม่นานก็ขาดหายไป

3.2.3 อชิตเกสกัมพล

อชิตเกสกัมพลเป็นผู้มีชื่อเสียงก่อนพุทธกาลเล็กน้อย คำว่า เกสกัมพล แปลว่า ผู้มีผ้าถุงผ้าห่มที่ทำด้วยผม เป็นผ้าที่หยาบและน่าเกลียด มีแนวความคิดหนักไปในวัตถุนิยม ยิ่งกว่าลัทธิใด มีแนวคิดรุนแรงคัดค้านคำสอนทุกลัทธิรวมทั้งพระพุทธศาสนาด้วย³

ลัทธิของอชิตเกสกัมพลจัดอยู่ในประเภท “อุจฺเจทวาทะ” คือ ลัทธิที่ถือว่าตายแล้วขาดสูญ ดังที่ครูอชิตเกสกัมพลกล่าวกับพระเจ้าอชาตศัตรูในสามัญญผลสูตรว่า ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี มารดาบิดาไม่มีคุณ สัตว์ผู้เกิดแบบโอปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบซึ่งกระทำโลกนี้และโลกอื่นให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประชุมมหาภูตทั้ง 4 เมื่อตาย ธาตุดินก็จะไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำก็จะไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟก็จะไป

¹ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ.(2550). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. (ออนไลน์)

² ที่พนิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 53 หน้า 167-168

³ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ.(2550). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. (ออนไลน์)

ตามธาตุไฟ ธาตุลมก็จะไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปในอากาศ คนทั้งหลายจะหามเขาไปยังป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีดำสนิทพิราบ สิ่งที่ได้จากการเช่นสรวงคือซี่เกี้ยวเท่านั้น ทานนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางพวกพูดว่ามีผล ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะเมื่อกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญพินาศสิ้น ตายแล้วเป็นอันดับสนิทไม่มีการเกิดอีก¹

3.2.4. ปุฏกัจจายณะ

เล่ากันว่าปุฏกัจจายณะเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในวัยเด็กมีความสนใจทางศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อโตขึ้นจึงออกบวชแสวงหาโมกขธรรม เมื่อคิดว่าตนบรรลุลุธรรมแล้ว ก็ตั้งตัวเป็นอาจารย์สั่งสอนประชาชน

ปุฏกัจจายณะเป็นผู้ห้ามน้ำเย็นแม้จะถ่ายอุจจาระก็ไม่ใช้น้ำเย็นล้างเขาใช้เฉพาะน้ำร้อนหรือน้ำข้าวเท่านั้น การเดินผ่านแม่น้ำหรือเดินลุยแอ่งน้ำบนถนนถือว่าศีลขาด เมื่อศีลขาดเขาจะก่อทราขายทำเป็นสตูปลแล้วอธิษฐานศีล จากนั้นจึงค่อยเดินต่อไป²

ลัทธิของปุฏกัจจายณะจัดอยู่ในประเภท “นัตติกวาทะ” หมายถึง ลัทธิที่ถือว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยเช่นเดียวกับลัทธิของมัททิลโคสาล ดังที่ปุฏกัจจายณะกล่าวกับพระเจ้าอชาตศัตรูในสามัญญผลสูตรว่า สภาวะ 7 กอง คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ และชีวะ สภาวะเหล่านี้ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครเหนรมิต เป็นสภาพยั่งยืน ตั้งมั่นดุจยอดภูเขา ตั้งมั่นดุจเสาระเหนียด ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์ หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ผู้ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ไถ่ยืมก็ดี ผู้กล่าวให้ไถ่ยืมก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความก็ดีไม่มีในสภาวะ 7 กองนั้น บุคคลจะเอาศาสตราอย่างคม ตัดศีรษะกัน ไม่ชื่อว่าใครๆ ปลงชีวิตใครๆ เป็นแต่ศาสตราสอดเข้าไปตามช่องแห่งสภาวะ 7 กองเหล่านี้เท่านั้น³ คำสอนของปุฏกัจจายณะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสัสสตทิกฺขุ คือ เห็นว่าโลกเที่ยง ซึ่งเป็นคำสอนที่ตรงข้ามกับ “อุจเฉทวาทะ” คือ ลัทธิที่ถือว่าตายแล้วขาดสูญของอชิตเกส-กัมพล และตรงข้ามกับคำสอนในพระพุทธศาสนาด้วย

3.2.5 สันยชัยเวลัฏฐบุตร

สันยชัยเวลัฏฐบุตรเป็นคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งในสมัยพุทธกาล พระมหา-

¹ ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 53 หน้า 171-172

² มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม 18 หน้า 569

³ ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 53 หน้า 174-175

โมคคัลลานะและพระสารีบุตรเมื่อครั้งยังเป็นอุบาสสและโกสิตมานพก็เคยศึกษาอยู่กับท่าน ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิของพวกปริพาชก ตั้งสำนักเผยแผ่อยู่ที่เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ชาวมคธเป็นจำนวนมากต่างนับถือในเจ้าลัทธินี้ แต่เมื่ออุบาสสและโกสิตมานพพร้อมบริวารจำนวนมากออกจากสำนักไปขอบวชกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สันุชยเวลัฏฐบุตรจึงกระอักเลือดจนถึงแก่กรรม

ลัทธิของสันุชยเวลัฏฐบุตรจัดอยู่ในประเภท “อมราวิกเขปวาทะ” คือ เป็นลัทธิที่หลบเลี่ยงไม่แน่นอน ดังที่สันุชยเวลัฏฐบุตรกล่าวกับพระเจ้าอชาตศัตรูในสามัญญผลสูตรว่า ถ้ามหาบพิตรตรัสถามอาตมภาพว่า โลกอื่นมีอยู่หรือ ถ้าอาตมภาพมีความเห็นว่ามี ก็จะพึงทูลตอบว่ามี ความเห็นของอาตมภาพว่าอย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่ ถ้ามหาบพิตรตรัสถามอาตมภาพว่า ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วมีอยู่หรือ ถ้าอาตมภาพมีความเห็นว่ามี ก็จะพึงทูลตอบว่ามี ความเห็นของอาตมภาพว่าอย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่ ถ้ามหาบพิตรตรัสถามว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายเกิดอีกหรือ ถ้าอาตมภาพมีความเห็นว่ามี เกิดอีก ก็จะพึงทูลตอบว่าเกิดอีก ความเห็นของอาตมภาพว่าอย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ ไม่ใช่ก็มิใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็มิใช่...¹

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงดำริว่า บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านี้ สันุชยเวลัฏฐบุตรนี้ โง่กว่าเขาทั้งหมด งมงายกว่าเขาทั้งหมด² เพราะแนวคำสอนกลับกลอก เอาแน่นอนไม่ได้ ไม่สามารถบัญญัติอะไรตายตัวได้ เพราะกลัวผิดบ้าง ไม่รู้บ้าง พูดขัดสายเหมือนปลาไหล ในกรตังคสูตร กล่าวประมาณว่า เป็นลัทธิคนตาบอด ไม่สามารถนำตนและผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงได้ มีปัญหาทรมาน โง่เขลาไม่กล้าตัดสินใจใดๆ ได้อย่างเด็ดขาด เนื่องจากไม่รู้จริงอย่างถ่องแท้

3.2.6 นิครนถนาฏบุตร

นิครนถนาฏบุตร หรือศาสดามหาวิระ เกิดที่กุกุณฑคาม เมืองไวสาลี แคว้นวัชชีของพวกเจ้าลิจจิวิ มหาวิระเป็นศิษย์ของท่านปาร์ศวา ซึ่งเป็นศาสดาองค์ที่ 23 ในศาสนาเซนผู้ มีอายุห่างจากท่านมหาวิระถึง 250 ปี ท่านมหาวิระเป็นศาสดาองค์ที่ 24 ได้สั่งสอนอยู่ 30 ปี จึงมรณภาพ ภายหลังเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้น สาวกของนิครนถนาฏบุตรจำนวนมากได้เปลี่ยนมาเป็นพุทธสาวก³

¹ ทีฆนิกาย สลลขันธวรรค เล่ม 53 หน้า 180-181

² ทีฆนิกาย สลลขันธวรรค เล่ม 11 หน้า 99-303

³ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ.(2550). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. (ออนไลน์)

ลัทธิของนิครนถนาฏบุตปัจจุบันเรียกว่า ศาสนาเซน ลัทธินี้จัดอยู่ในประเภท “อัสติก-ลมนานุโยค” คือ เป็นลัทธิที่ถือว่าการทรมานตนเองเป็นการเผากิเลส¹ เป็นทางนำไปสู่การบรรลุนิพพานที่เรียกว่า โมกษะ ผู้ที่ฝึกฝนดีแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหวต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดทางกาย วาจา ใจ ศาสนาเซนสอนว่า แก้ว 3 ดวง คือ มีความเห็นชอบ มีความรู้ชอบ มีความประพฤติชอบ จะนำไปสู่โมกษะได้ พระเจ้าเป็นเรื่องเหลวไหล พระเจ้าไม่สามารถบันดาลทุกข์สุขให้ใครได้ ทุกข์สุขเป็นผลมาจากกรรม การอ่อนน้อมเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ไม่มีสาระ²

นักบวชเซนต้องรักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด คือ เว้นจากการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตรวมทั้งพืชด้วย เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดินในกาม และไม่ยินดีในกามวัตถุ ส่วนศาสนิกชนเซนต้องรักษาศีล 12 อย่างเคร่งครัดคือ เว้นจากการทำลายสิ่งที่มีชีวิต เว้นจากการประพฤติดินในกาม เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ มีความพอใจในสิ่งที่ตนมี เว้นจากอารมณ์ที่ก่อให้เกิดความชั่ว เช่น การเที่ยวเตร่ รู้จักประมาณในการใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภค เว้นจากทางที่ก่อให้เกิดอาชญาให้ร้าย ไม่ออกพันธเขตไม่ว่าทิศใดทิศหนึ่งยามบำเพ็ญพรต บำเพ็ญพรตทุกเทศกาล อยู่จำอุโบสถศีล ให้ทานแก่พระ และต้อนรับแขกผู้มาเยือน³

เซนนับเป็นศาสนาที่ถือหลักการไม่เบียดเบียนหรืออหิงสาอย่างเอกอุ เป็นศาสนาที่มีแนวคิดใกล้เคียงกันกับพระพุทธศาสนา แม้แต่การสร้างพระพุทธรูป ถ้าดูอย่างผิวเผินก็ไม่เห็นความแตกต่างกันมากนัก ยกเว้นจะเปลือยกายและมีดอกจันทน์ที่หน้าอกเท่านั้น ปัจจุบันมีเซนศาสนิกชนประมาณ 6 ล้านคนทั่วอินเดีย โดยมากจะมีฐานะดี เพราะเป็นพ่อค้าเสียส่วนใหญ่ เนื่องจากทำการเกษตรไม่ได้จะเป็นการผิวดิน เพราะเซนถือว่าพืชก็มีชีวิต การเกี่ยวข้าวตัดหญ้าเป็นบาปทั้งสิ้น ต่อมาหลังพุทธปรินิพพาน 240 ปี ศาสนาเซนก็แตกออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายทิฆัมพร ซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิมที่เคร่งครัดไม่ห่มผ้าและนิกายเสวติฆัมพรจะห่มขาวห่มขาวไว้ผมยาว แต่งตัวสะอาด และคบหากับผู้คนมากกว่านิกายเดิมที่เน้นการปลีกตัวอยู่ต่างหาก⁴

3.3 พุทธประวัติ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระราชโอรสแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ พระบิดาพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระมารดาพระนามว่า พระนางสิริมหามายา ซึ่งเป็นเจ้าหญิงแห่งโกลิยวงศ์

¹ ที่มณิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 53 หน้า 180-181

²⁻⁴ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ.(2550). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. (ออนไลน์)

จากกรุงเทพฯ เมื่อพระนางสิริมหามายาทรงครรภ์ครบไตรมาส ทรงขอลาพระสวามีเพื่อกลับไปมีพระประสูติกาลที่กรุงเทพฯ เมืองประสูติของพระองค์ตามธรรมเนียมในครั้งนั้น ครั้นเดินทางมาได้ครึ่งทางถึงสวนสาธารณะใหญ่ชื่อ “ลุมพินี” พระนางเกิดประชวรพระครรภ์และประสูติพระโอรส ณ ใต้ต้นรังใหญ่ ในวันเพ็ญเดือน 6 เวลาใกล้เที่ยง ก่อนพุทธศักราช 80 ปี

หลังจากประสูติได้ 5 วัน พระเจ้าสุทโธทนะราชาเชิญพราหมณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในไตรเวท จำนวน 108 ท่าน มาฉันโภชนาหาร และให้เลือกเหลือเพียง 8 ท่านเฉพาะผู้เชี่ยวชาญในวิชาลักษณะพยากรณ์เพื่อทำหน้าที่พิจารณาทำนายลักษณะของพระโอรสและชานพระนามพราหมณ์ทั้ง 8 ท่านที่ได้รับเลือก คือ รามพราหมณ์ ลักษณะพราหมณ์ ยัญญพราหมณ์ ฤชพราหมณ์ โภชพราหมณ์ สุทัตตพราหมณ์ สยามพราหมณ์ และโกณฑัญญพราหมณ์ พราหมณ์ 7 ท่านแรกเห็นลักษณะของพระโอรสแล้วได้ทำนายเป็น 2 นัย คือ ถ้าพระโอรสอยู่เรือนจะได้เป็นพระจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ หากออกผนวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาเอกของโลก ส่วนโกณฑัญญพราหมณ์ซึ่งมีอายุน้อยที่สุดในพราหมณ์ 8 ท่านนั้น ทำนายชี้ชัดลงไปว่า พระโอรสนี้จะออกผนวชและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นอน จากนั้นพราหมณ์ทั้งหมดก็มีความเห็นตรงกันที่จะชานพระนามพระโอรสว่า “สิทธัตถะ” หรือ “สิทธารถ” ซึ่งแปลว่า สำเร็จดังปรารถนา

หลังจากวันชานพระนาม 2 วัน เมื่อพระโอรสมีพระชนมายุได้ 7 วัน พระนางสิริมหามายาก็สิ้นพระชนม์ เจ้าชายสิทธัตถะจึงอยู่ในการเลี้ยงดูของพระนางมหาปชาบดี ซึ่งเป็นพระน้านางของพระองค์และเป็นมเหสีองค์ที่ 2 ของพระเจ้าสุทโธทนะ เจ้าชายสิทธัตถะมีพระอนุชาและพระชนิษฐาร่วมพระชนกที่ประสูติจากพระนางมหาปชาบดี 2 พระองค์คือ พระนันทะและพระนางรูปนันทา และยังมีลูกพี่ลูกน้องในศากยวงศ์รุ่นราวคราวเดียวกันอีกหลายพระองค์คือ เจ้ามหานามะ เจ้าอนุรุธะ ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าอาสุกโกทนะ เจ้าอาหนท โอรสของพระเจ้าอมิตทนะ และเจ้าเทวทัต โอรสของอาหึงอมิตาศากยะ कुमारที่มีอายุมากกว่าเจ้าชายสิทธัตถะมีเพียงองค์เดียว คือ เจ้ามหานามะ

ครั้นเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชันษาได้ 7 พรรษา ก็ได้รับการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์จากพราหมณ์ในราชสำนักจนจบสิ้นวิชาการ พระชนกเห็นว่ากุมารฉลาดปราดเปรื่องจึงส่งไปศึกษาต่อยังสำนักของอาจารย์วิศวามิตรผู้มีชื่อเสียงว่าเป็นปราชญ์ที่ไม่มีใครทัดเทียมในสมัยนั้น เจ้าชายสิทธัตถะได้ศึกษาวิชาพระเวท เวททางคศาสตร์ จิตศาสตร์ และคัมภีร์อุปัชฌา จนแตกฉานเชี่ยวชาญในวิชาต่างๆ อย่างรวดเร็วกระทั่งสิ้นความรู้ของอาจารย์ มีความรู้พร้อมที่จะได้รับตำแหน่งเป็นราชาและเป็นจักรพรรดิปกครองชมพูทวีปในอนาคต

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชันษาได้ 16 พรรษา พระชนกเห็นว่าสมควรจะมีชายาได้แล้ว จึงไปสวามิภักดิ์เจ้าหญิงยโสธรา หรือพิมพา พระธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะ ที่ประสูติจากพระนางอมิตา มาอภิเษกเป็นชายา และต่อมาได้มีพระโอรสด้วยกันพระองค์หนึ่งนามว่า ราหุล ชีวิตการครองเรือนของเจ้าชายสิทธัตถะได้รับการปรนเปรอจากพระชนกและพระประยูรญาติเป็นอย่างดีที่สุด สิ่งใดที่คิดจะทำให้เจ้าชายพอใจ พระชนกจะต้องรีบจัดหามาให้โดยหวังว่าจะให้เจ้าชายอยู่ครองเรือนไปตลอดชีวิต และหมายมั่นจะให้ได้เป็นพระราชาและพระเจ้าจักรพรรดิในอนาคต

จะเห็นได้ว่า ในวัยหนุ่มเจ้าชายสิทธัตถะทรงศึกษาวิชาการแขนงต่างๆ จนเจนจบ และออกบวชเมื่อทรงพระชนมายุ 29 พรรษา ทรงมีประสบการณ์ทางการปกครองอย่างดี แต่ด้วยบุญบารมีที่ทรงสั่งสมมาอย่างดีแล้วบันดาลให้ทรงพบเทวทูตทั้ง 4 คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และ บรรพชิต เป็นเหตุให้พระองค์มองเห็นความทุกข์ของการอยู่ครองเรือนและปรารถนาจะหาทางพ้นทุกข์ด้วยการออกบรรพชา โดยเสด็จออกในเวลากลางคืน ทรงม้ากัณฐกะและมีมหาดเล็กชื่อ ฉันทะตามเสด็จ เมื่อไปถึงฝั่งแม่น้ำอนาโหมทรงตัดพระเกศาละเพศฆราวาสผนวชเป็นบรรพชิต แล้วให้นายฉันทะกลับไปแจ้งให้พระชนกและพระประยูรญาติทราบ

จากนั้นพระองค์เสด็จไปยังสำนักอาฬารดาบส และอุทกดาบส ทรงศึกษาวิชาความรู้ จนเจนจบทุกอย่างเท่าที่อาจารย์ทั้งสองสามารถสอนได้ แต่พระองค์ทรงเห็นว่าความรู้เท่านี้ไม่สามารถตรัสรู้ได้ จึงปลีกตัวไปบำเพ็ญเพียรตามลำพังด้วยวิธีการต่างๆ ที่เชื่อกันในยุคนั้นว่า จะเป็นทางแห่งการตรัสรู้ เช่น การทรมานพระวรกาย เป็นต้น แม้ปฏิบัติอยู่ถึง 6 ปีด้วยความวิริยอุตสาหะอย่างยิ่งยวด เมื่อทำจนถึงที่สุดแล้วแต่ก็ไม่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรม พระองค์จึงหันมาบำเพ็ญเพียรด้วยการทำสมาธิดำเนินจิตไปตามหนทางสายกลาง ในที่สุดก็ได้บรรลุพระธรรมกาย ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี

เมื่อตรัสรู้แล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดจนพวกนอกรวรรณะให้ตรัสรู้ธรรมตามพระองค์ และเข้ามาขออุปสมบทเป็น พุทธสาวกมากมาย บางพวกก็ประกาศตนเป็นพุทธมามกะขอถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งกันจำนวนมาก พุทธวิธีการสอนของพระองค์มีหลากหลาย ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับฐานะและอุปนิสัยของแต่ละบุคคล จึงทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจและตรัสรู้ตามได้โดยง่าย พระองค์ทรงใช้เวลา 45 ปี เผยแผ่พุทธธรรมปึกหลักพระศาสนาในชมพูทวีป และเสด็จขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน 6 เมื่อพระชนมายุได้ 80 พรรษา

3.4 การบังเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและวัฒนธรรมในสังคมอินเดีย

การบังเกิดขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเหตุการณ์อันยิ่งใหญ่ ซึ่งเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชาวอินเดียในยุคนั้นอย่างใหญ่หลวง จากที่กล่าวแล้วในบทที่ 2 ว่า สังคมอินเดียก่อนยุคพุทธกาลและในยุคพุทธกาลตกอยู่ในอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมและสืบทอดกันมากหลายพันปี โดยเฉพาะการแบ่งคนออกเป็น 4 วรรณะนั้น เป็นวัฒนธรรมที่เหนียวแน่นมาก พราหมณ์ทั้งหลายเชื่อว่า วรรณะพราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นเลวทรามและทุกข์ คนจะต้องเคารพพราหมณ์ ดังที่ปรากฏในอัคคัญสูตร พราหมณ์ทั้งหลายได้ดำบริภาษวาสนาและกรรมวาจาของผู้ออกจากตระกูลพราหมณ์ไปบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาว่า

“พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นเลวทราม พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะขาว วรรณะอื่นดำ พวกพราหมณ์ทั้งหลายเท่านั้นบริสุทธิ์ คนที่ไม่ใช่พราหมณ์หาบริสุทธิ์ไม่ พวกพราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรเกิดจากอูระ เกิดจากปากของพระพรหม พวกท่านมาละเสียจากวรรณะที่ประเสริฐที่สุด เข้าไปอยู่ในวรรณะที่เลวทรามคือพวกสมณะโล้น เป็นพวกคหบดี เป็นพวกดำ เกิดจากเท้าของพระพรหม การที่พวกท่านมาละเสียจากวรรณะประเสริฐสุดเช่นนี้ ไม่เป็นการดี ไม่เป็นการสมควรเลย”¹

แม้แต่ผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์ก็ยังคงเคารพพราหมณ์ เช่น เมื่อครั้งที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงประสงค์จะขนานพระนามพระโอรสตัว พระประยูรญาติทั้งหลายได้เชิญพราหมณ์มาในวันนั้นถึง 108 ท่าน โดยคัดเลือกเหลือ 8 ท่านเพื่อให้ทำหน้าที่ขนานพระนามพระโอรสตัว² เมื่อพระโอรสตัวออกบวชและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ในเวลาที่พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปเผยแผ่นั้น มีปรากฏอยู่บ่อยครั้งที่ได้รับการต่อต้าน ถูกลบหลู่ดูหมิ่น เช่น ในอุทปานสูตร “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในมัลลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงพราหมณคามหรือหมู่บ้านพราหมณ์ชื่ออุณะของมัลลกษัตริย์ ครั้นนั้นพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเอาหญ้าและแกลบถมบ่อน้ำจนเต็มถึงปากบ่อ ด้วยตั้งใจว่าสมณะโล้นทั้งหลายอย่าได้ดื่ม”³

¹ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 15 ข้อ 51 หน้า 146

² อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม 32 หน้า 253

³ ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม 44 ข้อ 155 หน้า 692

หรือดังที่ปรากฏในอหัญชานีสูตรนางพราหมณ์ชื่ออหัญชานีแห่งพราหมณ์ผู้การทวาช-โคตรคนหนึ่ง เป็นผู้เลื่อมใสยิ่งในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ วันหนึ่งขณะที่นางกำลังนำภัตเข้าไปเพื่อพราหมณ์ผู้สามี นางก้าวเท้าพลาดจึงเปลงอุทาน 3 ครั้งว่า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อนางพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ผู้สามีได้กล่าวกะนางว่า “ก็หญิงถ้อยนี้กล่าวคุณของสมณะโล้นอย่างนี้ อย่างนี้ไม่ว่าที่ไหนๆ แนะหญิงถ้อย บัดนี้เรจักยกวาทะต่อพระศาสดานั้นของเจ้า.”¹

ในอรรถกถากล่าวถึงอหัญชานีสูตรเพิ่มเติมว่า วันหนึ่งพราหมณ์ผู้สามีได้ปรึกษากับพราหมณ์ว่า แนะแม่จำเริญ พຼ່ງนี้พราหมณ์ 500 คน จักบริโภคนาในเรือนของเราละ นางถามว่าฉันจะช่วยอะไรได้บ้างละพราหมณ์ พราหมณ์กล่าวว่า ไม่มีกิจอะไรอื่นที่เจ้าจะต้องช่วยดอก คนเหล่านี้จักกระทำการหุงต้มและอังคาสทั้งหมด ข้าวที่เจ้ายืนก็ดี นังกีดี จามก็ดี ไอก็ดี ทำการนอบน้อมแก่สมณะโล้นนั้นว่า นโม พุทธสส นั้น พຼ່ງนี้ เจ้าอย่าทำสิ่งนั้นสักวันหนึ่งเถิด ด้วยว่าพราหมณ์ทั้งหลายได้ยืนดังนั้นแล้วจะไม่พอใจ เจ้าอย่าทำให้เราให้แตกจากพราหมณ์ทั้งหลายเลย

นางพราหมณ์กล่าวว่า ท่านจะแตกจากพราหมณ์ก็ดี จากเทวดาก็ดี ส่วนฉันระลึกถึงพระศาสดา ไม่นอบน้อม ไม่สามารถที่จะอดกลั้นอยู่ได้ พราหมณ์กล่าวว่า แนะแม่มหาจำเริญ ก่อนอื่นเจ้าต้องพยายามปิดประตูบ้านในบ้าน 100 ตระกูล เมื่อไม่สามารถจะปิดปากที่จะพึงปิดด้วยนิ้วทั้ง 2 ช่วงเวลาที่พวกพราหมณ์บริโภคนา พราหมณ์นั้นแม้พูดซ้ำซากอย่างนี้ก็ไม่อาจห้ามได้ด้วยความรัก จึงถือเอาพระขรรค์ที่วางไว้บนหัวนอนกล่าวว่า “แม่มหาจำเริญ เมื่อพราหมณ์นั่งประชุมกันพຼ່ງนี้ ถ้าเจ้านมัสการสมณะโล้นนั้นไซ้ เราจะเอาพระขรรค์เล่มนี้สับเจ้า ตั้งแต่พื้นเท้าจนถึงปลายผมทำให้เป็นกองเหมือนหน่อไม้”²

แม้ศาสนาพราหมณ์จะหยั่งรากฝังลึกในสังคมอินเดียมานานหลายพันปีดังกล่าวแล้ว แต่ด้วยระยะเวลาเพียง 45 ปีแห่งการบังเกิดขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เสด็จออกเผยแผ่พระธรรมคำสอนนำพามหาชนให้เปลี่ยนความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิม มานับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกได้จำนวนมาก ชนทุกชั้นทุกวรรณะหันมานับถือพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์ เศรษฐีมหาเศรษฐี พ่อค้าประชาชนทั่วไป และแม้แต่พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของลัทธิเองและพราหมณ์ชาวบ้านทั่วไปก็ละทิ้งคำสอนเดิมมานับถือพระพุทธศาสนา จำนวนมาก เมื่อพระพุทธองค์ทรงจาริกไปเทศน์สอนในพราหมณคามหรือหมู่บ้านพราหมณ์ เช่น สาละ ศาลา โอปาสาทะ เวฬุทวาร เวนาคปุระ อิจฉานังคละ และขานุมัตตะ เป็นต้น พราหมณ์

¹ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 25 ข้อ 627 หน้า 195

² สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 25 หน้า 198

และคฤหบดีในหมู่บ้านเหล่านั้นได้สดับว่า

พระสมณโคตมศากยบุตร... เสด็จถึงบ้านขานุมัตตะประทับอยู่ในสวนอัมพลัญจิคา... เกียรติศัพท์อันงามของพระสมณโคตมพระองค์นั้นขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า... พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า... ก็การเห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้นย่อมเป็นการดีแลดังนี้. ครั้นนั้นพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะออกจากบ้านขานุมัตตะเป็นหมู่ๆ พากันไปยังสวนอัมพลัญจิคา¹

เมื่อไปถึงแล้วก็ได้ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบางพวกก็บรรลุธรรมและได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกกันจำนวนมาก ในการแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละครั้งจะมีผู้ตรัสรู้ธรรมกันมากมาย ซึ่งจะยกตัวอย่างกษัตริย์ พราหมณ์ผู้ปกครองเมืองและพราหมณ์เจ้าลัทธิต่างๆ ในยุคนั้นที่หันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

กษัตริย์ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ลำดับ	รายนามกษัตริย์	แคว้น	สิ่งที่บ่งชี้ความเลื่อมใส	อ้างอิง
1	พระเจ้าพิมพิสาร	มคธ	ได้ดวงตาเห็นธรรม	วิ.มหา.6/58/112-113
2	พระเจ้าอชาตศัตรู	มคธ	ทรงอุปถัมภ์ปฐุมสังคายนา	วิ.มหา.อ.1/31
3	พระเจ้าปเสนทิโกศล	โกศล	แสดงตนเป็นอุบาสก	สัง.ส.24/327/409
4	พระเจ้าอุเทน	วังสะ	เลื่อมใสการใช้จิวรของพระอานนท์	วิ.จุ.9/626/523-4
5	พระเจ้าสุทโธทนะ	สักกะ	เป็นพระอนาคามี	วิ.ม.อ.6/296
6	กษัตริย์ลิจฉวี	วัชชี	ทำสถูปและฉลองพระศรีราชา	ที.ม.13/161/334
7	กษัตริย์อุลลิส	-	ทำสถูปและฉลองพระศรีราชา	ที.ม.13/161/334
8	กษัตริย์โกลิยะ	โกลิยะ	ทำสถูปและฉลองพระศรีราชา	ที.ม.13/161/334
9	เจ้ามัลละ เมืองปาวา	มัลละ	ทำสถูปและฉลองพระศรีราชา	ที.ม.13/161/334

¹ ทีพนิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 12 ข้อ 201 หน้า 41

ลำดับ	รายนามกษัตริย์	แคว้น	สิ่งที่บ่งชี้ความเลื่อมใส	อ้างอิง
10	เจ้ามัลละ เมืองกุสินารา	มัลละ	ทำสตูปและฉลองพระศรีราชา	ที.ม.13/161/334
11	กษัตริย์โมริยะ	-	ทำสตูปและฉลองพระอังคาร	ที.ม.13/161/334
12	พระเจ้าโกรพยะ	กुरु	ขึ้นชมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	ม.ม.21/447/40
13	พระเจ้ามธุรวาหวันตีบุตร	-	แสดงตนเป็นอุบาสก	ม.ม.13/483/333
14	สุชาตราชกุมาร	อัสสกะ	ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง	จุ.วิ.26/63/90
15	พระเจ้าจันทปัทมโชต	อวันตี	เลื่อมใสในพระมหากัจจายณะ	อ้ง.เอก.32/335-338

พราหมณ์ผู้ปกครอง เจ้าลัทธิ และผู้มีชื่อเสียงที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ลำดับ	พราหมณ์	สถานภาพ	เมือง/บ้าน	สิ่งที่บ่งชี้ความเลื่อมใส	อ้างอิง
1	โปกขรชาติ	ผู้ปกครอง	อุกกัฏฐะ	แสดงตนเป็นอุบาสก	ที.สี.11/141/497-523
2	กุกกัณตะ	ผู้ปกครอง	ขานุมัตตะ	บรรลุนิพพาน	ที.สี.12/199/40-69
3	จังกิ	ผู้ปกครอง	โอปาสาทะ	แสดงตนเป็นอุบาสก	ม.ม.21/646/340-357
4	โลหิจจะ	ผู้ปกครอง	สาละวตีกา	แสดงตนเป็นอุบาสก	ที.สี.12/351/244-253
5	พราหมณ์ผู้หนึ่ง	ผู้ปกครอง	เวฏฐทีป	ทำสตูปและฉลองพระราชา	ที.ม.13/161/334
6	โสณทัณฑะ	ผู้ปกครอง	จำปา	แสดงตนเป็นอุบาสก	ที.สี.12/196/15
7	ชาณโสณิ	ผู้มีชื่อเสียง	อิจฉานังคละ	แสดงตนเป็นอุบาสก	ม.ม.18/339/483.
8	พรหมายู	ผู้มีชื่อเสียง	มิถิลา	บรรลุนิพพาน	ม.ม.21/603/247
9	สุกมานพ	ผู้มีชื่อเสียง	อิจฉานังคละ	แสดงตนเป็นอุบาสก	ที.สี.12/337/222
10	กาปทิกมานพ	ผู้ทรงภูมิรู้	โอปาสาทะ	แสดงตนเป็นอุบาสก	ม.ม.13/660/458

ลำดับ	พราหมณ์	สถานภาพ	เมือง	สิ่งที่บ่งชี้ความเลื่อมใส	อ้างอิง
11	พราหมณ์ผู้หนึ่ง	ผู้เป็นเศรษฐี	-	แสดงตนเป็นอุบาสก	อัง.ตัก.34/496/225
12	อุกคตสรีระ	ผู้เป็นเศรษฐี	สาวัตถี	แสดงตนเป็นอุบาสก	อัง.สัตตก.37/44/117
13	พราหมณ์ผู้หนึ่ง	ผู้เป็นเศรษฐี	สาวัตถี	แสดงตนเป็นอุบาสก	สัง.ส.25/693/277
14	พราหมณ์เป็นอันมาก	ผู้เป็นเศรษฐี	สาวัตถี	แสดงตนเป็นอุบาสก	จุ.สุ. 47/324/232
15	พราหมณ์พาวรีและ ลูกศิษย์ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิ	ผู้เป็นเจ้าลัทธิ	อัสสกะ	เลื่อมใสในลักษณะ มหาบุรุษและฤทธิ์ทางใจ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	จุ.สุ. 47/424/864-875
16	ท่าน				

ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังมีเศรษฐีมหาเศรษฐีจำนวนมากที่เลื่อมใสและเป็นกำลังสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น โชติก-เศรษฐี เมณฑกเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี อนาถบิณฑิกเศรษฐี มหาอุบาสิกาวีสาขา เป็นต้น และยังมีประชาชนพลเมืองทั่วไปอีกมากมาย เฉพาะในแคว้นมคธเพียงแคว้นเดียวก็มีราษฎรจำนวนมากใน 80,000 ตำบล ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยครั้งหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารเรียกประชุมราษฎรทั้ง 80,000 ตำบล ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ จากนั้นก็ให้ราษฎรทั้งหมดไปฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในครั้งนั้นมีผู้ได้ตรัสรู้ธรรมกันจำนวนมาก¹

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จึงกล่าวได้ว่าเวลาเพียง 45 ปีแห่งการประกาศพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเชื่อและวัฒนธรรมในสังคมอินเดียได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ศาสนาพราหมณ์ได้เลื่อมความนับถือลงและต้องปรับตัวขนานใหญ่จนกลายเป็นศาสนาฮินดูในเวลาต่อมา

ทั้งนี้เพราะแคว้นใหญ่ๆ ในอินเดียสมัยพุทธกาลมีทั้งหมด 16 แคว้น ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังตารางที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า มีกษัตริย์พราหมณ์ผู้ปกครองและพราหมณ์เจ้าลัทธิรวมทั้งมหาเศรษฐีในแคว้นต่างๆ จำนวนมากที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อชนชั้นผู้ปกครองศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วประชาชนทั่วไปก็จะศรัทธาตามด้วย

สาเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงความเชื่อและวัฒนธรรมในสังคมอินเดียอย่างรวดเร็วใน

¹ วินัยปิฎก มหาวีรังก์ เล่ม 7 ข้อ 1 หน้า 1-4

ครั้งนั้นมีสาเหตุหลายประการที่สำคัญที่สุดคือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นลัทธิธรรมอันจริงแท้แน่นอนที่ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง และมีผู้ปฏิบัติจนเข้าถึงธรรม บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระอริยบุคคลเป็นพยานให้พระพุทธศาสนามากมาย เขาเหล่านั้นมีทั้งพระราชามหากษัตริย์ มหาเศรษฐี เสนาบดี มหาอำมาตย์ แม้แต่เจ้าลัทธิใหญ่ที่มีศิษย์จำนวนมากก็หันมานับถือและเป็นพยานให้พระพุทธศาสนาด้วย

นอกจากนี้ พราหมณ์โดยทั่วไปให้การยอมรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากเพราะพระองค์ทรงได้ลักษณะกายมหาบุรุษ ทั้งนี้เพราะมีกล่าวไว้ในมนต์ของพราหมณ์มาตั้งแต่ยุคโบราณว่า ผู้ที่ได้กายมหาบุรุษหากอยู่เป็นฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ถ้าออกบวชจะได้ตรัสรู้ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกในโลก แม้อดีตดาบสผู้เป็นอาจารย์ของพระเจ้าสุทโธทนะยังประนมหัตถ์ก้มกราบแทบเท้าของพระโพธิสัตว์ซึ่งประสูติได้ไม่กี่วัน เพราะตนทราบดีถึงคำทำนายในตำรามหาปุริสลักษณะของพราหมณ์ดังกล่าวแล้ว

อีกประการหนึ่งคำสอนของพราหมณ์ก็มีความขัดแย้งกันเอง ผู้ที่มีปัญญาจึงพยายามหาคำตอบที่ถูกต้อง เมื่อเหล่าพราหมณ์ตอบไม่ได้จึงมาทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงเทศน์สอนชี้หนทางสว่างให้ เขาเหล่านั้นจึงออกบวชตามบ้าง ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกบ้าง เช่น กรณีของวาเสฏฐะและภารทวาชะ เป็นต้น โดยครั้งหนึ่งวาเสฏฐะมาณพและภารทวาชมาณพได้พูดกันถึงเรื่องทางและมิใช่ทางวาเสฏฐะมาณพพูดอย่างนี้ว่า

ทางที่ท่านโปกขรชาติพราหมณ์บอกไว้นี้เท่านั้นเป็นทางตรง เป็นเส้นทางเดิน เป็นทางนำออก ย่อมนำผู้ดำเนินไปตามทางนั้นเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม ฝ่ายภารทวาชมาณพพูดอย่างนี้ว่า ทางที่ท่านตารุกขพราหมณ์บอกไว้นี้เท่านั้นเป็นทางตรง เป็นเส้นทางเดิน เป็นทางนำออก ย่อมนำผู้ดำเนินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้ วาเสฏฐะมาณพไม่อาจให้การทวาชมาณพยินยอมได้ ฝ่ายภารทวาชมาณพก็ไม่อาจให้วาเสฏฐะมาณพยินยอมได้¹

เมื่อมาณพทั้งสองคนไม่อาจจะยังอีกฝ่ายหนึ่งให้ยินยอมได้ จึงไปกราบทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในครั้งนั้นพระพุทธองค์ตรัสถามว่า วาเสฏฐะ บรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพทพราหมณ์แม้คนหนึ่ง ที่เห็นพรหมมีเป็นพยานอยู่หรือ วาเสฏฐะตอบว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีพระเจ้าข้า วาเสฏฐะ อาจารย์ที่สืบเนื่องมาเจ็ดชั่วอาจารย์ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพทที่เห็นพรหมเป็นพยานไม่มีเลยหรือ วาเสฏฐะตอบว่า ไม่มีเลยพระเจ้าข้า จากนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

¹ ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 12 ข้อ 366 หน้า 259

วาเสฏฐะ ดิละ พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ไม่รู้จักพรหม ไม่เห็นพรหม แต่แสดงหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมว่าหนทางนี้แหละเป็นทางตรงเป็นสายทางเดินเป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้นเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ วาเสฏฐะเหมือนแถวคนตาบอดเกาะหลังกันและกัน คนต้นก็ไม่เห็น คนกลางก็ไม่เห็น แม้คนหลังก็ไม่เห็น ภาชิตของพราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น จึงเป็นคำนำหัวเราะที่เดียว เป็นคำดำซ้ำ เป็นคำว่าง เป็นคำเปล่า...¹

เมื่อวาเสฏฐะมาณพและการทวาชมาณพฟังพระธรรมเทศนาจบแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาชิตของพระองค์ไพเราะยิ่งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทางหรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยายก็ฉันนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระองค์กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะอย่างมอภายถวายเป็นชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

นอกจากพราหมณ์ทั้งหลายจะให้การยอมรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะพระองค์ทรงมีกายมหาบุรุษ และเพราะคำสอนพราหมณ์ขัดแย้งกันเอง เป็นคำสอนไม่เป็นเหตุเป็นผลแล้ว พุทธวิธีการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็มีส่วนเป็นอย่างมาก ทรงเทศน์สอนโดยยึดตามจริตผู้ฟัง ทรงยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ หรือในปัจจุบันใช้ศัพท์ว่า Child Center จึงเป็นเหตุให้พราหมณ์ทั้งหลาย มีความรู้ความเข้าใจ มีความเลื่อมใส จนกระทั่งยอมละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือกันมาหลายพันปี มาขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกและยอมละทิ้งวัฒนธรรมเก่าๆ ทุกอย่าง โดยเฉพาะระบบวรรณะ ทั้งนี้เพราะผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จะมีความเสมอภาคกันไม่ว่าจะมาจากวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทรก็ตาม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในปหาราทสูตรว่า

ดูก่อนปหาราทะ แม่น้ำสายใหญ่ๆ บางสาย คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรภูมที แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทรนั่นเอง ฉันใด... วรรณะ 4 เหล่านี้ คือกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมเสีย ถึงความนับว่าศากยบุตรทั้งนั้น²

¹ ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค เล่ม 12 ข้อ 371 หน้า 403-404

² อังคุตตรนิกาย เล่ม 37 ข้อ 109 หน้า 403-404

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 3 สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 3 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 3
แล้วจึงศึกษาบทที่ 4 ต่อไป

บทที่ 4

พระพุทธศาสนาในอินเดีย

หลังยุคพุทธกาล

เนื้อหาบทที่ 4

พระพุทธศาสนาในอินเดียหลังยุคพุทธกาล

4.1 พระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน 500 ปี

4.1.1 การสังคายนาครั้งที่ 1

4.1.2 การสังคายนาครั้งที่ 2

4.1.3 การสังคายนาครั้งที่ 3

4.2 พระพุทธศาสนาในยุค พ.ศ.500–1000

4.2.1 ร่องรอยและบ่อเกิดของนิกายมหายาน

4.2.2 แนวคิดและความเชื่อพื้นฐานของนิกายมหายาน

4.2.3 มหายานสองสายที่มีต้นกำเนิดในอินเดีย

4.3 พระพุทธศาสนาในยุคเสื่อมจากอินเดีย

4.3.1 การเผยแพร่ของลัทธิพุทธตันตรยาน

4.3.2 พระพุทธศาสนาภายใต้การอุปถัมภ์ของฝ่ายอาณาจักร

4.3.3 สาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย

แนวคิด

1. การสังคายนาพระธรรมวินัยในอินเดียซึ่งยอมรับกันในฝ่ายเถรวาทมี 3 ครั้ง คือ ภายหลังจากพุทธปรินิพพานได้ 3 เดือน พระมหากัสสปะก็ปรารภเหตุที่มีภิกษุกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย จึงชักชวนภิกษุสงฆ์ให้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก ซึ่งนับเป็นครั้งที่สำคัญที่สุดเพราะได้รวบรวมพุทธวจนะมาทรงจำรักษาไว้เป็นแบบแผนและสืบทอดด้วยมุขปาฐะต่อมาในการสังคายนาครั้งที่ 2 ซึ่งปรารภเหตุภิกษุชาววัชชีประพฤติผิดนอกพระธรรมวินัย ภิกษุวัชชีบุตรไม่ยอมรับมติ จึงแยกไปทำสังคายนาต่างหากและเรียกตัวเองว่า มหาสังฆิกะ จึงทำให้สงฆ์แตกออกเป็น 2 ฝ่าย และในการสังคายนาครั้งที่ 3 สมัยพระเจ้าอโศกซึ่งปรารภเหตุเดียรฉัตรปลอมบวชในพระศาสนา จึงปรากฏว่าคณะสงฆ์ได้แยกเป็น 18 นิกายแล้วอย่างชัดเจน

2. การเกิดขึ้นของนิกายมหายานในอินเดีย ดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเน้นการปรับปรุงวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียใหม่ ทั้งยังปฏิรูปเปลี่ยนแปลงคำสอนดั้งเดิมเพื่อให้สามารถแข่งกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในขณะนั้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งเน้นอุดมคติพระโพธิสัตว์โดยการอุทิศตนเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ถือว่าเป็นแกนกลางของคำสอนทั้งหมดในฝ่ายมหายานและยกย่องว่าโพธิสัตว์ยานเป็นหนทางอันสูงสุดเพราะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ไปได้มากที่สุด ภายหลัมนิกายมหายานยังได้แตกเป็นนิกายย่อยๆ อีก ได้แก่ นิกายมหายมิกะ และนิกายโยคาจาร

3. พระพุทธศาสนาได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาดั้งเดิมในยุคพุทธกาล ซึ่งต่อมาได้แบ่งออกเป็น 2 สาย คือ เถรวาทอันเป็นนิกายที่ยึดมั่นรักษาสืบทอดแก่นคำสอนดั้งเดิมไว้อย่างเหนียวแน่น อีกสายหนึ่งคือ มหายานที่ปรับเปลี่ยนคำสอนไปตามความจำเป็นของยุคสมัย และต่อมาเกิดเป็นพุทธตันตระหรือวัชรยานที่ผสมผสานลัทธิฮินดูมีการข้องแวะเรื่องเพศ จนแทบจะไม่เหลือต้นเค้าของพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมไว้เลย

4. สาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาต้องสูญสิ้นไปจากอินเดีย สรุปได้ 2 ประการคือ ประการแรกเกิดจากสาเหตุภายใน คือความอ่อนแอของพุทธบริษัทเอง เริ่มต้นจากความประพฤติด้อยหย่อนต่อพระธรรมวินัยของพระภิกษุสงฆ์ จนละเลยการปฏิบัติธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งแตกแยกทางความคิดของหมู่สงฆ์ที่เน้นการโต้แย้งกันในเชิงทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติ ได้ก่อให้เกิดการแตกความสามัคคีกันในหมู่ชาวพุทธ ซึ่งถือว่าเป็น

สาเหตุที่สำคัญเสียยิ่งกว่าสาเหตุภายนอก คือ ภัยจากการผสมกลมกลืนของศาสนาฮินดูซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญของพระพุทธศาสนาตลอดมา รวมถึงภัยจากศาสนาอิสลามที่เข้าทำลายล้างพระพุทธศาสนาอย่างถอนรากถอนโคน

5. ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญคือ ชาวพุทธต้องเป็นชาวพุทธที่แท้จริง มีความรู้ความเข้าใจในคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง จึงจะนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริง และที่สำคัญคือชาวพุทธจะต้องมีความสามัคคีกัน เว้นจากการให้ร้ายกัน พระพุทธศาสนาจึงจะมั่นคงอยู่ได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาสามารถสรุปเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอินเดียภายหลังพุทธกาล ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนามาจนถึงปัจจุบัน

2. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจบ่อเกิดของพระพุทธศาสนามหายาน ที่มาของแนวคิดคำสอนระบบความเชื่อและการปฏิบัติของฝ่ายมหายานที่ต่างไปจากพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ตลอดจนวิธีประยุกต์คำสอนเพื่อการเผยแผ่ศาสนาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของฝ่ายมหายาน

3. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีผลต่อพระพุทธศาสนา ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนทำให้พระพุทธศาสนาเข้าสู่ยุคเสื่อม

4. เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจสาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมไปจากอินเดียและสามารถวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่มีผลต่อความเสื่อมสูญหรือความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้

5. เพื่อให้นักศึกษาซาบซึ้งถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาและตระหนักถึงหน้าที่ของชาวพุทธที่จะต้องช่วยกันธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป

บทที่ 4

พระพุทธศาสนาในอินเดียหลังยุคพุทธกาล

4.1 พระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน 500 ปี

ในมหาปรินิพพานสูตรมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”¹

พระพุทธดำรัสนี้เป็นสิ่งยืนยันอย่างชัดเจนว่า พระผู้มีพระภาคทรงให้ความสำคัญกับ ธรรมและวินัยที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้ดีแล้วอย่างสูงยิ่ง ทรงยกธรรมและวินัยนั้นไว้ในฐานะ ศาสดาแทนพระองค์เอง นั่นหมายความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไป แล้ว ธรรมและวินัยถือเป็นสิ่งแทนพระศาสดาและเป็นตัวพระศาสนาที่แท้จริงที่พุทธบริษัทจะต้องช่วยกันรักษาให้ดำรงคงอยู่สืบไป

การปรารภที่จะสังคายนาพระธรรมวินัยนั้น เริ่มมีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ใน ปาสาทิกสูตร² กล่าวว่า ภายหลังจากที่นิครนถนาภบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิต สำนักศิษย์ได้ทะเลาะกันขนานใหญ่จนแตกแยกนิกายกัน พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุนี้ ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาพระธรรมวินัยไว้เพื่อให้พรหมจรรย์คือพระศาสนา ดำรงอยู่ได้นาน และเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน ทั้งนี้เพราะไม่ทรงปรารถนาให้สาวกทั้งหลายต้องแตกแยกทะเลาะวิวาทกันเหมือนอย่างสาวกของศาสนาเซนที่ต่างทุ่มเถียงกันว่า ก่อนนี้ศาสดาของตนได้สอนไว้อย่างไร

ฉะนั้นในเวลาต่อมา พระสารีบุตรจึงได้แสดงวิธีการสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัย ไว้เป็นแบบแผนโดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่าง ๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่งถึงหมวดสิบ มีตัวอย่างดังปรากฏในสังคีตสูตร³

¹ ทีฆนิกาย มหาวรรค, เล่ม 13 ข้อ 141 หน้า 320

² ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, เล่ม 15 ข้อ 94-106 หน้า 258-271

³ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, เล่ม 16 ข้อ 221-363 หน้า 157-263

สังคายนา (Buddhist Council) หรือสังคีติ มาจากคำว่า สัม (พร้อมกัน) + คีติ (การสวด) ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า การสวดพร้อมกัน แปลตามรูปศัพท์ว่า ร้อยกรอง คือประชุมสงฆ์จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวณะ แล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุมนั้นว่าตกลงกันอย่างนี้ แล้วก็มี การท่องจำสืบต่อกันมา

แต่เดิมนั้นการสังคายนาปรารภเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา จึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวณะไว้ ในครั้งต่อๆ มา ปรากฏว่ามีการถือผิด ตีความหมายผิด ก็มีการชำระวินิจฉัยข้อที่ถือผิดหรือตีความหมายผิดนั้น ชี้ขาดว่าที่ถูกต้องควรเป็นอย่างไร แล้วก็ทำการสังคายนาโดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้าง เพิ่มเติมของใหม่อันเป็นทำนองบันทึกเหตุการณ์บ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้าง ในชั้นหลังๆ เพียงการจารึกลงในใบลาน การสอบทานข้อผิดในใบลาน ก็เรียกกันว่าสังคายนา ไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์ถือผิดหรือเข้าใจผิดเกิดขึ้น¹

สำหรับการสังคายนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียนั้น มีด้วยกัน 4 ครั้ง การสังคายนาที่เป็นที่ยอมรับกันของทุกนิกาย คือ การสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ส่วนการสังคายนาครั้งที่ 3 ยอมรับกันเฉพาะฝ่ายเถรวาทส่วนมหายานและหินยานนิกายอื่นไม่มีการกล่าวถึงการสังคายนาครั้งนี้สำหรับการสังคายนาครั้งที่ 4 ที่ทำกันในอินเดียภาคเหนือโดยมีพระเจ้ากนิษกะทรงอุปถัมภ์นั้น ฝ่ายเถรวาทไม่ยอมรับ เพราะถือว่าเป็นส่วนของฝ่ายมหายานที่สืบสายแยกกันไป ตลอดจนภาษาที่รองรับคัมภีร์ก็ใช้ต่างกันคือฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี ส่วนฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤต ในที่นี้จึงขอกกล่าวถึงเฉพาะการสังคายนาครั้งที่ 1-3 ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในฝ่ายเถรวาทเท่านั้น

4.1.1 การสังคายนาครั้งที่ 1

ปฐมสังคายนา	: หลังจากพุทธปรินิพพาน 3 เดือน
ประธานสงฆ์	: พระมหากัสสปเถระ มีพระอุบาลีเป็นผู้เรียบเรียง สวดพระวินัย พระอาณนทัเป็นผู้เรียบเรียงสวดพระสูตร
ผู้เข้าร่วมประชุมสังคายนา	: พระอรหันตชีณาสพจำนวน 500 รูป
องค์อุปถัมภ์	: พระเจ้าอชาตศัตรู
เหตุปรารภในการทำสังคายนา	: พระสุภัททะกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย
สถานที่ประชุมทำสังคายนา	: ถ้ำสัตตบพณคูหา ข้างภูเขาวเอการบรรพต เมืองราชคฤห์
ระยะเวลาในการประชุม	: กระทำอยู่ 7 เดือนจึงสำเร็จ

¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, 2539 หน้า 6-7

บันทึกเหตุการณ์สำคัญ :

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วได้เพียง 7 วัน เหล่าพระสาวกที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์ ต่างมีความเศร้าโศกเสียใจเป็นอันมาก แต่มีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า สุภัททะ กลับดีใจพูดว่า “พระพุทธานิพพานเสียแล้วก็ดีต่อไปจะได้ไม่มีใครมาคอยกล่าววว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ”

พระมหากัสสปะได้ฟังดังนั้น ก็บังเกิดความสลดใจว่า “พระพุทธานิพพานเพียงไม่กี่วัน ยังมีผู้กล่าวถ้อยคำที่ไม่สมควรเช่นนี้ ถ้าไม่จัดการอะไรลงไป ปลอบไว้ให้เนิ่นนานเสียก็จะนำความเสื่อมเสียมาสู่พระพุทธศาสนา สิ่งที่ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัยจักเจริญ สิ่งที่เป็นธรรมเป็นวินัยจะเสื่อมกำลัง พวกอธรรมวาทจักเจริญ พวกธรรมวาทจักเสื่อมถอย” ดังนั้นเมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ท่านจึงชักชวนภิกษุทั้งหลายให้มาร่วมทำสังคายนา

ในระหว่างสังคายนา พระอานนท์ได้แจ้งให้ที่ประชุมสงฆ์ทราบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตว่า ถ้าสงฆ์เห็นสมควรก็สามารถเพิกถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้แต่ที่ประชุมมีความเห็นไม่ตรงกันว่าสิกขาบทเล็กน้อยหมายความว่าสิกขาบทใดบ้าง พระมหากัสสปะจึงสรุปว่าจะไม่เพิกถอนสิกขาบทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว และจะไม่บัญญัติสิกขาบทที่พระองค์ไม่ได้บัญญัติไว้ ซึ่งที่ประชุมสงฆ์ก็รับรองเป็นเอกฉันท์ จึงเป็นหลักปฏิบัติต่อพระวินัยของคณะสงฆ์มาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะคณะสงฆ์เถรวาท

หลังจากการทำสังคายนาผ่านไปไม่นานนัก มีพระเถระรูปหนึ่งชื่อว่า ปุราณะ พร้อมด้วยบริวารประมาณ 500 รูปอยู่จำพรรษาที่ทักขิณาศิริชนบท เมื่อท่านทราบว่า การสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว ท่านและบริวารจึงได้เข้าสู่กรุงราชคฤห์ พระสังคีติกาจารย์ที่ร่วมในการทำสังคายนาได้เข้าไปแจ้งให้ท่านทราบว่า พระสงฆ์ได้ทำสังคายนากันแล้ว ขอให้ท่านยอมรับมติด้วย

พระปุราณะกลับกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย พระเถระทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยกันเรียบร้อยแล้ว แต่ข้าพเจ้าได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธานิพพาน พระองค์ตรัสว่าอย่างไร ข้าพเจ้าก็จักถือปฏิบัติตามนั้น” เมื่อได้ชี้แจงกันพอสมควรแล้ว ปรากฏว่าพระปุราณะมีความเห็นตรงกับพระสังคีติกาจารย์ส่วนมาก แต่ก็มีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องวัตถุ 8 ประการ ซึ่งเป็นพุทธานุญาตพิเศษที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุทำได้ในคราวเกิดทุกข์ภัย แต่เมื่อภัยเหล่านั้นระงับก็ทรงบัญญัติห้ามมิให้กระทำอีก

สำหรับวัตถุ 8 ประการนั้น คือ

1. อันโตรูฏฐะ เก็บของที่เป็นยาวกาลิก คือ อาหารไว้ในที่อยู่ของตน

2. อันโตปิกกะ ให้มีการหุงต้มอาหารในที่อยู่ของตน
3. สามปิกกะ พระลงมือหุงปรุงอาหารด้วยตนเอง
4. อุคคหิตะ คือการหยิบเอาเองซึ่งของเคี้ยวของฉันที่ยังมิได้ประเคน
5. ตโตนีหตะ ของที่นำมาจากที่นิมนต์ ซึ่งเป็นพวกอาหาร
6. ปุเรกัตตะ การฉันอาหารก่อนเวลาภัตตาหาร ในกรณีที่ตนรับนิมนต์ไว้ในที่อื่น แต่ฉันอาหารอื่นก่อนอาหารที่ตนจะต้องฉันในที่นิมนต์
7. วณัญฐะ ของที่เกิดหรือตกอยู่ในป่า ซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าของ
8. โปกษณัญฐะ ของที่เกิดในสระ เช่น ดอกบัว เหง้าบัว

วัตถุทั้ง 8 ประการ เป็นพุทธานุญาตพิเศษในคราวเกิดพุทฺธิกขภัย 2 คราว คือ ที่เมืองเวสาลีและที่เมืองราชคฤห์ แต่เมื่อพุทฺธิกขภัยผ่านพ้นไปแล้ว ทรงห้ามมิให้ภิกษุกระทำพระปฺราณะและบริวารของท่านคงจะได้ทราบเฉพาะเวลาที่ทรงอนุญาต จึงปฏิบัติไปอย่างนั้น เนื่องจากการอยู่กันกระจัดกระจายคนละทิศละทาง การติดต่อบอกกล่าวอาจไม่ถึงกัน ซึ่งจะทำให้ท่านดีใจนั้นก็คงไม่ใช่ เพราะท่านถือตามที่ท่านได้สดับมาจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหมือนกัน เมื่อพระสังคีติกาจารย์ชี้แจงให้ท่านฟัง ท่านปฺราณะก็มีความเห็นว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระสัพพัญญุตญาณไม่สมควรที่จะบัญญัติห้ามแล้วอนุญาต อนุญาตแล้วกลับบัญญัติห้ามมิใช่หรือ”

เมื่อเป็นดังนี้ ความแตกต่างในทางข้อปฏิบัติ (สีลสามัญญตา) จึงเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งนั้น แต่ก็ไม่ถึงขนาดทำให้เกิดการแตกแยกเป็นนิกาย

4.1.2 การสังคายนาครั้งที่ 2

ทุติยสังคายนา	: ประมาณ พ.ศ.100
ประธานสงฆ์	: มีพระยสกาณ्हกบุตรเถระเป็นประธาน พระเวทสะเป็นผู้ถาม พระสัพพกามีเป็นผู้ตอบ
ผู้เข้าร่วมประชุมสังคายนา	: พระอรหันตชีณาสพจำนวน 700 รูป
องค์อุปถัมภ์	: พระเจ้ากาฬาสีโคกราช
เหตุปรารภในการทำสังคายนา	: วัตถุ 10 ประการ
สถานที่ประชุมทำสังคายนา	: วาลิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี
ระยะเวลาในการประชุม	: กระทำอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จ

บันทึกเหตุการณ์สำคัญ :

การทำสังคายนาครั้งที่ 2 ประมวลเรื่องวัตถุ 10 ประการที่ภิกษุชาววัชชีนำประพฤติปฏิบัติ โดยถือว่าไม่ผิดธรรมเนียมไม่ผิดวินัย ซึ่งมีใจความดังนี้

1. ภิกษุชาววัชชี: ภิกษุเก็บเกลือไว้ในเชงแล้วนำไปฉันปนกับอาหารได้ ไม่เป็นอาบัติ
(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: การเก็บเกลือไว้ในเชง โดยตั้งใจว่าจะใส่ลงในอาหารฉันนั้นเป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเป็นการสะสมอาหารตามโภชนสิกขาบท)
2. ภิกษุชาววัชชี: ภิกษุจะฉันอาหารหลังจากตะวันบ่ายผ่านไปเพียง 2 องคุลิกี้ได้ ไม่เป็นอาบัติ
(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: ภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาล เมื่อตะวันบ่ายคล้อยไปแล้ว 2 องคุลี ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนะในเวลาวิกาล)
3. ภิกษุชาววัชชี: ภิกษุฉันภัตตาหารในวัดเสร็จแล้ว ฉันเสร็จแล้วเข้าไปสู่บ้าน จะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนและไม่ได้ทำวินัยกรรมได้ ไม่เป็นอาบัติ
(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: ภิกษุฉันอาหารเสร็จแล้วคิดว่าจักฉันอาหาร เข้าไปในบ้านแล้ว ฉันโภชนะที่เป็นอนติริตตะ (ไม่เป็นเดน) ผิด เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนภิกษุใช้)
4. ภิกษุชาววัชชี: ในอาวาสเดียวกันมีสีมาใหญ่ ภิกษุจะแยกทำอุโบสถได้ ไม่เป็นอาบัติ
(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: ภิกษุจะแยกกันทำอุโบสถสังฆกรรมไม่ได้ ผิดหลักที่ทรงบัญญัติไว้ในอุโบสถขันธกะ ใครขึ้นทำต้องอาบัติทุกกฏ)
5. ภิกษุชาววัชชี: ในเวลาทำอุโบสถ แม้ว่าพระจะเข้าประชุมยังไม่พร้อมกัน จะทำอุโบสถไปก่อนก็ได้ โดยให้ผู้มาทีหลังขออนุมัติเอาเองได้ ไม่เป็นอาบัติ
(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: สงฆ์ทำสังฆกรรมด้วยคิดว่า ให้พวกมาทีหลังอนุมัติ ทั้งที่สงฆ์ยังประชุมไม่พร้อมหน้ากัน ผิดหลักที่ทรงบัญญัติไว้ในจัมเปยยขันธกะ ต้องอาบัติทุกกฏ)
6. ภิกษุชาววัชชี: การประพฤติปฏิบัติตามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่ว่าจะผิดหรือถูกพระวินัยก็ตาม ย่อมเป็นการกระทำที่สมควรเสมอ
(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: การประพฤติปฏิบัติ ด้วยเข้าใจว่าอุปัชฌาย์อาจารย์ของเราเคยประพฤติมาอย่างนี้ ไม่เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะท่านเหล่านั้นอาจประพฤติผิด

หรือถูกก็ได้ ต้องยึดหลักพระวินัยจึงจะเป็นสิ่งสมควร)

7. ภิกษุชาววัชชี: นมส้มที่แปรมาจากนมสดแต่ยังไม่กลายเป็นทหิ (เนยใส) ภิกษุฉันอาหารเสร็จแล้ว จะฉันนมนั้นทั้งที่ยังไม่ได้ทำวินัยกรรมหรือทำให้เป็นเดนตามพระวินัยก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ

(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: นมส้มที่ละความเป็นนมสดไปแล้ว แต่ยังไม่กลายเป็นทหิ ภิกษุฉันภัตตาหารแล้ว ห้ามภัตรแล้ว จะดื่มนมนั้นอันไม่เป็นเดนภิกษุใช้หรือยังไม่ได้ทำวินัยกรรม ไม่ควร ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารที่เป็นอนติริตตะ)

8. ภิกษุชาววัชชี: สุราที่ทำใหม่ ๆ ยังมีสีแดงเหมือนสีท้านกพิราบ ยังไม่เป็นสุราเต็มที ภิกษุจะฉันก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ

(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: การดื่มสุราอย่างอ่อนที่มีสีเหมือนสีท้านกพิราบ ซึ่งยังไม่ถึงความเป็นน้ำเมา ไม่ควร เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราและเมรัย)

9. ภิกษุชาววัชชี: ผ้าปูที่นั่งสีทณะอันไม่มีชาย ภิกษุจะบริโภคใช้สอยก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ

(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: ผ้าสีทณะที่ไม่มีชาย ภิกษุจะใช้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งจะต้องตัดเสียจึงจะแสดงอาบัติตก)

10. ภิกษุชาววัชชี: ภิกษุรับและยินดีในเงินทองที่เขาถวาย ไม่เป็นอาบัติ

(พระสัพพกามีได้ตอบว่า: การรับเงินหรือยินดีซึ่งเงินและทองที่เขาเก็บไว้เพื่อตนเอง ไม่สมควรเป็นอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์)

ฝ่ายพระวัชชีบุตรเมื่อไม่ได้การยอมรับจากสงฆ์จึงเสียใจแล้วพร้อมใจกันไปทำสังคายนาต่างหากที่เมืองปาฏลีบุตร มีผู้เข้าร่วมถึง 10,000 รูป เรียกตนเองว่ามหาสังคิตหรือมหาสังฆิกะ เพราะเหตุที่มีพวกมาก ในที่สุดสงฆ์จึงได้แตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพระสัพพกามีเถระ และภิกษุชาววัชชีที่เรียกตนเองว่ามหาสังคิต และในกาลต่อมา จึงแตกออกเป็น 18 นิกาย โดย 7 นิกายที่แตกจากมหาสังฆิกะ เกิดเมื่อปี พ.ศ.100-200 ส่วน 11 นิกายที่แตกจากเถรวาท เกิดเมื่อปี พ.ศ.200 เป็นต้นมา

การสังคายนาในครั้งนี้ หลักฐานฝ่ายเถรวาทระบุว่า เป็นการปรารภเหตุเพื่อระงับความแตกแยกทางการปฏิบัติศีลสามัญญดา (ความเสมอกันด้วยศีล) ในกรณีของพระภิกษุชาววัชชีที่ประพฤตินอกพระธรรมวินัยดังกล่าว แต่ในปกรณ์สันสกฤตของฝ่ายมหายานที่มีชื่อว่า เกทธรรมติจักรศาสตร์ กลับชี้ประเด็นไปที่เรื่องความวิบัติแห่งทิจญูสามัญญดาแห่งคณะสงฆ์

มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ พระมหาเทวะเป็นผู้สวดปาฏิโมกข์ แต่ท่านผู้นี้เป็นฝ่ายอธรรมวาที ได้เสนอมติ 5 ข้อต่อที่ประชุมสงฆ์ ซึ่งมีใจความดังนี้

1. พระอรหันต์อาจถูกมารยั่วยวนจนอสุจิเคลื่อนในเวลาหลับได้
2. พระอรหันต์อาจมีอัญญาณคือความไม่รู้ในบางสิ่งได้
3. พระอรหันต์อาจมีกัมขาคือความลังเลสงสัยในบางสิ่งได้
4. ผู้จะรู้ว่าตนได้บรรลุมรรคผลชั้นใด จำต้องอาศัยการพยากรณ์จากคนอื่น
5. บุคคลจะบรรลุพระอรหันต์ได้ด้วยการเปล่งวาจาว่า ทุกข์หนอฯ

ฝ่ายธรรมวาทีจึงคัดค้านประกาศทั้ง 5 ข้อของพระมหาเทวะว่าเป็นมิจฉาทิฐิ มิจฉาวาจา แต่ฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนน้อยฝ่ายเข้าข้างพระมหาเทวะมีจำนวนมากกว่าและเมื่อหาข้อยุติไม่ได้ พระเจ้ากาฬาศุภโศกจึงต้องเสด็จมาห้ามด้วยพระองค์เอง แต่พระองค์ก็ไม่ว่าจะอย่างไร จึงตรัสถามพระมหาเทวะ พระมหาเทวะถวายเป็นความเห็นให้ตัดสินด้วยวิธีเสี่ยงข้างมาก หรือเยี่ยงยลิกา-อธิกรณสมถวิธี ปรากฏว่าชัยชนะตกเป็นของฝ่ายพระมหาเทวะ พระเจ้ากาฬาศุภโศกจึงประกาศให้สงฆ์ปฏิบัติตามคติของพระมหาเทวะสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าจึงพากันจาริกไปสู่แคว้นแคว้นอื่น

4.1.3 การสังคายนาครั้งที่ 3

ตติยสังคายนา	: ประมาณ พ.ศ.236
ประธานสงฆ์	: พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ
ผู้เข้าร่วมประชุมสังคายนา	: พระอรหันต์ชีณาสพจำนวน 1,000 รูป
องค์อุปถัมภ์	: พระเจ้าอโศกมหาราช
เหตุปรารภในการทำสังคายนา	: เติรเถียรปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา
สถานที่ประชุมทำสังคายนา	: อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร
ระยะเวลาในการประชุม	: กระทำอยู่ 9 เดือนจึงสำเร็จ

บันทึกเหตุการณ์สำคัญ :

การทำสังคายนาครั้งที่ 3 นี้ เกิดขึ้นโดยปรารภที่มีพวกเติรเถียรปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพระพุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้น มีลาภสักการะเกิดขึ้นมาก จึงมีเติรเถียรที่มุ่งแสวงหาลาภสักการะปลอมมาบวช แต่ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ทำให้สงฆ์ที่ปฏิบัติชอบเกิดความรังเกียจแยกพระจริงพระปลอมไม่ออกพระสงฆ์จึงไม่ทำสังฆกรรมร่วม

กันเป็นเวลาถึง 7 ปี

ต่อมา ความทราบไปถึงพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้รับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไปอาราธนาให้พระทำสังฆกรรมร่วมกัน เมื่อพระเหล่านั้นไม่ยินยอม อำมาตย์ถือว่าพระสงฆ์ขัดพระบรมราชโองการ จึงตัดคอพระมรณภาพไปหลายรูป พระติสสเถระซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าอโศกเห็นไม่ได้การจึงรีบเข้าไปขัดขวางไว้พวกอำมาตย์ไม่กล้าฆ่าพระอนุชาจึงนำความไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบ พระเจ้าอโศกทรงตกพระทัยมาก กลัวว่าบาปกรรมจะตกมาถึงพระองค์ด้วย แม้ว่าอำมาตย์จะทำไปโดยพลการก็ตามที พระองค์จึงไปเรียนถามพระเถระทั้งหลาย ปรากฏว่าท่านเหล่านั้นตอบไม่ตรงกัน ในที่สุดได้รับคำแนะนำให้ไปอาราธนาพระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระมาวินิจฉัยให้ พระเถระได้ถวายนินิจฉัยข้อข้องพระทัยว่า เมื่อพระองค์ไม่มีความประสงค์จะให้อำมาตย์ไปฆ่าภิกษุ บาปนั้นจึงไม่มีแก่พระองค์ และให้พระราชาทรงมั่นพระทัยในพุทธภาษิตที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรมบุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”

หลังจากพระเจ้าอโศกทรงสบายพระทัยเพราะได้ฟังคำวินิจฉัยของพระเถระแล้ว พระเถระจึงให้พระเจ้าอโศกทรงศึกษาสัจธรรมทางพระพุทธศาสนา จนสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา และอะไรเป็นคำสอนของเจ้าลัทธินอกพระพุทธศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราชจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาสอบถามด้วยพระองค์เองว่า

ก็ สมุสาสมุพุโธ = พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปกติตรัสว่าอย่างไร

ถ้าพระรูปใดตอบว่า วิชชวาทิ = มีปกติจำแนก ก็ถือว่าเป็นพระที่แท้จริง ท่านที่ตอบเป็นอย่างอื่นถือว่าเป็นพวกเดียรฉัตรปลอมเข้ามาบวชรับสั่งให้แจกผ้าขาวให้กับพวกเหล่านั้นให้สึกออกไปเสียเป็นจำนวนมาก ในสมันตปาสาทิกาทีกาบอกว่ามีถึง 60,000 รูป เมื่อชำระสังฆมณฑลให้หมดจดบริสุทธิ์ได้แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้อาราธนาให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมกันตามปกติ

มีข้อน่าสังเกตในเรื่องนี้ 2 ประการคือ

1. การแยกระหว่างพระจริงและพระปลอมโดยการตั้งคำถาม ใครตอบถูกถือว่าเป็นพระจริง ใครตอบไม่ถูกถือว่าเป็นพระปลอม แล้วให้จับสึก น่าจะมีใช้วิธีการที่ดี เพราะสมมุติถ้าใช้วิธีการอย่างนี้กับพระสงฆ์ในปัจจุบัน พระจริงที่ไม่ได้ศึกษามาก อาจตอบผิด ถูกจับสึก แต่พระไม่ดีแต่ฉลาด อาจตอบถูก เป็นประเภทถึงรู้แต่ก็ไม่ปฏิบัติ เพราะคนมีความรู้ ไม่ใช่

หมายความว่า จะต้องเป็นคนดีเสมอไป ในทางกลับกัน คนมีความรู้หน่อย แต่อาจเป็นผู้ปฏิบัติดีก็ได้ หรือเหมือนการหาคนผิดโดยการถามข้อกฎหมาย ถ้าตอบถูกก็ถือว่าเป็นคนดี ถ้าตอบผิดก็ถือว่าเป็นคนร้าย ก็น่าจะไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้อง

2. คัมภีร์ของพระพุทธศาสนากายอื่นทั้งหมดทั้งหินยานและมหายาน ไม่มีกล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 3 นี้เลย มีกล่าวถึงแต่เฉพาะคัมภีร์ของเถรวาทเท่านั้น จึงทำให้นักวิชาการพระพุทธศาสนาจำนวนไม่น้อย ตั้งข้อสงสัยถึงการสังคายนาครั้งที่ 3 นี้ ว่าอาจเป็นการสังคายนาย่อยภายในของนิกายเถรวาท ไม่เกี่ยวกับนิกายอื่น ซึ่งก็คงต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าหาความจริงกันต่อไป

ในการทำสังคายนาครั้งนี้ พระโมคคัลลีบุตรได้แต่งคัมภีร์กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์ในอภิธรรมปิฎกเพิ่มขึ้นด้วยเป็นเรื่องคำถามคำตอบเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีคำถาม 500 คำตอบ 500 และเมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้ว พระเจ้าอโศกก็ได้ส่งคณะทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในแคว้นและประเทศต่างๆ รวมทั้งหมดมี 9 สายด้วยกันคือ

1. พระมัสชณฺ์นติกเถระ ไปแคว้นกัศมีร์และคันธาระ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งได้แก่แคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบันนี้
2. พระมหาเทวเถระ ไปมคธสกลมณฑล อยู่ทางทิศใต้ของแม่น้ำโคธาวารี ซึ่งได้แก่ไมซอร์ในปัจจุบัน (อยู่ทางทิศใต้ของอินเดียติดกับเมืองมัทราส)
3. พระรักขิตเถระ ไปทวารวดีประเทศ อยู่ในเขตกนคราเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงใต้
4. พระโยนกธัมมรักขิตเถระ ไปปรัณตชนบทอยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียนทิศเหนือของบอมเบย์
5. พระมหาธัมมรักขิตเถระ ไปที่แคว้นมหาราษฎร์ ภาคตะวันตกไม่ห่างจากบอมเบย์ในปัจจุบัน
6. พระมหารักขิตเถระ ไปโยนกประเทศได้แก่ เขตแดนแบคเทียในเปอร์เซียปัจจุบัน
7. พระมัสชณฺ์นเถระ ไปหิมวันประเทศได้แก่เนปาล ซึ่งอยู่ตอนเหนือของอินเดีย
8. พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ไปสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า และมอญทุกวันนี้
9. พระมหินทเถระผู้เป็นโอรสพระเจ้าอโศกมหาราชได้นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานที่เกาะลังกา หรือประเทศศรีลังกาเป็นครั้งแรก

4.2 พระพุทธศาสนาในยุค พ.ศ.500–1000

ในขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ หรือแม้แต่หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วใหม่ๆ รูปแบบของนิกายมหายานยังไม่ได้เกิดขึ้นถึงแม้ในต้นพุทธศตวรรษที่ 2 พระพุทธศาสนาจะเริ่มแยกเป็น 2 นิกาย คือ เถรวาท (หรือสถวีรวาทิน) และอาจารย์วาท (หรือมหาสังฆิกะ) หรือแม้แต่ในพุทธศตวรรษที่ 3 พระพุทธศาสนาจะได้แตกออกเป็น 18 นิกายแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นนิกายมหายานแต่อย่างใด เพียงแต่ถือว่าเป็นความคิดของคณาจารย์ที่ไม่ตรงกัน แต่ก็ยอมรับว่าคงมีการก่อตัวที่เป็นมหายานในช่วงนี้จนเมื่อพุทธศตวรรษที่ 6 (ประมาณพ.ศ.500 เศษๆ) พระอัสวโฆษ (Ashvagosa) ภิกษุชาวเมืองสาเกต ในสมัยพระเจ้ากนิษกะแห่งคัมภีร์ศรีทโรตปาตศาสตร์ขึ้น นิกายมหายานซึ่งเป็นกระแสที่ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นเป็นเวลานานจึงปรากฏรูปร่างชัดเจนขึ้นในพุทธศตวรรษนี้และมีพัฒนาการต่อไปอย่างรวดเร็ว¹ ดังหัวข้อที่จะได้ศึกษากันต่อไป

4.2.1 ร่องรอยและบ่อเกิดของนิกายมหายาน

เมื่อพิจารณาถึงบ่อเกิดของพุทธศาสนาแล้ว พบว่ามีสาเหตุหลักอยู่ 2 ประการ ได้แก่ สาเหตุภายในพระพุทธศาสนา คือ การแตกเป็นนิกายต่างๆ และสาเหตุภายนอกพระพุทธศาสนา คือ การรุกรานของศาสนาพราหมณ์

1. สาเหตุภายในพระพุทธศาสนา

การแตกเป็นนิกายต่างๆ มีจุดเริ่มต้นมาจากการแตกความสามัคคีกันในหมู่สงฆ์ ด้วยเหตุ 2 ประการ คือ

1. แตกกันด้วยทิฐิวิสามันญญตา มีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องธรรม
2. แตกกันด้วยสีลวิสามันญญตา มีความเคร่งครัดในการรักษาพระวินัยไม่เท่ากัน

ซึ่งแม้เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ก็เคยเกิดขึ้นมาแล้ว หากแต่ระงับลงได้ในที่สุด ดังเช่นกรณีการทะเลาะวิวาทของภิกษุเมืองโกสัมพี ซึ่งแยกเป็นสองฝ่ายสองฝ่าย คือ ฝ่ายพระวินัยธร 500 รูป และฝ่ายพระธรรมกถึก 500 รูป เกิดการขัดแย้งกันเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นอาบัติและไม่เป็นอาบัติ เรื่องมีอยู่ว่าพระธรรมกถึกเหลือน้ำชำระไว้ในวัจจกฏี พระวินัยธรเห็นเข้าจึงบอกว่า “เป็นอาบัติ” ครั้นพระธรรมกถึกจะปลงอาบัติ พระวินัยธรกลับบอกว่า “ถ้าไม่มีเจตนา

¹ ประยงค์ แสหนบุราณ, พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 65

ไม่เป็นอาบัติ” แต่พอกลับหลัง พระวินัยธรกลับบอกพวกศิษย์ของตนว่า “พระธรรมกถึกต้องอาบัติ ก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ” พระธรรมกถึกทราบเรื่องจึงเกิดการทะเลาะวิวาทกัน จะเห็นว่า แม้ประเด็นเล็กๆ แต่ต่างฝ่ายต่างถือทิฐิว่าตนเองถูก อีกฝ่ายผิด และโจมตีกัน ก็อาจนำไปสู่การแตกแยก เป็นผลเสียหายต่อพระพุทธศาสนาอย่างใหญ่หลวงได้

หรืออย่างกรณีของพระเทวทัต ที่มีความคิดแปลกแยก คิดตั้งตนเป็นใหญ่ด้วยการปกครองคณะสงฆ์เสียเอง จึงได้ตั้งกฎที่ภิกษุจะต้องประพฤติ 5 ข้อ เรียกว่าปัญจวัฏฏ์ ประกาศให้บริษัทของตนประพฤติแล้วนำเหล่าสาธุศิษย์เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทูลขอให้ออกพระพุทธบัญญัติ เป็นกฎสำหรับพระภิกษุทุก ๆ รูป คือ

1. ภิกษุพึงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดไปสู่ละแวกบ้าน รูปนั้นมีโทษ
2. ภิกษุพึงถือเที๋ยวบิณฑบาตเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดรับนิมนต์ รูปนั้นมีโทษ
3. ภิกษุพึงถือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดรับผ้าจากคฤหบดี รูปนั้นมีโทษ
4. ภิกษุพึงถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตรตลอดชีวิต รูปใดเข้าสู่ที่มุงที่บัง รูปนั้นมีโทษ
5. ภิกษุไม่พึงฉันของสดคาว มีปลา เนื้อ เป็นต้นตลอดชีวิต รูปใดฉัน รูปนั้นมีโทษ

แต่พระบรมศาสดาทรงเห็นว่าเป็นการประพฤติเคร่งเกินไป จึงไม่ทรงอนุญาตตามที่ขอ ทรงประสงค์ให้ภิกษุปฏิบัติได้ตามอัธยาศัย ภิกษุปฏิบัติได้ก็เป็นการดี ถ้าไม่ประสงค์ก็สามารถปฏิบัติตามที่เห็นสมควรแก่สมณะ นับแต่นั้นมา พระเทวทัตกับบริวารก็แยกทำสังฆกรรมอีกส่วนหนึ่ง ไม่ร่วมกับใครๆ ภายหลังเมื่อสำนึกผิด จึงได้กลับมาขอขมาต่อพระบรมศาสดา แต่มายังไม่ทันถึงก็มรณภาพเสียก่อน

เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นอยู่ของภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีการจัดแบ่งเป็นกลุ่มเป็นสำนักอาจารย์ต่างๆ ตามอัธยาศัยของตน ดังนั้นโอกาสที่จะแตกแยกกัน ก็ย่อมจะมีมากเป็นธรรมดา แต่ทว่าในยุคสมัยพุทธกาลนั้นนอกจากจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ปกครองดูแลสงฆ์ทั้งหมดแล้วยังมีพระอัครสาวกทั้งสองคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ รวมทั้งเหล่าสาวกองค์สำคัญ เช่น พระอานนท์ พระอนุรุทธะ พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ เป็นต้น คอยกำกับดูแลเหล่าลูกศิษย์ของตน (สัทธิวาทริกและอันเตวาลิก) และประการสำคัญคือ เหล่าพระสาวกสาวิกาในยุคนี้มีผู้ที่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์กันเป็นจำนวนมาก ดังนั้นแม้ว่าจะเกิดการแตกความสามัคคีขึ้นบ้าง เหตุการณ์เหล่านั้นก็สามารถสงบลงได้โดยเร็ว และจะไม่บานปลายใหญ่โตถึงขั้นที่จะต้องแบ่งแยกเป็นนิกายแต่อย่างใด

แต่ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ความสมัครสมานสามัคคีในหมู่สงฆ์ก็มีอันเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะภิกษุสงฆ์มีระดับสภาวะธรรมที่ต่างกัน มีพื้นฐานครอบครัว สังคม ภาษา การศึกษาที่แตกต่างกัน รวมถึงอาศัยอยู่ในสถานที่อันต่างภูมิประเทศและต่างวัฒนธรรมกัน¹

ด้วยพื้นฐานที่ต่างกันดังกล่าว จึงทำให้คณะสงฆ์มีความแตกต่างกันในหลายๆ ด้านทั้งในทางความเห็น (ทิฏฐิสามัญญตา) และข้อวัตรปฏิบัติ (สีลสามัญญตา) ความแตกต่างกันนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งที่เหล่าภิกษุสงฆ์ได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน และพระปุราณะไม่ยอมรับในสิกขาบท 8 ข้อที่เกี่ยวกับการขบฉันดังได้กล่าวมาแล้ว แม้ว่าพระมหากัสสปะจะทักท้วงอย่างไร แต่พระปุราณะและเหล่าบริวารก็ไม่ยอมรับ ยังคงประพฤติดำเนินตามที่ได้รู้ได้รับฟังมาจากพระพุทธองค์เท่านั้น

เมื่อกาลล่วงไป 100 ปีหลังพุทธปรินิพพาน การขัดแย้งก็เริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรม จากกรณีภิกษุแตกกันออกเป็น 2 ฝ่าย อันเนื่องจากความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องวัตถุ 10 ประการ โดยพวกหนึ่งเห็นว่า วัตถุ 10 ประการนี้ชอบด้วยพระธรรมวินัย ส่วนอีกพวกหนึ่งเห็นว่าไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย จึงเกิดการโต้เถียงกันอย่างรุนแรง อันเป็นมูลเหตุให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ 2 ขณะที่อีกฝ่ายที่ไม่ยอมรับการทำสังคายนา ได้แยกตัวเป็นอิสระไปทำสังคายนาในที่แห่งหนึ่งต่างหาก เหตุการณ์นี้ส่งผลต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะทำให้พระพุทธศาสนาแตกแยกออกเป็น 2 นิกายอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก คือ เถรวาท (หรือสถวีรวาทิน) และอจาริยวาท (หรือมหาสังฆิกะ)

การแตกแยกในครั้งนี้ได้ตอกย้ำให้เห็นถึงเค้าโครงของการแบ่งพระพุทธศาสนาเป็นเถรวาทและมหายานชัดเจนขึ้น โดยหลังจากนั้นไม่นาน ในช่วงสังคายนาครั้งที่ 3 พระพุทธศาสนาก็แบ่งออกเป็น 18 นิกายอย่างชัดเจน และต่อมาได้พัฒนามาเป็นนิกาย 3 สายหลัก คือ สายหินยาน สายมหายาน และสายวัชรยาน

2. สาเหตุภายนอกพระพุทธศาสนา

ในสมัยพุทธกาลนั้นการประกาศศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้รับการต่อต้านจากพวกคณาจารย์เจ้าลัทธิต่างๆ เช่น ลัทธิครุฑทั้ง 6 เป็นต้น มีหลายครั้งที่เกิดการประวาทะของพระพุทธองค์กับเจ้าลัทธิหรือเหล่าสาณูศิษย์ลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะจากศาสนาพราหมณ์ เพราะ

¹ เกษมสุข ภมรสติธย์, *พุทธศาสนา พุทธปรัชญา เถรวาท มหายานและ หินยาน*, 2541 หน้า 6

ในสมัยนั้นประชาชนนับถือศาสนาพราหมณ์กันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นที่สนใจของประชาชน และมีผู้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนากันมากมาย และขยายศรัทธาออกไปในวงกว้าง สร้างความสั่นสะเทือนจนถึงขั้นรากฐานกับศาสนาพราหมณ์และเจ้าลัทธิทั้งหลาย พระพุทธศาสนาจึงถูกต่อต้านโจมตี และบ่อนทำลายอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุผลสำคัญที่เป็นแรงจูงใจ ดังนี้

1. พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับคัมภีร์พระเวท (อไวทิกวาทะ)
2. พระพุทธศาสนามีคำสอนและแนวทางปฏิบัติที่เน้นศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงสัจธรรมความจริงได้ด้วยตนเอง แตกต่างไปจากที่พวกพราหมณ์และคณาจารย์ทั้งหลายสอนกันอยู่ในสมัยนั้น
3. พระพุทธเจ้าปฏิเสธระบบวรรณะที่พวกพราหมณ์บัญญัติขึ้น ไม่ยอมรับฐานะของพวกพราหมณ์ที่ใดๆ ต่างยกย่องว่าสูงส่ง
4. การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของพระพุทธศาสนา¹

ดังนั้น พวกพราหมณ์ได้พยายามทุกวิถีทางในการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาเพื่อหาทางดึงศาสนิกกลับคืน แต่ผลปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปอย่างกว้างขวางเป็นที่ยอมรับของประชาชน และได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์อย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะหรือโมริยะ

แต่ครั้นเมื่อราชวงศ์เมารยะดับสูญ อำมาตย์ปุชยมิตรแห่งราชวงศ์คุงคะก็ได้ปกครองอินเดียสืบต่อมา กษัตริย์พระองค์นี้ทรงเลื่อมใสในศาสนาฮินดูมากเพราะทรงเป็นพราหมณ์มาก่อน ดังนั้นคนในวรรณะพราหมณ์จึงมีโอกาสดำเนินเป็นใหญ่ ศาสนาพราหมณ์ซึ่งรอจังหวะที่จะทำลายพระพุทธศาสนาอยู่แล้วจึงถือโอกาสอาศัยอำนาจทางการเมืองทำลายพระพุทธศาสนาและฟื้นฟูลัทธิศาสนาของตนเป็นการใหญ่ แม้แต่พระเจ้าปุชยมิตรเองก็แสดงพระองค์ว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ ถึงกับมีการกวาดล้างพระพุทธศาสนา ทำร้ายคณะสงฆ์และทำลายวัดวาอารามของพระพุทธศาสนา โดยตั้งรางวัลให้แก่ผู้ตัดศีรษะพระภิกษุ ฟื้นฟูการบูชาโยนโดยโปรดให้ทำพิธีอัศวเมธ (การฆ่าม้าบูชาโยน) เพื่อจูงใจให้ประชาชนมานับถือศาสนาพราหมณ์เพิ่มมากขึ้น

การพยายามกวาดล้างพระพุทธศาสนาของพระเจ้าปุชยมิตร แม้ไม่อาจทำลาย

¹ เสรี วุฒิธรรมวงศ์, ฝ่าปมปัญหาพุทธ-ฮินดู, 2540 หน้า 3-4

พระพุทธศาสนาให้หมดไป แต่ก็ทำให้พระพุทธศาสนามีอายุรุ่งโรจน์อยู่ ณ ศูนย์กลางเดิม แต่ไปรุ่งเรืองอยู่บริเวณทางตอนเหนือของอินเดียในแคว้นสวัส (Swat Valley) แคว้นมถุรา (Mathura) และแคว้นคันธาระ (Candara) เป็นต้น

ศาสนาพราหมณ์จึงใช้วิธีการใหม่ คือ การกลืนพระพุทธศาสนาไว้ภายใต้ระบบศาสนาฮินดู (Assimilation) หรือกล่าวง่ายๆ ว่า พยายามเปลี่ยนพระพุทธศาสนาทั้งหมดให้เป็นศาสนาฮินดูนั่นเอง ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัดคือ การแต่งมหากาพย์ขึ้น 2 เรื่อง คือ มหาภารตะและรามายณะ จนเป็นที่แพร่หลายและได้รับความนิยมของประชาชนเป็นอันมาก โดยเฉพาะเรื่องราวจากคัมภีร์ภควัทคีตา¹ มหากาพย์ทั้งสองนี้สามารถดึงดูดผู้คนให้มาศรัทธาเลื่อมใสในพระผู้เป็นเจ้า และทำให้ศาสนาพราหมณ์เผยแพร่เข้าสู่มวลชนได้อย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ พวกพราหมณ์ยังได้พัฒนาความเชื่อด้านต่างๆ อีกหลายอย่าง เช่น การสร้างตรีมูรติให้เป็นที่ยิ่งสูงสุดตามอย่างพระรัตนตรัย การสร้างวิหาร การสร้างเทวาลัยสำคัญ เป็นต้น เป็นเหตุให้ศาสนาพราหมณ์ยุคใหม่หรือศาสนาฮินดู ยิ่งขยายวงกว้างออกไปเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอินเดียอย่างยิ่ง

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้คณาจารย์คนสำคัญในสมัยนั้นมีอายุยืนยาวอยู่ได้ต่างเห็นความจำเป็นที่ต้องทำการปฏิรูปวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียใหม่ เพื่อให้คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ทันสมัยทันเหตุการณ์สามารถที่จะแข่งกับศาสนาพราหมณ์ใหม่ที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในขณะนั้นได้

พระพุทธศาสนามหายานจึงได้ก่อตัวขึ้น โดยมีกลุ่มสำคัญที่เป็นต้นกำเนิดของมหายาน คือ นิกายมหาสังฆิกะและกิ่งของกลุ่มของนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งเรียกรวมว่าคณะอันธกะ มีศูนย์กลางใหญ่อยู่ตอนใต้ของอินเดียในแคว้นอันธระ²

การก่อกำเนิดเป็นนิกายมหายานดังกล่าว เป็นการเกิดแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยการเห็นพ้องกันจากคณะสงฆ์นิกายมหาสังฆิกะ ผสมกับชาวพุทธหนุ่มสาวในขณะนั้น ที่มีความเห็นว่าต้องปรับปรุงวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียใหม่ โดยการปรับปรุงแก้ไขคตินิยมในพระพุทธศาสนาขึ้นหลายประการเพื่อให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงหมู่ชนสามัญโดยทั่วไป

ดังนั้น นิกายมหายานจึงได้รับการทำนุบำรุงอยู่ภายใต้อาณาจักรของกษัตริย์ราชวงศ์ศาควาหนะแห่งอันธระ กษัตริย์ทุกพระองค์ในราชวงศ์นี้เป็นมิตรกับพระพุทธศาสนา และ

¹ เสรี วุฒิศรรมวงศ์, *ผ่าปมปัญหาพุทธ-ฮินดู*, 2540 หน้า 87-89

² อภิชาติ โพธิประสิทธิ์ศาสตร์, *พระพุทธศาสนามหายาน*, 2539 หน้า 83

หลายพระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังเรื่อยมา จนในราวพุทธศตวรรษที่ 6 นิกายมหายานก็ได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัด เป็นนิกายใหญ่ๆ 2 นิกาย คือ นิกายมาธยมิกะ และ โยคาจาร

4.2.2 แนวคิดและความเชื่อพื้นฐานของนิกายมหายาน

แนวคิดและความเชื่อพื้นฐานในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ประกอบด้วยเรื่องที่เป็นหลักสำคัญดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่อง “ตริยาน”

ตามหลักคำสอนของมหายาน กล่าวถึงยาน 3 ประการ ซึ่งเป็นทางหรือวิธีสู่ความหลุดพ้น ได้แก่ สวากยาน ปัจเจกยาน และโพธิสัตว์ยาน

1) **สวากยาน** หมายถึง ทางของพระสาวกที่หวังเพียงบรรลอรหัตถภูมิ ด้วยการรู้แจ้งอริยสัจ 4 เพื่อข้ามพ้นวิภวสงสารเท่านั้น ไม่ได้หวังพุทธภูมิแต่อย่างใด มหายานจึงถือว่าสวากยานเป็นการทำประโยชน์เฉพาะตนในวงแคบและช่วยเหลือสรรพสัตว์ไปได้น้อย และที่สำคัญพระสาวกที่จะหลุดพ้นได้จะต้องอาศัยคำชี้แนะสั่งสอนจากพระพุทธเจ้าก่อนเพราะไม่อาจหลุดพ้นได้ด้วยความสามารถของตนเพียงลำพัง

2) **ปัจเจกยาน** หมายถึง ทางของพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้สามารถรู้แจ้งด้วยตนเอง แต่เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็ไม่อาจแสดงธรรมสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งเห็นจริงตามตนเองได้ เพราะมิได้สั่งสมจริตในการโปรดสรรพสัตว์อื่น

3) **โพธิสัตว์ยาน** หมายถึง ทางของพระโพธิสัตว์ผู้มีจิตใจกว้างขวาง กอปรด้วยมหากรุณาในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตั้งจิตบำเพ็ญบารมีเพื่อมุ่งหมายพุทธภูมิซึ่งก้าวล่วงอรหัตถภูมิ โพธิสัตว์ยานจึงเป็นการสร้างเหตุอันมีพุทธภูมิเป็นผล หรือกล่าวได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าฝ่ายมหายานนั้นคือเหล่าพระโพธิสัตว์ที่ได้สร้างบารมีมาด้วยการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์นั้นเอง

ในบรรดายานทั้งสามอย่างนี้แม้ว่าจะมีเป้าหมายอันเดียวกันคือการหลุดพ้นจากกิเลส-อาสวะ แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานยังคงถือว่า โพธิสัตว์ยานเป็นทางที่สำคัญที่สุด และควรยกย่องไว้ในฐานะ “มหายาน” หรือยานที่ยิ่งใหญ่กว้างขวาง และควรยกย่องว่าเป็น “อนุตตรายาน” หรือยานที่ประเสริฐสูงสุด โดยมีข้ออุปมาที่นำฟังว่า เหมือนสัตว์ 3 ตัวคือ กระต่าย ม้า และช้างที่กำลังว่ายน้ำข้ามแม่น้ำคงคา กระต่ายไม่อาจหยั่งถึงพื้นดินได้จึงลอยน้ำข้ามไป

ส่วนม้าบางขณะก็หยั่งถึงบางขณะก็หยั่งไม่ถึง ส่วนช้างนั้นย่อมหยั่งถึงพื้นดิน แม่น้ำคงคาเปรียบได้กับภูิจสมุทบาทซึ่งเป็นธรรมอันลึกซึ้ง วิธีข้ามไปของกระต่ายเปรียบได้กับสาวกยานม้าข้ามเปรียบได้กับปัจเจกยาน ส่วนช้างข้ามเปรียบได้กับโพธิสัตว์ยาน ซึ่งเป็นยานของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย¹

แนวคิดเรื่องตรียาน สะท้อนให้เห็นรากฐานความเชื่อของมหายานที่มองว่าทางหลุดพ้นสายเดิมหรือสายเถรวาทนั้นเป็นทางแคบที่มุ่งเน้นเฉพาะคนบางกลุ่ม กล่าวคือผู้ที่หลุดพ้นด้วยสาวกยานได้จะต้องเป็นพระอรหันต์ผู้มีปัญญาและประกอบความเพียรมาแล้วยาวยิ่งยวดเท่านั้น อีกทั้งผลสำเร็จที่เกิดจากความหลุดพ้นดังกล่าว ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่บุคคลผู้นั้นเพียงผู้เดียว ฉะนั้นจึงดูเหมือนว่าได้ละเลยคนส่วนใหญ่ที่ยังดิ้นรนอยู่ในโลกไปเสีย ในขณะที่โพธิสัตว์ยานของฝ่ายมหายานกลับเป็นเหมือนพาหนะใหญ่ที่สามารถรับคนทุกประเภท ทุกชนชั้นวรรณะ ทุกเพศทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ โดยไม่เคยปฏิเสธ หรือจำกัดว่าเป็นผู้ใด² ดังนั้นจึงควรยกย่องว่าเป็นยานอันสูงสุดเพราะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ไปได้มากที่สุดนั่นเอง

2. แนวคิดเรื่อง “พระพุทธเจ้า 3 ประเภท”

พระพุทธศาสนาในฝ่ายมหายานได้แบ่งพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) **พระอาทิพุทธเจ้า** พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระอาทิพุทธะนี้ เป็นผู้เกิดขึ้นมาเองก่อนสิ่งใดทั้งหมด (พระสยัมภูพุทธเจ้า) อันจะหาเบื้องต้นและเบื้องปลายมิได้ เป็นผู้ให้กำเนิดพระพุทธเจ้าประเภทอื่นๆ ทั้งหมด เป็นผู้ให้กำเนิดพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และให้กำเนิดสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ในสกลจักรวาลนี้ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในอนันตจักรวาลนี้ ล้วนถือกำเนิดมาจากองค์พระอาทิพุทธะนี้ทั้งสิ้น

2) **พระอโยนิพุทธเจ้า** เป็นผู้ที่เกิดมาจากอำนาจแห่งฌานของพระอาทิพุทธะเพื่อปกครองอาณาจักรและอาณาจักรย่อยๆ ที่เรียกว่าพุทธเกษตร ดังนั้นในแต่ละพุทธเกษตรจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคอยทำหน้าที่โปรดเวไนยสัตว์อยู่หนึ่งพระองค์และสภาพแต่ละพุทธเกษตรอาจจะมีแตกต่างกันไปบ้างตามความเหมาะสมของการโปรดสัตว์ในพุทธเกษตรนั้นๆ

3) **พระมานุชิพุทธเจ้า** เป็นผู้ที่ถือกำเนิดมาจากพระอโยนิพุทธเจ้า โดยแสดงตนออกมาในรูปของมนุษย์ธรรมดาและอุบัติขึ้นมาในโลกมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อเป็นอุบายแห่งการสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพื่อให้เร่งปฏิบัติธรรมด้วยความไม่ประมาท

¹ อภิชาติ โพธิประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, 2539 หน้า 110

² สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 2546 หน้า 11

การแบ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าออกเป็น 3 ประเภทนั้น เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมมีตรีกาย หรือพระกาย 3 กาย กายที่หนึ่งเรียกว่า ธรรมกาย เป็นภาวะแห่งการรู้แจ้งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นกายที่เกิดขึ้นเอง อันหาเบื้องต้นและเบื้องปลายมิได้ ธรรมกายนี้ก็คือ องค์พระอาทิพุทธะ ส่วนกายที่สองเรียกว่า สัมโภคกาย คือกายที่เป็นทิพย์ มีรัศมีรุ่งเรือง เกิดขึ้นมาในรูปของโอปปาติกะ ซึ่งกายนี้ก็คือ พระอริยโพธิญาณ และกายที่สามเรียกว่า นิรมาณกาย เป็นกายที่เนรมิตบิดเบือนขึ้นให้อยู่ในรูปของร่างกายมนุษย์ ซึ่งก็ได้แก่พระมาหิทธิพุทธะหรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสามประเภทนี้ความจริงแล้วถือว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพียงแต่แสดงตนออกมาในภาวะที่แตกต่างกันออกไป เพื่อความเหมาะสมต่อการสั่งสอนเวไนยสัตว์ในแต่ละสถานการณ์

ดังนั้น พระมาหิทธิพุทธเจ้าในฝ่ายมหายาน อันได้แก่ พระทีปังกรพุทธเจ้า พระกัสสป-พุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า พระเมตไตรยพุทธเจ้า และพระโกลสชศรพุทธเจ้า ทุกพระองค์จึงล้วนมีพระกายเป็น 3 หรือมีภาวะแตกต่างกันเป็น 3 ในพระองค์เดียว ซึ่งจะเห็นได้จากพระประธานในโบสถ์ของมหายาน ที่จะต้องมี 3 พระองค์เสมอ ทั้งนี้ได้หมายความว่าพระพุทธเจ้ามี 3 องค์ แต่หมายถึงพระมาหิทธิพุทธะหรือพระศากยมุนีพุทธะพระองค์เดียว แต่มีพระกายเป็น 3 นี่เป็นลักษณะพระรัตนตรัยของมหายาน¹

3. แนวคิดเรื่อง “ตรีกาย”

หลักตรีกายเป็นหลักสำคัญของมหายานที่อธิบายว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามี 3 กาย เป็นหลักร่วมกันของทุกนิกาย พระสูตรต่างๆ ก็จะพูดถึงตรีกายอยู่เสมอ

ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจว่า แรกเริ่มพุทธศาสนาในมหายานดั้งเดิมมีหลักคำสอนเรื่องกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ต่างจากเถรวาท กล่าวคือ ถือกันว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีเพียง 2 กาย คือ

- นิรมาณกาย หรือที่ฝ่ายเถรวาท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปกาย อันหมายถึงทั้งกายหยาบและละเอียดเหมือนสัตว์โลกทั่วไป
- ธรรมกาย คำว่า ธรรมกายในวรรณกรรมมหายานดั้งเดิม มีความหมาย 2 ประการ คือ ประการแรก ธรรมกายเป็นกายแห่งธรรม ประมวลข้อปฏิบัติ คำสั่งสอน ซึ่งช่วยเสริมพระบารมี

¹ เสถียร พันธรัณย์, พุทธศาสนามหายาน, 2543 หน้า 70

อยู่ในฐานะพุทธคุณอย่างหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ธรรมกายเป็นตถาคตกาย ความเป็นอย่างนั้น หลักความจริงอันเป็นรากฐานแห่งจักรวาล¹

ต่อมาในยุคของท่านอสังคะและวสุพันธุ ศาสนาจารย์ของนิกายโยคจาร จึงมีการเพิ่มกายเข้ามาอีกหนึ่งกาย คือ สัมโมคกาย ทำให้เกิดเป็นแนวคิดไตรกายขึ้นมา และธรรมกายก็มีความหมายค่อนข้างไปทางเทวนิยม ดังนั้นพระกายทั้ง 3 จึงมีความหมายดังนี้

1) ธรรมกาย หมายถึง สภาวะอันเป็นอมตะ เป็นสิ่งที่ไร้รูป ไม่อาจรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ไม่มีเบื้องต้นและที่ สุด ทั้งไม่มีจุดกำเนิดและผู้สร้าง ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง แม้จักรวาลจะว่างเปล่าปราศจากทุกสิ่ง แต่ธรรมกายจะยังคงดำรงอยู่โดยไม่มีที่สิ้นสุด และมหายานยังมีความเชื่อว่า พระธรรมกายนี้เอง ที่แสดงตนออกมาในรูปของสัมโมคกายบนภาคพื้นสวรรค์ และจากสัมโมคกายนี้ก็จะแสดงตนออกมาในรูปนิรมาณกาย ทำหน้าที่สั่งสอนสรรพสัตว์ในโลกมนุษย์

2) สัมโมคกาย หมายถึง พระกายที่แท้จริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กายนี้จะไม่มีการแตกดับ อยู่ในสภาวะอันเป็นทิพย์อยู่ชั่ววันรันดร์ และนอกจากนี้ มหายานยังมีความเชื่อว่า สัมโมคกายสามารถที่จะแสดงตนให้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ได้ สามารถที่จะรับทราบคำสวดสรรเสริญและอ้อนวอนจากผู้ที่เลื่อมใสได้และสัมโมคกายนี้เองที่เนรมิตตนลงมาเป็นนิรมาณกายคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกมนุษย์ เพื่อเป็นการสั่งสอนสัตว์โลก เพราะฉะนั้นแม้ในบัดนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายที่เคยอุบัติขึ้นในมนุษย์โลกก็ยังสถิตอยู่ในสภาวะแห่งสัมโมคกายนี้มิได้แตกดับสูญสิ้นไปเลย และพระโพธิสัตว์ทั้งหลายก็ยังสามารถเห็นและรับคำสอนจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านี้ได้

3) นิรมาณกาย หมายถึง กายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือยังมีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย เหมือนมนุษย์ธรรมดาทั่วไป มหายานมีความเชื่อว่า นิรมาณกายนี้แท้จริงแล้วเป็นการเนรมิตมาจากสัมโมคกาย เพื่อเป็นอุบายในการสั่งสอนสัตว์โลก เพื่อสรรพสัตว์ทั้งหลายจะได้ไม่ตกอยู่ในความประมาท และเร่งปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งสู่ความพ้นทุกข์โดยเร็ว

กายแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 3 นี้ ถือว่าเป็นแนวความคิดและทัศนะในพระพุทธศาสนา มหายานโดยเฉพาะ และแท้ที่จริงแล้วกายเหล่านี้ย่อมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

¹ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, พระพุทธศาสนา มหายานในอินเดีย พัฒนาการและสัจธรรม, 2527 หน้า 100

ทั้งสิ้น แตกต่างกันเพียงสภาวะแห่งการแสดงออกเท่านั้น โดยที่นิรมาณกายเป็นการเนรมิตตนมาจากสัมโมคกาย และสัมโมคกายก็เป็นการเนรมิตตนมาจากธรรมกายซึ่งเป็นสิ่งที่ไร้รูป อันเป็นปรมัตถภาวะ ถือว่าเป็นสภาวะที่เป็นอมตะ และอยู่เหนือการอธิบายใดๆ ในทางโลกียวิสัย

จะเห็นได้ว่า การอธิบายภาวะของพุทธเจ้าในรูปตรีกายเช่นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะบอกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นกายมนุษย์นั้นเป็นเพียงภาคหนึ่งของธรรมกายอันเป็นอมตะ ฉะนั้นการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไป จึงเป็นเพียงการนิรมาณกายย้อนกลับคืนสู่สภาวะดั้งเดิมที่เรียกว่าสัมโมคกายเท่านั้น ซึ่งสัมโมคกายก็หาใช่อะไร หากแต่หมายถึงภาคที่เป็นเทพของธรรมกายนั่นเอง ดังนั้นในทัศนะของมหายาน เวลานั้นพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังไม่ได้สูญหายไปไหน แต่ทรงอยู่ในรูปสัมโมคกาย ณ ที่ใดที่หนึ่งในจักรวาลนี้

4. แนวคิดเรื่องพุทธเกษตร

พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเชื่อว่า ในจักรวาลหนึ่งๆ จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมากกว่าหนึ่งพระองค์ในเวลาเดียวกันไม่ได้ แต่ฝ่ายมหายานเชื่อต่างไปจากนี้ว่า ในจักรวาลอันกว้างนี้ สามารถแบ่งเนื้อที่ออกเป็นส่วนย่อยลงไปอีกนับจำนวนไม่ถ้วน อาณาเขตย่อยๆ ของจักรวาลแต่ละอาณาเขตนี้เรียกว่าพุทธเกษตร (Pure Land) ในหนึ่งพุทธเกษตรจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่หนึ่งพระองค์ ดังนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในความเชื่อของมหายานจึงสามารถอุบัติขึ้นในจักรวาลพร้อมกันได้มากกว่าหนึ่งพระองค์ เมื่อเป็นดังนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่อุบัติขึ้นเพื่อทำหน้าที่โปรดเวไนยสัตว์ในแต่ละจักรวาลทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต จึงมีจำนวนมากมายมหาศาลนับประมาณมิได้ดุจเมล็ดทรายในคงคา¹

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ในแต่ละพุทธเกษตร ไม่ว่าจะอยู่ในภาคสัมโมคกาย หรือนิรมาณกาย ทั้งหมดล้วนแตกขยายออกมาจากธรรมกายอันเดียวกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในแต่ละพุทธเกษตรอาจมีลักษณะและคุณสมบัติที่ผิดแผกกันตามความเหมาะสมในการโปรดสัตว์ในพุทธเกษตรนั้นๆ แต่นั่นเป็นเพียงความแตกต่างภายนอกเท่านั้น โดยเนื้อแท้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าล้วนมาจากธรรมกายเดียวกัน ดุจน้ำแม้จะอยู่คนละสถานที่ก็ล้วนเป็นน้ำ ที่มีเนื้อแท้เป็นชนิดเดียวกันนั้น

พุทธเกษตรแต่ละแห่ง แตกต่างกันตามบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประจำพุทธเกษตรนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดสมัยที่เป็นพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีไว้มาก

¹ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนามหายาน นิยายหลัก, 2540 หน้า 141-142

อำนาจพระบารมีนั้นจะส่งผลให้พุทธเกษตรของพระองค์รุ่งเรืองมากกว่าพุทธเกษตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีธรรมมาน้อยกว่า และพุทธเกษตรที่กล่าวกันว่าเป็นพุทธเกษตรที่รุ่งเรืองที่สุด และเป็นที่นิยมมากที่สุดในบรรดาพุทธเกษตรทั้งหมด ก็คือสุชาวดีพุทธเกษตรอันเป็นที่อยู่ของพระอมิตาภะ

คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าสุชาวดีเป็นชื่อหนึ่งของพระนิพพาน แต่ในความหมายของมหายาน สุชาวดีนั้นยังไม่ใช่นิพพาน เป็นเพียงพุทธเกษตรหนึ่งเท่านั้น แต่สุชาวดีพุทธเกษตรต่างจากพุทธเกษตรที่เราอาศัยอยู่นี้ เพราะเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง ไม่มีแม้แต่อบาย-ภูมิ จึงสมบูรณ์ด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกนานาประการ อีกทั้งอายุของผู้ที่เกิดในดินแดนแห่งนี้ก็ยาวนานมาก ฉะนั้นจึงคล้ายกับว่าเป็นสถานที่อยู่อันถาวรไป

แนวคิดเรื่องพุทธเกษตรนี้ เชื่อว่ามาจากทัศนะของฝ่ายมหายานที่มองว่า นิพพานไม่ใช่สิ่งที่คนเราจะบรรลุได้ง่ายๆ เป็นสิ่งที่อยู่ไกลเกินกว่าคนธรรมดาทั่วไปจะเอื้อมถึง นิพพานที่ต้องบรรลุถึงด้วยการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาอย่างยิ่งยวด และต้องใช้เวลาช้านาน จึงถูกปรับมาให้กลายเป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยการทำบุญ ความศรัทธาเชื่อมั่นในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพุทธเกษตรนั้นๆ แล้วส่งผลให้ไปเกิดในดินแดนแห่งหนึ่ง เรียกว่าพุทธเกษตร ซึ่งมีเงื่อนไขเอื้ออำนวยแก่การเข้าถึงนิพพานต่อไปโดยไม่ยากนัก

โดยเฉพาะผู้ที่ไปเกิดในสุชาวดีพุทธเกษตร ก็ย่อมจะมีโอกาสเข้าถึงนิพพานได้ง่ายกว่าผู้ที่เกิดในพุทธเกษตรอื่น ซึ่งยังไม่แน่ว่าจะเข้าถึงนิพพานได้ภายในชาตินั้น แต่สำหรับผู้ที่เกิดในสุชาวดีพุทธเกษตรแล้ว ทุกคนย่อมเป็นผู้ที่เที่ยงแท้ต่อนิพพาน คือจะต้องเข้าถึงนิพพานภายในชาตินั้นทุกคน

5. แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ (Bodhisattva) ถือเป็นแกนกลางของคำสอนทั้งหมดในคัมภีร์มหายาน และเป็นอุดมคติอันสูงส่งที่มหายานมุ่งเน้น โดยแนวคิดนี้ได้แยกเป็นเอกเทศจากความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจน กลายเป็นการบรรลุสภาพอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้บรรลุเป็นผู้ประเสริฐ ที่มีหน้าที่สำคัญในการช่วยเหลือดูแลชาวโลก และกลายเป็นเหล่าเทพเจ้าที่สถิตในสรวงสวรรค์

ในความเชื่อของมหายาน พระโพธิสัตว์จะมีความใกล้ชิดสรรพสัตว์มากกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้อย่างมากมาย จึงเป็นผู้ควรกราบไหว้บูชาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ พระโพธิสัตว์จึงมีลักษณะเป็นสื่อระหว่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน

นิพพานกับบรรดามวลมนุษย์ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือมนุษย์ มีอำนาจพิเศษที่สามารถจะช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้มาก

ถึงแม้ว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายล้วนตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุพุทธภูมิให้จงได้ แต่ท่านเหล่านั้นก็ยังไม่ขอเข้านิพพานในทันที จะต้องประพฤติตามหลักคำสอนที่เรียกว่า โพธิสัตว์มรรค ไปจนกว่าจะบรรลุพุทธภูมิ คือ

1) บารมี 6 หมายถึง คุณธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คือความสำเร็จต่างๆ ที่บุคคลได้ตั้งจุดมุ่งหมายเอาไว้ ซึ่งต้องบำเพ็ญให้ยิ่งยวดตราบเท่าที่ยังมิได้บรรลุพุทธภูมิ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ ดังนั้นทางฝ่ายมหายานจึงย่อบารมี 10 หรือทศบารมีในฝ่ายเถรวาท ลงเหลือเพียงบารมี 6 คือ

- ทานปารมิตา หรือทานบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องสละทรัพย์ ทรัพย์สินและชีวิต เพื่อสัตว์โลกได้โดยไม่อาลัย

- ศิลปปารมิตา หรือศิลปบารมี พระโพธิสัตว์ต้องรักษาศีลอันประกอบด้วยอินทริยสังวรศีล กุศลสังคหศีล ข้อนี้ได้แก่การทำความดีสังเคราะห์สรรพสัตว์ทุกกรณี สัตวสังคหศีลคือการช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์

- กษานติปารมิตา หรือขันติบารมี พระโพธิสัตว์ต้องสามารถอดทนต่อสิ่งกีดขวางเพื่อโปรดสัตว์ได้

- วิริยปารมิตา หรือวิริยบารมี พระโพธิสัตว์ไม่ย่อท้อต่อพุทธภูมิ ไม่รู้สึกเหนื่อยหน่ายระอาในการช่วยสัตว์

- ธยานปารมิตา หรือฌานบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องสำเร็จในฌานสมาบัติทุกชั้น มีจิตไม่คลอนแคลนเพราะเหตุแห่งอารมณ์

- ปรัชญาปารมิตา หรือปัญญาบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องทำให้แจ้งในบุคคลศูนยตา และธรรมศูนยตา

2) อัปมัณฺญา 4 คือ การอบรมจิตให้มีคุณสมบัติอันประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทำให้คุณสมบัติเหล่านี้แผ่ไปในสรรพสัตว์ทั้งปวงไม่มีประมาณ

3) มหาปณิธาน 4 คือ ความตั้งใจอันแน่วแน่มั่นคงซึ่งพระโพธิสัตว์จะต้องมี คือ

- จะละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น

- จะศึกษาธรรมทั้งหลายให้ถ่องถ้วน (คือศึกษาให้หมดและแตกฉาน)
- จักโปรดสัตว์ทั้งหลายให้หมด
- จะต้องบรรลุนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ (บรรลุปุทธภูมิ)

4) อุดมคติ 3 คือ

- หลักมหาปัญญา เป็นผู้รู้แจ้งในสุญญตาทั้ง 2 คือ บุคคลสุญญตา และธรรม-
สุญญตา พิจารณาเห็นความว่างในบุคคลและธรรม ไม่ตกอยู่ในอำนาจกิเลส
- หลักมหากรุณา คือ มีจิตใจกรุณาต่อสัตว์ไม่มีขอบเขต พร้อมทั้งจะเสียสละตนเอง
ทนทุกข์แทนสรรพสัตว์ เพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์
- หลักมหาอุบาย คือ ต้องมีกุศโลบายอันชาญฉลาด ในการแนะนำอบรมสั่งสอน
ผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ให้เข้าถึงธรรม

อุดมคติของพระโพธิสัตว์ทั้งสามข้อนี้ นับเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน
ข้อแรกหมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของตนให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ ส่วนสองข้อหลัง เป็นการ
บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น เมตตาช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ และเป็นการสืบอายุพระศาสนาพร้อมทั้ง
เผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่หลาย

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ความเป็นพระอรหันต์ก็ยังนับว่าด้อยกว่าพระโพธิสัตว์
เพราะเป็นการเอาตัวรอดแต่เพียงผู้เดียว มิได้ช่วยเหลือผู้อื่นในระหว่างการบำเพ็ญเพียรของตน
แต่พระโพธิสัตว์ผู้มุ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิเป็นผู้ที่เสียสละอย่างยิ่ง ไม่ยอมบรรลุปุทธิในทันที
เพราะอาศัยความกรุณาเป็นที่ตั้งจึงปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นก่อน ความคิดที่เน้นการ
เสียสละช่วยเหลือแก่ผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากลำบากของตัวเอง จึงทำให้อุดมคติ
พระโพธิสัตว์มีความโดดเด่นเหนือกว่าอุดมคติพระอรหันต์ และได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ
จนกลายเป็นแกนกลางคำสอนทั้งหมดของฝ่ายมหายานในที่สุด

เมื่อพิจารณาจากหลักการและความเชื่อของมหายานที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด เราจะ
เห็นภาพรวมของคำสอนที่มีลักษณะพิเศษอันเป็นเอกลักษณ์ของฝ่ายมหายานโดยเฉพาะ หลัก
คำสอนเหล่านี้สำหรับพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทอาจมองว่าเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยากเพราะห่าง
ไกลจากคำสอนดั้งเดิมในฝ่ายเถรวาท ทั้งๆ ที่จริงแล้วก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคำสอน
ของเถรวาททั้งหมด

การปรับปรุงคำสอนให้เข้ากับสังคมและกาลสมัยตามแนวทางของคณาจารย์ฝ่ายมหายาน ถือว่าเป็นข้อเด่นที่เป็นประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ดี ในประเด็นนี้มีข้อที่ควรพิจารณาคือ

1) การปรับปรุงพุทธพจน์

มหายานได้ใช้หลักจิตวิทยาที่เหนือกว่าการจูงใจคนคือปรับปรุงพุทธพจน์ให้เข้ากับบุคคลให้คนทั่วไปมีความรู้สึกว่ พุทธภาษะนั้นอยู่แค่เอื้อม บุคคลทุกเพศทุกวัยก็อาจบรรลุพุทธภาษะนั้นได้ โดยไม่ต้องอาศัยพิธีรีตองหรือการปฏิบัติมาก เป็นการดึงพุทธธรรมเข้าหาบุคคลอย่างเหมาะสม และเกิดความรู้สึกว่าเป็นกันเอง คือพุทธธรรมอยู่ในวิสัย อยู่ในความสามารถของสามัญชนที่ยังถึงได้ โดยไม่ต้องอาศัยพิธีการอะไรให้ยุ่งยากนัก

เมื่อเปรียบเทียบกับอาจดูเหมือนว่า ฝ่ายเถรวาทจะตั้งเป้าหมายและวิธีบรรลุเป้าหมายไว้สูงส่งและยากเกินไป และอาศัยผู้มีศรัทธาจริง ๆ จึงจะกล้าดำเนินตามเป้าหมายและบรรลุตามเป้าหมาย ทำให้สามัญชนโดยทั่วไปมองพระพุทธศาสนาในแง่สูงสุดเอื้อม จะเห็นได้ง่ายๆ ว่าแม้แต่พุทธศาสนิกชนชาวไทยส่วนใหญ่ ก็ยังมีความเห็นว่า เรื่องการปฏิบัติธรรมนั้นเป็นเรื่องของพระภิกษุเท่านั้น ยิ่งเมื่อพูดถึงการบรรลุผลด้วยแล้ว ดูจะเป็นสิ่งที่เกินวิสัย และเป็นไปไม่ได้เลยสำหรับฆราวาสผู้ที่ยังครองเรือนจะบรรลุธรรมได้ ดังนั้นจึงมักคิดว่าทางโลกและทางธรรมเป็นสิ่งที่ต้องแยกออกจากกันและยากที่จะไปด้วยกันได้

เมื่อมองในอีกแง่หนึ่ง พระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งที่ปัจเจกภาพเฉพาะบุคคล คือเริ่มที่ตนก่อนแล้วจึงไปหาผู้อื่น แต่มหายานมุ่งที่ผู้อื่น แล้วดึงเข้ามาหาตนเอง กล่าวง่ายๆ คือมหายานเอาปริมาณไว้ก่อน เพราะถือว่าเมื่อคนที่สนใจธรรมะมีมากขึ้น คนที่รู้แจ้งธรรมก็ย่อมจะมีมากตามไปด้วยเป็นเงาตามตัว ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาแบบมหายาน จึงได้รับความนิยมและแพร่หลายอย่างรวดเร็วและสามารถดึงดูดความสนใจของผู้คนได้มากกว่า

2) ปัญหาที่เกิดจากการปรับปรุงพุทธพจน์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการปรับปรุงพุทธพจน์จะทำให้มหายานประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังก่อให้เกิดผลเสียที่เห็นได้ชัดเจนในแง่ที่ว่า

เมื่อมีการมองคำสอนหรือพระพุทธรูปในแง่ปรัชญา คือมุ่งพิจารณาในแง่เหตุผลมิใช่ในแง่ศรัทธา จึงปรากฏมีคณาจารย์มหายานตีความพระธรรมวินัยไปตามหลักเหตุผลที่แตกต่างกัน

และเนื่องจากเหตุผลที่ย่อมขึ้นอยู่กับขอบเขตแห่งแนวความคิดของบุคคลแต่ละคน ไม่จำเป็นที่บุคคลอื่นๆ จะต้องยอมรับ ดังนั้นนิกายย่อยๆ ของมหายานจึงเกิดขึ้นเรื่อยมา เมื่ออยู่ที่ใด สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป ความคิดที่จะปรับปรุงก็มีอยู่ อย่างไรก็ตาม ถ้าบุคคลมีจิตใจสูง พุทธพจน์ก็ไม่แปรเปลี่ยนมากนัก แต่ถ้าบุคคลมีจิตใจต่ำ พุทธพจน์ก็พลอยมัวหมองไปด้วย

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจึงมีท่าทีในการรักษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งมีประโยชน์ต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในระยะยาว ในขณะที่ฝ่ายมหายานสนองความต้องการที่เหมาะสมในขณะนั้นเท่านั้น และเมื่อกาลเวลาผ่านไป มหายานก็ต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่เรื่อยไปอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ จึงปรากฏว่ามีนิกายของมหายานมากมายเหลือเกินในปัจจุบัน

4.2.3 มหายานสองสายที่มีต้นกำเนิดในอินเดีย

พระพุทธศานามหายานในอินเดีย สามารถแบ่งเป็นนิกายใหญ่ๆ ได้ 2 นิกาย คือ นิกายมาธยมิกะ และนิกายโยคอาจารย์ ทั้งสองนิกายเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในวงวิชาการว่า เป็นนิกายของฝ่ายมหายานที่มีต้นกำเนิดในอินเดีย และต่างก็มีปรัชญาคำสอนอันลึกซึ้งที่ชวนให้นักวิชาการชาวตะวันตกทั้งหลายทุ่มเทศึกษากันอย่างจริงจัง

1. นิกายมาธยมิกะ (Madhyamika)

คำว่า มาธยมิกะ แปลว่า ทางสายกลาง ที่ได้ชื่ออย่างนี้เพราะมุ่งเน้นคำสอนเรื่องทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป็นหลักสำคัญ แต่ทางสายกลางตามแนวคิดของนิกายมาธยมิกะ อาจห่างไกลจากสิ่งที่เราเข้าใจ นิกายมาธยมิกะถือทางสายกลางระหว่างความมีกับไม่มี ความเที่ยงกับความไม่เที่ยง เป็นต้น กล่าวสั้นๆ นิกายนี้แสดงว่าโลกนี้มีจริงก็ไม่ใช่ ไม่มีจริงก็ไม่ใช่ แต่เป็นสิ่งที่สับสนเนื่องกันเป็นปฏิจจสมุปบาท (สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นและดำเนินไปตามเหตุปัจจัย)

น่าสังเกตว่าทางสายกลางตามคำสอนดั้งเดิม มีความหมายไปในเชิงจริยธรรมหรือเป็นแนวทางเพื่อการปฏิบัติ ในขณะที่ทางสายกลางของนิกายมาธยมิกะกลับมีความหมายในเชิงอภิปรัชญา ซึ่งเป็นแนวคิดอันลึกซึ้งที่ดูจะไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติเท่าใดนัก

กล่าวกันว่า นิกายมาธยมิกะเป็นนิกายแรกสุดที่แยกตัวออกมาจากมหายานกลุ่มดั้งเดิมที่มีมาก่อนหน้านั้น โดยมีท่านนาคราชุน (Nagarajuna) เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7 ท่านนาคราชุนได้อรรถาธิบายพุทธมติด้วยระบบวิชาวิธี (Dialectic) หรือวิธีโต้แย้งกันทาง

ความคิดเพื่อให้เข้าถึงความจริงในปรัชยานั้น จนสามารถกำจัดปรัวาที่ฝ่ายตรงข้ามให้พ่ายแพ้ไปทุกแห่งหน วิภาววิธีของท่านนาคารชุน ได้ก่อให้เกิดการตื่นตัวในวงการนักปรัชาญทางพระพุทธศาสนา ทำให้มีนักคิดที่ตามมาในภายหลังยึดถือวิธีการของท่านเป็นแบบอย่างอีกมากมาย

ท่านนาคารชุนได้เขียนคัมภีร์ไว้หลายเล่ม ผลงานชิ้นสำคัญของท่านคือ คัมภีร์มัธยมกการิกา (Madhyamakakrika) ซึ่งได้รวบรวมปรัชามาธยมิกไว้อย่างเป็นระเบียบ สอนเรื่องศุนยตา (Sunyata)¹ ว่าเป็นความแท้จริงขั้นสุดท้าย (อันติมสัจจะ) และเพราะเหตุที่นิกายนี้ยึดถือศุนยตาว่าเป็นหลักสำคัญของตนด้วย ดังนั้นจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิกายศุนยวาท

คัมภีร์มัธยมกการิกายังได้กล่าวอีกว่า สัจจะหรือความจริงมี 2 ชนิด คือ สมมติสัจจะ และปรมัตตสัจจะ ในสัจจะทั้ง 2 นี้ สมมติสัจจะ หมายถึง อวิชชาหรือโมหะซึ่งปิดบังความเป็นจริงจนทำให้เราเข้าใจผิดไปว่าทุกสิ่งทุกอย่างนั้นมีแก่นสาร ส่วนปรมัตตสัจจะ หมายถึง การหยั่งเห็นปรากฏการณ์ทั้งหลายว่าเป็นสิ่งสมมติ สังขารทั้งหลายไม่มีอยู่จริง เปรียบเหมือนภาพมายา แม้แต่ความหลุดพ้นก็เป็นสิ่งสมมติ เมื่อยังละสมมติสัจจะไม่ได้ก็ยังบรรลุปรมัตตสัจจะไม่ได้ จากคำอธิบายตรงนี้ เราจึงตีความได้ว่า ความจริงแท้ที่มาธยมิกะกล่าวถึงนั้น ไม่มีแก่นสารสาระใดๆ แต่เป็นอิสรภาพหรือความหลุดพ้นจากแก่นสารทั้งปวง

หลักการของมาธยมิกะข้างต้นดูจะเป็นเรื่องยากต่อการเข้าใจของคนทั่วไปเพราะเต็มไปด้วยการโต้แย้งเชิงเหตุผลที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตามบรรดานักปรัชาญชาวตะวันตกยุคหลังที่ได้อ่านคัมภีร์ของนาคารชุนแล้ว ต่างก็ต้องยอมรับว่า ท่านนาคารชุนเป็นนักตรรกวิทยาที่ยิ่งใหญ่ของโลกที่ไม่มีปรัชาญชาวตะวันตกผู้ใดจะเทียบได้ แม้แต่พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานเองต่างก็ยอมรับในอัจฉริยภาพด้านพุทธปรัชาญของท่าน และยกย่องท่านไว้อย่างสูงสุดในฐานะ “พระพุทธเจ้าองค์ที่สอง” ในบั้นปลายชีวิต ท่านนาคารชุนดับขันธรัง ฦ มหาวิหารแห่งหนึ่งที่เมืองอมราวดี ในแคว้นอันธระ ทักขิณาบถ ปัจจุบันนี้ในอินเดียทางใต้ยังมีโบราณสถานแห่งหนึ่งซึ่งมีซากพระสถูปเจดีย์ชื่อว่า “นาคารชุนโกณฑะ”²

2. นิกายโยคจาร (Yogacara)

นิกายโยคจารเป็นนิกายสำคัญที่เป็นคู่ปรับของนิกายมาธยมิกะโดยมีท่านไมเตรยนาถ

¹ ศุนยตา หรือสุญญตา ตามความหมายของนาคารชุน เป็นความว่างที่ยากจะอธิบาย เพราะเป็นทางสายกลางระหว่างความมีกับไม่มี ไม่สุดโต่งไปในทางยืนยัน หรือปฏิเสธอะไร

² อภิชัย โพธิประสิทธิศาสตร์, พระพุทธศาสนา มหายาน, 2539 หน้า 160

(Maitreya-natha) เป็นคณาจารย์ผู้เป็นต้นกำเนิดนิกายในปลายพุทธศตวรรษที่ 8 และได้เขียนคัมภีร์ไว้หลายเล่ม เช่น อภิสมยาลังการะ มหายานสูตราลังการะ เป็นต้น แต่บางตำนานบอกว่า โยคจารย์เริ่มพัฒนาขึ้นอย่างช้าๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.700 เป็นต้นมา และพัฒนาถึงขีดสูงสุดประมาณปี พ.ศ.900 มีพื้นฐานทฤษฎีอยู่บนระบบการตีความเนื้อหา คัมภีร์ที่สำคัญ เช่น สันธิโมกจนสูตร และลัنگาวตารสูตร เป็นต้น

นิกายโยคจารย์เจริญถึงขีดสุดในสมัยของท่านอสังคะ (Asanga) และท่านวสุพันธู (Vasubandhu) สองพี่น้องผู้แต่งตำราออกเผยแผ่มากมาย โดยท่านอสังคะพี่ชายเป็นศิษย์คนสำคัญของท่านไมเตรยนาถเป็นผู้อธิบายปรัชญาโยคจารย์อย่างเป็นระบบต่อจากท่านไมเตรยนาถ ส่วนน้องชายคือวสุพันธูแต่เดิมบวชเรียนอยู่ในนิกายสรวาสติวาท หรือไวภาษิกะ มาภายหลังจึงหันมานับถือมหายานนิกายโยคจารย์ตามพี่ชาย

อสังคะเรียกชื่อนิกายฝ่ายตนว่า นิกายโยคจารย์ (Yogacara) ส่วนวสุพันธูเรียกว่า นิกายวิชญาณวาท (Vijananavada) ที่ได้ชื่อว่าโยคจารย์นั้นก็เพราะใช้วิธีบำเพ็ญโยคะหรือการฝึกจิตเพื่อบรรลุโพธิ (การรู้แจ้งความจริง) แต่ที่ชื่อว่า วิชญาณวาท ก็เพราะยึดถือจิตตมาตระ หรือวิชญาปติมาตระ (Vijaaptimatra) หมายถึงความไม่มีอะไรนอกจากวิญญาณ (Thought-Only, or Mind-Only) ว่าเป็นความจริงแท้ขั้นสูงสุด พูดง่ายๆ ว่า ยอมรับเฉพาะจิตหรือวิญญาณเพียงประการเดียวว่าเป็นจริง สิ่งต่างๆ นอกนั้นเป็นเพียงความคิดหรืออาการกิริยาของจิต ดังนั้นโยคจารย์จึงใช้ปรัชญาไปในทางปฏิบัติ ส่วนวิชญาณวาทใช้ปรัชญาไปในทางแก้ความจริง

นอกจากนี้ โยคจารย์ยังมีชื่อเรียกในภาษาจีนว่า ธรรมลักษณะ ซึ่งหมายถึงการให้ความสำคัญที่ลักษณะของธรรม แต่ไม่ว่าจะอย่างไร โยคจารย์ก็ยังมีหลักการสำคัญอยู่ที่การยอมรับจิตว่าเป็นความจริงเดียวที่มีอยู่ ไม่มีความจริงอื่นนอกจากจิต¹

นิกายมหายมิกะกับนิกายโยคจารย์ต่างเป็นคู่ปรับกันมาทุกยุคทุกสมัยเหมือนกันอย่างขมื่นกับปูน ถึงขนาดห้ามสานุศิษย์ไม่ให้คบค้าสมาคมกัน มิให้ร่วมสังฆกรรม ข้อสำคัญที่ขัดแย้งกันก็คือเรื่องสวลักษณะหรือสวภาวะ คือลักษณะหรือภาวะของตนเอง นิกายมหายมิกะถือว่าโดยสมมติสัจจะแล้ว สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่มีสวลักษณะหรือสวภาวะในตัวของมันเอง เป็นมายาทั้งหมด และโดยปรมาตตสัจจะแล้ว สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นศูนย์ตา

ฝ่ายนิกายโยคจารย์ถือว่า โดยสมมติสัจจะแล้ว สิ่งทั้งหลายทั้งปวงจะเป็นมายาไปทั้งหมดไม่ได้ แม้มองจากภายนอกจะไม่ใช่ของจริง แต่พืชที่มาจากอาลยวิญญาณจนเป็นบ่อเกิด

¹ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, 2546 หน้า 96

ของภาพเหล่านั้นมีสวลักษณะอยู่ด้วย และโดยปรมัตถสัจจะก็ไม่ได้สูญเสียไปทั้งหมด ยกตัวอย่าง ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีสวลักษณะอยู่ภายในตัวของมันเองแล้ว คนเราทำความชั่ววันนี้ พรุ่งนี้ ก็ไม่ต้องรับความชั่วที่ตัวเองได้กระทำไว้ ถ้าไม่มีสวลักษณะหรือสวภาวะอยู่แล้วใครเล่าจะเป็นคน คอยรับบุญรับบาป นายปอทำความชั่ววันนี้ พรุ่งนี้ก็กลายเป็นคนละคนไปแล้วไม่ต้องรับความ ชั่วที่ตัวเองก่อไว้ เหมือนกับปลุกมะละกอ ถ้าไม่มีสวลักษณะอยู่จริงก็กลายเป็นมะม่วงมะพร้าวนะ

สรุปแล้วนิยายทั้ง 2 ตีความหมายให้คำนิยามสวลักษณะแตกต่างกัน และดูเหมือนจะ แยกกันแบบสุดโต่ง ทั้งที่จริงแล้วจุดประสงค์ของทั้ง 2 นิยายเหมือนกัน คือ เพื่อความหลุดพ้น แต่สิ่งที่ดูเหมือนจะแตกต่างกันเป็นเพียงแนวทางการนำเสนอเท่านั้น โดยโยคจารย์ถือว่ามิจิต อยู่จริงและเป็นความจริงเพียงหนึ่งเดียว สวลักษณะนั้นเปลี่ยนแปลงได้ แต่ถึงจะเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ยังรักษาคุณสมบัติเดิมเอาไว้ได้ ดังนั้นจึงต้องพยายามทำให้ตัวเองหลุดพ้นจากความ ยุ่งยากซับซ้อนในโลก โดยหันมาดูที่กระแสดิจของตนและบังคับควบคุม

ส่วนมาธยมิกะถือว่าโดยที่สุดแล้วไม่มีอะไรอยู่เลย จึงยืนยันว่า ขึ้นชื่อว่าสวลักษณะ แล้วจะต้องเที่ยงเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทั้งยังเสนอว่า ต้องพยายามทำตัวเองให้หลุดพ้นโดยไม่ ยึดถืออะไรเลย และจุดเน้นของมาธยมิกะไม่ได้เพียงว่าไม่ยึดถืออะไรเลยเท่านั้น แต่ก้าวไปไกล ถึงขนาดกล่าวว่า “โดยที่สุดแล้ว ความว่างก็ไม่มี (Emptiness of Emptiness)” ฝ่ายมาธยมิกะ จึงประณามพวกโยคจารย์ว่าเป็นพวกสัสตวาท (ความมียู่อย่างเที่ยงแท้ถาวร) ฝ่ายโยคจารย์ ก็ประณามพวกมาธยมิกะว่าเป็นพวกนัตถิกวาท (ความไม่มีอะไรอยู่เลย ไม่มีสภาวะที่จะ กำหนดเป็นสาระได้) ต่างฝ่ายต่างกล่าวหากันว่า เป็นพวกมิจฉาทิภูฏิทำลายพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดความขัดแย้งจนหาจุดจบไม่ได้ ทั้งสองนิยายนี้ ก็เลยเข้าข่ายเป็นมิจฉาทิภูฏิไปทั้งคู่ ตามหลักคำสอนฝ่ายเถรวาท¹

อันที่จริง โยคจารย์เห็นด้วยกับมาธยมิกะเฉพาะเรื่องความไม่มีอยู่จริงของวัตถุหรือ อารมณ์ภายนอก แต่เรื่องที่เห็นว่าจิตไม่มีจริงหรือไม่มีอยู่จริงนั้น โยคจารย์ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง เพราะถือว่าทรรศนะของมาธยมิกะที่ปฏิเสธว่าสูญทั้งหมดเท่ากับเป็นความเห็นผิดอย่าง ไม่น่าให้อภัย เพราะโยคจารย์เชื่อว่าอย่างน้อยที่สุดเราต้องยอมรับว่าจิตเป็นสิ่งที่มียู่จริง ทั้งนี้ เพื่อให้ความคิดที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ จิตซึ่งประกอบด้วยกระแสแห่งความคิดชนิดต่างๆ (เจตสิก) เป็นสิ่งแท้จริงเพียงประการเดียว ดังนั้นหากจะกล่าวไปแล้ว ก็คงถือได้ว่านิยายโยคจารย์ จัดว่าเป็นปรัชญาคำสอนฝ่ายอภิธรรมของมหายานที่ดูจะใกล้เคียงกับหลักคำสอนในการ

¹ ประยงค์ แสนบุราณ, พระพุทธศาสนามหายาน., 2549 หน้า 76-77

ปฏิบัติของฝ่ายเถรวาทมากที่สุด โดยเฉพาะข้อความในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทที่ว่า “โลกอันจิตนำไป อันจิตย่อมเลือกใส่ไป โลกทั้งหมดเป็นไปตามอำนาจของธรรมอย่างเดียว คือจิต”

4.3 พระพุทธศาสนาในยุคเสื่อมจากอินเดีย

4.3.1 การเผยแพร่ของลัทธิพุทธตันตрянาน

นิกายพุทธตันตระ¹(Tantric Buddhism) เชื่อว่าแนวทางของตนถือกำเนิดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวกันว่า พระศาकยมุณีพุทธได้จัดให้มีการประชุมขึ้นที่เมืองศรีธานยกฤกะ และทรงสั่งสอนเกี่ยวกับทางลี้ลับหรือทางลัด (Esoteric path) ที่เป็นธรรมละเอียดลึกซึ้งซึ่งไม่ทรงเปิดเผยทั่วไปแก่สาธารณชน แต่จะทรงแสดงให้ฟังเฉพาะคนที่สติปัญญาเฉลียวฉลาดเท่านั้น ดังนั้นคำสอนนี้จึงเรียกว่ารหัสยาน หรือคุหยาน ซึ่งแปลว่า ลึกลับ เช่นเดียวกับที่พระองค์เคยทรงสั่งสอนวิถีทางให้แก่ภิกษุมหายานมาก่อนที่เขาจะนิพนธ์คติความเชื่อดังกล่าวนี้ได้รับการสนับสนุนโดยนักประวัติศาสตร์ชาวทิเบต และนักปราชญ์ชาวอินเดียบางท่านก็เห็นคล้อยตามว่า พระพุทธเจ้าได้สอนหลักปฏิบัติแบบตันตระ มนต์ร มุทรา และอาถรรพ์ ให้แก่พุทธศาสนิกชนด้วย โดยอ้างว่าผู้ที่ฉลาดอย่างพระพุทโธองค์คงจะไม่ทรงละเว้นที่จะนำเอาหลักปฏิบัติเกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา มารวมไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อดึงดูดพุทธศาสนิกชนให้ศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้น

จากร่องรอยทางประวัติศาสตร์ นักปราชญ์ชาวอินเดียได้สืบอายุของนิกายพุทธ-ตันตระไปจนถึงสมัยของท่านเมไตรยนาถและอสังคะแห่งสำนักโยคจาร ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 อันเป็นช่วงที่ศาสนาฮินดูกำลังเฟื่องฟูอย่างมาก พระพุทธศาสนาในขณะนั้นจึงอยู่ในภาวะที่ต้องแข่งขันต่อสู้กับศาสนาฮินดู ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดของพระพุทธศาสนา คณาจารย์ฝ่ายมหายานจึงตัดสินใจที่จะใช้วิธีประนีประนอมระหว่างกลุ่มชน 2 ฝ่าย คือ กลุ่มชาวพุทธยุคใหม่ และกลุ่มชาวฮินดูที่นับถือพระศิวะ (ไศวนิกาย) เพื่อให้ประชาชนหันกลับมานับถือพระพุทธศาสนาดังเดิม

๑.ต้นตระ หมายถึง การเผยแพร่หรือแผ่ออกไป เป็นสิ่งที่รู้จักกันในเฉพาะกลุ่มที่มีการศึกษา โดยการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่งอย่างลับๆ ในฐานะต้นเตครุ (ผู้ถ่ายทอดความรู้หรือผู้ชี้แนะ) และต้นตริก (ผู้รับการถ่ายทอดความรู้หรือผู้ได้รับการชี้แนะ)

คณาจารย์ฝ่ายมหายานทั้งหลายเห็นว่า ลำพังพระธรรมแท้ๆ ยากที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าถึงได้ จึงคิดแก้ไขให้เหมือนศาสนาฮินดู คือกลับไปยกย่องเรื่องเวทมนตร์ อาคมขลัง พิธีหาลาภ พิธีเสกเป่า ลงเลขยันต์ต่างๆ จนในที่สุดนิกายพุทธตันตระจึงระคนปนประหว่างมหายาน นิกายโยคจารกับศาสนาฮินดูจนแทบแยกไม่ออก พระสงฆ์เองก็ต้องทำหน้าที่เหมือนพราหมณ์ทุกอย่าง ลัทธินี้จึงเรียกว่า มนตรยาน¹ (Mantrayana) หรือตันตรยาน (Tantrayana) เพราะนับถือพิธีกรรมและการท่องบ่นสาธยายเวทมนตร์อาคมเป็นสำคัญ โดยที่เวทมนตร์แต่ละบทเรียกว่า ธารณี (Dharani) มีอานิสงส์ความขลังความศักดิ์สิทธิ์พรรณนาไว้วิจิตรลึกล้ำนักหนา ธารณีนับแต่เหล่านี้มีทั้งประเภทยาวขนาดหน้าสมุด และประเภทสั้นเพียงคำสองคำ ซึ่งเรียกว่าหัวใจคาถาหรือหัวใจธารณี สามารถทำให้ผู้สาธยายพ้นจากทุกข์ภัยนานาชนิด และให้ได้รับความสุขสวัสดิมงคลและโชคลาภตามความปรารถนา ฉะนั้นเป็นธรรมดาอยู่ ที่ลัทธินี้ จะได้รับการต้อนรับจากพุทธศาสนิกชนผู้ยังเป็นปุถุชนอยู่ ด้วยสามัญปุถุชนย่อมแสวงหาที่พึ่งไว้ป้องกันภัย ศาสนาพราหมณ์อ้างเอาอานุภาพของพระเป็นเจ้าปกป้อง ลัทธิพุทธมนตรยานจึง แต่งมนตร์อ้างอานุภาพของพระรัตนตรัยและอ้างอานุภาพของพระโพธิสัตว์ตลอดจนอานุภาพของเทพเจ้าทั้งหลายซึ่งนับถือกันว่าเป็นธรรมบาล รวมเอาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เข้าไว้ด้วยก็มี แล้วสั่งสอนแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชน

นิกายพุทธตันตระมีวิธีสอนแตกต่างจากมหายานยุคต้นๆ อย่างชัดเจน มหายานสอนหลักธรรมในพระสูตรและศาสตรต่างๆ ที่ใครๆ ก็สามารถหาอ่านได้ และเป็นหนังสือที่คนทั่วไปพอจะทำความเข้าใจได้แต่ตรงกันข้าม คัมภีร์เล่มใหม่อันยืดยาวของนิกายตันตระสงวนไว้สำหรับบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกแล้วเพียงไม่กี่คน และบุคคลเหล่านั้นจะต้องได้รับการสอนจากครูโดยตรง นอกจากนั้นคัมภีร์ยังเขียนไว้ด้วยภาษาที่ลึกลับ เข้าใจยาก และคลุมเครือชวนให้สงสัยอีกด้วย ทั้งไม่ยอมอ้างว่าคัมภีร์เหล่านั้นเป็นคำสอนของพระศากยมุนีพุทธเจ้า แต่กลับบอกว่า เป็นของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ซึ่งกล่าวกันว่าพระองค์ได้ทรงสอนคัมภีร์เหล่านั้นตั้งแต่อดีตกาลอันไกลโพ้น แม้ว่าจุดมุ่งหมายของนิกายตันตระยังเป็นพุทธภาวะเช่นเดียวกับนิกายมหายาน แต่มิใช่เป็นสิ่งที่จะได้บรรลุในอนาคตอันไกลแสนไกลนานแสนนานอย่างแต่ก่อน หากแต่พุทธภาวะนั้นมีอยู่ในร่างกายของเราเอง และในชั่วขณะจิตตุดิบาที่เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้เอง ซึ่งเราบรรลุได้ด้วยวิธีการที่ใหม่เอี่ยม รวดเร็วทันใจและง่าย ๆ อย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว

¹ ลัทธินี้มีชื่อเรียกหลายอย่าง เรียกว่า พุทธมนตระบ้าง โยคตันตระบ้าง แล้วต่อมาก็มีอนุตรโยคตันตระ และลัทธิกาลจักระ

การเกิดขึ้นของนิกายตันตระดำรงอยู่นานถึง 3 สมัยด้วยกัน คือ สมัยแรกมีชื่อเรียกว่า มนตรยาน (Mantrayana) ซึ่งได้เริ่มต้นในพุทธศตวรรษที่ 8 แต่เพิ่งจะมีการเผยแพร่คำสอนอย่างจริงจังหลังจากพุทธศตวรรษที่ 10 นิกายนี้ได้ก่อให้เกิดเวทมนตร์คาถาต่างๆ ขึ้นมากมาย โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้เวทมนตร์คาถาเหล่านั้นเข้าช่วยให้การแสวงหาพระโพธิญาณทำได้ง่ายขึ้น ดังนั้นในพุทธศาสนาจึงมีมนตร์ มีมูทระ มีมณฑล และเทพเจ้าองค์ใหม่เกิดขึ้นทั้งที่มีในตำราและนอกตำรามากมาย

และพอหลังจาก พ.ศ.1293 นิกายตันตระนี้ ก็ได้รับการจัดระบบใหม่ขึ้นมา มีชื่อเรียกว่า วัชรยาน ซึ่งก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับคำสอนดั้งเดิมอยู่ในเรื่องพระเจ้า 5 พระองค์¹ (Five Tathagatas) นิกายย่อยที่ได้รับความนิยมเป็นพิเศษในช่วงนั้นคือ นิกายสหชยาน ซึ่งเน้นหนักไปในทางการทำสมาธิและเจริญวิปัสสนา อีกทั้งสอนโดยใช้ปริศนาปัญหาธรรมและภาพปริศนาต่าง ๆ และหลีกเลี่ยงการใช้ระบบการเรียนการสอนที่กำหนดตายตัว เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 15 นิกายกาลจักรก็เกิดขึ้น ซึ่งกาลจักรนี้เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่า นิกายนี้ได้ขยายขอบเขตแห่งคำสอนกว้างขวางยิ่งขึ้น และเน้นหนักไปทางโหราศาสตร์ด้วย

นิกายดังกล่าวนี้เองได้เจริญขึ้นในอินเดียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา นักบวชในนิกายนี้ไม่เรียกว่าภิกษุ แต่เรียกว่า สิทธะ (Siddha) หรือผู้วิเศษ ซึ่งก็ไม่แตกต่างอะไรนักจากพระโพธิสัตว์ แต่กล่าวกันว่าหลังจากที่สิทธะได้บรรลุถึงภูมิที่ 8 แล้ว ก็จะมีฤทธานุภาพต่างๆ ครบถ้วน² สิทธะเป็นบุคคลที่เป็นแบบฉบับซึ่งจัดว่าเป็นอริยะ

ต่อมานิกายพุทธตันตระได้แตกแยกสาขากออกไปอีก แบ่งเป็น 2 พวกใหญ่³ คือ พวกวามจารี หรือพุทธตันตระฝ่ายซ้าย พวกนี้ประพฤติเลือนเพี้ยนไม่รักษาพรหมจรรย์ มีลักษณะเป็นหมอมืดมากขึ้น คือ อยู่ในป่าช้า ใช้กะโหลกหัวผีเป็นบาตร และมีภาษาลับพูดกันเฉพาะพวกเรียกว่า “สนธยาภาษา” ถือการเสพกามคุณเป็นการบรรลุวิโมกข์ เกณฑ์ให้พระพุทเจ้าและพระโพธิสัตว์มี “ศักติ” (Shakti) คือ ชายาคู่บารมี พระพุทธรูปภูมิก็มีรูปอุ้มกอดศักติ การบรรลุนิพพานต้องทำให้ธาตุชายธาตุหญิงมาสมานกัน ธาตุชายเป็นอุบาย ธาตุหญิงเป็นปรัชญา เมื่ออุบายรวมกับปรัชญาจึงได้ผลคือนิพพาน

¹ พระยานิพุทธทั้งห้าพระองค์ได้แก่ พระไวโรจนพุทธะ พระอักษะภยพุทธะ พระรัตนสัมภวพุทธะ พระอมิตาภพุทธะ และพระอโฆภยพุทธะ

² เอ็ดเวิร์ด คอนซ์, พุทธศาสนประวัติสังเขป, 2516 หน้า 102

³ คล้ายกับพวกฮินดูตันตระที่แบ่งเป็นทักษิณะจารินกับวามจาริน กล่าวคือ พวกทักษิณะจารินหรือฝ่ายขวาทำพิธีบวงสรวงเทวดาผู้หญิงอย่างเปิดเผย แต่วามจารินหรือฝ่ายซ้ายไปทำพิธีกันลับ และไม่ใคร่แสดงตนว่านับถือลัทธิพวกนี้

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่าพระพุทธรองค์มีพระกายที่ 4 เรียกว่า วัชรสัตว์ ซึ่งทำเป็นรูปพระพุทธรูปนั่งทรงกำลังสวมกอดนางตารามเหสีของพระองค์ในท่าร่วมสังวาส (ยบยุม) พระพุทธรูปแบบนี้และปฏิมากรรมที่คล้ายกันนี้ มีในพิพิธภัณฑ์ของประเทศเนปาลมาก และพระในลัทธินี้ต้องทำพิธีเสพเมถุนกับหญิงอยู่เรื่อยๆ เพื่อแสดงความเคารพต่อพระพุทธรองค์กับนางตารา และยังมีความเชื่อกันอีกด้วยว่า ความเป็นพุทธะตั้งอยู่ในอวัยวะสืบพันธุ์ของหญิงหรือโยนี

ในขณะที่อีกพวกหนึ่งเรียกว่า พวกทักษิณจารี หรือพุทธตันตระฝ่ายขวา พวกนี้ยังประพฤติดุชกรรมวินัย ถ้าเป็นพระยังรักษาพรหมจรรย์ เข้าใจดีความให้เป็นธรรมโดยกล่าวว่า สัญลักษณ์เหล่านั้น จะถือเอาตรงตัวไม่ได้ เช่น ในคัมภีร์สาธนา มาลาของท่านอหังควัชร¹ ซึ่งเป็นลัทธิอาจารย์คนหนึ่งในนิกายนี้ ได้กล่าวว่า “สาธุ” (Sadhu) หมายถึง นักบวชควรได้รับการบำเรอจากสตรีเพศ เพื่อให้ได้เสวยมหาเมถุน ข้อความเช่นนี้เป็นสนธิภาษา จะต้องไขความว่า สตรีเพศในที่นี้ท่านให้หมายเอาปัญญา สาธุเป็นเพศชาย จะต้องสร้างอุบายเพื่อรวมเป็นหนึ่ง (เอกภาพ) เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะได้พระนิพพาน แต่พวกความจารีนั้นหาคิดเช่นนั้นไม่ พวกเขาได้ถือเอาตามตัวอักษรเลยทีเดียว ถึงกับสอนว่า ผู้ใดมอบสตรีให้ลัทธิจะได้กุศล

จะเห็นว่า พุทธตันตระสอนให้คนกลับไปสู่กิเลส สอนให้คนเชื่อของขลังและอาคม และสอนให้บำเพ็ญตบะแต่ไม่ต้องทำอย่างลำบากยากเย็นอะไร คือธรรมชาติประสงคิให้มนุษย์ทำอย่างไรก็ให้อนุโลมทำไปตามนั้น พวกตันตระมีพิธีกรรมเรียก จักรบูชา และทำกันอย่างในลัทธิคักติ คือ ผู้ชายกับผู้หญิงจำนวนเท่าๆ กัน ไปพบกันในที่ลับตาเวลามืดค่ำแล้วนั่งล้อมเป็นวงเข้าเอาเทพีที่เคารพบูชาตั้งกลาง หรือไม่ก็ใช้เครื่องหมายโยนีของหญิงตั้งไว้บูชา บางทีก็ให้หญิงเปลือยกาย หญิงพวกนี้โดยมากเป็นภรรยาของพระ จุดหมายในการทำพิธีนี้ อยู่ที่การบูชาโยนีเป็นสำคัญ ในพิธีมีการเสพสุรา กินปลา กินเนื้อ ช้าวตากัน แล้วเสพเมถุน การกระทำ 5 อย่างนี้คือ ตีมสุรา (มัทยะ) กินเนื้อ (มังสา) กินปลา (มัตสะ) กินข้าว (มุทะระ) และเสพเมถุน (เมถุนะ) เรียกว่า ตัตตวะทั้ง 5² (Pancha Tattva) แต่พวกทักษิณจารีตีความ “ม” ทั้ง 5 ว่า ได้แก่ ปัญจขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ถ้าว่ากันโดยต้นกำเนิดแล้ว นิกายตันตรยานนี้ได้มีวิวัฒนาการมาจากปฏิกิริยาเพื่อต่อต้านภยันตรายที่คุกคามพุทธศาสนาในอินเดียสมัยนั้น ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างเพิ่มขึ้นเรื่อย ใน

¹ อหังควัชร เป็นโอรสของพระเจ้าโคपालแห่งอินเดียตะวันออก ท่านเป็นหนึ่งในลัทธิอาจารย์ 84 คน ที่มีชื่อเสียงด้านการประพันธ์หนังสือ ผลงานได้รับการเก็บรักษาไว้ในทิเบต เช่น ปรัชยาปายวินิจจยลัทธิ

² สมัคร บรูราวาส, **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**, 2516 หน้า 109-116

ระยะแรกปรากฏว่าคณาจารย์ชาวพุทธประสบความสำเร็จในการพัฒนาต้นตระกูลหน้าพวก
อื่นดูมาก เพราะมนตรยานมีอิทธิพลในทางเข้าเร้าอารมณ์ให้เลื่อมใสง่าย และมีพิธีกรรมอัน
สวยสดงดงาม ส่วนสัทธานมีอิทธิพลในด้านการปฏิบัติสมาธิอย่างลึกซึ้ง¹

แต่เมื่อเริ่มมีเรื่องเลอะเทอะผิดธรรมวินัยเข้ามาปะปนมากขึ้น และมีการแก้ไขละทิ้ง
ธรรมวินัยดั้งเดิมมากขึ้น พระพุทธศาสนาที่แท้จริงจึงค่อยๆ เลื่อมไป โดยถูกอิทธิพลศาสนา
พราหมณ์กลืนไปที่ละเล็กละน้อยในรูปของลัทธิตันตริยานนี้เอง หลังจากนั้นมาคณะสงฆ์บางกลุ่ม
ก็ถูกเบียดเบียนความคิดด้วยลัทธิตันตริที่พัฒนาถึงขีดสุด จนเชื่อว่าชีวิตทางเพศไปกันได้กับ
ภิกษุภาวะ ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้ศณะเรื่องประพฤติพรหมจรรย์ไม่ข้องเกี่ยวกับกามารมณ์ยังดำรง
อยู่อย่างมั่นคงในหมู่คณะสงฆ์ จนเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 จึงมีหลักฐานว่าในแคว้น
กัษมีระ มีภิกษุแต่งงาน และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา นิกายตันตริก็ยอมรับรอง
การแต่งงานของภิกษุตามหมู่บ้านที่นิกายนี้ขยายออกไป² นี่คือการปะทะกันของพระพุทธศาสนาใน
อินเดียยุคปลายที่เข้าสู่ภาวะเลื่อม กระทั่งสูญสิ้นไปในเวลาต่อมา

4.3.2 พระพุทธศาสนาภายใต้การอุปถัมภ์ของฝ่ายอาณาจักร

ในบรรดาลัทธิศาสนาในศาสนาต่างๆ ของอินเดียโบราณซึ่งมีอยู่ดาษดื่น จะเห็นว่ามีแต่
เพียงสาวกของเซนเท่านั้น ที่ยังหลงเหลือในปัจจุบัน ทั้งที่หลักคำสอนไม่ใคร่สอดคล้องกับการ
เปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้เป็นเพราะว่า บรรดาสาวกของเซนเหล่านั้น มีพวกพ่อค้าที่มี
ฐานะมั่งคั่งรวมอยู่ด้วยเป็นอันมาก และคอยให้ความอุปถัมภ์แก่นักบวชนั้นอย่างเต็มที่ จึงทำให้
อยู่รอดมาได้ เพราะชุมชนของศาสนาเซนตั้งอยู่ท่ามกลางนักบวชกับคฤหัสถ์

แต่สำหรับพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปอาศัยพระเจ้าแผ่นดินทรงอุปถัมภ์ และที่ใดที่
ขาดการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ ที่นั่นพระพุทธศาสนาก็จะประสบความลำบากเสมอ เมื่อ
ผู้ปกครองเฉยเมยต่อดินแดนที่มีพระสงฆ์อยู่ประจำไม่ได้ให้การสนับสนุนกันเท่าที่ควร พระสงฆ์
ก็ไม่อาจอยู่ในถิ่นนั้นๆ ตามปกติได้ จำต้องละทิ้งที่นั่นไป เพราะไม่อาจปฏิบัติตามวินัยและ
ศาสนกิจตามสมควรได้ ในขณะที่ศาสนาเซนยืนหยัดอยู่กับถิ่นที่อยู่ของตน ในบ้านปลายทั้งฮินดู
และเซนต่างก็อยู่รอดมาได้บนดินแดนดั้งเดิมของตน³

¹ สภาการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัย, พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว, 2537 หน้า 369

² เอ็ดเวิร์ด คอนซ์, พุทธศาสนา: สารและพัฒนการ, 2530 หน้า 75

³ เอ็ดเวิร์ด คอนซ์, พุทธศาสนประวัติสังเขป, 2516 หน้า 152-155

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐต่างๆ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าจันทปัชชิต และพระเจ้าอุเทน ทรงยอมรับพระพุทธศาสนา หลังจากพุทธกาลพระพุทธศาสนาก็ได้ขยายตัวไปตามลำดับ และ 200 ปีเศษหลังพุทธกาล พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกลงไปอินเดียในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์โมริยะ พระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะ และพระเจ้าหรรษวรรณะ เป็นต้น กษัตริย์เหล่านี้ทรงส่งเสริมความก้าวหน้าของพระพุทธศาสนาทั้งในอินเดียและในต่างประเทศ

โดยเฉพาะพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นคนแรกที่ทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาของโลก ทรงแผ่ขยายพระศาสนาไปจนทั่วทุกทิศของอินเดีย และนำไปยังลังกา กัมพูระ และคันธาระ ทั้งยังส่งสมณทูตไปยังกษัตริย์กรีกในสมัยของพระองค์อีกด้วย¹

ภายหลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชสวรรคตไปแล้ว 50 ปี ราชวงศ์โมริยะของพระองค์ก็ล่มสลาย พระพุทธศาสนาจึงตกอยู่ในสภาพไร้กษัตริย์อุปถัมภ์ และกลับมาสู่ยุคทองอีกครั้งในปี พ.ศ.621 ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้ากนิษกะ ต่อมาประมาณปี พ.ศ.700 ราชวงศ์กุษาณะของพระเจ้ากนิษกะหมดอำนาจในการปกครองอินเดีย กองทัพแห่งพระพุทธศาสนาจึงหมุนกลับมาสู่สภาพไร้ราชูปถัมภ์อีกครั้ง เมื่อราชวงศ์คุปตะมีอำนาจปกครองแคว้นมคธ กษัตริย์ราชวงศ์นี้หันถือศาสนาพราหมณ์กระทั่งมาถึงยุคของกษัตริย์ผู้จงรักภักดีและเปี่ยมด้วยศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาองค์สุดท้ายคือ พระเจ้าหรรษวรรณะ ทรงครองราชสมบัติเมื่อราวปี พ.ศ.1100 พระเจ้าหรรษวรรณะแผ่อำนาจครองแผ่นดินภาคเหนือทั้งหมด พระองค์เสด็จสวรรคตในราวปี พ.ศ.1190 จากนั้นเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาจึงโดดเดี่ยวอยู่ท่ามกลางศัตรูคู่แค้น คือศาสนาฮินดู ตกอยู่ในภาวะไร้ราชูปถัมภ์ ไม่มีผู้ปกป้องผองภัย เมื่อพระพุทธศาสนาสูญเสียราชูปถัมภ์ กษัตริย์ต่างศาสนาจึงใช้อำนาจมหาศาลที่ตนมีอยู่เข้าทำลายล้างผลาญโดยไม่ยั้งมือ²

ความรุ่งเรืองและอับเฉาของพระพุทธศาสนาในอินเดีย ขึ้นอยู่กับว่าในยุคใดสมัยใด กษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์สนับสนุน ยุคนั้นสมัยนั้นพระพุทธศาสนาก็จะเจริญรุ่งเรือง แต่ยุคใดเป็นไปในทำนองตรงกันข้าม คือหากขาดความอุปการะจากผู้ทรงอำนาจในแผ่นดิน ยุคนั้นพระพุทธศาสนา ก็จะประสบกับภาวะซบเซา³

¹ เอ็ดเวิร์ด คอนซ์, **พุทธศาสนา: สาระและพัฒนาการ**, 2530 หน้า 92,93

² ดี.ซี. อหิระ, **สาเหตุความเสื่อมสลายของพระพุทธศาสนาในอินเดียหน้า**, 2542 หน้า 113,114

³ พระมหานิกัร สุวรรณดี (2544) “การศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องระบบวรรณะของชาวฮินดูในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า 140

4.3.3 สาเหตุที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย

ทั้งที่พระพุทธศาสนาถือกำเนิดในประเทศอินเดีย แต่ต่อมาในขณะที่พระพุทธศาสนาแผ่ขยายและเจริญรุ่งเรืองไปในดินแดนต่างๆ ทั่วโลก พระพุทธศาสนาในอินเดียเองกลับเสื่อมลงจนในยุคหนึ่งกล่าวได้ว่าแทบไม่มีชาวพุทธหลงเหลืออยู่เลย ที่เป็นเช่นนี้น่าจะมาจาก 2 สาเหตุหลักดังต่อไปนี้

1. สาเหตุภายใน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง ในแง่การปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่นิพพานนั้น พระภิกษุสงฆ์คือผู้ที่สละโลก ตั้งใจปฏิบัติธรรมขัดเกลากิเลสถือเป็นแบบอย่างของชาวพุทธโดยทั่วไป และในแง่การเผยแผ่ศาสนา พระภิกษุสงฆ์ก็อยู่ในฐานะของครูผู้สอน โดยสาธุชนทั่วไปเป็นผู้รับฟังคำสอนแล้วนำไปปฏิบัติ และทำบุญให้การสนับสนุนในการดำรงชีพและการปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์

ในระยะแรกพระภิกษุสงฆ์ที่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์มีอยู่เป็นจำนวนมาก ปฏิบัติตนเป็นผู้นำ เป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุสงฆ์อื่นในการเผยแผ่พระศาสนา พระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ต่างมีความศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นแฟ้น เป้าหมายการบวชในสมัยนั้นคือบวชเพื่อมุ่งพระนิพพานกันจริงๆ ให้ความสำคัญทั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมและการปฏิบัติธรรมควบคู่กันไป นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เผยแผ่สั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติตามต่อไป พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว

ต่อมาผู้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์มีจำนวนน้อยลง ในหมู่พระภิกษุสงฆ์ก็มีทั้งผู้ที่มีใจรักมีความเชี่ยวชาญทางด้านพระปริยัติธรรมและผู้เชี่ยวชาญในด้านธรรมปฏิบัติแต่เนื่องจากการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นสิ่งที่สามารถวัดความรู้ได้ สามารถจัดการศึกษาเป็นระบบและให้วุฒิการศึกษาได้ ในขณะที่ธรรมปฏิบัติเป็นสิ่งที่รู้เฉพาะตน เป็นของละเอียด วัดได้ยาก และเนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญด้านธรรมปฏิบัติ มักมีใจโน้มเอียงไปในทางแสวงหาความสงบสงัด มักไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เมื่อเป็นเช่นนี้ หลังจากเวลาผ่านไปพระภิกษุสงฆ์ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านพระปริยัติธรรมจึงขึ้นมาเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ไปโดยปริยาย¹

¹ Kitagawa, Joseph M. **Buddhism and Social Change**: A Historical Perspective, 1980 p. 89

เมื่อผู้บริหารการคณะสงฆ์เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านปริยัติธรรม ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ การส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์จะเน้นหนักในด้านพระปริยัติธรรมเป็นหลักเพราะเป็นสิ่งที่คุ้นเคย และชำนาญ แม้จะเห็นความสำคัญของธรรมปฏิบัติ แต่เมื่อตนไม่คุ้นเคย ไม่มีความชำนาญ การสนับสนุนก็ทำได้ในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น พระภิกษุสงฆ์รุ่นใหม่ ๆ จึงมักได้รับการฝึกอบรม ในด้านพระปริยัติธรรมเป็นหลัก ส่วนธรรมปฏิบัติก็ค่อย ๆ ลดน้อยถอยลง

การศึกษาพระปริยัติธรรมในยุคแรก ๆ ก็ศึกษาเพื่อเน้นให้เข้าใจในพุทธพจน์คำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อนำมาใช้ในการประพฤติปฏิบัติ แต่ต่อมาเมื่อศึกษามากเข้า ๆ ก็ มีพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นนักคิด นักทฤษฎีจำนวนหนึ่ง ทนการท้าทายจากนักคิดนักปรัชญาของ ศาสนาอื่น ๆ ไม่ได้ เมื่อถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องอภิปราย เช่น โลกนี้โลกหน้าว่ามีจริงหรือไม่ จิตมีการรับรู้ได้อย่างไร โลกเป็นอยู่อย่างไร มีจริงหรือไม่ เป็นต้น จึงพยายามหาเหตุผลทางทฤษฎี ตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาและใช้การให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์มาอธิบายปัญหาเหล่านี้ ทั้ง ๆ ที่คำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เพราะถือว่าไม่เกิด ประโยชน์มีแต่จะเป็นเหตุให้ถกเถียงทะเลาะเบาะแว้งกัน ทรงอบรมสั่งสอนแต่ในสิ่งที่นำไปสู่ การขัดเกลากิเลส มุ่งสู่พระนิพพาน ซึ่งเมื่อถึงจุดนั้นแล้วผู้ปฏิบัติก็ย่อมจะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ได้เอง

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา เมื่อปฏิบัติจนเข้าถึงแล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นตรงกัน เป็น ภาวนามยปัญญา (ความรู้แจ้งที่เกิดจากความเห็นแจ้ง) แต่เมื่อพยายามพิสูจน์ด้วยความคิด ทางตรรกศาสตร์ ด้วยจินตมยปัญญา (ความรู้คิด) ไม่ได้รู้แจ้งด้วยตนเองเพราะไม่เห็นแจ้ง ย่อมมีความคิดแตกต่างหลากหลาย ผลก็คือนักทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเองก็มีความเห็น ไม่ตรงกัน ทะเลาะถกเถียงกันเอง เกิดเป็นแนวคิดของสำนักต่าง ๆ และแตกตัวเป็นนิกายต่าง ๆ ในที่สุด¹ มีนักทฤษฎีในพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น นาคารชุน อสังคะ วสุพันธ์ุ ทิคนาคะ ภาววิเวก ธรรมกิริติ ศานตรักษิตะ เป็นต้น²

แนวคิดของพระนักทฤษฎีเหล่านี้มีความลึกซึ้งมาก จนแม้นักวิชาการทางตะวันตก ปัจจุบันมาเห็นเข้ายังตื่นตะลึง แต่ผลที่เกิดก็คือ เกิดความขัดแย้งแตกแยกในหมู่ชาวพุทธ และ พระพุทธศาสนาได้กลายเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนสลับซับซ้อนจนชาวบ้านฟังไม่เข้าใจ ประหนึ่ง ว่าพระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาของพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น แต่ก็มีพระภิกษุสงฆ์เพียงจำนวน น้อยที่รู้เรื่อง และก็ยังคิดเห็นไม่ตรงกันอีก ส่วนชาวพุทธทั่วไปกลายเป็นชาวพุทธแต่ในนาม

¹ Harvey, Peter. **An Introduction to Buddhism**, 2000 p. 73-75

² Hirakawa, Akira. **History of Indian Buddhism**, 1994 p. 32-300

ไปวัดทำบุญตามเทศกาลตามประเพณีเท่านั้น

ขณะเดียวกัน ก็มีพระภิกษุสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ได้หันไปปฏิบัติตามใจชาวบ้าน ซึ่งต้องการพึ่งพาอำนาจลึกลับและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการเล่นเครื่องรางของขลัง เวทมนตร์คาถาต่างๆ วัตรปฏิบัติย่อหย่อนลง จนถึงจุดหนึ่งเกิดเป็นนิกายตันตระ ซึ่งเลยเถิดไปถึงขนาดถือว่า การเสพกำเป็นหนทางสู่การตรัสรู้ธรรม การดื่มสุราเป็นสิ่งดี เป็นต้น

เมื่อเกิดความแตกแยกภายในพระพุทธศาสนา ทั้งในเรื่องของแนวคิดทฤษฎีที่ทะเลาะเบาะแว้งกันไม่จบสิ้น จนถึงการแตกเป็นกลุ่มเวทมนตร์คาถาซึ่งฉีกแนวทางไปอย่างสุดโต่ง ในขณะที่ธรรมปฏิบัติอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนากลับถูกละเลยไป พระพุทธศาสนาในอินเดียจึงอ่อนแอลง

2. สาเหตุภายนอก

ในอินเดีย นอกจากพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังมีศาสนาอื่นๆ อีกมาก โดยศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลมากที่สุด เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น คนหันมานับถือมาก ศาสนาพราหมณ์ก็ลดบทบาทลง ผู้นำของศาสนาพราหมณ์ก็พยายามหาทางดึงศาสนิกกลับคืนอยู่ตลอดเวลา โดยการโจมตีพระพุทธศาสนาบ้าง พยายามหยิบยกเอาคำสอนของพระพุทธศาสนาไปตัดแปลงเป็นคำสอนของตนบ้าง ปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเทพเจ้าที่นับถืออยู่บ้าง จนที่สุดได้กลายเป็นศาสนาฮินดูดังตำราเรียนเรื่องศาสนา เมื่อกล่าวถึงศาสนาฮินดู ก็มักจะมีคำว่าพราหมณ์ควบคู่กันไปเสมอ¹

เมื่อถึงเวลาที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงเนื่องจากความแตกแยกภายในแล้ว ก็ได้มีการเปลี่ยนวิธีการ จากการโจมตีพระพุทธศาสนา มาเป็นการผสมกลมกลืน โดยมีปราชญ์ใหญ่ชื่อ คังกระ (ประมาณปี พ.ศ.1280) เป็นผู้นำในการปฏิรูปศาสนาฮินดู มีการเลียนแบบวัดในพระพุทธศาสนา สร้างที่พักนักบวชในศาสนาฮินดูเรียกว่า มณะ เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ศาสนาฮินดูขึ้นเป็นครั้งแรก² ทั้งยังมีการปรับเปลี่ยนอื่นๆ อีกมากมาย ถึงขนาดมีการปรับคำสอนบอกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือองค์อวตารปางที่ 9 ของพระวิษณุ³ แล้วนับเอาผู้ที่เคารพนับถือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าเป็นชาวฮินดูทั้งหมด

¹ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นมีวิวัฒนาการสืบทอดกันมาตามลำดับ โดยมีศาสนาพราหมณ์เป็นรากฐาน ช่วงที่ยังเป็นศาสนาพราหมณ์นั้นอยู่ในช่วงก่อนพุทธกาล ครั้นหลังพุทธกาลพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ศาสนาพราหมณ์ซึ่งกำลังซบเซา จึงได้วิวัฒนาการเปลี่ยนไปเป็นศาสนาฮินดู

² Mayeda, Sengaku. *History of Indian Philosophy*, 1991 p.73-75

³ Jamanada, K. *Decline and Fall of Buddhism* (A tragedy in Ancient India) Chapter 1 p.1

ทางด้านของพระพุทธศาสนาเอง เมื่อมีปัญหาความแตกแยกภายในประกอบกับชาวพุทธโดยทั่วไปไม่มีความรู้ในพระธรรมอย่างถ่องแท้ เมื่อพบกับยุทธวิธีของศาสนาฮินดูเข้า เช่นนี้ ชาวพุทธก็ยิ่งสับสน แยกไม่ออกระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาอื่น ทั้งที่เป็นชาวพุทธก็เคารพนับถือกราบไหว้พระพรหม เทพเจ้า เจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ด้วย พระภิกษุสงฆ์เองบางส่วนก็หันไปเอาใจชาวบ้าน เห็นเขานับถือเทพเจ้า เจ้าแม่ต่างๆ ก็เอารูปปั้นของเทพเหล่านั้นมาไว้ในวัด ให้ชาวบ้านกราบไหว้บูชา ที่สุดชาวบ้านจึงแยกไม่ออก คิดว่าพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดูคือสิ่งเดียวกัน ชาวพุทธแต่เดิมก็กลายเป็นชาวฮินดูไปค่อนข้างตัว¹

และต่อมาเมื่อเจอเหตุการณ์ครั้งใหญ่คือ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.1600 กองทัพมุสลิมบุกเข้ายึดอินเดียไล่มาจากทางตอนเหนือและประกาศทำลายพระพุทธศาสนา พวกมุสลิมภายใต้การนำของกษัตริย์นอร์ซุลตันโมฮัมหมัดโมฮัมหมัด เข้ามารุกรานอินเดียจากทิศเหนือลงมาทิศใต้ เมื่อพบปูชนียสถานโบราณวัตถุของศาสนาอื่นในที่ใด ก็ใช้อาวุธเป็นเครื่องทำลายล้างวัตถุเหล่านั้น โบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญ สังฆารามของพระพุทธศาสนาและไม่เว้นแม้เทวาลัยของพราหมณ์ก็ถูกทำลายลงในคราวนั้นเป็นอันมาก

กองทัพมุสลิมเมื่อคิดเป็นพิเศษต่อพระภิกษุผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา กองทัพมุสลิมจึงพากันเผาวัดทุกวัดในพระพุทธศาสนาราบเป็นหน้ากลอง² แม้พระภิกษุทุกรูปที่อยู่ในวัดนั้นๆ จนเลือดแดงฉานนองแผ่นดิน ทั้งมีการให้รางวัลแก่ผู้ที่ตัดศีรษะพระภิกษุสงฆ์มาส่งให้ พระภิกษุสงฆ์จึงต้องสึก มิฉะนั้นก็ต้องอพยพหลบหนีไป³

สถูปเจดีย์จำนวนมหาศาลถูกทำลาย ถูกปล้นสดมภ์ และปล่อยให้รกร้างไป บางก็ถูกขโมยอิฐไปสร้างบ้าน ไปทำถนน กองเกวียน ชากพระพุทธปฏิมาที่ถูกไฟเผา โครงกระดูกนับไม่ถ้วน เหล็ก ไม้ หิน สุมเป็นกองใหญ่ สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดหลงเหลือให้นักโบราณคดีเห็นเป็น

¹ วิธีการกลืนศาสนาพุทธให้เป็นฮินดูสรุปได้ 4 วิธี คือ

1. แต่งเรื่องให้พระพุทธเจ้าเป็นอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุ
2. อธิบายหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เหมือนกันกับในศาสนาฮินดู
3. ลอกเลียนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปไว้ในศาสนาฮินดูและอธิบายในแนวของฮินดู และเผยแผ่ว่าศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมีลักษณะตรงกัน
4. ยึดครองพุทธสถานและดัดแปลงพุทธสถานนั้นให้เป็นศาสนสถานของฮินดู

² กองทัพมุสลิมถล่มมหาวิทยาลัยนาลันทา (Nalanda) และมหาวิทยาลัยวิกรัมศีล (Vikramasila) ของพระพุทธศาสนา ประมาณปี พ.ศ.1740 และ พ.ศ.1746 ตามลำดับ

³ พระภิกษุผู้รอดชีวิตจากคมดาบของทหารมุสลิม คือ พระภิกษุที่หลบหนีไปลี้ภัยอยู่ในประเทศใกล้เคียง เช่น เนปาล ทิเบต จีน เท่านั้น

ประจักษ์พยาน มิใช่การเผาทำลายครั้งเดียว แต่เกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วน มิใช่แต่เพียงมุสลิมเท่านั้นที่ทำลายล้างพระพุทธศาสนา ในเวลาเดียวกัน ศาสนิกและพวกลัทธิของฮินดู ก็ฉวยโอกาสนี้ซ้ำเติมให้หนักขึ้นไปอีก ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะว่าพระพุทธศาสนาได้เคยเป็นคู่แข่งสำคัญที่ต่อสู้ขับเคี่ยวกับศาสนาฮินดูมาแต่ต้น การทำลายล้างยังไม่หยุดยั้ง บริเวณที่ถูกทำลายมากที่สุดคือแคว้นอุตตรประเทศ และแคว้นพิหารอันเป็นแหล่งใหญ่ของพุทธศาสนา¹ พวกมุสลิมพากันเข้าใจผิดว่ามหาวิทยาลัยนาลันทาคือป้อมปราการของชาวพุทธจึงได้เช่นฆ่าพระภิกษุทุกรูปในวัด โดยการศึกษาว่าพระภิกษุเหล่านั้นคือทหาร มีพระภิกษุจำนวนน้อยมากที่รอดพ้นจากกองทัพมุสลิม² พระพุทธศาสนาซึ่งขณะนั้นมีเพียงพระภิกษุสงฆ์จำนวนน้อยที่รู้จักในคำสอนของพระพุทธศาสนา ส่วนชาวพุทธทั่วไปนั้นขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ดังนั้นเมื่อพระภิกษุสงฆ์หมด พระพุทธศาสนาก็หมดจากประเทศอินเดียในที่สุด³

ไม่น่าเชื่อว่าพระพุทธศาสนาที่เคยรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด เมื่อกาลผ่านพ้นไป ก็ค่อยๆ ราบหรือลงด้วยแรงปะทะของศาสนาฮินดู ท้ายสุดเมื่อเข้าสู่ยุคมืด ก็ต้องมีอันปิดฉากลงด้วยกองทัพมุสลิมคลังศาสนา เหตุการณ์นี้นับเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้พุทธศาสนิกชนเจ็บปวดมากที่สุด

จากบทเรียนที่เกิดขึ้นในอินเดียดังกล่าว เราอาจสรุปได้ว่า ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญคือ ชาวพุทธต้องเป็นชาวพุทธที่แท้จริง มีความรู้ความเข้าใจในคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง โดยต้องศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติเพื่อให้เกิดปฏิเวธ คือผลของการปฏิบัติ นำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริง และปัจจัยที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ ชาวพุทธจะต้องมีความสามัคคีกัน เว้นจากการให้ร้ายกัน พระพุทธศาสนาจึงจะมั่นคงอยู่ได้อย่างแท้จริง

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 4 พระพุทธศาสนาในอินเดียหลังยุคพุทธกาล จบโดยสมบูรณ์แล้ว โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 4 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 4 แล้วจึงศึกษาบทที่ 5 ต่อไป

¹ เสถียร พันธรั้งษ์, พุทธสถานในชมพูทวีป, 2525 หน้า 131

² ดี.ซี. อหิระ, สาเหตุความเสื่อมสลายของพระพุทธศาสนาในอินเดีย, 2542 หน้า 74

³ Mayeda, Sengaku. History of Indian Philosophy, 1991 p.187

บทที่ 5

พระพุทธศาสนา

ในเอเชีย

เนื้อหาบทที่ 5

พระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.2.1 พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้

5.2.2 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออก

5.2.3 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

5.2.4 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้

5.2.5 พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง

แนวคิด

1. พระพุทธศาสนาในเอเชียยุคปัจจุบันเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม ในแถบนี้ประชาชนส่วนใหญ่นับถือนิกายเถรวาท ยกเว้นประเทศเวียดนามส่วนใหญ่นับถือนิกายมหายาน ส่วนเอเชียตะวันออก ได้แก่ ประเทศจีน เกาหลีใต้ ไต้หวัน ทิเบต ญี่ปุ่น เป็นต้น ในแถบนี้ประชาชนส่วนใหญ่นับถือนิกายมหายาน ในเอเชียใต้ก็มีบางประเทศที่พระพุทธศาสนายังเจริญอยู่ เช่น ประเทศศรีลังกา และภูฏาน เป็นต้น

2. พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียไม่พร้อมกัน บางประเทศก็เข้าไปตั้งแต่เมื่อครั้งพุทธกาล โดยเฉพาะประเทศที่อยู่ใกล้อินเดีย เช่น ประเทศเนปาล บังกลาเทศ อัฟกานิสถาน เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่แล้วได้รับพระพุทธศาสนาครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช จากการจัดส่งสมณทูต 9 สาย ไปประกาศพระศาสนา

หลังจากแต่ละประเทศรับพระพุทธศาสนาไปแล้ว ก็มีทั้งยุคเจริญและยุคเสื่อม ความเสื่อมของพระพุทธศาสนามีปัจจัยสำคัญมาจากทั้งภายนอกและภายในซึ่งสาเหตุภายในนั้นสำคัญที่สุดคือ หากพุทธบริษัทไม่ได้เป็นชาวพุทธที่แท้จริง ไม่หมั่นศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติ ก็ไม่มีปฏิเวธคือการบรรลुरुธรรมระดับต่างๆ จึงเป็นเหตุให้มีศรัทธาไม่มั่นคง และส่งผลเป็นความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในที่สุด ปัจจัยภายนอกเป็นเพียงปลายเหตุเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการเมือง หรือการรุกรานจากต่างศาสนา เป็นต้น แต่ถ้าพุทธบริษัทเป็นชาวพุทธที่แท้จริงแล้ว ก็จะส่งผลให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไป ภัยใดๆ ก็ไม่สามารถทำลายได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาทราบภาพรวมของพระพุทธศาสนาในเอเชียในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร เจริญรุ่งเรืองอยู่ในแถบใดบ้าง

2. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตั้งแต่อดีตที่พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าไปจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 5 พื้นที่ คือ พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ และเอเชียกลาง โดยจะแสดงให้เห็นถึงความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาแต่ละประเทศในแต่ละยุคด้วย

บทที่ 5

พระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในเอเชีย

ทวีปเอเชียเป็นถิ่นกำเนิดของศาสนาใหญ่ทุกศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และฮินดู ปัจจุบันศาสนาคริสต์มีศาสนิกมากที่สุดคือ 2,100,000,000 คนทั่วโลก อันดับสองคือ ศาสนาอิสลาม มี 1,300,000,000 คน อันดับสามคือ กลุ่มที่ไม่มีศาสนาบ้าง ผู้ไม่เชื่อในพระเจ้าบ้าง (Atheist) หรือผู้ที่คิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะรู้เรื่องพระเจ้าบ้าง (Agnostic) ในกลุ่มนี้มีประมาณ 1,100,000,000 คน ศาสนาฮินดูเป็นลำดับที่สี่ มีศาสนิก 900,000,000 คน ซึ่งเกือบทั้งหมดอยู่ในประเทศอินเดีย อันดับห้าเป็นศาสนาในประเทศจีน ได้แก่ เต๋า ขงจื้อ และศาสนาพื้นเมือง มีประมาณ 394,000,000 คน ส่วนพระพุทธศาสนาอยู่ในลำดับที่หก มีพุทธศาสนิกชนประมาณ 376,000,000 คนทั่วโลก¹

พระพุทธศาสนายังแบ่งออกเป็นนิกายเถรวาทประมาณ 124,000,000 คน มหายานประมาณ 205,000,000 คน และอื่นๆ อีกประมาณ 47,000,000 คน ในนิกายมหายาน เฉพาะพระพุทธศาสนาแบบทิเบตหรือวัชรยาน มีศาสนิกประมาณ 20,000,000 คนทั่วโลก²

สำหรับพระพุทธศาสนาในเอเชียปัจจุบันเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วยประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม เป็นต้น ส่วนเอเชียตะวันออกประกอบด้วยประเทศจีน มาเก๊า เกาหลีใต้ ไต้หวัน ทิเบต เป็นต้น ในเอเชียใต้ก็ยังมีอยู่พอสมควรโดยเฉพาะในศรีลังกา และภูฏาน ส่วนในอินเดีย มีพุทธศาสนิกชนอยู่ 7,000,000 คน ถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับศาสนาฮินดูซึ่งมีถึง 900,000,000 คน

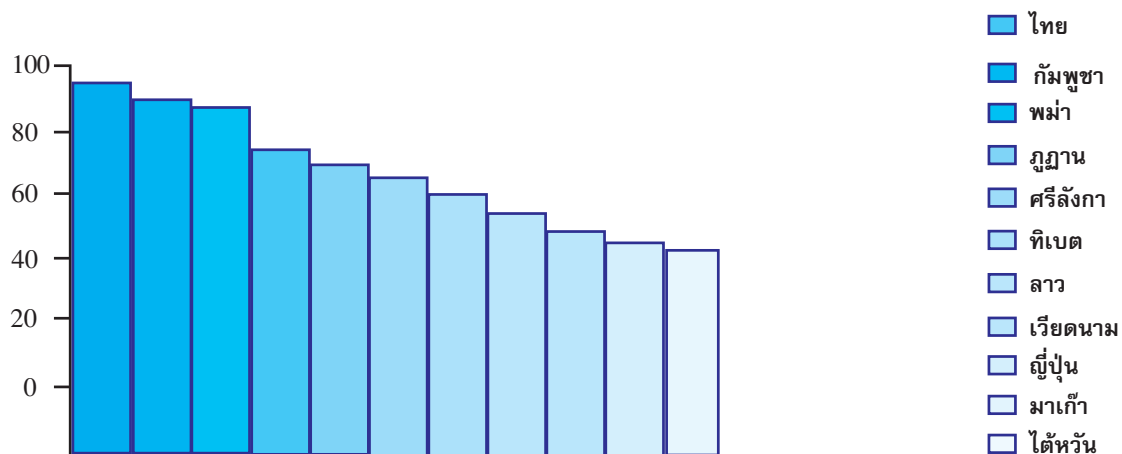
หากพิจารณาสัดส่วนของประชากรทั้งหมดกับผู้นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ประเทศไทยมีสัดส่วนของประชากรนับถือพระพุทธศาสนาสูงที่สุดในโลกคือ 95% รองลงมาคือ กัมพูชา 90% พม่า 88% ภูฏาน 75% ศรีลังกา 70% ทิเบต 65% เป็นต้น แต่ถ้าถือเอาจำนวนผู้ที่

1 www.adherents.com (2549).Major Religions of the World Ranked by Number of Adherents.(ออนไลน์)

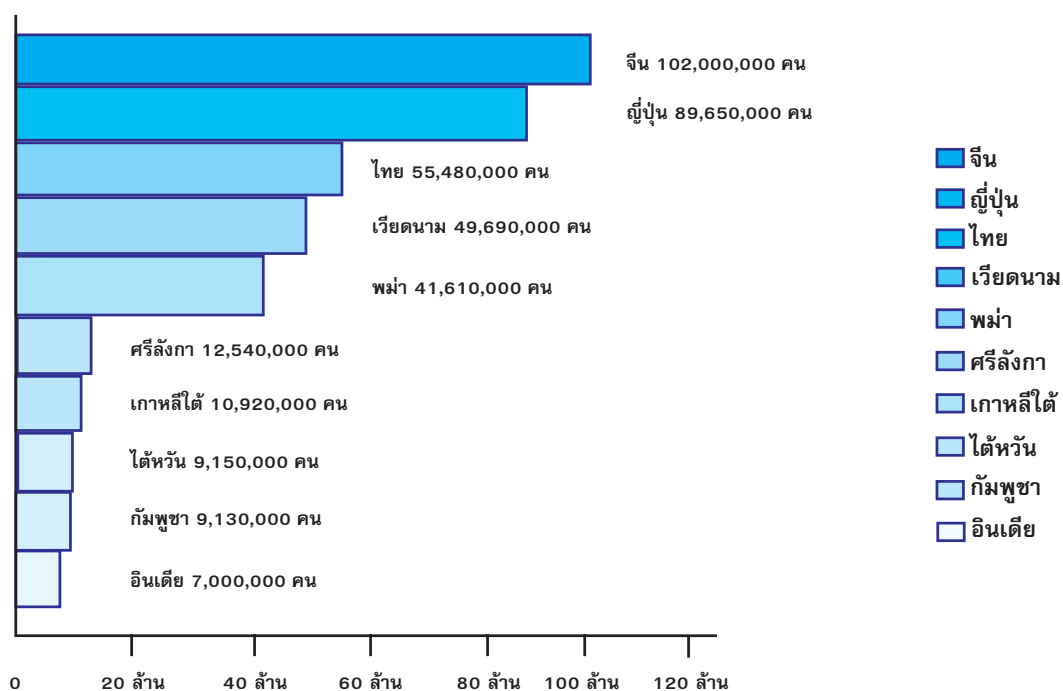
2 www.adherents.com (2549).Major Branches of Buddhism.(ออนไลน์)

นับถือพระพุทธศาสนามากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงสัดส่วนประชากรแล้ว ประเทศจีนมีพุทธศาสนิกชนมากที่สุดในโลกคือ 102,000,000 คน รองลงมาคือญี่ปุ่น 89,650,000 คน ส่วนประเทศไทย เป็นอันดับที่สามคือ 55,480,000 คน ดังแผนภูมิต่อไปนี้

11 ลำดับประเทศที่อัตราส่วนประชากรนับถือพระพุทธศาสนาสูงสุด

10 ลำดับประเทศที่มีจำนวนประชากรนับถือพระพุทธศาสนาสูงสุด

¹⁻² www.adherents.com (2549).The Largest Buddhist Communities.(ออนไลน์)

5.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชีย

พระพุทธศาสนามีจุดกำเนิดที่ประเทศอินเดียทางตอนเหนือและเผยแผ่ไปยังนานาประเทศโดยรอบ บางประเทศนั้นพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปถึงตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยเฉพาะประเทศที่มีพรมแดนติดกับอินเดีย เช่น ประเทศเนปาล เป็นต้น แต่ส่วนมากได้รับพระพุทธศาสนาครั้งแรกในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช จากสมณทูต 9 สาย ดังกล่าวแล้วในบทที่ 2 ประเทศต่างๆ ในเอเชียเปิดรับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาประสมประสานกับอารยธรรมเดิมของตน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของดินแดนนั้นๆ

ทวีปเอเชียมีประชากรราว 60% ของประชากรโลก มีเขตแดนติดต่อกับ 2 ทวีป คือ ทวีปแอฟริกา และทวีปยุโรป นอกจากนี้ ทวีปเอเชียยังรวมถึงเกาะต่างๆ ในมหาสมุทรอินเดีย และมหาสมุทรแปซิฟิกด้วย แบ่งภูมิภาคออกเป็นส่วนตามทิศต่างๆ ดังนี้คือ เอเชียเหนือ¹ เอเชียกลาง เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ เอเชียใต้ และเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ (หรือตะวันออกกลาง)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคก่อนนั้น พระภิกษุผู้เป็นธรรมทูตมักจะเดินทางไปบนเส้นทางการค้าขายที่เรียกว่า เส้นทางสายไหม (Silk Road) ซึ่งเป็นเส้นทางของขบวนคาราวานในภูมิภาคเอเชียใต้ที่เชื่อมเมืองต่างๆ ระหว่างเอเชียไมเนอร์ไปถึงประเทศจีน เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าสำคัญ อันได้แก่ เส้นไหม ผ้าไหม และเครื่องเทศ เป็นต้น

ในช่วง 3,000-4,000 ปีมาแล้ว เส้นทางสายไหมเป็นปัจจัยสำคัญในการเติบโตของแหล่งอารยธรรมโบราณหลายแห่ง คือ อียิปต์โบราณ เมโสโปเตเมีย จีน โรมัน เปอร์เซีย และอินเดีย เส้นทางสายไหมมีทั้งทางบกและทางทะเล สำหรับทางบกมีอยู่ 2 สาย คือ

1. เริ่มต้นที่ประเทศจีน จากเมืองฉางอัน (Chang'an) ปัจจุบันเรียกชื่อซีอาน (Xi'an) ซึ่งเป็นเมืองหลวงตั้งอยู่ในมณฑลชานซี (Shaanxi) ผ่านมณฑลกานซู (Kansu) มณฑลซินเจียง (Xinjiang) ข้ามเทือกเขาพามิร์ (Pamir) สู่อินเดียและอิหร่าน

2. อีกเส้นทางหนึ่งจากตอนใต้ของประเทศรัสเซียเข้าสู่เอเชียกลางไปยังประเทศแถบชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เส้นทางนี้ยาวมากกว่า 10,000 กิโลเมตร เป็นเส้นทางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการค้าระหว่างประเทศจีน และประเทศในเอเชียกลาง

¹ นักภูมิศาสตร์ใช้คำนี้น้อยมาก แต่โดยปกติหมายถึง รัสเซีย หรือเรียกอีกอย่างว่า ไซบีเรีย นักภูมิศาสตร์มักจะจัดดินแดนส่วนนี้ว่าอยู่ในส่วนของทวีปยุโรป ซึ่งจะกล่าวในบทถัดไป

สำหรับการเดินทางทางทะเล เส้นทางสายไหมยังขยายไปยังเกาหลี ญี่ปุ่น และประเทศแถบคาบสมุทรอินโดจีนได้แก่ ไทย พม่า ลาว เวียดนาม กัมพูชา และอินโดนีเซีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเดินทางไปยังคาบสมุทรเปอร์เซียและประเทศแถบชายฝั่งทะเลอาหรับ (Arabian Sea) หลังจากนั้นจึงต่อไปยังประเทศอื่นๆ

5.2.1 พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้

เอเชียใต้ประกอบด้วยประเทศบนเทือกเขาหิมาลัย ได้แก่ อินเดีย ปากีสถาน เนปาล ภูฏาน และบังกลาเทศ รวมทั้งประเทศในมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ ศรีลังกา และมัลดีฟส์ ประเทศเหล่านี้เป็นต้นแหล่งแห่งพระพุทธศาสนาในยุคแรก โดยเฉพาะประเทศอินเดีย พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นท่ามกลางสังคมอินเดียที่มีความหลากหลายทางด้านความเชื่อ แต่ด้วยเวลาเพียงไม่นานก็สยบความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมลงได้ จนกลายเป็นศาสนาที่สูงเด่นในครั้งพุทธกาล ยุคต่อมาก็ค่อยๆ แผ่ขยายผ่านเส้นทางสายไหมไปยังนานาประเทศโดยรอบ ดังจะได้บรรยายในแต่ละประเทศดังนี้

1. ประเทศเนปาล

ประเทศเนปาลมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรเนปาล (Kingdom of Nepal) ตั้งอยู่ในเทือกเขาหิมาลัย มีพรมแดนติดกับทิเบต และอินเดีย มีเมืองหลวงชื่อ กาฐมาณฑุ และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ เนปาลมีประชากรประมาณ 27,133,000 คน (พ.ศ.2548) The 2001 census (พ.ศ.2544) ระบุว่า ชาวเนปาล 80.6% นับถือศาสนาฮินดู 10.7% (ประมาณ 2,903,231 คน) นับถือศาสนาพุทธ 4.2% เป็นมุสลิม 3.6% นับถือคิริท (Kirat) ซึ่งเป็นศาสนาพื้นเมือง 0.5% นับถือศาสนาคริสต์ และ 0.4% นับถือศาสนาอื่นๆ¹

พระพุทธศาสนาเข้าสู่เนปาลตั้งแต่สมัยพุทธกาล ทั้งนี้เพราะกรุงกบิลพัสดุ์อันเป็นเมืองประสูติของพระโพธิสัตว์ ซึ่งในอดีตอยู่ในรัฐอุตตระของอินเดีย ปัจจุบันอยู่ในเขตเนปาล ขณะที่อังกฤษปกครองอินเดีย ได้แบ่งกรุงกบิลพัสดุ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของเนปาล ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์เคยเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ นอกจากนี้หลังพุทธปรินิพพานแล้ว พระอานนท์ก็ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในบริเวณนี้ ชาวเนปาลส่วนหนึ่งจึงนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ยุคพุทธกาล

¹ Wikipedia (2544). Buddhism in Nepal. (ออนไลน์)

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงพระราชทานพระราชธิดาพระนามว่า จารุมดี แก่ขุนนางใหญ่ชาวเนปาล พระเจ้าอโศกมหาราชและเจ้าหญิงจารุมดีทรงสร้างวัดและเจดีย์ หลายแห่งในเนปาล ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ที่กรุงกาฐมาณฑุในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาในยุคแรกเป็นนิกายเถรวาท ต่อมาเมื่อเสื่อมสูญไป เนปาลกลายเป็น ศูนย์กลางของมหายานนิกายตันตระ ซึ่งใช้คาถาอาคมและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ นอกจากนี้ ยังมีพุทธปรัชญาสำนักใหญ่ๆ เกิดขึ้นอีก 4 นิกาย คือ สวาภาวิกะ ไศวริกะ การมิกะ และยาดริกะ ซึ่งแต่ละนิกายยังแยกย่อยออกไปอีก นิกายต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานเข้าด้วยกัน ของความคิดทางปรัชญาหลายๆ อย่าง ชาวเนปาลได้รักษาสืบทอดพุทธปรัชญาเหล่านี้มาจนถึง ปัจจุบัน ในแต่ละนิกายมีคำสอนดังนี้

1. นิกายสวาภาวิกะ นิกายนี้สอนว่า สิ่งทั้งหลายในโลกมีลักษณะแท้จริงในตัวของมันเอง ซึ่งแสดงออกเป็น 2 ทาง คือ ความเจริญ (ปรวฤตติ) และความเสื่อม (นิวฤตติ)
2. นิกายไศวริกะ นิกายนี้สอนให้เชื่อในเทพเจ้าผู้สมบูรณ์ที่สุด และมีอำนาจที่สุด
3. นิกายการมิกะ นิกายนี้สอนการอบรมจิตใจ เพราะเป็นวิธีกำจัดอวิชชาให้หมดสิ้นได้
4. นิกายยาดริกะ นิกายนี้สอนให้เชื่อในความมีอยู่ของวฤตปิण्याและเจตจำนงอิสระ ซึ่ง เป็นการผสมผสานระหว่างปรัชญาต่างๆ ของอินเดียและทิเบต ภายใต้อิทธิพลของศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนา

ในสมัยที่ชาวมุสลิมเข้ารุกรานแคว้นพิหารและเบงกอลของอินเดีย พระภิกษุจาก อินเดียต้องหลบหนีภัยเข้าไปอาศัยในเนปาล และได้นำคัมภีร์พระพุทธศาสนาเข้าไปด้วย ซึ่ง มี การเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีจนถึงทุกวันนี้ แต่เมื่อมหาวิทยาลัยนาลันทาในอินเดียถูกทำลาย ก็ส่งผลให้พระพุทธศาสนาในเนปาลพลอยเสื่อมลงด้วย

ปัจจุบันเนปาลมีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทขึ้นใหม่ โดยส่งพระภิกษุสามเณร ไปศึกษาในประเทศต่างๆ เช่น ศรีลังกา พม่า และไทย เมื่อกลับมาเนปาลแล้วก็ออกเผยแผ่ พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะพระภิกษุที่เดินทางไปศรีลังกาได้อารามาท่าน ธรรมโทยะสุกะ ภิกษุชาวศรีลังกามาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาด้วย มีการแปลพระสูตรจากภาษา บาลีเป็นภาษาท้องถิ่นแล้วจัดพิมพ์ออกเผยแผ่

2. ประเทศภูฏาน

ประเทศภูฏานมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรภูฏาน (Kingdom of Bhutan) เป็นประเทศเล็กๆ มีพื้นที่เพียง 47,000 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่บนเชิงเขาหิมาลัย อยู่ทางตอนใต้ของจีนและทิเบต เหนือบังกลาเทศและอินเดีย ติดกับเนปาล มีเมืองหลวงชื่อ ทิมพู ลักษณะการปกครองเป็นแบบกึ่งศาสนาถึงอาณาจักรคล้ายกับทิเบต แต่มีความต่างกันบ้าง คือทิเบตมีองค์ทะไล ลามะเป็นผู้นำทั้งทางศาสนาและอาณาจักร ส่วนภูฏานมีกษัตริย์ปกครองประเทศ และมีพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์สูงสุด เรียกว่า เจ เคนโป (Je Khenpo) เป็นประมุขสงฆ์และช่วยบริหารราชการแผ่นดินด้วย เจ เคนโป มีฐานะเทียบเท่ากษัตริย์ ในอดีตการปกครองของทั้งสองประเทศเหมือนกัน ประชากรในภูฏานมีประมาณ 752,700 คน (พ.ศ.2548) โดย 74% นับถือพระพุทธศาสนา นิกายตันตรยาน 25% นับถือศาสนาฮินดู 0.7% เป็นมุสลิม และ 0.3% นับถือศาสนาคริสต์¹

พระพุทธศาสนาในภูฏานมีลักษณะแบบเดียวกับทิเบต โดยท่านคุรุปัทมสัมภวะเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาตันตระมาเผยแผ่ครั้งแรกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ต่อมาในปี พ.ศ.1763 ลามะทิเบตชื่อ ปาโช ดรูกอมชิโป (Phajo Drugom Shigpo) เดินทางมาเผยแผ่ในกัณยดรุคปะกาจู (Drukpa Kagyupa) ซึ่งพระลามะในนิกายนี้สามารถมีภรรยาได้ ในระหว่างที่ลามะปาโชเดินทางไปเมืองทิมพู ท่านได้แต่งงานกับนางโชนัม พอลดอน มีบุตรสาว 1 คน บุตรชาย 4 คน ลามะปาโชเป็นที่เคารพนับถือของชาวภูฏานมาก เป็นผู้นำทั้งศาสนจักรและอาณาจักร เช่นเดียวกับทิเบต ต่อมาบุตรชายทั้ง 4 คน ได้ครองเมืองคนละเมือง นิกายดรุคปะกาจูได้เป็นนิกายที่สำคัญของประเทศภูฏานจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงแรกๆ ภูฏานรับแบบอย่างการปกครองมาจากทิเบต คือ ผู้นำประเทศจะเป็นผู้นำทางศาสนาด้วย ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนแปลงคือ กษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองฝ่ายบ้านเมือง ส่วนพระสังฆราชหรือ เจ เคนโป ปกครองสงฆ์เป็นหลัก แต่ก็มีส่วนในการปกครองประเทศด้วย โดยพระสงฆ์มี 10 ที่นั่งในสภา ผู้วางรากฐานการปกครองนี้คือ ลามะชับดรุง งาวัง นัมเยล (Shabdrung Ngawang Namgyel; พ.ศ.2137-2194) การปกครองระบอบนี้ใช้กฎหมาย 2 ฉบับ คือ โล ทริม มิ ลู ทริม คือกฎหมายทางใจ และชา ลุง มิ ลู ลุง คือกฎหมายทางโลก

ต่อมาวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2548 พระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุก ทรงประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมี

¹ วิกิพีเดีย (2549). ศาสนาในประเทศภูฏาน. (ออนไลน์)

พระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ และมีคณะองคมนตรีเป็นที่ปรึกษา สภาแห่งชาติของภูฏานเรียกว่า Tsongdu ทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย ประกอบด้วยสมาชิก 151 คน จำนวน 106 คน มาจากการเลือกตั้งของประชาชน และอีก 55 คน มาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์

ชาวภูฏานมีเทศกาลที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งคือ เทศกาลเตชู (Tsechu) ซึ่งจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อระลึกถึงการกำเนิดของท่านคุรุปัทมสัมภวะ ผู้ได้รับการกล่าวขานว่าถือกำเนิดมาจากดอกบัวตามความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายวัชรยาน เทศกาลนี้จะจัดขึ้นทุกปี หมุนเวียนไปตามปฏิทินทางจันทรคติ ในเทศกาลจะมีการแสดงระบำหน้ากาก โดยพระลามะผู้แตกฉานในตำราวัชรยาน จะสวมใส่เสื้อผ้าที่สวยงามหลากหลายด้วยหน้ากากแห่งทวยเทพปีศาจ และเหล่าสรรพสัตว์

3. ประเทศบังกลาเทศ

บังกลาเทศมีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศ (Peoples Republic of Bangladesh) คำว่า “บังกลาเทศ (Bangladesh)” แปลว่า “ประเทศแห่งเบงกอล” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอ่าวเบงกอล มีพรมแดนติดกับอินเดียเกือบทุกด้าน เมืองหลวงชื่อ ธากา เป็นเมืองใหญ่สุด บังกลาเทศมีประชากรประมาณ 141,822,000 คน (พ.ศ.2548) นับถือศาสนาอิสลาม 88.3% ศาสนาฮินดู 10.5% ศาสนาคริสต์ 0.7% ศาสนาพุทธ 0.5% ส่วนมากอยู่ในเขตจิตตะกอง¹ ซึ่งมีตระกูลชาวพุทธที่สืบเนื่องมายาวนานคือตระกูลบารัว²

บังกลาเทศในปัจจุบันมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 1,000 ปี เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย เคยเป็นดินแดนที่ศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ต่อมาพ่อค้าชาวอาหรับนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ จนชาวบังกลาเทศส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามมาถึงทุกวันนี้

ปี พ.ศ.2300 อังกฤษเข้ายึดครองอินเดียและปกครองอยู่เกือบ 200 ปี ได้คืนเอกราชให้อินเดียในปี พ.ศ.2490 แต่แบ่งดินแดนออกเป็น 2 ส่วน คือ อินเดีย และปากีสถาน เบงกอลตะวันออก (East Bengal) หรือส่วนที่เป็นบังกลาเทศปัจจุบัน เป็นจังหวัดหนึ่งของปากีสถาน เรียกกันว่าปากีสถานตะวันออก ต่อมาชาวปากีสถานตะวันออกไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลกลาง เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2514 จึงประกาศแยกตัวออกมา และได้รับเอกราช

¹ จิตตะกอง เป็น 1 ใน 6 เขตปกครองของบังกลาเทศ คือ เขตชุลนะ เขตจิตตะกอง เขตซิลเฮต เขตธากา เขตบาริสาล และเขตราชชาห์.

² วิกิพีเดีย (2549). ศาสนาในบังกลาเทศ. (ออนไลน์)

โดยสมบูรณ์ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2514

พระพุทธศาสนาเข้าสู่บังกลาเทศหลายยุคหลายสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล ทั้งนี้สังเกตได้จากวัฒนธรรมของชาวเบงกอลคล้ายคลึงกับชาวมคธ ในปี พ.ศ.243 พระเจ้าอโศก-มหาราชเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนแห่งนี้ด้วย และในปี พ.ศ.600 สมัยพระเจ้ากนิษก-มหาราช ทรงเลื่อมใสพระพุทธศานานิยามสรวาสติวาทินและเผยแผ่เข้ามาสู่บังกลาเทศเช่นกัน หลังจากนั้นพระพุทธศาสนาหายากก็เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ.1643-1843 พระพุทธศาสนาเสื่อมลง ศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทแทน

ต่อมาในสมัยยะไซ¹ (มอญ) พระพุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาก สมัยนั้น จิตตะกองอยู่ภายใต้การดูแลคุ้มครองของยะไซ มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากจาริกไปยัง จิตตะกองและได้เผยแผ่สืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานถึง 100 ปี ทำให้ชาวจิตตะกองนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาจนถึงทุกวันนี้ พระพุทธศาสนาในบังกลาเทศแบ่งนิกายออกเป็น 2 นิกาย คือ

1. นิกายมาเถ หรือมหาเถรนิกาย เป็นนิกายเก่าแก่ ยึดหลักคำสอนดั้งเดิมหรือเถรวาท มีพระภิกษุอยู่ประมาณ 40-55 รูป อยู่ที่ตำบลราอุซาน รากคุนียา โบวาลคลี และปาลาลาอิศ
2. นิกายสังฆราช นิกายนี้เกิดภายหลังนิกายมาเถ คือ นับย้อนไปประมาณ 100 กว่า ปีที่ผ่านมาเอง มีพระสังฆราชเมธมหาเถระ เป็นผู้นำให้กำเนิด มีพระภิกษุประมาณ 800 กว่ารูป อาศัยอยู่ทั่วประเทศ

4. ประเทศศรีลังกา

ประเทศศรีลังกา (Sri Lanka) หรือชื่อทางการว่า สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา (Democratic Socialist Republic of Sri Lanka) ได้รับผลกระทบจากการสู้รบระหว่างรัฐบาล² และกบฏทมิฬอีแลมมายาวนาน เพิ่งมีข้อตกลงหยุดยิง เมื่อต้นปี พ.ศ.2545 ศรีลังกามีเมืองหลวงชื่อ ศรีชเยวเรทเนปุระคอตเต เมืองที่ใหญ่ที่สุดคือ โคลัมโบ มีประชากรประมาณ 20,743,000 คน (พ.ศ.2548) นับถือศาสนาพุทธประมาณ 68% ฮินดู 18% และคริสต์ศาสนา 7-8% โดยส่วนใหญ่ผู้ที่นับถือฮินดูนั้นเป็นชาวทมิฬ ส่วนคริสเตียนเป็นชาวโปรตุเกสและฮอลแลนด์³

¹ สมัยยะไซ เป็นช่วงที่ชาวมอญมีอำนาจปกครองเหนือดินแดนพม่าในยุคสมัยนั้น

² ฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้นำของกลุ่มสิงหล ซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศศรีลังกา

³ Wikipedia (2549). Demographics of Sri Lanka. (ออนไลน์)

ศรีลังกามีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แข็งแกร่ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมการบวช พระภิกษุจะนิยมบวชตลอดชีวิต แต่ละบวชได้เพียงครั้งเดียว และแต่ละวันบวชได้เพียง 1 รูป เท่านั้น ด้วยเหตุนี้พระภิกษุศรีลังกาจึงมีคุณภาพ ไม่ได้บวชโดยหวังพึ่งพระศาสนาเพียงชั่วคราว ชั่วคราวแล้วลาสิกขาออกไป ปัจจุบันพระภิกษุที่จาริกเผยแผ่ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกเป็นพระจากศรีลังกาจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะท่านมีความสามารถด้านภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีและมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา

ศรีลังกาเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทมาตั้งแต่ยุคโบราณ พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ลังกาเมื่อประมาณปี พ.ศ.236 โดยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระมหินทเถระและคณะไปประกาศพระศาสนาในสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ มีคนออกบวชหลายพันคน พระราชาทรงอุทิศมหาเมฆวันอุทยานเป็นวัด เรียกว่า วัดมหาวิหาร พระมหินทเถระได้นำพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถามาสู่ลังกา และยังได้นำอารยธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมเข้าไปด้วย

ต่อมาพระนางอนุสาเทวีและสตรีบริวารจำนวนมากปรารถนาจะอุปสมบทบ้าง พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงทรงส่งคณะทูตไปสู่ราชสำนักของพระเจ้าอโศก ทูลขอพระสังฆมิตตาเถรี และกึ่งพระศรีมหาโพธิ์ด้านทักษิณมาสู่ลังกาทวีป จึงทำให้มีสตรีออกบวชเป็นภิกษุณีกันจำนวนมาก

ในปี พ.ศ.433¹ รัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณิอภัย พวกทมิฬเข้ายึดครองอนูราชปุระเป็นเวลา 14 ปี จนพระองค์ต้องเสวยราชบัลลังก์และเสด็จลี้ภัยไปซ่อนสมุทกำลัง ระหว่างนั้นทรงได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหาติสสะ ต่อมาเมื่อปราบพวกทมิฬได้แล้วจึงเสด็จกลับมาครองราชย์อีกครั้ง ทรงให้ทำการสังคายนาและจารึกพระพุทธพจน์ลงใบลานเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ยังทรงอุปถัมภ์พระมหาติสสะพร้อมทั้งสร้างวัดอภัยคีรีวิหารถวายด้วย เป็นเหตุให้พระภิกษุมหาวิหารไม่พอใจ สงฆ์จึงแตกออกเป็น 2 คณะ คือ มหาวิหาร กับอภัยคีรีวิหาร

คณะมหาวิหารเป็นฝ่ายอนุรักษนิยม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระธรรมวินัยใดๆ และยังตำหนิรังเกียจภิกษุต่างนิกายว่าเป็นอลัชชี ส่วนคณะอภัยคีรีวิหารเป็นคณะที่เปิดกว้าง ยอมรับเอาความคิดเห็นต่างนิกาย ไม่รังเกียจภิกษุต่างนิกาย

พระพุทธโฆษาจารย์ กาลต่อมามีปราชญ์พระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งชื่อ พระพุทธโฆษาจารย์ (เกิดปี พ.ศ.945) เดินทางจากอินเดียมาที่สำนักมหาวิหารเพื่อศึกษา

¹ หลักฐานบางแห่งว่า พ.ศ.450.

พระพุทธศาสนาและแปลคัมภีร์ต่างๆ ท่านรจนาคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ประมาณ 13 คัมภีร์ซึ่งพุทธศาสนิกชนได้ใช้ศึกษากันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น คัมภีร์ญาโณทโยปกรณ์ วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความพระไตรปิฎกต่างๆ เช่น อรรถกถาธรรมบท อรรถกถาชาดก อรรถกถาพระวินัย อรรถกถาพระสูตรต่างๆ เป็นต้น

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 ถึง 17¹ เป็นยุคที่ลังกาเดือดร้อนวุ่นวายเพราะการรุกรานจากอินเดียบ้าง ความไม่สงบภายในบ้าง ในช่วงนี้เองพระภิกษุณีสงฆ์ได้สูญสิ้นไป และพระภิกษุก็ลดน้อยลงไปมาก จนกระทั่ง พ.ศ.1609 เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 มีพระราชประสงค์จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนา แต่ทรงหาพระภิกษุที่อุปสมบทถูกต้องแทบไม่ครบ 5 รูป จึงต้องอาราธนาพระสงฆ์จากพม่าตอนใต้มากระทำอุปสมบทกรรมในลังกา

ในรัชสมัยของพระเจ้าปراجกรมพาหุที่ 1 (พ.ศ.1697-1730) ซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 พระพุทธศาสนาในศรีลังการุ่งเรืองมาก มีการรวมคณะสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชปกครองสงฆ์ทั้งประเทศเป็นครั้งแรก ทรงสร้างวัดวาอารามด้วยศิลปกรรมที่งดงาม ทำให้ลังกากลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์และนักปราชญ์จากหลายประเทศมาศึกษาจำนวนมาก

ภายหลังรัชกาลนี้พวกทมิฬจากอินเดียก็มารุกรานอีก ได้เข้าตั้งถิ่นฐานมั่นคงและขยายอาณาเขตออกไปเรื่อยๆ อาณาจักรสิงหลต้องถอยร่นลงใต้และต้องย้ายเมืองหลวงอยู่บ่อยๆ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญได้ยาก เพียงแต่ธำรงรักษาความมั่นคงเข้มแข็งไว้เท่านั้น ในปี พ.ศ. 2019 พระภิกษุคณะหนึ่งจากพม่ามารับการอุปสมบทที่ลังกาและนำคัมภีร์ภาษาบาลีกลับไปด้วย

ประมาณปี พ.ศ.2050 ชนชาติโปรตุเกสได้เข้ามาค้าขาย และใช้กำลังยึดครองดินแดนบางส่วนไว้พยายามบังคับชาวลังกาให้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ทำให้พระพุทธศาสนากลับเสื่อมถอยลง จนต้องนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศพม่ามาให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวศรีลังกาอีก

ในปี พ.ศ.2200 ชาวฮอลันดาได้เข้ามาค้าขายในลังกาและช่วยขับไล่พวกโปรตุเกสออกไปได้ เมื่อฮอลันดายึดครองพื้นที่ได้จึงนำเอาคริสต์ศาสนามาเผยแพร่อีก และพยายามกีดกันพระพุทธศาสนา สถานการณ์พระพุทธศาสนาในขณะนั้นย่ำแย่ลงมาก ชาวพุทธเองก็มิวแต่รบราฆ่าฟันกัน อีกทั้งยังเกิดวิกฤตการณ์ข้าวยากหามาแพงอย่างรุนแรง พระภิกษุสงฆ์

¹ พุทธศตวรรษที่ 12 ถึง 17 หมายถึง พ.ศ.1101-1700.

อดรนทนไม่ไหวได้ทิ้งวัดวาอารามไปจนหมด แต่มีสามเณรเหลืออยู่บ้างโดยมีสามเณรสรณังกร เป็นหัวหน้าคณะ

ในปี พ.ศ.2294 สามเณรสรณังกรทูลขอให้ พระเจ้ากิตติศรีราชสิงหะ กษัตริย์ลังกาในขณะนั้น ส่งทูตมานิมนต์พระสงฆ์จากเมืองไทยไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนา สมัยนั้นตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงส่งพระสมณทูตไทยไปจำนวน 10 รูป มีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า ทำการบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวลังกาถึง 3,000 คน ณ เมืองแคนดี สามเณรสรณังกรซึ่งได้รับการอุปสมบทในครั้งนี้ ได้รับการสถาปนาให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่นั้นมาจึงเกิดนิกายสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ขึ้น ต่อมาพระอุบาลีเถระเกิดอาพาธและได้มรณภาพในลังกานั้นเอง

ในสมัยเดียวกันนี้ มีสามเณรลังกาคณะหนึ่งเดินทางไปขอรับการอุปสมบทในประเทศพม่า แล้วกลับมาตั้งนิกายอมรปุรณิกายขึ้น อีกคณะหนึ่งเดินทางไปขออุปสมบทจากคณะสงฆ์มอญแล้วกลับมาตั้งนิกายรามัญนิกายขึ้น ในสมัยนั้นจึงมีนิกายเกิดขึ้น 3 นิกาย คือ นิกายสยามวงศ์ นิกายอมรปุรณิกาย และนิกายรามัญ ซึ่งยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.2345 อังกฤษเข้าครองอำนาจแทนฮอลันดา ได้ทำสนธิสัญญากับกษัตริย์ลังกาเพื่อรับประกันสิทธิของฝ่ายลังกาและเพื่อคุ้มครองพระศาสนา ครั้นต่อมาเกิดกบฏขึ้นเมื่ออังกฤษปราบกบฏได้สำเร็จจึงดัดแปลงสนธิสัญญาเสียใหม่ ทำให้ระบบกษัตริย์ลังกาสูญสิ้นตั้งแต่นั้น

ในช่วงแรกของการปกครองโดยรัฐบาลอังกฤษ พระพุทธศาสนาได้รับความเป็นอิสระ มากขึ้น ด้วยสนธิสัญญาดังกล่าว แต่ภายหลังถูกกีดกันและต่อต้านจากศาสนาคริสต์อีก รัฐบาลถูกบีบให้ยกเลิกสัญญาที่คุ้มครองพระพุทธศาสนา องค์การคริสต์เตียนผูกขาดการศึกษาทั่วประเทศ โรงเรียนชาวพุทธเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวคือ ที่ท โดตันดูวา นอกจากนี้บาทหลวงยังโจมตีคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง แต่ไม่มีใครสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ จนกระทั่งท่านคุณานันทเถระได้ถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ.2366 ต่อมาได้ออกบวชและศึกษาพระธรรมวินัยจนแตกฉาน ท่านได้อาสาเป็นทนายแก้ต่างให้พระศาสนาด้วยการโต้วาทะกับนักบวชที่มาจากจำวงศ์ศาสนาพุทธจนได้รับชัยชนะ ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอีกครั้ง¹

¹ กองวิชาการสถาบันพัฒนาบุคลากร, *คุณานันทเถระผู้กอบกู้พระพุทธศาสนาในศรีลังกา*, 2548 หน้า 91-99

การไต่อาทิจัดขึ้น 5 ครั้งด้วยกันในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2408- เดือนสิงหาคม พ.ศ.2416 ศาสนิกอื่นที่มาร่วมฟังหรือได้อ่านบทไต่อาทิจากหนังสือพิมพ์ในแต่ละครั้งนั้น หลายคนเลื่อมศรัทธาจากศาสนาเดิมของตนแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนาหนึ่งในนั้นคือ เฮนรี สตีล โอลcott (Henry Steele Olcott) เขาและมาตามเฮช.พี.บลาวด์สกี ตัดสินใจเดินทางมาศรีลังกาในปี พ.ศ.2423 พอเหยียบแผ่นดินศรีลังกาที่ท่าเมืองกัลเล ทั้งสองได้ประกอบพิธีปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะทันที ณ วัดวิชยันทะ จากนั้นได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จัดตั้งโรงเรียนชาวพุทธขึ้น 400 โรงเรียนทั่วประเทศเพื่อแข่งขันกับโรงเรียนคริสเตียน

นอกจากนี้ยังมีชาวตะวันตกอีกหลายท่านมาศึกษาและฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา เช่น เอฟ.แอล.วูดวาร์ด (F.L.Woodward) บุตรของนักบวชนิกายโปรเตสแตนต์แห่งชาแฮม ประเทศอังกฤษ เดินทางมาถึงศรีลังกาในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2446 ได้ช่วยสอนหนังสือที่วิทยาลัยพระพุทธานามหินทะ

ขณะนั้นวิทยาลัยมหินทะมีนักเรียนอยู่ 60 คน ศึกษากันในอาคารเรียนเก่าๆ ของชาวฮอลันดา เอฟ.แอล.วูดวาร์ด บริจาคเงินกว่า 2,000 ปอนด์ เพื่อก่อสร้างอาคารเรียนใหม่ เขาออกแบบอาคารเรียนเอง ควบคุมการก่อสร้างเอง และด้วยความทุ่มเทในการทำงาน ต่อมาไม่นานนักเรียนจึงเพิ่มขึ้นเป็น 300 คน วูดวาร์ดสอนนักเรียนวันละหลายๆ ชั่วโมง รู้จักชื่อศิษย์ทุกคนทั้งชื่อจริงและชื่อเล่น นิสัยส่วนตัวของเขาเป็นคนเคร่งครัดในวินัยมาก เขาจึงบังคับศิษย์ด้วยวินัย เป็นเหตุให้วิทยาลัยเติบโตรวดเร็วมาก เขาทำหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่อยู่ 16 ปี โดยไม่รับเงินเดือน วูดวาร์ดเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก จะถืออุโบสถศีลและสวมชุดขาวในวันพระจันทร์เพ็ญ จะนิมนต์พระมารับภัตตาหารที่วิทยาลัยปีละหลายๆ ครั้ง โดยเขาจะทำหน้าที่ล้างเท้าพระสงฆ์ที่ละรูปด้วยกิริยานอบน้อมอย่างยิ่ง¹

ด้วยการช่วยกันฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังของพุทธศาสนิกชนเหล่านี้ จึงทำให้ศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง และที่สำคัญปัจจุบันศรีลังกาเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

5.2.2 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออก

ประเทศในเอเชียตะวันออก ได้แก่ จีน ไต้หวัน มองโกเลีย เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเป็นนิกายมหายาน โดยเริ่มต้นเผยแพร่จากอินเดียสู่จีน

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์, เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 1, หน้า 110-116

จากจีนสู่เกาหลี และจากเกาหลีสู่ญี่ปุ่น เป็นต้น ส่วนประเทศทิเบตนั้นบางตำรากล่าวว่า ได้รับพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งจะได้ขยายความในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประเทศจีน

สาธารณรัฐประชาชนจีน (Peoples Republic of China) มีเมืองหลวงชื่อปักกิ่ง เมืองที่ใหญ่ที่สุดคือ เซี่ยงไฮ้ ปัจจุบันจีนปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ มีประชากรมากที่สุดในโลก คือ ประมาณ 1,315,844,000 คน (พ.ศ.2548) จำนวนพุทธศาสนิกชนในจีนนั้นยากที่จะประเมินว่ามีอยู่เท่าไร จากข้อมูลในวิกิพีเดียระบุว่ามียุอยู่ประมาณ 280-350 ล้านคน¹ ในขณะที่เว็บไซต์ www.adherents.com ระบุว่า มี 102 ล้านคน อย่างไรก็ตามจีนก็เป็นประเทศที่มีพุทธศาสนิกชนมากที่สุดในโลก จีนมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 4,000 ปี มีราชวงศ์ต่าง ๆ ผลัดเปลี่ยนกันปกครองสืบทอดกันมาหลายราชวงศ์ เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์เซี่ย ชาง โจว จิน ฮั่น จิ้น เหลียง ชูย ถึง สมัย 5 ราชวงศ์ ได้แก่ ซ้อง เหลียว หยวน หมิง และราชวงศ์ชิง นอกจากนี้ยังมีราชวงศ์ย่อยๆ อีกมากในที่นี้จะกล่าวเฉพาะราชวงศ์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเท่านั้น

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศจีนประมาณพุทธศักราช 608 ในสมัยของพระเจ้าฮั่นมิ่งตี้ แห่งราชวงศ์ฮั่น ตำนานกล่าวว่าคืบหนึ่งพระจักรพรรดิทรงพระสุบินไปว่ามีบุรุษทองคำหายไปทางทิศตะวันตก พระองค์จึงสอบถามขุนนางว่า ฝันเช่นนี้มีความหมายว่าอย่างไร ขุนนางผู้หนึ่งตอบว่าทางทิศตะวันตกมียอดคน (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) ถือกำเนิดขึ้น เมื่อได้ยินเช่นนั้น พระองค์จึงรับสั่งให้ขุนนาง 18 คน ออกเดินทางเพื่อเสาะหายอดคนผู้นั้นในที่สุดก็เดินทางมาถึงเมืองโซตาน² ได้พบพระภิกษุ 2 รูป คือ พระกาศยปะมาตังคะ กับพระธรรมรักษ์ ขุนนางจึงนิมนต์พระทั้งสองรูปนี้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประเทศจีน

เมื่อพระเถระทั้งสองรับนิมนต์แล้ว จึงใช้ม้าขาวบรรทุกพระคัมภีร์และพระพุทธรูปไปยังเมืองโลยางนครหลวงของจีนในขณะนั้น พระเจ้าฮั่นมิ่งตี้ทรงพอพระทัยอย่างมาก และรับสั่งให้สร้างวัดขึ้นที่ด้านนอกของประตูเมืองหย่งเหมิน โดยให้ชื่อว่า วัดแปะเป่ย์ แปลว่า วัดม้าขาว เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ม้าที่บรรทุกพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาถือว่าวัดม้าขาวเป็นปฐมสังฆารามในประเทศจีน และพระเจ้าฮั่นมิ่งตี้เป็นปฐมกษัตริย์จีนที่นับถือพระพุทธศาสนา การอุปสมบท

¹ Wikipedia (2549).Religion in China.(ออนไลน์)

² เมืองโซตาน ปัจจุบันอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลซินเจียง ในประเทศจีน (อยู่ในตะวันออกกลาง) ในสมัยโบราณโซตานเคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอินเดีย และพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่โซตานตั้งแต่ 217 ก่อนคริสต์ศักราช (หรือ พ.ศ.326)

เกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.793 โดยพระภิกษุอินเตียชื่อ พระธรรมกาละ เดินทางไปจีนเหนือถึง เมืองโลยาง ทำพิธีผูกพัทธสีมาขึ้นและให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรจีน¹

ในยุคราชวงศ์จิ้น พวกมองโกลได้แผ่อิทธิพลมาทางภาคเหนือของจีน เข้ายึดลุ่มแม่น้ำ เหลืองไว้หมด ทำให้จีนแบ่งเป็นภาคเหนือ และได้ เรียกว่า ยุคน้ำปัก (พุทธศตวรรษที่ 8-11) ภาคเหนือเป็นมองโกล ส่วนภาคใต้เป็นจีนแท้ มีแม่น้ำแยงซีเกียงเป็นพรมแดน ในยุคน้ำปักนี้ สมณะเลิงเจียนนำคัมภีร์มหาสังฆิกะ-ภิกษุณีกรรมัน และภิกษุณีปาฏิโมกข์ มายังเมืองโลยาง และได้อุปสมบทภิกษุณีรูปแรกขึ้นในระหว่างปี พ.ศ.900-904 คือ ภิกษุณีจิงเจียน ณ ภิกษุณี-อารามฉุหลิน เมืองโลยาง²

ในสมัยพระเจ้าจู๋ยวเต้แห่งจีนเหนือทรงหลงเชื่อลัทธิเต๋าว่า จะทำยาอายุวัฒนะให้เสวย แล้วจะมีพระชนม์ 10,000 ปี แต่นักบวชเต๋าคือให้พระองค์ทำลายพระพุทธรูปศาสนาเสีย พระเจ้า-จู๋ยวเต้จึงตรัสสั่งทำลายวัดและประหารพระสงฆ์ ในครั้งนั้นพระราชโอรสซึ่งเป็นพุทธมามกะได้ ส่งสายลับไปเตือนพระสงฆ์ให้หนีไปก่อน พระภิกษุส่วนใหญ่จึงรอดตาย แต่วัดถูกทำลายไป 30,000 กว่าวัด

หลังจากการสวรรคตของพระเจ้าจู๋ยวเต้ พระราชนัดดาของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ สืบต่อไป กษัตริย์พระองค์นี้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ.929-พ.ศ.1077 ทรง สร้างถ้ำตุนหวงขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุผู้มีฐานะ ยุคต่อมา มีการสร้างเพิ่มขึ้น เรื่อยๆ หลายร้อยปี จนกลายเป็นสถานที่ที่มหัศจรรย์ มีถ้ำน้อยใหญ่กว่า 400 ถ้ำ ถ้ำทั้งหมดขุด ด้วยแรงงานคน ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ชาวพุทธในอดีตหาวิธีป้องกันไม่ให้พระสังฆกรรม อันธธาน จึงจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นผาภายในถ้ำต่างๆ แล้วปิดประตูถ้ำด้วยก้อนศิลา โดย หวังให้คนยุคหลังได้ศึกษา ปัจจุบันถ้ำนี้ตั้งอยู่กลางทะเลทรายโกบี เมืองตุนหวง มณฑลกานซู

พระพุทธรูปเจริณรุ่งเรื่องมาตามลำดับจนถึงสมัยพระเจ้าเหลียงบูเต้ทรงครองราชย์ พ.ศ.1022 ณ เมืองนานกิง ภาคใต้ของจีน พระองค์ได้รับฉายาว่าเป็นอโคกแห่งแผ่นดินจีน ยุคสมัยของพระองค์มีนักบวชจำนวนมาก เฉพาะเมืองโลยาง มีภิกษุและภิกษุณีถึง 2,000,000 รูป พระต่างชาติอีก 3,000 รูป³ พระเจ้าเหลียงบูเต้ทรงถือมังสวิรัต ทรงออกกฎหมายห้ามฆ่า สัตว์ทั่วประเทศ พระภิกษุจึงหันมาฉันเจหรือมังสวิรัตตามพระราชานเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน พระองค์ทรงศึกษาธรรมะและแสดงธรรมด้วยพระองค์เองอยู่เนืองๆ ทรงอุทิศพระองค์เป็น

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 197-198

²⁻³ สุชาติ หงษา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 56-78

อุปัฏฐากพระถึง 3 ครั้ง ญาติวงศ์และข้าราชการต้องใช้เงินถึง 1 โกฏิ เพื่อไถ่พระองค์ออกมา

ปรมาจารย์ตั๊กม้อ หรือพระโพธิธรรม (Bodhidharma) ชาวอินเดียได้ เข้าไปเผยแผ่ พุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าเหลียงบูเต๋ ท่านเดินทางไปที่จีนภาคเหนือในปี พ.ศ.1069 สร้าง วัดเสี่ยวลิมยี่ หรือวัดเส้าหลินขึ้นบนภูเขาซงชัว มณฑลเหอหนัน จากนั้นก่อตั้งนิกายฉานขึ้น ฉาน หมายถึง ฉาน ในภาษาบาลี หรือ ธยาน ในภาษาสันสกฤต หรือ เซน ในภาษาญี่ปุ่น ตำนานเล่าว่า ขณะอยู่วัดเส้าหลิน ปรมาจารย์ตั๊กม้อนั่งสมาธิผิวน้ำเข้าผาอยู่ 9 ปีไม่ลุกขึ้น¹

นิกายเซนเน้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึงฉานที่เรียกว่า ชาเซน โดย ไม่อาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ จึงมีคำขวัญประจำนิกายว่า “ปักกลีบบันยี่ ดิกจี้นั่งชิม เกียงส่ำ เซ่งฮุด” แปลว่า ไม่ต้องอาศัยหนังสือแต่ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ ให้เห็นแจ้งในภาวะ ที่แท้จริงแล้วบรรลุเป็นพุทธะ ต่อมานิกายเซนได้ขยายไปยังประเทศเกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม และปัจจุบันเป็นที่นิยมมากในตะวันตก

ปรมาจารย์ตั๊กม้อยังเป็นผู้ให้กำเนิดวิชากังฟูวัดเส้าหลินซึ่งโด่งดังไปทั่วโลกอีกด้วย ในตอนนั้นท่านเห็นว่า พระมีสุขภาพอ่อนแอ ไม่สามารถเจริญกรรมฐานได้อย่างเคร่งครัด จึงหาวิธีให้พระฝึกฝืนร่างกายควบคู่กับปฏิบัติธรรม เริ่มแรกกังฟูจึงไม่ได้ฝึกเพื่อการต่อสู้ แต่เป็นหนทางเข้าสู่แก่นธรรมะ ภายหลังถูกดัดแปลงเป็นวรยุทธ์สำหรับการสู้รบ ในสมัย ราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1161-1450) การฝึกวิทยายุทธของวัดเส้าหลินได้รับการสนับสนุนจาก ราชสำนักอย่างเต็มที่ถึงขนาดมีกองทัพพระ ยามศึกสงครามจะให้พระภิกษุลาสิกขาไปป้องกัน ประเทศ พอเสร็จศึกจึงกลับมาบวชใหม่

มหันตภัยคุกคามพระพุทธศาสนา ในช่วง พ.ศ.1117-1120 มหันตภัยใหญ่หลวง ได้เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาในแคว้นจิว คือ มีการยกเลิกพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า บังคับ ให้พระสงฆ์ลาสิกขา 2,000,000 รูป ยึดวัดและหลอมพระพุทธรูปเพื่อเอาทองคำและทองแดง ไปทำทองแท่งและเหรียญกษาปณ์ ในยุคพระเจ้าเฮียนตง ห้ามมีการสร้างวัด หล่อพระพุทธรูป และพิมพ์พระสูตรโดยไม่ได้รับอนุญาต ผู้ที่จะบวชต้องสวดพระสูตรได้ 1,000 หน้า หรือเสีย ค่าบวชให้หลวง 100,000 อีแปะ

ต่อมาปี พ.ศ.1388 รัชสมัยจักรพรรดิบูจุง ทรงเลื่อมใสลัทธิเต๋า ทรงแต่งตั้งนักบวชเต๋า เป็นเสนาบดี มีการโต้ว่าที่กันระหว่างพระภิกษุกับนักบวชเต๋า ฝ่ายพระภิกษุได้รับชัยชนะ

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 202

พระเจ้าบุ่งไม่พอพระทัย ทรงสั่งทำลายวัดกว่า 4,600 วัด ทำลายเจดีย์และวิหารกว่า 40,000 แห่ง บังคับให้ภิกษุและภิกษุณีสึกมากกว่า 260,000 รูป สมัยพระเจ้าซึ่งทรงบังคับให้ภิกษุครองจีวรแบบเต่าบางยุคหน่วยงานราชการขายบัตรอุปสมบทคนมีศรัทธาแต่ไม่มีเงินก็ไม่ได้บวช พระภิกษุต้องเสียภาษี ยกเว้นผู้พิการหรือมีอายุ 60 ปี เช่น รัชกาลพระเจ้ายิ่นจงในปี พ.ศ.1578

ราชวงศ์ถังยุคทองของพุทธจักร หลังจากที่พระพุทธศาสนาในแคว้นจิวถูกทำลายไป ต่อมาได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ในสมัยราชวงศ์ซุ่ย (พ.ศ.1132-1161) และได้รับการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1161-1450) โดยเฉพาะยุคถังไท่จงฮ่องเต้ สมัยนี้มีความเจริญทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีการสร้างวัดขึ้นหลายแห่ง มีการแปลพระสูตรจากภาษาบาลีเป็นภาษาจีนมากมาย และที่สำคัญมีนักปราชญ์คนสำคัญเกิดขึ้นคือ พระถังซำจั๋ง และสมณะอี้จิง

พระถังซำจั๋ง เป็นนักปราชญ์ชาวพุทธคนสำคัญ คำว่า ถังซำจั๋ง แปลว่า ผู้ทรงพระไตรปิฎกแห่งราชวงศ์ถัง¹ ท่านถือกำเนิดในตระกูลเงินในปี พ.ศ.1143 ณ เมืองโลยาง ปัจจุบันอยู่ในมณฑลเหอหนัน มีนามเดิมว่า เฉินสุ่ย เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์เมื่ออายุได้ 13 ปี มีฉายาว่า ฮวนฉาง หรือหวนฉาง หรือเฮียนจัง เมื่อบวชแล้วก็ตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาจนแตกฉาน แต่เมื่อศึกษาไปมากเข้าท่านเกิดความสงสัยและขัดแย้งในใจ คัมภีร์ประกอบการค้นคว้าก็มีน้อย ท่านจึงมีความคิดที่จะไปศึกษาให้ถึงต้นแหล่งคือ ประเทศอินเดีย

ในปี พ.ศ.1173 ท่านจึงตัดสินใจออกเดินทาง เส้นทางไปนั้นอันตรายมาก ต้องผ่านทะเลทรายร้อนระอุและเทือกเขาอันหนาวเหน็บ ก่อนหน้านั้นมีภิกษุหน้าบร้อยๆ รูปเดินทางไปแล้วแต่ส่วนใหญ่สิ้นชีวิตในระหว่างทาง กวีจีนจึงเขียนโคลงไว้ว่า “ชื่อเจี๋ยเซ่งแปะ กุยก้อจ๊ีบ เอ้าเจี๋ยอั้งใจ จุ้ยเจี๋ยลั้ง” แปลว่า ในยามไปสิ มีจำนวนหน้าบร้อย ครั้นยามกลับแล้วก็เหลือไม่ถึงสิบบุคคลผู้อยู่ภายหลังไหนเลยจะทราบถึงความยากลำบากของผู้ที่ไปก่อน²

ก่อนเดินทาง มีผู้หวังดีเตือนถึงอันตรายดังกล่าว แต่พระถังซำจั๋งยืนยันว่า อาตมาตั้งใจจะไปเยือนดินแดนศักดิ์สิทธิ์และศึกษาธรรม อาตมาจะไม่เสียใจเลยหากต้องตายระหว่างเดินทาง ในที่สุดท่านจึงออกเดินทาง เส้นทางที่ใช้ต้องผ่านทะเลทรายตะกามาแกน (Taklamakan) ซึ่งแปลว่า เข้าได้แต่ออกไม่ได้ เป็นหนึ่งในทะเลทรายที่อันตรายที่สุดในโลก ชาวจีนเรียกว่า ทะเลทรายมรณะ กระบอกน้ำของท่านตกลงบนพื้นระหว่างเดินทาง น้ำที่มีอยู่ก็

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, พุทธศาสนาในอินเดีย, 2545 หน้า 183-184

² เสถียร โพธิ์นทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 205

ไหลออกจมหายไปในผืนทรายจนหมดสิ้น ท่านต้องอดน้ำอยู่ 4 วันครึ่งกว่าจะเจอแหล่งน้ำ

หลังจากเดินทางมาได้ 1 ปีก็ถึงอินเดีย และพักอยู่ 19 ปี ระหว่างนั้นได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาอยู่ 5 ปี โดยเป็นศิษย์ของอธิการบดีศีลภัทร หลังจากศึกษาพระไตรปิฎกจนแตกฉานแล้ว จึงเดินทางกลับประเทศจีนโดยนำคัมภีร์กลับไปกว่าพันเล่ม เมื่อพระเจ้าถังไท่จงมหาราชทรงทราบว่าท่านมาถึงพรมแดนจีนแล้ว ทรงปีติโสมนัสมาก ให้จัดขบวนเกียรตินิยาศ์ไปรับในฐานะเป็นบุรุษอาชาไนยของชาติ ในวันที่เข้าสู่นครเซียงอัน ทรงรับสั่งให้ราษฎรทุกบ้านที่ขบวนผ่านตั้งโต๊ะบูชาหน้าบ้าน

พระถังซัมจั๋งทุ่มเทแปลคัมภีร์ที่เอาชีวิตเป็นเดิมพันอัญเชิญมาออกสู่ภาษาจีน แปลทั้งหมด 74 คัมภีร์ นับเป็นจำนวนล้านได้พันกว่าผูก ในปี พ.ศ.1183 ท่านยังเขียนบันทึกการเดินทางตามหาพระไตรปิฎกไว้ด้วย โดยให้ชื่อว่า “ต้าถังชียุจี” หมายถึง จดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง บันทึกนี้เป็นประโยชน์อย่างมากต่อนักการศึกษาในยุคหลัง สำหรับใช้เป็นคู่มือในการสำรวจวัดโบราณในอินเดีย เพราะเป็นบันทึกที่แม่นยำมากจนได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางที่ไม่เคยพลาดเลยในอินเดีย เมื่อท่านอายุได้ 64 ปีเกิดอาพาธและมรณภาพลงท่ามกลางความเศร้าเสียใจของชาวจีนทั้งชาติ พระเจ้าถังเกาจงทรงให้ข้าราชการทั่วประเทศหยุดงาน 3 วัน เพื่อไว้อาลัย ในวันฝังศพมีคนมาร่วมพิธี 2,000,000 คน¹

พระไตรปิฎกฉบับแรกของโลก เมื่อราชวงศ์ซ่งได้รับการสถาปนาขึ้นโดยพระเจ้าไท่โจ้วองค์เตีในปี พ.ศ.1503 พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการพิมพ์พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา และฎีกา เป็นฉบับแรกของโลก เนื่องจากจีนเป็นชาติแรกที่พิมพ์หนังสือได้ ชาวยุโรปได้รับรู้เรื่องกระดาดและการพิมพ์หลังจากจีนเกือบ 400 ปี พระไตรปิฎกฉบับนี้จัดพิมพ์ลงบนแผ่นไม้ทั้งหมด 130,000 แผ่น หอสมุดแห่งชาติประเทศไทยได้จัดเก็บตัวอย่างจำลองของพระไตรปิฎกฉบับนี้ไว้ด้วย หลังจากราชวงศ์ซ่งแล้ว พระพุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมลงอีก ลัทธิขงจื๊อมีอิทธิพลสูงกว่า เนื่องจากยุคหลังพระสงฆ์ไม่ค่อยศึกษาหาความรู้จึงไม่มีความองอาจในการเทศน์สอน ปัญญาชนจึงหันไปนับถือขงจื๊อที่ส่งเสริมการศึกษา

กบฏไต้หวัน ในสมัยราชวงศ์ชิงหรือแมนจู (พ.ศ.2187-2455) เริ่มมีนักล่าอาณานิคมตะวันตกเข้ามาและนำคริสต์ศาสนาเผยแผ่ด้วย มีชาวจีนคนหนึ่งชื่อ ชิวฉวน เข้ารีตนับถือคริสต์ หากพรรคพวกได้มากจึงตั้งกลุ่มกบฏขึ้นชื่อ ไท่เผง แปลว่า มหาสันติ พวก

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 209-210.

กบฏโฆษณาว่า พระยะโฮวาสั่งให้ทำลายพระพุทธศาสนา ลัทธิขงจื้อ เต๋า และราชวงศ์แมนจู ให้หมด สร้างโลกคริสเตียนใหม่ในเมืองจีน กบฏไต้หวัน ใช้เวลารบ 16 ปี ยึดจีนได้ 1 ใน 3 ตั้งเมืองหลวงขึ้นที่นานกิง บังคับให้ประชาชนเข้ารีต แล้วทำลายวัดและศาลเจ้า ฆ่าคน 20 ล้านคน วัดในเขตของกบฏจำนวนพันๆ ร้างโดยไม่มีทางบูรณะใหม่ขึ้นเลย

สมัยสาธารณรัฐ ดร.ซุน ยัตเซ็น ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนการปกครองจากระบอบกษัตริย์เป็นสาธารณรัฐในปี พ.ศ.2454 เนื่องจากไม่พอใจการปกครองของกษัตริย์ซึ่งเห็นแก่ประโยชน์ตนมากกว่าประเทศชาติ สถานการณ์พระพุทธศาสนาในยุคสาธารณรัฐนั้นค่อนข้างตกต่ำ ศาสนาพุทธเป็นเหมือนวัตถุโบราณที่ถูกลืม ปัญญาชนรุ่นใหม่หันไปนับถือคริสต์ศาสนาซึ่งมาควบคู่กับระบอบการปกครองใหม่อันเป็นสิ่งทันสมัยสำหรับชาวจีน แต่ยุคนี้ก็ยังมีพระภิกษุและภิกษุณีอยู่มากพอสมควรคือ 738,000 รูป มีวัดประมาณ 267,000 วัด

ยุคสาธารณรัฐประชาชนจีน ยุคสาธารณรัฐอยู่ได้เพียง 38 ปีเท่านั้น ประเทศจีนก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอีกครั้งใน พ.ศ.2492 เหมาเจ๋อตุงผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีชัยต่อเจียงไคเช็คผู้นำพรรคก๊กมินตั๋งในสงครามกลางเมือง เจียงไคเช็คจึงหนีไปอยู่เกาะไต้หวัน พร้อมประชาชนจำนวนหนึ่ง เหมาเจ๋อตุงปกครองด้วยลัทธิมาร์กซิสซึ่งขัดแย้งกับพระพุทธศาสนา โดยถือว่า พระเป็นกาฝากสังคม มีการบีบคั้นให้พระลาสิกขา ผู้ไม่สึกก็ให้ทำนาและปลูกข้าว วัดเกือบทุกแห่งถูกสั่งปิด พระภิกษุหลายรูปหลบหนีไปเกาะไต้หวันและปักหลักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นั่น จนปัจจุบันไต้หวันเป็นประเทศหนึ่งที่พระพุทธศาสนาแข็งแกร่งมีชื่อเสียงระดับโลก เช่น วัดฝอกงวั้น ซึ่งมีท่านชิงหวินต้าซือเป็นผู้นำ วัดนี้ได้ขยายสาขาออกไปกว่า 250 ประเทศทั่วโลก¹

หลังจากเหมาเจ๋อตุงถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ.2519 เต็งเสี่ยวผิงเข้ารับตำแหน่งในฐานะผู้นำรัฐบาลแทน ยุคนี้ได้ผ่อนคลายความเข้มงวดลง ทำให้พระพุทธศาสนาฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง ในวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2546 หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่ามีการค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ 21 องค์ที่วัดหวาหลิน เขตลี่วาน นครกวางโจว สื่อจีนระบุว่า พระบรมสารีริกธาตุมักปรากฏเมื่อบ้านเมืองมีสันติสุขและสูญหายเมื่อบ้านเมืองเดือดร้อน นับตั้งแต่ยุคเต็งเสี่ยวผิงเป็นต้นมาพระพุทธศาสนาในจีนจึงค่อยๆ ฟื้นตัวขึ้นตามลำดับ จนปัจจุบันจีนเป็นประเทศที่มีพุทธศาสนิกชนมากที่สุดในโลก

¹ พระเถระชินตัง. อ้างในเดลินิวส์. (2549) เผยแผ่พระพุทธศาสนา : ยุทธวิธีที่ต้องปรับเปลี่ยน.(ออนไลน์)

นิกายในประเทศจีน จีนเป็นต้นแหล่งของพระพุทธศาสนาหลายนิกายซึ่งต่อมาได้เผยแผ่ไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก โดยนิกายที่สำคัญๆ มีดังนี้คือ นิกายสังฆธรรมปุณทริก หรือเทียนไท่ นิกายสุขาวดี หรือเจิ้งไท่จง และนิกายอูยาน หรือเซน เป็นต้น สำหรับนิกายเซน ได้กล่าวไว้แล้วในประวัติของพระโพธิธรรม ในที่นี้จะกล่าวถึงอีก 2 นิกายดังนี้

1. **นิกายสังฆธรรมปุณทริก** เป็นนิกายที่ยึดพระสังฆธรรมปุณทริกสูตรเป็นแม่บท ซึ่งพระสูตรนี้ยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าแต่งขึ้นที่ไหน เมื่อใด และด้วยภาษาอะไร ตัวพระสูตรได้รับการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน 6 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ.798 ฉบับที่ได้รับการยอมรับและนิยมศึกษากันมากที่สุดคือ ฉบับของพระกุมารชีวะซึ่งแปลในปี พ.ศ.949 สังฆธรรมปุณทริกสูตร มีชื่อเสียงเด่นขึ้นมาเมื่อพระตี้เจีย (พ.ศ.1081-1140) แห่งภูเขาเทียนไท่ ได้รู้แจ้งสัจธรรมของสังฆธรรมปุณทริกสูตรแล้วก่อตั้งเป็นนิกายสังฆธรรมปุณทริก (ฮวบฮัวจง) ขึ้น หรือเรียกว่า นิกายเทียนไท่ ตามชื่อสำนัก

นิกายนี้สอนว่า ด้วยหลักแห่งสังฆธรรมปุณทริกสูตรเท่านั้นที่จะทำให้ทุกคนสามารถบรรลุพุทธภาวะได้อย่างเสมอภาคกัน พระสูตรนี้เป็นการเปิดเผยความลึกลับสุดยอดแก่พระสาวกทั้งปวงก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพาน

สังฆธรรมปุณทริกสูตร แปลเป็นภาษาจีนว่า เมียวโฮเร็งเงเคียว คำว่า เมียวโฮ คือ พระสังฆธรรม คำว่า เร็งเง แปลว่า ดอกบัวขาว หรือ ปุณทริก คำว่า เคียว แปลว่า สูตร ส่วนในภาษาอังกฤษ สังฆธรรมปุณทริกสูตร แทนด้วยคำว่า Lotus Sutra

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่จากจีนไปสู่เกาหลีและจากเกาหลีไปสู่ญี่ปุ่น นิกายสังฆธรรมปุณทริกสูตรก็ถูกนำไปเผยแผ่ด้วย ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่นิกายนี้ในญี่ปุ่นคือ พระไซโจ แห่งสำนักสงฆ์บนภูเขาฮิเออิ และพระนิชิเร็น

2. **นิกายสุขาวดี** นิกายสุขาวดีก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.945 สมัยราชวงศ์จิ้นโดยพระฮุยเอี้ยง ท่านพำนักอยู่ที่วัดตังนิ่มยี่ บนภูเขาหลิว มณฑลกังไส บนภูเขาซุดสระใหญ่ ปลุกดอกบัวขาวเต็มสระ ท่านฮุยเอี้ยงพร้อมสาวกหลายพันคนนั่งสวดมนต์หน้าสระนี้ โดยสมมติว่า สระน้ำแห่งนี้เป็นสระทิพย์ในแดนสุขาวดี ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างตั้งใจปรารถนาจะไปเกิด

เบื้องต้นสำนักนี้อาศัยข้อความในพระสูตร ชื่อ พุทธอูยานสาครสูตร คือ เฟ่งจิตถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบคำสอนไปตามลำดับ นิกายนี้ไม่มีหลักอภิปรายที่ซับซ้อนให้ต้องคิดมาก เหมาะกับสามัญชนทั่วไป

พระชานเตา (Shan tao) สรุปหัวใจหลักของนิภาษนี้ไว้ 3 ประการคือ

1. ลิ่ง แปลว่า ความเชื่อ ต้องปลูกศรัทธาอย่างซาบซึ้งในองค์พระอมิตาภะ

2. จ้วง แปลว่า ตั้งปณิธานอธิษฐานเพื่อไปเกิดในแดนสุขาวดีอย่างแน่วแน่

3. เห่ง คือ ปฏิบัติกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในกุศลธรรม โดยเฉพาะการเปล่งคำบูชาพระอมิตาภพุทธเจ้าว่า นโม อมิตาภาย พุทธาย ภาษาจีนว่า นัมบู ออหนี ท่อฮุด ภาษาญี่ปุ่นว่า นัมบู อมิตา บุตสึ ภาษาญวนว่า นามโบ อาयीต้า เฟ็ก โดยต้องท่องวันละหลายๆ หน ยิ่งมากยิ่งดี ภาวนาด้วยการนับลูกประคำ ประคำเม็ดหนึ่งต่อภาวนาบทหนึ่ง

2. ประเทศเกาหลี

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ในปี พ.ศ.2491 คาบสมุทรเกาหลีถูกแบ่งเป็นสองส่วน คือเกาหลีเหนือปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์และเกาหลีใต้ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย เกาหลีเหนือ (North Korea) มีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี (Democratic Peoples Republic of Korea : DPRK) มีเมืองหลวงชื่อ เปียงยาง และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เกาหลีเหนือมีประชากรประมาณ 23,113,019 คน (พ.ศ.2549) ส่วนใหญ่ไม่มีศาสนา เพราะระบอบคอมมิวนิสต์ไม่สนับสนุนศาสนา มีพุทธศาสนิกชนนิกายเซนอยู่เพียง 400,000 คน (1.67%) ลดลงจากเดิม 23.33% วัดมีอยู่ 300 วัด และมีคริสต์ศาสนิกชนประมาณ 12,000 คน (0.05%)¹

เกาหลีใต้ (South Korea) มีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐเกาหลี (Republic of Korea) มีเมืองหลวงชื่อ โซล และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เกาหลีใต้มีประชากรประมาณ 47,817,000 คน นับถือศาสนาพุทธมหายานประมาณ 25% นับถือศาสนาคริสต์ 25% นับถือศาสนาขงจื้ออีก 2%² และมีกลุ่มที่ไม่เชื่อในพระเจ้าอีก 30-52% (Nonbeliever in God) หรือประมาณ 14,579,400-25,270,960 คน³ เกาหลีใต้เป็นประเทศที่มีภิกษุณียุอยู่จำนวนมาก ในปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 10,000 รูป⁴ พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศเกาหลีเมื่อปี พ.ศ.915 โดย

¹ วิกิพีเดีย (2549).ประเทศเกาหลีเหนือ.(ออนไลน์)

² วิกิพีเดีย (2549).ประเทศเกาหลีใต้.(ออนไลน์)

³ Zuckerman, Phil. (2548) "Atheism: Contemporary Rates and Patterns", chapter in The Cambridge Companion to Atheism, ed. by Michael Martin, Cambridge University Press: Cambridge, UK. อ้างใน www.adherents.com (2548) The Largest Atheist / Agnostic Populations.(ออนไลน์)

⁴ สุขชาติ หงสา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 161.

พระธรรมทูตชุดา ท่านนำนิกายมหายานจากจีนมาสู่อาณาจักรโกกูเรียวคือเกาหลีในปัจจุบัน

สมัยก่อนเกาหลีประกอบด้วย 3 อาณาจักรคือ โกกูเรียว ปักเจ และซิลลา ซึ่งปกครองคาบสมุทรเกาหลีและบางส่วนของแมนจูเรีย ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 7 ผู้นำทั้ง 3 อาณาจักรยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ต่อมาอาณาจักรซิลลาสามารถรวมแคว้นทั้งสามให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ในปี พ.ศ. 1200 ทำให้ประเทศเป็นปึกแผ่นมั่นคงรัฐบาลให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก 1,600 หน้าด้วยตัวพิมพ์ไม้แกะ และจารึกพระคัมภีร์เป็นจำนวน 50,000 กว่าเล่ม ยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองมาก

อาณาจักรซิลลาปกครองเกาหลีอยู่ได้ 278 ปี ก็พ่ายแพ้แก่อาณาจักรโกกูเรียวในปี พ.ศ. 1478 ราชวงศ์นี้ก็มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จะนิมนต์พระภิกษุหนึ่งรูปเป็นที่ปรึกษา ยุคนี้มีการสร้างวัดวาอารามจำนวนมาก และมีวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นคือ ครอบครัวเกาหลีที่มีลูกชาย 4 คน ต้องให้บวชเป็นพระ 1 คน

เนื่องจากพระเกาหลีบวชในนิกายมหายานเมื่อบวชแล้วก็จะมีกิจกรรมสงฆ์ที่แตกต่างจากนิกายเถรวาท เช่น ต้องทำนา ทำกิมจิ เก็บผลไม้ เป็นต้น การทำนานั้นจะทำเป็นกลุ่มใหญ่ในปลายเดือนมิถุนายน โดยขณะดำเนินาพระภิกษุจะพับขาทางเกยถอดเสื้อคลุมออกแล้วเข้าแถวดำเนิน มีพระสองรูปถือเชือกยาวเพื่อจัดแถวให้ตรง ส่วนการทำกิมจินั้นคือการทำผักดองจากกะหล่ำและหัวไชเท้าเพื่อเตรียมไว้ฉันในฤดูหนาว และยังมีการเก็บผลไม้ เช่น เกาลัด ผลต้นสน และลูกพลับสุก สำหรับฉันในฤดูหนาว

พระเกาหลีจะนิยมบำเพ็ญทุกรกิริยาล้ายกับสมัยที่พระลัทธิธุดงค์ออกบวชใหม่ๆ เช่น อดอาหาร ฉันอาหารดิบ ไม่เอนหลังนอน ไม่พูด เหน็บตัวเอง และมีการปลื้กวิเวกไปอยู่ในหุบเขาโดยไม่ปลงผม หนวด และเครา

การห้ามภักตร์หรือการอดอาหาร เป็นที่นิยมกันมากในเกาหลี ใช้เวลาประมาณ 3 วันถึง 2 อาทิตย์ เพราะเชื่อว่าเป็นการรักษาโรคเรื้อรังได้ทุกชนิด ส่วนการเหน็บมือตัวเอง ทำเพื่อบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บางรูปก็ทำเพื่อความมั่นคงในการบวช บ้างก็ทำเพื่อเสี่ยงการเกณฑ์ทหาร แต่บางรูปทำเพื่อความมีชื่อเสียงต้องการให้ฆราวาสเคารพนับถือยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 1935-2453 พระพุทธศาสนาในเกาหลีเข้าถึงยุคเสื่อม เนื่องจากราชวงศ์โชซอนขึ้นมามีอำนาจ และเชิดชูลัทธิขงจื้อให้เป็นศาสนาประจำชาติ มีคำสั่งห้ามบวชพระ พระสงฆ์จึงหนีออกไปอยู่อย่างสงบตามชนบทและป่าเขา

เกาหลีใต้ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นในปี พ.ศ.2453 ญี่ปุ่นส่งเสริมให้พระสงฆ์มีครอบครัวได้ และสนับสนุนให้ดำรงชีวิตเหมือนฆราวาส ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นต้องการทำลายวัฒนธรรมของเกาหลีซึ่งถูกหล่อหลอมขึ้นจากคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา หากสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของพระภิกษุได้ ก็จะทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ด้วย

พระเกาหลีมีครอบครัว เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนการมีครอบครัว พระสงฆ์เกาหลีจำนวนมากจึงเริ่มมีครอบครัวอย่างเจียบๆ เพราะช่วงแรกๆ ยังไม่เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง และก่อนหน้านี้เคยมีผู้นำเสนอขอให้พระมีครอบครัวมาก่อนแล้วแต่ไม่ได้รับการอนุมัติ ในปี พ.ศ.2422 พระชาวเกาหลีชื่อ ฮันยงกัน ได้ยื่นฎีกาต่อคณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นและคณะผู้บริหารฝ่ายสงฆ์ เพื่อเรียกร้องให้ยกเลิกข้อห้ามภิกษุภิกษุณีมีครอบครัว โดยมีเหตุผลดังนี้

1) ถ้าไม่อนุญาตให้พระภิกษุมีครอบครัว ก็จะมีพระลาสิกขาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ถ้าอนุญาต พระก็จะอยู่ในสมณเพศต่อไปได้ สามารถมีทายาทสืบพระพุทธศาสนาเพื่อแข่งขันกับศาสนาอื่นได้ และในปัจจุบันพระที่มีครอบครัวโดยไม่เปิดเผยก็มีอยู่แล้ว จึงก่อให้เกิดความละอายโดยไม่จำเป็น

2) พระฮันยงกันอ้างว่า หลักคำสอนในศาสนาพุทธถือว่า การถือเพศพรหมจรรย์ หรือไม่ถือพรหมจรรย์ไม่ได้แตกต่างกันเลย การไม่ถือพรหมจรรย์นั้นจะทำให้พระภิกษุมีประสบการณ์ชีวิตในโลกเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอรัฐบาลไม่ได้อนุมัติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระแสต่อต้านมีมากกว่า แต่ในที่สุดเดือนตุลาคม พ.ศ.2469 สภาสงฆ์แห่งเกาหลีภายใต้การควบคุมของญี่ปุ่นมีมติเห็นชอบให้พระเกาหลีมีครอบครัวได้ ผลการตัดสินใจครั้งสำคัญนี้เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความแตกแยกระหว่างพระภิกษุที่ถือพรหมจรรย์กับพระภิกษุที่มีครอบครัว¹

อย่างไรก็ตามพระที่มีครอบครัวต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตอย่างมาก เนื่องจากต้องมียาได้มาเลี้ยงครอบครัว ต้องทำงานแบบฆราวาส จึงไม่มีเวลาศึกษาพระธรรมวินัย ไม่มีเวลาฝึกสมาธิ และเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา ที่สำคัญที่สุดอันเป็นความประสงค์ของญี่ปุ่นคือ ไม่มีเวลาปลุกกระตมมวลชนต่อต้านญี่ปุ่น จึงทำให้ปกครองง่าย

ในปี พ.ศ.2488 ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพสหภาพโซเวียต และสหรัฐอเมริกาเข้ายึดเกาหลีจากญี่ปุ่น และแบ่งประเทศออกเป็น 2 ส่วน คือ เกาหลีเหนือ (North Korea) และเกาหลีใต้ (South Korea)

¹ สุชาติ หงสา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 116-117

เมื่อเกาหลีพ้นจากการปกครองของญี่ปุ่นแล้ว ชาวพุทธโดยเฉพาะพระสงฆ์ในเกาหลีใต้ได้เคลื่อนไหว มีการประชุมใหญ่แล้วลงมติให้รัฐบาลยกเลิกข้อบังคับต่างๆ ที่ขัดแย้งกับหลักพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งให้คณะสงฆ์ปกครองตนเอง โดยมีสำนักงานอยู่ในนครหลวงและจังหวัดต่างๆ มีการประชุมเพื่อตราธรรมนูญปกครองคณะสงฆ์ขึ้นในปี พ.ศ.2489 ส่วนเกาหลีเหนือนั้นปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ ซึ่งไม่สนับสนุนศาสนาใดๆ จึงไม่มีความเคลื่อนไหวทางศาสนามากนัก

ผลจากการเคลื่อนไหวให้มีการยกเลิกกฎต่างๆ เช่น การอนุญาตให้พระมีครอบครัว เป็นต้น ทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างพระที่ประพฤติพรหมจรรย์กับพระที่มีครอบครัว ในที่สุดในปี พ.ศ.2505 คณะสงฆ์เกาหลีจึงแตกออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายโซกาย และนิกายแดโก ซึ่งนิกายโซกายคือพระที่ถือพรหมจรรย์ ส่วนนิกายแดโกคือพระที่มีครอบครัว นิกายโซกายนั้นได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและศาลสูงสุดตัดสินให้มีสิทธิปกครองทุกวัดในประเทศรวมทั้งนิกายแดโกด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถยังข้อขัดแย้งให้สงบลงได้

ปัจจุบันพระพุทธศาสนาในเกาหลีเป็นนิกายเช่นผสมกับความเชื่อในพระอมิตาภ-พุทธเจ้าและพระเมตไตรยโพธิสัตว์ พระสงฆ์มีความคิดก้าวหน้าทันเหตุการณ์ ตื่นตัวที่จะปรับปรุงตนให้ทันโลกอยู่เสมอ การพัฒนาพระสงฆ์เน้นไปที่การศึกษาซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของรัฐบาล ชาวเกาหลีมีสถิติอ่านออกเขียนได้ถึง 95% ข้อมูลในปี พ.ศ.2526 ระบุว่ามียุทธศาสนิกชนอยู่ 11,130,288 คน ฝ่ายหญิง 7,160,704 คน ฝ่ายชาย 3,969,584 คน มีวัดที่ลงทะเบียน 3,163 วัด และไม่ลงทะเบียนอีก 4,090 วัด มีพระภิกษุจำนวน 14,206 รูป และภิกษุณี 6,549 รูป ส่วนมากเป็นนิกายโซกาย คือนักบวชที่ประพฤติพรหมจรรย์

เกาหลีใต้มีมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาอันเก่าแก่คือ ดงกุก สร้างในปี พ.ศ.2449 ประกอบด้วยวิทยาลัย 9 แห่ง และบัณฑิตวิทยาลัย 4 แห่ง มีนักศึกษาชายหญิงประมาณ 15,000 คน มีหลักสูตรอบรมพิเศษสำหรับภิกษุและภิกษุณี มหาวิทยาลัยแห่งนี้มีโครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับเกาหลีในปี พ.ศ.2507 โดยการนำของคณะสงฆ์ มีคณะกรรมการแปล 65 คน ออกตีพิมพ์เดือนละ 1 เล่ม จนกว่าจะครบ 240 เล่ม ระยะเวลาดำเนินโครงการ 45 ปี นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมสำหรับภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และสามเณรีด้วย โดยเปิดโอกาสให้ฆราวาสเข้าเรียนร่วมกับนักบวชได้

คณะสงฆ์เกาหลีใต้ยังมีสถานศึกษาฝ่ายสามัญระดับต่างๆ ด้วย เปิดรับนักเรียนชายหญิงทั่วไป มีคฤหัสถ์เป็นผู้บริหาร แต่อยู่ในความควบคุมของคณะกรรมการฝ่ายการศึกษา

ของคณะสงฆ์ โดยแบ่งประเภทของสถาบันได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย	3 แห่ง
โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย	11 แห่ง
โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น	16 แห่ง
โรงเรียนประถมศึกษา	3 แห่ง
โรงเรียนอนุบาล	7 แห่ง

สำหรับภิกษุณีในเกาหลีได้นั้น เป็นผู้มีความรู้ความสามารถปฏิบัติศาสนกิจเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระภิกษุได้เป็นอย่างดี ผู้หญิงเกาหลีนิยมบวชเป็นภิกษุณีตั้งแต่อายุ 20-40 ปี โดยบวชเป็นสามเณรถือศีล 10 อยู่ 2 ปี แล้วเรียนในมหาวิทยาลัยหลักสูตร 3-5 ปี จากนั้นจึงบวชเป็นภิกษุณี ถือศีล 368 ข้อ การปกครองภิกษุณีนั้นขึ้นต่อองค์การการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมด จึงทำให้สงฆ์สองฝ่ายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในแต่ละวัดจะมีภิกษุณีเป็นเจ้าอาวาส

3. ประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่น (Japan) มีเมืองหลวงชื่อ โตเกียว และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด ประชากรญี่ปุ่นมีประมาณ 128,085,000 คน (พ.ศ.2548) พุทธศาสนิกชนมีประมาณ 89,650,000 คน ซึ่งมากเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากประเทศจีน ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นแบ่งออกเป็น 6 ยุค คือ ยุคแรก ยุคนารา ยุคโชกุนตระกูลแรก ยุคสงครามกลางเมือง ยุคปิดประเทศ และยุคเมจิถึงปัจจุบัน

ยุคแรก พระพุทธศาสนาจากจีนเผยแผ่เข้าสู่ญี่ปุ่นโดยผ่านเกาหลีในปี พ.ศ.1095 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้ากิมเมจิ ในครั้งนั้นพระเจ้าเซมาโวกษัตริย์แคว้นกทsureแห่งเกาหลีทรงส่งพระพุทธรูปทองเหลืองหุ้มทองคำ และพระคัมภีร์ไปถวายพระเจ้ากิมเมจิพร้อมทั้งพระราชสาส์นมีใจความว่า นี่เป็นศาสนาที่ดีที่สุดที่หม่อมฉันเห็น หม่อมฉันไม่ต้องการให้ศาสนานี้จำกัดแพร่หลาย เฉพาะเพียงเกาหลีแห่งเดียว ขอให้พระองค์โปรดรับศาสนานี้ไว้ พระจักรพรรดิญี่ปุ่นทรงพอพระทัยเพราะไม่เคยได้สดับคำสอนอันวิเศษเช่นนี้มาก่อน ตั้งแต่นั้นชาวญี่ปุ่นจึงเริ่มนับถือพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่แพร่หลาย เพราะศาสนาเดิมคือชินโต ยังมีอิทธิพลอยู่มาก

จนกระทั่งถึงสมัยที่จักรพรรดินีซูอิโกะ (Suiko) ครองราชย์ ประมาณปี พ.ศ.1135-

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 268

1171 พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก พระนางทรงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นภิกษุณี โดยมอบภาระให้พระราชนัดดาพระนามว่า อูมายาโดะ (Umayado) ทำหน้าที่สำเร็จราชการแทน เจ้าชายอูมายาโดะนี้ ต่อมาได้รับการขนานพระนามว่า โชโตกุ ไทชิ

เจ้าชายโชโตกุทรงยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ทรงสร้างวัดประมาณ 400 วัด ทรงรอบรู้พระไตรปิฎก ทรงนิพนธ์อรรถกถาพระสูตรสำคัญของมหายาน 3 สูตร คือ สัทธรรมปุณฑริกสูตร ติมัลเกียรตินิเทศสูตร ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร ตันฉบบัลายพระหัตถ์ ยังคงรักษาอยู่จนถึงปัจจุบัน ทรงบัญญัติกฎหมายแห่งรัฐโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะผลงานทางพระพุทธศาสนาที่ทรงทำไว้มากมาย เจ้าชายโชโตกุจึงได้รับฉายาว่า เป็น พระเจ้าอโศกแห่งญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนาที่เจ้าชายโชโตกุทรงศรัทธาชื่อว่า เอกยาน มีธรรมกายเป็นจุดหมาย มีคำสอนประสานกันระหว่างมหายานและเถรวาท ไม่แบ่งแยกกันระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ ทุกคนสามารถปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้โดยไม่ต้องออกบวชหรือปลีกวิเวก เมื่อเจ้าชายโชโตกุสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.1165 พสกนิกรต่างเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้ง เหล่าพุทธบริษัท จึงสร้างพระพุทธรูปขนาดเท่าพระวรกายพระองค์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณความดีของพระองค์

ยุคนารา ตั้งแต่ยุคเจ้าชายโชโตกุเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมญี่ปุ่นสืบมา เมื่อถึงสมัยนารา (Nara) ประมาณปี พ.ศ.1253-1327 พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น นารา อันเป็นราชธานีของญี่ปุ่นยุคนั้นถึงกับได้ชื่อว่า นครแห่งอารามหนึ่งพัน เพราะถนนทุกสายในเมืองนี้มีวัดพระพุทธศาสนา ยุคนั้นมี นักปราชญ์ญี่ปุ่นไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศจีนเพิ่มมากขึ้น และได้นำนิกายต่างๆ มา เผยแผ่ในญี่ปุ่น ซึ่งสมัยนั้นมี 6 นิกายด้วยกัน¹

ในปี พ.ศ.1284 พระเจ้าจักรพรรดิโชมุทรงประกาศจักรพรรดิราชโองการให้สร้างวัดของราชการประจำจังหวัดทั่วประเทศ ยุคนี้นักลัทธิการะเกิดขึ้นกับคณะสงฆ์มาก เพราะกษัตริย์และพสกนิกรให้การอุปถัมภ์จึงทำให้มีผู้เข้ามาบวชเพื่อหวังลาภสักการะจำนวนมากอีกทั้งคณะสงฆ์เข้าครอบงำราชการแผ่นดิน ทำให้ห่างเหินการปฏิบัติธรรม ศาสนาจึงเสื่อมลง พระจักรพรรดิต้องการจะลดรอนอำนาจทางการเมืองของพระสงฆ์จึงย้ายเมืองหลวงจากนาราไปเกียวโต (เฮอัน) พระพุทธศาสนา 6 นิกายนี้จึงไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักอีก เป็นเหตุให้เสื่อมลงในที่สุด

¹ นิกายซารอน (มาธยมิกะ/มหายาน) นิกายฮอสโซ (โยคาจาร/มหายาน) นิกายเคงอน (อวตัมสกะ/มหายาน) นิกายริตสุ (นิกายวินัย/เถรวาท) นิกายกุกุ (สรวาสตีวาทีน/เถรวาท) และนิกายโจจิตสุ (เถรวาท)

ในยุคเกียวโตหรือเฮอัน (พ.ศ.1337-1728) พระโชโจ และพระคุไค ซึ่งเดินทางไปศึกษายังประเทศจีนได้กลับมาเผยแผ่ที่ญี่ปุ่น ท่านโชโจตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นที่ภูเขาฮิเออิในปี พ.ศ.1328 เพื่อเผยแผ่นิกายเทนได หรือเทียนไท่ หรือนิกายสัทธรรมปุณฑริก พระสงฆ์สำนักนี้มีอาวุธไว้ป้องกันตัวในยามศึกสงครามด้วย ส่วนท่านคุไคได้กลับมาเผยแผ่นิกายชินงอน หรือตันตระ ยุคนี้ราชการให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างมากเช่นกัน พระจักรพรรดิเกือบทุกพระองค์เสด็จออกผนวช แต่ช่วงปลายยุคมีสงครามเกิดขึ้น โดยขุนพลชื่อ โยริโมโตะ แห่งตระกูลมินาโมโตะ บุกโจมตีกรุงเกียวโตและนารา ยึดอำนาจการปกครองจากพระจักรพรรดิ และได้เผาวัดวาอารามไปจำนวนมาก ยุคนี้พระสงฆ์บางวัดจึงมีกองทัพไว้ป้องกันวัด และมีพระบางพวกออกรบเพื่อช่วงชิงอำนาจทางการเมืองด้วย แต่โยริโมโตะก็สามารถปราบปรามได้อย่างราบคาบ

ยุคโชกุนตระกูลแรก โชกุน หมายถึง ผู้บัญชาการกองกำลังทหารของประเทศ หากเปรียบกับตำแหน่งทางทหารในปัจจุบันแล้ว อาจเทียบได้กับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้ที่ได้รับตำแหน่งโชกุนคนแรกคือ โยริโมโตะ หลังจากที่โยริโมโตะตีเมืองเฮอันและนาราได้แล้ว ในปี พ.ศ.1728 เขาสถาปนาเมืองกามาคุระขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองระบบโชกุนหรือรัฐบาลทหาร และได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระจักรพรรดิในปี พ.ศ. 1735 ให้ดำรงตำแหน่งเซอิไทโชกุน ยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงเสื่อมโทรมเพราะไฟสงคราม แต่พุทธศาสนิกชนก็พยายามฟื้นฟูขึ้นใหม่จนกลับรุ่งเรืองอีก โดยครั้งนั้นมีนิกายที่สำคัญอยู่ 3 นิกายคือ นิกายโจโด นิกายเซน และนิกายนิจิเร็ง

1. นิกายโจโด หรือสุขาวดี ท่านโฮเน็นได้ก่อตั้งนิกายนี้ขึ้นในยุคกามาคุระ วันหนึ่งท่านได้อ่านอรรถกถาอมิตายุทธยานสูตรพบข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า หากบุคคลนึกถึงและออกพระนามพระอมิตาภพุทธเจ้า โดยมีต่องคำหนึ่งถึงอักปิริยาและกาลเวลาแล้ว ถ้าปฏิบัติได้สม่ำเสมอก็ย่อมเรียกได้ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะต้องด้วยปณิธานแห่งพระอมิตาภพุทธเจ้า ท่านรู้สึกประทับใจข้อความนี้มากและได้เลิกข้อปฏิบัติอย่างอื่นหมด เปล่งแต่คำว่า นัมบุ อมิตา बुตลี อย่างเดียว โดยเชื่อว่าเพียงแค่นี้ก็สามารถไปเกิดยังแดนสุขาวดีซึ่งเป็นที่อยู่พระอมิตาภพุทธเจ้าได้ จากนั้นท่านจึงออกเผยแผ่คำสอนและได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วทั้งนี้เพราะหลักปฏิบัติไม่ยุ่งยากซับซ้อน

2. นิกายเซน ท่านโยไซ และท่านโดเกน ได้เดินทางไปศึกษาที่ภูเขาฮิเออิ จากนั้นก็เดินทางไปยังประเทศจีน ศึกษาพระพุทธศาสนา นิกายเซนแล้วนำกลับมาเผยแผ่ที่ญี่ปุ่น ท่านโยไซสร้างวัดชื่อ โชฟูกุจิ ขึ้นในปี พ.ศ.1734 ที่เกาะกิวซิว เมืองกามาคุระ เพื่อเป็นศูนย์กลางใน

การเผยแผ่นิกายรินไซเซน ส่วนท่านโดเกนสร้างวัดเออิเฮอิจิขึ้นเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่โซโตเซน

จากที่กล่าวแล้วว่า นิกายเซนเน้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึงฌานที่เรียกว่า ซาเซน โดยไม่อาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ จึงมีคำขวัญประจำนิกายว่า ปุกลิบบันยี้ ดิกจี้นังซิม เกียงแส่ เซ่งสุด แปลว่า ไม่ต้องอาศัยหนังสือแต่ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ ให้เห็นแจ้งในภาวะที่แท้จริงแล้วบรรลุเป็นพุทธะ ความแตกต่างกันระหว่างรินไซเซน กับโซโตเซน คือ รินไซเซน อาจารย์ผู้สอนจะใช้วิธีรุนแรงต่างๆ ปลุกุกุศิษย์ให้ตื่นเพื่อความรู้แจ้ง เช่น ถ่ายทอดธรรมด้วยการตะโกนใส่ลูกศิษย์บ้าง ใช้ไม้เท้าตีขณะนั่งวิปัสสนาบ้าง ส่วนโซโตเซน อาจารย์จะฝึกให้ลูกศิษย์มองความจริงจากแง่มุมต่างๆ ให้เห็นว่าแต่ละมุมล้วนมีเอกภาพเดียวกัน ไม่อาจแยกขาดจากกัน

3. นิกายนิชิเร็น เป็นนิกายที่ยึดพระสัทธรรมปุณฑริกสูตรเป็นแม่บทโดยพระนิชิเร็นเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ท่านเกิดวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.1765 และอุปสมบทเมื่ออายุได้ 16 ปี หลังจากศึกษาพระธรรมมาเป็นเวลา 10 ปีแล้ว ท่านได้ข้อสรุปว่า คำสอนของพระสัทธรรมปุณฑริกสูตรนี้เท่านั้นถูกต้องแท้จริง

จากนั้นจึงเริ่มเผยแผ่คำสอน หลักปฏิบัติของนิกายนี้ไม่ซับซ้อน เพียงแต่มีศรัทธามั่นคงแล้วกล่าวนโมสการว่า นะมุ เมียวโฮ เรงเง เคียว ซึ่งแปลว่า ขอนอบน้อมแด่สัทธรรมปุณฑริกสูตร โดยขณะกล่าวต้องตระหนักว่าตนเองมีพุทธภาวะอยู่ในตัว แล้วจะสามารถกำจัดสักกายทิฏฐิและบรรลุนิพพานได้

นิชิเร็นเป็นคนหัวรุนแรง เผยแผ่คำสอนโดยวิธีโจมตีต่างนิกาย เขาตำหนิเห็นผู้ก่อตั้งนิกายสุขาวดีว่าเป็นสัตว์นรก การกล่าว นัมบู อมิดา บุตสึ ของนิกายสุขาวดีก็เป็นทางไปสู่นรก อีกทั้งขอบริพารพิจารณาวิจารณ์รัฐบาล เขาเขียนเสนอโครงการปกครองประเทศให้รัฐบาล และพยากรณ์ว่า ถ้ารัฐบาลไม่ทำตามเขาจะมีมหันตภัยมาสู่ประเทศ นิชิเร็นจึงมีคนเกลียดชังมาก เขาถูกเนรเทศ 2 ครั้ง ถูกทำร้ายถึง 2 ครั้ง แต่ก็รอดตายมาได้ทุกครั้ง

ยุคสงครามกลางเมือง หลังจากโชกุนตระกูลแรกคือมินาโมโตะปกครองประเทศมาได้ 28 ปี อำนาจจึงเริ่มเปลี่ยนมือ คือในปี พ.ศ.1756 อำนาจที่แท้จริงเปลี่ยนไปยังตระกูลโฮโจ ซึ่งเป็นตระกูลทางภรรยาของโยริโมโตะ

การฟื้นฟูอำนาจการปกครองโดยจักรพรรดิมีขึ้นในช่วงสั้นๆ คือตั้งแต่ปี พ.ศ.1876-1881 หลังจากนั้นรัฐบาลโชกุนหรือรัฐบาลทหารชุดใหม่ก็ได้สถาปนาขึ้นอีก โดยตระกูลอาซิกางะ

ที่มูโรมาจิ ในกรุงเกียวโต หลังจากปกครองประเทศมาได้ 200 กว่าปี ก็เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่างผู้นำทหารแต่ละตระกูล ในครั้งนั้นมีนักรบผู้หนึ่งชื่อ โอดะ โนบุนากะ (Oda Nobunaga) ฝึกให้ทหารของเขาใช้อาวุธปืนที่พ่อค้าโปรตุเกสนำมาขายในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 จึงทำให้กองทัพแข็งแกร่งและสามารถปราบหัวเมืองต่างๆ ลงได้

ช่วงสงครามกลางเมืองนี้ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรงมาก พระภิกษุถึงกับต้องจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับเหล่าทหาร โดยมีสำนักสงฆ์นิกายเทนไดแห่งภูเขาฮิเออิเป็นศูนย์กลางของกองทัพ โอดะ โนบุนากะ สั่งการให้กองทหารกว่า 30,000 นาย เข้าโอบล้อมเทือกเขาฮิเออิแล้วตีโอบตะลุยขึ้นไปยังวัดซากาโมโตะ สั่งให้ฆ่าพระทุกรูปและชาวบ้านทุกคนบนเทือกเขาไม่เว้นแม้แต่ผู้หญิงและเด็กทารกให้เผาวัดและบ้านเรือนทุกหลังจนวอดวาย จากนั้นให้ทหารบุกเผาวัดอื่นๆ อีกประมาณ 3,000 วัดที่มีที่ท้าวว่าจะก่อการกบฏต่อเขา

หลังจากปราบกองทัพพระสงฆ์ลงได้ราบคาบแล้ว โอดะ โนบุนากะสนับสนุนให้มิซึซึนาริชาวโปรตุเกสนำศาสนาคริสต์นิกายเยซูอิตมาเผยแพร่ จนได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว แม้ตัวเขาเองก็เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนาด้วย โนบุนากะครองอำนาจอยู่ได้กว่า 48 ปี ก็ถูกอะเคจิ มิตสึฮิเดะ แม่ทัพคนสนิทสังหารในปี พ.ศ.2125 เนื่องจากแค้นใจที่ถูกโนบุนากะทำให้เขาได้รับความอับอายต่อหน้านายทหาร แต่อะเคจิ มิตสึฮิเดะก็ถูกลอบสังหารเช่นเดียวกันจากโทโยโทมิ ฮิเดโยชิ นายทหารคนสนิทอีกคนหนึ่งของโอดะ โนบุนากะ

จากนั้น โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ ก็ได้สืบทอดอำนาจต่อจากโนบุนากะ รวมญี่ปุ่นให้เป็นหนึ่งเดียวได้สำเร็จในปี พ.ศ.2133 ช่วงแรกเขาสันนิษฐานนักสอนศาสนาชาวตะวันตกเป็นอย่างดี จนกระทั่งวันหนึ่งกะลาสีฝรั่งพูดในร้านเหล้าว่า รัฐบาลของเขาอาศัยพวกบาทหลวงเป็นแนวหน้าในการล่าอาณานิคม ที่ใดชาวพื้นเมืองนับถือคริสต์ศาสนามาก ก็เชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นทางจิตใจ ถ้าเกิดสงครามขึ้นแล้ว พวกเหล่านี้จะเป็นสายลับช่วยกองทัพให้เข้ามาโจมตีบ้านเมืองของตน เมื่อฮิเดโยชิทราบเรื่องนี้ จึงออกคำสั่งกวาดล้างคริสต์ศาสนาให้สิ้นซาก

ยุคปิดประเทศ หลังจากฮิเดโยชิเสียชีวิตแล้ว โทะคุงะวะ อิเอะยะสุ ได้ครองอำนาจต่อ โดยย้ายศูนย์กลางการบริหารแผ่นดินไปที่เมืองเอะโดะ (ปัจจุบันคือโตเกียว) และได้ตั้งรัฐบาลโชกุนขึ้นในปี พ.ศ.2146 รัฐบาลโทะคุงะวะปกครองญี่ปุ่นอยู่ 260 ปี ยุคนี้ยังมีการติดต่อกับตะวันตกทางด้านการค้า แต่ได้กำชับนักบวชและคริสต์ศาสนิกชนอย่างรุนแรง เช่น ประหารชีวิตกำหนดโทษเผาทั้งเป็นและริบทรัพย์ผู้นับถือศาสนาคริสต์ ต่อมาได้ขับไล่ชาวตะวันตกออกจากประเทศ สั่งห้ามชาวต่างชาติทุกคนเข้าประเทศ ยกเว้นกลุ่มที่ได้รับอนุญาตบางกลุ่ม ตั้งแต่นั้น

ญี่ปุ่นจึงเข้าสู่ยุคปิดประเทศ สถานการณ์พระพุทธศาสนาญีปุ่นก็ซบเซา เพราะถูกรัฐบาลแทรกแซง และให้การสนับสนุนศาสนาขงจื้อแทน

ยุคเมจิถึงปัจจุบัน ญี่ปุ่นปิดประเทศอยู่ประมาณ 250 ปี เปิดประเทศอีกครั้งหลังจากการมาเยือนของสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ.2396 ยุคนี้นโยบายชกุนอ่อนแอและสิ้นอำนาจลงในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิเมจิ¹ (พ.ศ.2411-2455) สมัยนี้ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้ามาก ด้วยระยะเวลาเพียง 30 ปีแห่งการพัฒนาประเทศตามตะวันตก ญี่ปุ่นได้กลายเป็นยุโรปแห่งตะวันออก มีกำลังทางเศรษฐกิจและทางทหารพร้อม จนสามารถจมกกองทัพเรือรัสเซียในทะเลญี่ปุ่นได้ทั้งกองทัพ

ยุคนี้ลัทธิชินโตได้รับความนิยม เพราะคำสอนยกย่องพระเจ้าจักรพรรดิให้เป็นอวตารของเทพเจ้า ส่วนพระพุทธศาสนากลับเสื่อมโทรม มีการห้ามตั้งนิกายใหม่ ห้ามสร้างวัดเพิ่ม พิธีกรรมความเชื่อและวัตถุที่เคารพในพระพุทธศาสนาถูกยกเลิกจกพระราชสำนักทั้งหมด ประกาศให้ยึดวัดมาสร้างเป็นโรงเรียน โรงงาน บังคับให้ช้ไปไม่มีสามเษ ด้วยแรงกดดันนี้ทำให้พุทธบริษัทมีความตื่นตัวและปฏิรูปพระพุทธศาสนาเพื่อความอยู่รอดดังนี้

1. สร้างโรงเรียนขึ้นในวัดใหญ่ๆ บางวัด และสร้างวิทยาลัยอาชีวะชั้นสูงด้วย
2. สร้างมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้น โดยรวบรวมทุนจากวัดใหญ่ๆ หลายวัด หรือรวบรวมทุนระหว่างนิกาย เช่น นิกายเท็นได กับนิกายชิน มหาวิทยาลัยของญี่ปุ่นที่สร้างโดยทุนของพระพุทธศาสนาญีปุ่นนี้มี 13 แห่ง เช่น มหาวิทยาลัยโอตานิ
3. บำเพ็ญงานด้านสาธารณกุศล ด้วยการสร้างโรงพยาบาล สถานสงเคราะห์คนทุพพลภาพ สถานสงเคราะห์เยาวชน องค์การจัดหางานให้แก่คนตกงาน วัดใหญ่ๆ หลายวัดรวมทุนกันสร้างบริษัทการค้า โรงงานอุตสาหกรรม เมื่อได้กำไรมาแล้วก็นำมาใช้จ่ายเพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนา
4. ส่งเสริมการค้าคว่ำทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลก คือ ฉบับไทโช ตีพิมพ์หนังสือพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ปึละหลายล้านเล่ม ความรู้ทางพระพุทธศาสนาของญี่ปุ่นจึงก้าวหน้ามาก

เมื่อมีการปฏิรูปเช่นนี้ทำให้ฐานะพระพุทธศาสนาฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว จนรัฐบาลไม่กล้าแตะต้องกิจการภายใน ในที่สุดการคุกคามพระพุทธศาสนาจึงยุติไปโดยปริยาย และหลังจาก

¹ สมัยเดียวกับรัชกาลที่ 5 ของไทย

ญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 นายพลแมคอาเธอร์ สั่งยุบศาสนาชินโต เพราะถือเป็นศาสนา เพราะวิญญาณสงคราม จึงทำให้พระพุทธศาสนาหมดคู่แข่งอย่างเป็นทางการไปหนึ่งศาสนา ซึ่งได้ต่อสู้ทางอุดมการณ์กันมายาวนานนับพันปี ถึงแม้จะไม่อาจลบเลือนไปจากจิตวิญญาณของชาวญี่ปุ่นได้เสียทีเดียว

ทุกวันนี้คู่แข่งใหม่ที่น่ากลัวกว่าชินโตมากคือ วัฒนธรรมตะวันตก ที่นับวันจะหลั่งไหลเข้าไปยังญี่ปุ่นมากขึ้นเรื่อยๆ วัฒนธรรมเหล่านี้ส่งเสริมให้คนติดในวัตถุ ความสะดวกสบาย และสนุกสนานเพลิดเพลินจนละทิ้งศาสนา เยาวชนทั่วโลกไม่ใช่เฉพาะญี่ปุ่นให้เวลากับการคุยโทรศัพท์มือถือ เล่นอินเทอร์เน็ต เล่นเกมคอมพิวเตอร์ เดินเที่ยวห้างสรรพสินค้า มากกว่าเวลาอ่านหนังสือ หลายต่อหลายคนเล่นเกมจนไม่ได้หลับไม่ได้นอน จนมีข่าวเด็กช็อกตายหน้าจอคอมพิวเตอร์ให้ได้ยินอยู่บ่อยๆ แล้วเยาวชนยุคนี้จะเอาเวลาที่ไหนมาสนใจพระพุทธศาสนา เพราะแม้แต่เวลานอนยังไม่มี

ปัจจุบันชาวญี่ปุ่นยังนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กับศาสนาชินโต โดยพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายนิกาย นิกายที่สำคัญมี 5 นิกาย คือ

1. นิกายเทนได หรือเทียนไท่ หรือลัทธิธรรมปฐก พุทธเจ้าเป็นผู้ตั้ง โดยตั้งชื่อนิกายตามชื่อภูเขาเทียนไท่ในประเทศจีน ซึ่งเป็นสำนักที่ท่านไปศึกษา

2. นิกายชินงอน หรือตันตระ พระคุไคเป็นผู้ตั้งในเวลาใกล้เคียงกับนิกายเทนได นิกายนี้ยึดคัมภีร์มหาไวโรจนสูตรเป็นหลัก ถือว่าพระไวโรจนพุทธเจ้าเป็นที่เคารพสูงสุด นอกจากนี้ นิกายนี้ยังประสานคำสอนเข้ากับลัทธิชินโต สามารถยุบวัดชินโตเป็นวัดชินงอนได้หลายวัด

3. นิกายโจโด หรือสุชาวดี โฮเน็นเป็นผู้ตั้ง นิกายนี้สอนว่าสุชาวดีเป็นแดนอมตสุขจะไปถึงได้ด้วยการออกพระนามพระอมิตาภพุทธะ โจโดยังมีนิกายย่อยอีกมาก เช่น โจโดชิน หมายถึง สุชาวดีแท้ ตั้งโดยชินแรน มีคติว่า “อิโฮอิโชกุ ไม่มีพระไม่มีฆราวาส” ทำให้พระในนิกายนี้มีภรรยาได้ ฉันทิ์เนื้อได้ มีความเป็นอยู่คล้ายฆราวาส

4. นิกายเซน หรือฉาน นิกายเซนเน้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึงฉานที่เรียกว่า ชาเซน นิกายนี้คนชั้นสูงและพวกนักบริโภคนิยมมาก เซนมีนักวิชาการคนสำคัญคือ ดร.ตี๋ ที ซูสูกิ (พ.ศ.2433-2509) เป็นผู้บุกเบิกเผยแผ่เซนให้เป็นที่รู้จักในตะวันตก ด้วยการแต่งตำราและแปลคัมภีร์เป็นภาษาอังกฤษ

5. นิกายนิชิเรน พระนิชิเรนเป็นผู้ตั้ง นิกายนี้ขึ้นนับถือสัทธรรมปุณฑริกสูตรอย่างเดี่ยว โดยภาวนาว่า นะมุ เมียวโฮ เรงเง เคียว (นโม สัทธมฺปุณฑริก สุตตสฺส แปลว่า ขอนอบน้อมแด่ สัทธรรมปุณฑริกสูตร) เมื่อเปล่งคำนี้ออกมาด้วยความรู้สึกว่ามีธาตุพุทธะอยู่ในใจ ก็บรรลุ โพธิญาณได้

โซกะ กัคไค (Soka Gakkai) เป็นนิกายที่ใหญ่ที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุดในสายนิชิเรน ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 12 ล้านคนใน 190 ประเทศทั่วโลก¹ โดยมี ไดซาคุ อิคะดะ เป็นผู้นำองค์กร โซกะ กัคไค แปลว่า สมาคมสร้างสรรค์คุณค่า

การเผยแผ่ของนิกายนี้ใช้ยุทธวิธี ซากุบุกุ แปลว่า ทำลายแล้วครอบครอง หมายความว่าทำให้มองเห็นข้อผิดพลาดในหลักคำสอนเก่าจนไม่เชื่อถือแล้วให้เปลี่ยนมานับถือนิกายนิชิเรน วิธีเข้านิกายนี้คือ ทำลายรูปเคารพในศาสนาหรือนิกายเดิมของตนแล้วไปเข้าวัดที่อยู่ใกล้ เพื่อ ทำพิธีประมาณ 25 นาที พร้อมรับมอบโองานวอน มาตั้งบูชาที่บ้านตน และสวด นะมุ เมียวโฮ เรงเง เคียว ทุกวัน ตอนเช้า 5 ครั้ง ตอนค่ำ 3 ครั้ง

การบริหารของสมาคมเน้นความเป็นทีม สมาชิกต้องเป็นหนึ่งเดียวไม่มีการโต้แย้ง หมู่คณะจะเข้มแข็งมั่นคงได้ด้วยศรัทธาเป็นฐานและเป็นจุดศูนย์รวม บุคคลเป็นเพียงส่วน ประกอบและมีความหมายเพียงช่วยให้เกิดการกระทำของส่วนรวม

นิกายนี้จะสร้างรัฐซ้อนขึ้นในรัฐ โดยสมาชิกประมาณ 20-30 ครอบครัว รวมกันเป็น กลุ่มเรียกว่า Squad ถ้ารวมได้ 6 Squad เรียกว่า Company ถ้ารวมได้ 10 Company เรียกว่า District ถ้ารวมหลายๆ District เรียกว่า Religion Chapter หรือภาค แต่ละหน่วยเหล่านี้มีการ ประชุมกันเป็นประจำเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางศาสนาซึ่งกันและกัน

ในด้านเยาวชนมีการสอนธรรมภาคฤดูร้อน แจกตำราเกี่ยวกับหลักธรรมของนิกาย และจัดสอบประจำปี เมื่อสอบได้ก็รับคุณวุฒิตามลำดับขั้น

ปัจจุบัน โซกะ กัคไค มีบทบาทสำคัญในการเมืองญี่ปุ่น เพราะมีบุคคลชั้นนำของนิกายนี้ เป็นเลขาธิการพรรคการเมืองชื่อ พรรคโกเมอิโต โดยมีนโยบายที่เป็นประชาธิปไตยแบบ พระพุทธศาสนา พรรคนี้นิยายตัวอย่างรวดเร็วจนมีอิทธิพลเป็นอันดับสามของประเทศ

¹ SGI.(2549).Soka Gakkai International.(ออนไลน์)

4. ประเทศทิเบต

ทิเบต (Tibet) ตั้งอยู่บนเทือกเขาหิมาลัยเป็นที่ราบสูงที่สูงที่สุดในโลกจนได้รับฉายาว่า หลังคาโลก ปัจจุบันทิเบตเป็นเขตปกครองพิเศษของจีน หลังจากถูกยึดครองในปี พ.ศ.2494 องค์ทะไล ลามะ เท็นซิน กยัตโซ ผู้นำทิเบตจึงเสด็จลี้ภัยไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ ณ ธรรมศาลา ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย ในปี พ.ศ.2502 โดยมีชาวทิเบตประมาณ 80,000 คน ติดตามไปด้วย

ในอดีตก่อนการยึดครองของจีน ทิเบตได้รับฉายาว่า “แดนแห่งพระธรรม” (Land of Dharma) ปัจจุบันก็ยังหลงเหลือภาพนี้อยู่ แม้จะมัวหมองไปมากหลังจากเป็นเมืองขึ้นของจีน ชาวทิเบตนิยมบูชาเป็นพระภิกษุ เฉพาะในลาซา เมืองหลวงของทิเบต มีพระอยู่ถึงครึ่งหนึ่งของพลเมืองทั้งหมด นอกเมืองหลวงก็มีอยู่จำนวนมาก แต่ละวัดมีพระอยู่หลายพันรูป เช่น วัดเชรา มี 7,000 รูป วัดไคปุงมี 5,000 รูป วัดกันตันมี 3,000 รูป เป็นต้น ชาวทิเบตถือว่า 3 วัดนี้เป็นประดุจเสาหลักชาติ 3 ต้น เหตุที่ภิกษุต้องบวชกันจำนวนมาก เพราะทิเบตมีวัฒนธรรมอย่างหนึ่งคือ แต่ละครอบครัวจะต้องอุทิศบุตรชายอย่างน้อย 1 คน ให้บวชเป็นพระตลอดชีวิต

ศาสนาในทัศนะของชาวทิเบต ไม่ใช่เป็นเพียงกฎเกณฑ์ที่ให้คนคอยปฏิบัติตาม แต่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ผสมผสานอยู่ในชีวิตประจำวันของพวกเขา ดังที่ท่านสังฆรักขิตะกล่าวว่า พระพุทธศาสนาในทิเบตคือวิถีชีวิต ทั้งชีวิตของชาวทิเบตคือพระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อมคือพระพุทธศาสนา ทุกอณูของพื้นแผ่นดินทิเบตเราจะเห็นเฉพาะภาพพระพุทธศาสนา¹

ชาวทิเบตให้ความสำคัญกับการสวดมนต์มาก โดยเฉพาะบทสวดที่ชาวโลกคุ้นเคยกันดีคือ โอม มณี ปัทเม หุม อันเป็นมนต์ หรือมนตร์แห่งความกรุณา พวกเขาเชื่อว่าถ้าสวดได้ถึง 600,000 จบ จะทำให้บรรลुพระนิพพาน แต่ละคนจะมีลูกประจำ 108 ลูกประจำตัว เพื่อเป็นอุปการะช่วยในการสวดมนต์ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาทำให้ชาวทิเบตมีนิสัยอ่อนน้อม ฉายภาพแห่งความเมตตากรุณาออกมาตลอดเวลา ทั้งๆ ที่ในอดีตชาวทิเบตมีนิสัยโหดร้าย บางครั้งถึงกับกินเนื้อคนเลยทีเดียว

ในสมัยพุทธกาล ทิเบตเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอินเดีย อยู่ในอาณาเขตแคว้นโกศล ป่ามหาวัน ที่อยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ มีบริเวณด้านเหนือครอบคลุมถึงภูเขาคาเมลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของทิเบตในปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาสมยสูตรและมรุตปิณฑิกสูตร ณ ป่ามหาวัน

¹ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, *อารยธรรมพุทธศาสนาในทิเบต*, 2547 หน้า 149

ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเข้าสู่ทิเบตตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ต่อมาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูต 9 สายไปประกาศพระศาสนา โดยสายของพระมัชฌิมนเถระและคณะได้เดินทาง มาประกาศพระพุทธศาสนา ณ บริเวณเทือกเขาหิมาลัย¹

ต่อมาปี พ.ศ.976 กษัตริย์ลาโอ โธรี เย็นเซ (พ.ศ.900-1100) ได้รับเครื่อง บรรณาการจากตัวแทนอินเดีย อันมีคัมภีร์พระพุทธศาสนาและพระพุทธรูปด้วย พระองค์จึง เป็นกษัตริย์ทิเบตพระองค์แรกที่นับถือพระพุทธศาสนา ช่วงนี้พระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลาย เพราะลัทธิบอน² อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวทิเบตยังมีอิทธิพลอยู่มาก

เมื่อพระเจ้าซองเซน กัมโป ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.1160-1241) ทรงทำสงครามกับ จีนและตีเมืองเสฉวนได้ พระเจ้าถังไท่จงฮ่องเต้จึงปรารภจะผูกมิตรกับทิเบตด้วยการยกเจ้าหญิง ในราชสกุลองค์หนึ่งพระนามว่า บุนเซ่งกงจู ให้เป็นมเหสีของพระเจ้าซองเซน กัมโป ต่อมาเมื่อ ทิเบตรุกรานเนปาล กษัตริย์เนปาลจึงขอผูกไมตรีด้วยการยกพระธิดาชื่อ กฤกฐิเทวี ให้เป็น มเหสีของพระองค์เช่นกัน ราชธิดาทั้งสองได้อัญเชิญพระพุทธรูปและคัมภีร์พระพุทธศาสนาเข้าไป ในทิเบตด้วย ทั้งสองพระองค์ได้ชักจูงให้พระสวามีนับถือพระพุทธศาสนา

พระเจ้าซองเซน กัมโปทรงส่งที่ปรึกษาราชสำนักคนสำคัญชื่อ ทอนมี สัมโภตะ พร้อม คณะอีก 12 คน ไปศึกษาพระพุทธศาสนา ณ มหาวิทยาลัยนาลันทา ประเทศอินเดีย ทอนมี สัมโภตะและคณะได้นำอักษรสันสกฤตมาเป็นต้นแบบในการประดิษฐ์อักษรและไวยากรณ์ภาษา ทิเบตขึ้น และได้แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาทิเบตด้วย หลังจาก นั้นชาวทิเบตจึงได้ศึกษาพระพุทธศาสนากันอย่างกว้างขวาง ในปี พ.ศ.1173 พระเจ้าซองเซน กัมโปประกาศให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และทรงสร้างพุทธสถานที่สำคัญ หลายแห่ง เช่น พระราชวังโปตาลา และวัดโจคัง เป็นต้น

หลังจากรัชสมัยพระเจ้าซองเซน กัมโปแล้ว ลัทธิบอนกลับมามีอิทธิพลอีกครั้ง ได้ข่ม พระพุทธศาสนาโดยอ้างฤทธิ์เดชต่างๆ ของลัทธิตน จนกระทั่งพระเจ้าธริซอง เดทเซน ขึ้น ครองราชย์ (พ.ศ.1333-1401) พระองค์ทรงอาราธนาพระคุรุปัทมสัมภวะ แห่งลัทธิมนตรยาน ผู้รู้เวทมนตร์มากให้มาปราบลัทธิบอน ท่านคุรุปัทมสัมภวะใช้เวลา 1 ปีกว่า จึงปราบได้หมด แล้วตั้งนิยายเนียงมา (Nyangma) หรือนิยายหมวกแดง และสร้างวัดลัมเยขึ้นเป็นศูนย์กลาง

¹ พระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ, *อารยธรรมพุทธศาสนาในทิเบต*, 2547 หน้า 20

² บอน แปลว่า มนตร์ท่องป่น หมายถึง ลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเชื่อกันว่ามนุษย์ถือว่า วิญญาณสิงสถิต อยู่ในสรรพสิ่งและมีเจตภูตอยู่ในธรรมชาติและปรากฏการณ์

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ พระเจ้าอริชอง เดทเซนยังนิมนต์พระนิกายสรวาสติวาทมา 12 รูป แล้วคัดเลือกชาวทิเบตให้มาบรรพชาอุปสมบท 5 คน ต่อมาเมื่อมีชาวทิเบตอีก 300 คน ทั้งชายและหญิงมาบรรพชาอุปสมบทด้วย พระเจ้าอริชอง เดทเซนทรงตรากฎหมายให้มีการสนับสนุนด้านต่างๆ แก่พระภิกษุสามเณร จึงเป็นการวางรากฐานอันมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา

พระเจ้าอริ รัลปาเซน (พ.ศ.1409-1444) ครองราชย์เป็นกษัตริย์ทิเบตพระองค์ต่อมา ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ถึงกับสยายพระเกศารองเป็นอาสนะให้พระสงฆ์นั่งล้อมแสดงธรรมถวายพระองค์ ทรงแต่งตั้งชาวพุทธให้ดำรงตำแหน่งทางราชการเป็นจำนวนมาก และมีการลงโทษผู้ที่ไม่มีเคารพพระสงฆ์ด้วย ทำให้พวกลัทธิบอนหรือผู้ที่เสียผลประโยชน์ไม่พอใจมาก ด้วยเหตุนี้พวกนี้จึงลอบปลงพระชนม์พระองค์เสีย

พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมายาวนานเพราะได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ผ่านมา แต่เมื่อพระเจ้าลัซ ดาร์มา (พ.ศ.1444-1449) ขึ้นครองราชย์ พระองค์นับถือลัทธิบอน จึงพยายามทำลายพระพุทธศาสนา บังคับให้พระสงฆ์ลาสิกขา พระภิกษุต้องหลบออกไปอยู่ในชนบท ภิกษุรูปหนึ่งอดรนทนไม่ไหวจากการกระทำของพระองค์ จึงแต่งตัวด้วยชุดดำ สวมหมวกสีดำเข้าไปปะปนกับชาวเมือง แล้วลอบปลงพระชนม์พระเจ้าลัซ ดาร์มาเสีย

ต่อมาในปี พ.ศ.1577-1581 ทิเบตได้อาราธนาพระที่ปิงกรศรีชญาณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยวิกรมศิลาแห่งอินเดีย ให้มาช่วยปฏิรูปพระพุทธศาสนาและก่อตั้งนิกายลามะ (Lamaism) ในทิเบต พุทธศตวรรษที่ 16 นี้มีการส่งคนไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยนาแลนด์มาก มีการแปลคัมภีร์เป็นภาษาทิเบต สร้างวัด และนิมนต์นักปราชญ์อินเดียไปทิเบตหลายท่าน ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้ง

ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ท่านตสองเซปะได้สร้างวัดกันตัน ใกล้กับลาซาและตั้งนิกายเกลุกหรือนิกายหมวกเหลืองขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปฏิบัติวินัยให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น เพราะลามะในนิกายเนียงมาส่วนมากเลอะเทอะมีลูกมีเมียในวัด แต่นิกายเกลุกห้ามเด็ดขาด นอกจากนี้ท่านยังรวบรวมคัมภีร์ที่ได้แปลเป็นภาษาทิเบตขึ้น โดยแบ่งเป็น 2 หมวด คือ พุทธพจน์ 100 เล่ม และอรรถกถา 225 เล่ม คัมภีร์เหล่านี้เรียกว่า พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับทิเบต ซึ่งได้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ลูกศิษย์ของท่านตสองเซปะได้สร้างวัดใหญ่ขึ้นคือ วัดเชรา วัดไคปุง และวัดตซูลุมโป และที่สำคัญ ท่านตสองเซปะยังเป็นผู้ริเริ่มแนวความคิดการสืบทอดอำนาจโดยการกลับชาติมาเกิดด้วย

กำเนิดองค์ทะไล ลามะ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 อัลตันช่านแห่งมองโกลบุกยึดทิเบต และมีโอกาสได้พบกับโชนัม กยัตโซ ประมุขสงฆ์นิกายเกลุก องค์ที่ 3 อัลตันช่านเกิดความเลื่อมใสยิ่งนักจึงถวายตำแหน่ง ทะเล ให้แก่ท่าน ชาวทิเบตออกเสียงว่า ทะไล (Dailai) โชนัม กยัตโซได้ถวายตำแหน่งทะไล ลามะ ย้อนหลังขึ้นไปในสองชาติแรกของท่านด้วย ซึ่งก็คือประมุขสงฆ์นิกายเกลุกองค์ที่ 1 และ 2 นั่นเอง ยุคของทะไล ลามะ องค์ที่ 4 นิกายเกลุกก็เจริญรุ่งเรืองเหมือนเดิม เพราะกองทหารมองโกลหนุนหลังอยู่

สมัยทะไล ลามะ องค์ที่ 5 โลซัง กยัตโซ (พ.ศ.2158-2223) การเมืองในทิเบตปั่นป่วนเกิดการแย่งชิงบัลลังก์กันในนครลาซา กุชรีช่าน ผู้นำมองโกลจึงเข้ามาช่วยปราบปราม จากนั้นจึงมอบอำนาจการปกครองทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรให้แก่ท่านโลซัง กยัตโซ ทะไล ลามะ องค์ที่ 5 จึงเป็นจุดเริ่มต้นระบอบการปกครองที่มีพระเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ ท่านโลซัง กยัตโซ ทรงทำให้ชาวมองโกลเป็นพุทธศาสนิกชนทั้งประเทศ และทรงสร้างต่อเติมพระราชวังโปตาลาให้ใหญ่โตกว่าเดิม

องค์ทะไล ลามะในปัจจุบัน เป็นองค์ที่ 14 พระนามว่า เท็นซิน กยัตโซ พระองค์ทรงจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ ณ ธรรมศาลา ประเทศอินเดีย เนื่องจากทิเบตถูกกองทัพจีนยึดครอง ในปี พ.ศ.2494 พระองค์จึงเสด็จลี้ภัยมาอยู่ประเทศอินเดียในปี พ.ศ.2502 เหตุการณ์นี้ทำให้ทิเบตและพระพุทธศาสนาแบบทิเบตเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก โดยเฉพาะชาวตะวันตก ในสหรัฐอเมริกา มีชาวพุทธทิเบตอยู่ประมาณ 5,000,000 คน ส่วนใหญ่เป็นนิคมหมวกเหลืองหรือเกลุก¹

องค์ทะไล ลามะ องค์ปัจจุบันได้มาเยือนประเทศไทยในปี พ.ศ.2536 เพื่อรับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ซึ่งจัดขึ้นที่ประเทศไทย ในการนี้รัฐบาลจีนได้เตือนประเทศไทยว่าไม่ควรออกวีซ่าให้องค์ทะไล ลามะ เพราะว่าพระองค์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมแบ่งแยกดินแดนจีนตลอดมา แต่รัฐบาลไทยก็ออกวีซ่าให้ โดยมีเหตุผลว่าเป็นเมืองพุทธ ไม่มีเหตุอันควรที่จะสกัดกั้นพระที่จะเข้าประเทศ นอกเสียจากมาก่อเหตุร้ายเท่านั้น แต่ด้วยกระแสกดดันจากจีนเมื่อองค์ทะไล ลามะเข้ามาในประเทศไทยแล้ว ปรากฏว่า ไม่มีวัดไหนกล้าให้ที่พักแก่ท่าน ในครั้งนั้น หลวงพ่อปัญญานันทะ วัดชลประทาน ได้อาสาให้พระองค์พักที่วัดท่าน แต่สุดท้ายวัดบวรนิเวศวิหารก็ได้ยินยอมให้ท่านไปพักที่นั่นในฐานะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชประมุขสงฆ์ไทย

¹ สุชาติ หงสา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า157

ปัจจุบันพระพุทธศาสนamahayana ในทิเบตเป็นแบบวัชรยาน หรือตันตระ โดยมีนิกายสำคัญมี 4 นิกาย คือ เนียงมา กากู ลักยะ และเกลุก

1. นิกายเนียงมา ผู้ก่อตั้ง คือ ครูปัทมสัมภาวะ ท่านแบ่งคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นนวยาน¹ พระในนิกายนี้นิยมสวมหมวกสีแดง

2. นิกายกากู อาจารย์ทุงโป ญาณจอร์ และมาร์ปะโชคี โลโด เป็นผู้ก่อตั้งโดยยึดหลักคำสอนสายทั้ง 4 ของตันตระคือ กายมหายา การสืบทอดวิญญูญาณ ความฝัน และแสงสว่าง บางครั้งนิกายนี้เรียกว่า นิกายหมวกดำ เพราะเวลาประกอบพิธีพระนิกายนี้นิยมสวมหมวกสีดำ

3. นิกายศากยะ ก่อตั้งโดยท่านคองจ็อก เจลโป มีคำสอนสำคัญคือ ธรรมทง 13 ข้อ และคำสอนลัมเตร (Lamdre) หลักแห่งมรรคและผล ซึ่งเป็นการรวมกันระหว่างปริสทุธิ์และศูนยตา โดยสาระคือความแยกกันไม่ได้ระหว่างสังสารวัฏและนิพพาน พระในนิกายนี้นิยมสวมหมวกหลายสี

4. นิกายเกลุก ผู้ก่อตั้งนิกายนี้ คือ อาจารย์ตสองชะปะ นิกายนี้มุ่งในด้านความเคร่งครัดทางวินัย การศึกษาพระสูตรและตันตระจะใช้วิธีการวิเคราะห์โดยผ่านทางตรรกวิทยา² พระในนิกายนี้นิยมสวมหมวกสีเหลือง

พระราชวังโปตาลา ตอนเริ่มต้นสร้างเป็นเพียงวังเล็กๆ ต่อมา มีการก่อสร้างต่อเติมขึ้นเรื่อยๆ นับร้อยปี จนเป็นพระราชวังที่ใหญ่โตมหึมาที่มีพื้นที่ครอบคลุมเขาไว้ทั้งลูก พระราชวังโปตาลาเป็นศูนย์กลางแห่งจิตวิญญูญาณชาวทิเบต หลังคาประดับด้วยกระเบื้องทองคำ และมีพระเจดีย์หุ้มทองคำเรียงรายกันอยู่ชั้นบนสุด มีห้องต่างๆ กว่า 1,000 ห้อง เช่น ห้องประชุมรัฐสภา มีโซนมหาวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาลัยการแพทย์ ชาวทิเบตทุกคนที่เดินทางมาเยือนในวินาทีแรกที่เห็นยอดพุทธวิหารทองคำทุกคนจะคุกเข่าลงสวดมนต์

วัดโจคัง เป็นวัดแรกในทิเบต เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวทิเบตใฝ่ฝันที่จะจาริกไปแสวงบุญให้ได้สักครั้งในชีวิต พระเจ้าซองเชน กัมโปทรงสร้างวัดโจคังขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐาน

¹ นวยาน (ยานทั้ง 9) คือ ยาน 3 ได้แก่ สาวยาน, ปัจเจกพุทธยาน, โพธิสัตว์ยาน ตันตระสาม ได้แก่ กิรตันตระ เน้นปฏิบัติทางกายให้ถูกต้อง, อุปัตตันตระ เป็นการทำความดีโดยการฟังในพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ โยคะตันตระ เป็นการพัฒนาพลังจิตที่สอนโดยวัชรสัตว์ ตันตระชั้นสูง ได้แก่ มหาโยคะ เน้นการปฏิบัติการละวางความยึดมั่นถือมั่น อนุโยคะ ฝึกการทำสมาธิเป็นหนึ่งกับวัชรกาย, อดิโยคะ พุ่งไปสู่ขั้นสูงสุดของการปฏิบัติ เพื่อให้โยคีได้ก้าวข้ามโลกียะตามคำสอนของสมันตภัทรพุทธะ

² ตรรกวิทยา เป็นการโต้คารมโดยใช้หลักเหตุผลมาอธิบาย ซึ่งพระทิเบตจะจับคู่กันฝึกตรรกวิทยา โดยผลัดกันตั้งปัญหาและหาคำตอบมาอธิบายให้รวดเร็วและชัดเจน

องค์พระประธานโจวศากยมุนี พระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดในทิเบต ได้รับการอัญเชิญมาโดยมเหสีชาวเนปาลของพระองค์ ปัจจุบันวัดโจคังเจริญรุ่งเรืองมาก จะมีนักแสวงบุญนับ 1,000 คน กระทำประทักษิณและสวดมนต์ทุกวันทุกเวลา

ผู้จาริกแสวงบุญ แต่ละปีมีผู้แสวงบุญจำนวนมากไปเยือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในทิเบตโดยเฉพาะพระราชวังโปตาลา และวัดโจคัง สำหรับชาวทิเบตแล้วการจาริกแสวงบุญไปยังวัดโจคังถือเป็นความปรารถนาสูงสุดและต้องเติมพนักกันด้วยชีวิตทีเดียว เพราะชาวทิเบตจำนวนมากใช้วิธีเดินทางไปด้วยเท้า และมีจำนวนไม่น้อยที่ต้องจบชีวิตลงก่อนจะถึงวัดโจคังเพราะไม่อาจทนต่อสภาพอากาศที่โหดร้ายได้ โดยเฉพาะอากาศอันหนาวเย็นต่ำกว่าจุดเยือกแข็งบางครั้งติดลบถึง 40 องศา

เส้นทางแห่งการหยั่งรู้ ดันจู เป็นหนึ่งในนักเดินทางแสวงบุญนี้ จุดมุ่งหมายของเขา นอกจากสร้างบุญให้กับตนเองแล้ว ดันจูออกจาริกเพื่อไถ่บาปให้พ่อที่ทิ้งครอบครัวไปตั้งแต่เขายังเด็ก เส้นทางกว่า 2,000 กิโลเมตร ระหว่างชิงไฮ (Qinghai) บ้านของเขาและวัดโจคังคือสิ่งท้าทายอันยิ่งใหญ่ โจมาและโบมา คือแม่กับน้องสาวผู้คอยดูแลเขาตลอดการเดินทาง ดันจูท่องเที่ยวสวดมนต์อย่างเข้าไปข้างหน้าและนอนกราบเหยียดยาวบนหิน กรวด น้ำแข็ง และหิมะตลอดการเดินทาง มีเพียงศรัทธาเท่านั้นที่ผลักดันเขาไปข้างหน้า ดังจูไม่ได้คิดถึงจุดหมายเลย เขานึกถึงแต่วัตถุประสงค์และความหมายของแต่ละครั้งที่ก้มกราบลงบนถนน อันเปรียบประดุจเส้นทางแห่งการหยั่งรู้ ระดับความสูงกว่า 4,000 เมตร และอุณหภูมิที่ต่ำกว่าจุดเยือกแข็งได้ทำให้ทุกคนอ่อนล้า แต่ในที่สุดพวกเขาก็ทำสำเร็จหลังจากเดินทางมากกว่า 2 ปี โจมาได้แต่น้ำตาไหลด้วยความปิติเมื่อเห็นยอดพระราชวังโปตาลาแห่งนครลาซา ดันจูใช้เวลาทั้งวันสวดมนต์และกราบพระพุทธรูปทุกองค์ในวัดโจคัง การกราบแต่ละครั้งหมายถึงจุดสิ้นสุดแห่งการเดินทางอันยิ่งใหญ่ หลังจากพวกเขากลับไปถึงหมู่บ้านแล้ว คนทั้งหมู่บ้านออกมาต้อนรับด้วยความปิติ พระผู้ใหญ่แห่งวิหารซีในชิงไฮรับดันจูเป็นลามะ ซึ่งสิ่งนี้เป็นความหวังอันสูงสุดในชีวิตเขา¹

5.2.3 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้แก่ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย รวมทั้งประเทศที่เป็นเกาะในทะเล ได้แก่ ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน และ

¹ ยูบีซี (The History Channel).(2549) สารคดีนักแสวงบุญทิเบต(The Road to Enlightenment).(intranet)

ติมอร์ตะวันออก ประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธในปัจจุบันคือ ไทย เวียดนาม ลาว กัมพูชา และพม่า ส่วนประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน จะนับถือศาสนาอิสลามเป็นหลัก ประเทศฟิลิปปินส์ และติมอร์ตะวันออก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะกล่าวถึงประเทศที่สำคัญๆ 6 ประเทศ คือ ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว พม่า และเวียดนาม ดังต่อไปนี้

1. ประเทศไทย

ประเทศไทยมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรไทย (Kingdom of Thailand) ปัจจุบัน (พ.ศ.2549) ปกครองด้วยระบอบเผด็จการทหาร ก่อนหน้านี้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ไทยมีประชากรประมาณ 62,418,054 คน (พ.ศ.2548) โดย 95% นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท 3% นับถือศาสนาอิสลาม และอีก 2% นับถือศาสนาคริสต์

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ไทยในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชประมาณปี พ.ศ.236 โดย พระโศภนเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้นำมาเผยแผ่ยังสุวรรณภูมิ ซึ่งในขณะนั้นอาณาจักรไทย รวมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วย สุวรรณภูมิ แปลว่า แผ่นดินทองคำ ปัจจุบันยังชี้ชัดไม่ได้ว่า สุวรรณภูมิอยู่ตรงไหน นักโบราณคดีมีทัศนะแตกต่างกัน 4 กลุ่มใหญ่ดังนี้

1. นักโบราณคดีกลุ่มอินเดีย 90% เชื่อว่า สุวรรณภูมิ คือ แหลมมลายู ประกอบด้วย ดินแดนส่วนใต้สุดของพม่า ภาคใต้ของไทยทั้งหมด คาบสมุทรมมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์ ประวัติพื้นเมืองกล่าวไว้ว่า สมัยโบราณย่านนี้มีทองคำมาก เล่นพนันกันโดยเอาทองออกประกัน ชนไวก้อเอาทองเท่าตัวไวก้อเป็นเดิมพัน

2. กลุ่มอินเดีย 10% เชื่อว่า สุวรรณภูมิ คือ ริมทะเลด้านตะวันออกของอินเดียใต้

3. กลุ่มพม่าเชื่อว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ตอนกลางและตอนใต้ของประเทศพม่า

4. กลุ่มไทยเชื่อว่า ศูนย์กลางสุวรรณภูมิอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

อย่างไรก็ตาม สุวรรณภูมิมีขอบเขตกว้างขวาง สิริวัฒน คำวันสา กล่าวไว้ว่า มีชนเผ่าต่างๆ หลายนับร้อยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เช่น มอญ พม่า ละว้า มลายู และขอม เป็นต้น¹

¹ สิริวัฒน คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, 2542 หน้า 12-16

อาณาจักรทวารวดี หลักจากที่บรรพบุรุษของไทยได้รับพระพุทธศาสนาเถรวาท มาตั้งแต่ยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ก็ได้รับศาสนาสืบทอดกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคของ อาณาจักรทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-13 ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน ในยุคนี้นี้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พบโบราณวัตถุและโบราณสถานต่างๆ มากมาย เช่น พระพุทธรูปศิลาขาว พบที่นครปฐม 3 องค์ อยู่ธยา 1 องค์ และพบพุทธสถานโบราณ หลายแห่งในนครปฐม โดยเฉพาะองค์พระปฐมเจดีย์

อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรที่อยู่ในช่วงเดียวกันกับทวารวดีคือ อาณาจักรศรีวิชัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-19 ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างครอบคลุมปลายแหลมมลายูและ เกาะชวา ยังไม่พบหลักฐานระบุได้ชัดเจนว่าศูนย์กลางของอาณาจักรนี้อยู่ที่ใด ดร.เวลล์ กล่าว ว่า เมืองปาเลมบัง บนเกาะสุมาตราในประเทศอินโดนีเซีย เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย ในขณะที่ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่า เมืองหลวงของศรีวิชัยอยู่ที่ไชยา สุราษฎร์ธานี

มีการค้นพบศิลาจารึกที่วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งบ่งบอกว่าพระเจ้า- กรุงศรีวิชัยเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาหายาน และพบหลักฐานในที่อื่นๆ อีกมากมาย ในปี พ.ศ.1214 สมณะอีจิงเดินทางจากจีนมาเรียนหนังสืออยู่ที่ศรีวิชัย 6 เดือน จึงเดินทางต่อไปอินเดีย ท่านได้แนะนำเพื่อนภิกษุชาวจีนว่า ก่อนจะไปชมพูทวีปควรจะไปศึกษาเบื้องต้นที่ ศรีวิชัยก่อน เพราะเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาหายานที่สำคัญและโด่งดังเกือบจะ ทัดเทียมกับอินเดีย¹

อาณาจักรลพบุรี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 ราชวงศ์สุริยวรมันแห่งกัมพูชา เจริญรุ่งเรือง ได้แผ่อำนาจจักรครอบคลุมมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำมูล ได้มีชัยชนะ เหนืออาณาจักรทวารวดี และตั้งราชธานีเพื่ออำนวยการปกครองขึ้นในเมืองต่างๆ เช่น เมืองลพบุรี สุโขทัย ศรีเทพ (เพชรบูรณ์) พินาย และสกลนคร ในเมืองต่างๆ เหล่านี้ ลพบุรีหรือละโว้เป็น เมืองสำคัญที่สุด ลพบุรีได้รับเอาพระพุทธศาสนาหายานจากกัมพูชามาผสมผสานกับเถรวาท ตั้งเดิมที่สืบต่อมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ในสมัยนี้มีการสร้างศาสนสถานมากมาย เช่น พระปรางค์สามยอด ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินเขาพนมรุ้ง เป็นต้น

อาณาจักรสุโขทัย ประมาณปี พ.ศ.1800 หัวหน้าคนไทยกลุ่มหนึ่ง คือ พ่อขุนบาง- กลางหาว ได้ประกาศอิสรภาพขับไล่พวกขอมหรือกัมพูชาออกไป แล้วตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงสุโขทัย

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, 2542 หน้า 22

และได้สถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นปฐมกษัตริย์ของสยามประเทศ ทางด้านศาสนานั้นยุคนี้มีทั้งศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาเถรวาท และเถรวาทซึ่งตกทอดมาจากอดีต แต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทรงเคารพนับถือนิกายเถรวาทมากที่สุด ต่อมาประมาณปี พ.ศ.1822 พ่อขุนรามคำแหงเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งกรุงสุโขทัย ยุคนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมากทั้งอาณาจักรและพุทธจักร

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากนครศรีธรรมราชซึ่งไปร่ำเรียนมาจากลังกาให้มาเผยแผ่ที่กรุงสุโขทัย ซึ่งต่อมาได้รับความนิยมมาก คณะสงฆ์สมัยนั้นแบ่งเป็น 2 คณะ คือ คณะคามวาสี คือฝ่ายคณฤหรหรือศึกษาด้านปริยัติ และคณะอรัญวาสี คือ ฝ่ายวิปัสสนาธุระหรือฝ่ายที่เน้นบำเพ็ญสมาธิภาวนา ชาวสุโขทัยมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก ดังข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 ตอนหนึ่งว่า

“...คนในสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัย ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ท่วยปั้วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้หญิงผู้ชาย ผู้งท่วยมี ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบี๋ย พนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพารกฐิน โอยทานแลญิบลั่น ไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกพูน...”¹

พระพุทธศาสนายุคสุโขทัยนั้นรุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยพระนันทดา (หลาน) ของพ่อขุนรามคำแหงคือ พระมหาธรรมราชาลิไท เสด็จขึ้นครองราชย์ประมาณปี พ.ศ.1890 ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกที่รอบรู้พระไตรปิฎกและภาษามคธ ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีพระพุทธศาสนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณคดีชิ้นแรกของไทยในปี พ.ศ.1888 โดยอ้างอิงจาก คัมภีร์ต่างๆ ถึง 34 เรื่อง ทรงสร้างเจดีย์ที่นครชุม (เมืองกำแพงเพชร) สร้างพระพุทธชินสีห์ พระพุทธชินราชที่พิษณุโลก และในปี พ.ศ.1905 พระองค์เสด็จออกผนวช นอกจากนี้ศิลาจารึกหลักที่ 5 กล่าวไว้ว่าพระเจ้าลิไททรงปรารณาพุทธภูมิด้วยข้อความว่า “จุเป็นพระพุทธ จุจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลาย(ข้าม)สงสารทุกชนี่”² เมื่อกษัตริย์ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่นนี้จึงเป็นเหตุให้ประชาชนถือเป็นแบบอย่างและเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก

อาณาจักรล้านนา ได้รับการสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ.1840 โดยพระยามังราย ทรงเป็นพระสหายสามเส้าระหว่างพ่อขุนรามคำแหงกับพระยาจำเมืองแห่งเมืองพะเยา ทรงสร้างเมือง

¹⁻² อ้างใน สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, 2542 หน้า 29-33

ขึ้นที่เชิงเขาเทวบรรพต (ดอยสุเทพ) ให้ชื่อว่า นวปรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ พระพุทธศาสนาสมัยนั้นเป็นนิกายเถรวาทเป็นหลัก ซึ่งมีความแพร่หลายเป็นศาสนาประจำท้องถิ่น ต่อมาเมื่อพระเจ้าติโลกราชเสวยราชสมบัติระหว่างปี พ.ศ.1985-2020 ยุคนี้พระพุทธศาสนาเจริญที่สุดถือเป็นยุคทองของล้านนา ในปี พ.ศ.1985 ทรงบวชพระชาวเชียงใหม่ 500 รูป ทรงสังคายนาพระไตรปิฎกที่ล้านนา ซึ่งถือเป็นการสังคายนาครั้งที่ 8 ผลการสังคายนาครั้งนี้ทำให้ศาสนาเข้มแข็งและบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นขึ้น

ต่อมาเมื่อพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานของพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.2038-2068 มีพิธีบวชนาคหลวงครั้งใหญ่ครั้งแรกในล้านนาถึง 1,200 กว่ารูป สมัยล้านนาพระสงฆ์แตกฉานในคัมภีร์บาลีและแต่งตำราเป็นภาษาบาลีไว้มากกว่าสมัยใดๆ จำนวนคัมภีร์ที่แต่งไว้ไม่ต่ำกว่า 32 คัมภีร์ ตำราบางเล่มยังใช้เป็นหลักสูตรของคณะสงฆ์มาถึงปัจจุบัน เช่น มงคลัตถทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น แม้แต่บทสวดพาหุง ที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ก็แต่งในยุคนี้ พระลังกาก็นำไปใช้สวดจนถึงปัจจุบันเช่นกัน

อาณาจักรอยุธยา พระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.1893 ซึ่งขณะนั้นอาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลงและในที่สุดได้เป็นเมืองขึ้นของอยุธยาในปี พ.ศ.1921 กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองยาวนานถึง 417 ปี มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาถึง 33 พระองค์ อยุธยาเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ทิวทัศน์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัดวาอาราม ปราสาท พระราชวัง ปูนปั้นสถาน และปูนปั้นวัดอุมากราม

พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างวัดขึ้น 2 วัด คือ วัดพุทธโธศวรารักษ์ และวัดใหญ่ชัยมงคล พระพุทธศาสนาเจริญสูงสุดในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.1991-2031 ทรงสร้างวัดและบูรณะวัดต่างๆ มากมาย ในปี พ.ศ.2008 พระองค์เสด็จออกผนวช มีข้าราชการและบรมวงศานุวงศ์ออกบวชตามมากถึง 2,388 คน ซึ่งเป็นประจักษ์ถึงการออกบวชของพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายในอดีต

ครั้นถึงรัชกาลพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงหล่อพระพุทธรูปสูงใหญ่ชื่อ พระศรีสรรเพชญ์ ด้วยทองคำหนัก 53,000 ชั่ง แล้วหุ้มด้วยทองคำอีก 286 ชั่ง หรือ 22,880 บาท หลังจากสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 พระพุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์เรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม กษัตริย์องค์ที่ 21 แห่งกรุงศรีอยุธยา ครองราชย์ในปี พ.ศ.2153 ก่อนเสวยราชสมบัติพระองค์เคยออกผนวช เป็นผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎก ต่อมาเมื่อ

เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วได้เสด็จลงพระที่นั่งจอมทอง 3 หลัง เพื่อสอนพระบาลีแก่ภิกษุสามเณรทุกวัน มีภิกษุสามเณรไปเรียนกันจำนวนมาก ในสมัยของพระองค์มีการส่งพระภิกษุไปเรียนที่ลังกาด้วย

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.2199-2231 พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่กิจทางศาสนา เสด็จทรงบาตรทุกวัน ในสมัยนั้นชาติตะวันตกเข้ามาล่าอาณานิคมในแถบเอเชีย ประเทศต่างๆ ตกเป็นเมืองขึ้นโดยมาก แต่ไทยรอดพ้นมาได้ทั้งด้านอาณาจักรและศาสนจักรด้วยพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ในแต่ละสมัย ครึ่งหนึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ส่งพระราชสาส์นมาถึงพระนารายณ์มหาราช มีใจความว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอชักชวนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้มาร่วมแผ่นดินเดียวกัน โดยขอให้พระองค์เปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาเดียวกับฝรั่งเศส...

พระนารายณ์มหาราชทรงขอบพระทัยพระเจ้าฝรั่งเศสหนักหนาที่มีความสนิทเสนหาในพระองค์ แต่ทรงประหลาดใจว่า เหตุใดพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงมาก้าวก้าวกับฤทธิ์อำนาจของพระผู้เป็นเจ้า เพราะการที่มีศาสนาต่างๆ ในโลกนี้ ไม่ใช่เป็นความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าหรือ พระองค์จึงปล่อยให้มีไปตั้งนั้น มิได้บันดาลให้มีเพียงศาสนาเดียว เมื่อพระผู้เป็นเจ้ามีฤทธิ์มากในเวลานี้ พระองค์คงปรารถนาให้ตัวเรานับถือพุทธศาสนาไปก่อน เพราะฉะนั้นเราจึงจะรอคอยพระกรุณาของพระองค์ บันดาลให้เราเลื่อมใสในคริสต์ศาสนาในวันใด เราก็จะเข้ารับในวันนั้น จึงขอฝากชะตากรรมของเราและกรุงศรีอยุธยาสุดแต่พระเจ้าจะบันดาลเถิด¹

พระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้มีพระราชโองการประกาศว่าให้คนไทยนับถือศาสนาได้ตามชอบใจ แล้วพระราชทานที่ดินให้สร้างโบสถ์คริสต์ตั้งใหม่ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ทูตฝรั่งเศสผิดหวังมากเกินไป มีคนไทยบางส่วนหันมานับถือคริสต์ศาสนาแต่ก็เพียงน้อยนิด แม้ผ่านมา 300 กว่าปีจนถึงปัจจุบัน คริสต์ศาสนิกชนในไทยมีเพียง 2% เท่านั้น กุศโลบายของพระนารายณ์มหาราชนี้เป็นการเสียน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่เอาไว้ แต่ถ้าพระองค์ทรงเปลี่ยนศาสนาเสียแล้วเป็นไปได้ว่าในยุคนี้และยุคต่อมาชาวไทยโดยส่วนใหญ่จะเปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนาตามพระองค์ ปัจจุบันชาวพุทธอาจจะเป็นชนกลุ่มน้อยในท่ามกลางคริสตศาสนิกชนก็เป็นไปได้

สมัยกรุงธนบุรี หลัจากที่กรุงศรีอยุธยาสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าในปี พ.ศ.2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้ในปลายปีเดียวกัน แล้วทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ ทรงสนับสนุนปัจจัย 4 แก่พระภิกษุสามเณรที่ตั้งใจเล่าเรียน

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 2, 2519 หน้า 180.

พระไตรปิฎก และทรงขอร้องให้ภิกษุตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัย หากขัดข้องสิ่งใดพระองค์จะจัดการอนุเคราะห์ทรงมีพระราชดำรัสว่า “ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงมีศีลคุณบริบูรณ์ในพระศาสนาแล้ว แม้จะปรารถนามังสะรุธิระของโยม โยมก็อาจจะเชือดเนื้อแลโลหิตออกมาบำเพ็ญทานได้” เพราะสมัยนั้นมีภิกษุประพฤตินอกรีตตั้งตนเป็นแม่ทัพ พระเจ้าตากสินจึงจับสึกไปจำนวนมาก

สมัยรัตนโกสินทร์ หลังจากสิ้นยุคธนบุรีแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2325 ทรงย้ายเมืองหลวงมาที่กรุงเทพมหานคร หรือกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธศาสนาในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้ยุคใดที่แล่วมา ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นหลักชัยในการส่งเสริมบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

รัชกาลที่ 1 (พ.ศ.2325-2352) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เสด็จออกทรงบาตรเวลาเช้า ตอนเพลถวายภัตตาหาร เวลาเย็นเสด็จออกท้องพระโรงเพื่อสดับพระธรรมเทศนาเป็นประจำ ทรงโปรดให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกในปลายปี พ.ศ.2331 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุในปัจจุบัน) โดยมีพระภิกษุ 218 รูป ราชบัณฑิต 32 คน

พระองค์เสด็จไปที่ประชุมสังคายนาวันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็น เพื่อถวายภัตตาหารและน้ำปานะ สังคายนาอยู่ 5 เดือนจึงเสร็จ แล้วโปรดให้คัดลอกสร้างเป็นฉบับหลวงขึ้น เรียกว่า ฉบับทองใหญ่ นอกจากนี้ทรงออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกและออกต่อๆ กันมา รวม 10 ฉบับ ฉบับที่ 1 ออกในปี พ.ศ.2325 ฉบับที่ 10 ออกในปี พ.ศ.2344 และทรงโปรดให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้ว ในปี พ.ศ.2325 เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

รัชกาลที่ 2 (พ.ศ.2352-2367) ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัย มีการปรับหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีใหม่จาก “บาเรียนตรี บาเรียนโท บาเรียนเอก” เป็นแบบ 9 ประโยค ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ในการสอบวัดผลนั้น ใช้วิธีสอบปากเปล่าคือให้แปลพระบาลีต่อหน้ากรรมการ 3-4 รูป และมีครูเข้าฟังเป็นพยาน 20-30 รูป ถ้านักเรียนแปลเก่งอาจจะสอบผ่าน 9 ประโยคภายในวันเดียวก็ได้

ในปี พ.ศ.2363 มีอหิวาตกโรคระบาดผู้คนล้มตายมาก พระองค์จึงบำเพ็ญกุศลหลายอย่างเพื่อขจัดปัดเป่าภัยพิบัติ โปรดให้แปลพระปริตรเป็นภาษาไทย ให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในฝึกหัดสวดพระปริตรทุกวัน โดยพระองค์เสด็จขึ้นทรงฟังสวดถวาย ณ พระที่นั่ง

ไพศาลทักษิณทุกคืน ธรรมเนียมการสวดพระปริตรนี้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่เมืองไพศาลเกิดภัยพิบัติด้วยอหิวาตกโรคเป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตรว่าด้วย “ยงฺกิญฺจิ ฯลฯ” แล้วทำพระปริตรสวดขจัดปัดเป่าภัยต่างๆ ในเมืองไพศาลให้มลายหายไป¹

รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367-2394) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง มีคำกล่าวว่า ไม่ว่าพระองค์จะประทับอยู่ ณ ที่ใด ไม่ว่าจะมีเหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น พระองค์จะทรงระลึกถึงการบำรุงพระศาสนาไว้ก่อน พระองค์เสด็จทรงบาตรทุกวัน ทรงอาราธนาพระมาถวายเป็นพระอุปัชฌาย์และบอกคัมภีร์ในวังเป็นประจำ พระองค์ไม่โปรดละครในคือละครที่มีผู้หญิงแสดง แต่โปรดการทรงธรรม ในรัชกาลนี้มีการสร้างพระไตรปิฎกมากกว่ารัชกาลอื่นที่แล้มาคือ มีถึง 5 ฉบับ ได้แก่ ฉบับรดน้ำเอก รดน้ำโท ทองน้อย ชุบย่อ และฉบับอักษรรามัญ ด้วยความที่พระองค์เอาใจใส่ต่อกิจการทางศาสนาเช่นนี้ จึงมีกุลบุตรออกบวชกันจำนวนมาก ตามบันทึกของชาวยุโรประบุว่า ในกรุงเทพมหานครมีภิกษุสามเณร 10,000 รูป และทั่วพระราชอาณาจักรมี 100,000 รูป²

กำเนิดธรรมยุต ในสมัยนี้ได้เกิดนิกายธรรมยุตขึ้น โดยพระวชิรญาณเถระ³ ทรงศรัทธาเลื่อมใสในจริยาวัตรของพระมอญชื่อ ชาย พุทฺธวโส จึงทรงอุปสมบทใหม่กับคณะสงฆ์มอญในปี พ.ศ.2372 แล้วตั้งคณะธรรมยุตขึ้นในปี พ.ศ.2376 จากนั้นเสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของคณะธรรมยุตินิกาย คณะสงฆ์เดิมนั้นถูกเรียกว่า มหานิกาย

ก่อนสวรรคต พระองค์ตรัสสั่งเหล่าข้าราชการบริพารเรื่องกิจการบ้านเมืองและศาสนาไว้ว่า “สงครามช้างญวนช้างพม่าเห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ชาวฝรั่ง ให้ระวังให้จงดีอย่าให้เสียที่เขารองานสิ่งใดของเขาคิดว่าดี ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขาแต่อย่านับถือเลื่อมใสไปที่เดียว ทุกวันนี้คิดจะสละห่วงใยให้หมด อาลัยอยู่แต่วัดสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัดที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยบำรุง... (เงินพระคลัง 4 หมื่นชั่ง) ขอสัก 1 หมื่นชั่งเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นให้แล้วด้วย”⁴

¹ ชุททกนิกาย อัมมปทคาถา เล่ม 43 ข้อ 149

² วอลเตอร์ เอฟ เวลลา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต, 2514 หน้า 63.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เมื่อครั้งยังผนวชอยู่

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ ร.3 , 2505 หน้า 187-8.

รัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎได้ผนวชอยู่ 27 พรรษา ทรงลาสิกขาแล้วขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 57 พรรษา ใน พ.ศ. 2394 พระองค์ทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดปทุมวนาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และวัดราชบพิธ เป็นต้น ตลอดจนบูรณะวัดต่างๆ อีกมาก โปรดให้มีพระราชพิธี “มาฆบูชา” ขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2394 ณ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปวงชนชาวไทยได้ถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบกันมาจนถึงทุกวันนี้

รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาราชทรงเป็นกษัตริย์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ทรงนำพาชาติไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางกิจการบ้านเมืองและทางศาสนา ทรงเริ่มต้นการศึกษาสมัยใหม่ในประเทศไทย โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางและให้พระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือแก่เยาวชน ในปี พ.ศ.2427 ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรก ณ วัดมหรณพาราม

ในปี พ.ศ. 2432 ทรงโปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานจากในวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกมาเป็นบาลีวิทยาลัยชื่อ มหาธาตุวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุ และต่อมาปี พ.ศ. 2439 ได้ประกาศเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัย เป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของพระภิกษุสามเณร โดยทรงมุ่งหมายจะให้จัดการศึกษาแบบตะวันตก

ทรงโปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยชุดละ 39 เล่ม จำนวน 1,000 ชุด ในปี พ.ศ.2435 ต่อมาปี พ.ศ.2436 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดตั้ง “มหามกุฏราชวิทยาลัย” ขึ้น เพื่อเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

เพื่อให้การปกครองสงฆ์มีความรัดกุมยิ่งขึ้น พระองค์จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ขึ้นใน พ.ศ.2445 ตรงกับ ร.ศ.121 (รัตนโกสินทร์ศก 121) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดวัดราชบพิธ วัดเทพศิรินทราวาส วัดเบญจมบพิตร วัดอัมพวันนมิตร วัดจุฬาทิศราธรรมสภา และวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ทรงบูรณะวัดมหาธาตุ และวัดอื่นๆ อีก ทรงนิพนธ์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมาก

รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาปราดเปรื่องในทางพระศาสนามาก ทรงนิพนธ์หนังสือพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น เทศนาเลื้อป่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เป็นต้น ทรงอบรมสั่งสอนธรรมะข้าราชการ

ด้วยพระองค์เอง ในปี พ.ศ.2455 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบบาลีสนามหลวงจากปากเปล่ามาเป็นข้อเขียนเป็นครั้งแรก

ต่อมาอีกหนึ่งปีคือใน พ.ศ.2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) แทน ร.ศ. และในปี พ.ศ.2462-2463 ทรงโปรดให้พิมพ์คัมภีร์ อรรถกถาพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดกและคัมภีร์อื่นๆ เช่น วิสุทธิมรรค มลिनทปัญญา เป็นต้น หลักสูตรนักเรียนที่เรียนกันอยู่ในปัจจุบันนี้ทรงโปรดให้จัดการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ.2469 ก่อนหน้านั้นเรียกว่า “องค์ของสามเณรธรรม” ซึ่งมีการสอบครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ.2454

รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ของประเทศไทยขึ้นในระหว่าง พ.ศ.2468-2473 เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐชุดละ 45 เล่ม จำนวน 1,500 ชุด พระราชทานแก่ประเทศต่างๆ ประมาณ 450 ชุด ซึ่งนับเป็นเกียรติประวัติของประเทศสยาม เพราะประเทศพุทธศาสนาอื่นๆ ในครั้งนั้นยังไม่มีประเทศใดทำได้ ปี พ.ศ.2471 กระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการ ในปัจจุบันได้จัดหลักสูตร “ธรรมศึกษา” เพื่อเปิดโอกาสให้ฆราวาสเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก

รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2477-2489) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย 2 ประเภท คือ

1. พระไตรปิฎก แปลโดยอรรถ พิมพ์เป็นเล่มสมุด 80 เล่ม เรียกว่าพระไตรปิฎกภาษาไทย แต่เสร็จสมบูรณ์หลังจากสิ้นรัชกาลพระองค์ไปแล้วคือในปี พ.ศ.2500 เพื่อฉลองโอกาส 25 พุทธศตวรรษ

2. พระไตรปิฎก แปลโดยสำนวนเทศนา พิมพ์ลงใบลาน แบ่งเป็น 1,250 กัณฑ์ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับหลวง เสร็จเมื่อปี พ.ศ.2492

ในปี พ.ศ.2484 รัฐบาลออก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.2484 เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีความสอดคล้องเหมาะสมกับการปกครองแบบใหม่ ถัดมาอีก 4 ปี คือในปี พ.ศ.2488 มหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2436 ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อ “สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย”

รัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-ปัจจุบัน) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล-อดุลยเดชมหาราช มีการจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญระดับประถมปลาย และ

มัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ในปี พ.ศ.2514 ต่อมาปี พ.ศ.2501 มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนา วัดอาทิตย์ขึ้นเป็นแห่งแรก ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเปิดการสอนพุทธศาสนาแก่ เด็กและเยาวชน ต่อมาได้ขยายไปทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาภาคบังคับแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ปีที่ 1-6

ในปี พ.ศ.2508 ได้มีการจัดตั้งสำนักงานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกขึ้น ณ ประเทศไทย (พ.ส.ล.) เพื่อเป็นศูนย์กลางของชาวพุทธทั่วโลก นอกจากนี้ปัจจุบันมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านวรรณกรรมมากขึ้น เพราะเข้าถึงประชาชนได้ง่ายและรวดเร็ว หากผู้แต่งเขียนได้ดีจะได้รับความนิยมจากผู้อ่านไม่แพ้นวนิยาย เช่น หนังสือ “เสียดายคนตายไม่ได้อ่าน” เป็นต้น ซึ่งจัดพิมพ์ 30 กว่าครั้งแล้ว ขายดีมากเข้าถึงผู้อ่านกว่าแสนคน

ในด้านพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์เป็นพิธีของรัฐบาล เรียกว่า “รัฐพิธี” โดยให้กระทรวงต่างๆ เป็นผู้จัด มีการจัดงานส่งเสริมพระพุทธศาสนาช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จแทนพระองค์ในพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา ณ พุทธมณฑล ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งฉลอง 25 พุทธศตวรรษ

2. ประเทศกัมพูชา

กัมพูชา (Cambodia) หรือเขมรมีชื่อทางการว่า ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) ปกครองแบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ มีเมืองหลวงชื่อพนมเปญ และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เคยตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเกือบร้อยปี ได้รับเอกราชอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2496 กัมพูชามีประชากรประมาณ 14,071,000 คน (พ.ศ.2548) ประชากร 93% นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนอีก 7% นับถือฮินดูและอื่นๆ

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมายาวนานกว่า 2,000 ปี หลักฐานหลายแหล่งยืนยันตรงกันว่า พระพุทธศาสนาตั้งอยู่ในดินแดนแห่งนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เช่น หลักฐานจากศิลาจารึกที่ค้นพบ ณ เมืองโวกัญ อันเป็นศิลาจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอดีตกัมพูชาคือดินแดนส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ อันเป็นที่ที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่บัดนั้นพระพุทธ-

¹ พระรวิ ธมฺมจิตฺโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ระหว่างปี พ.ศ.2513-2534, 2549 หน้า 1-2

ศาสนาในกัมพูชาจึงค่อยๆ เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งถึงยุคประวัติศาสตร์กัมพูชา 4 ยุค คือ ยุคฟูนัน เจนละ พระนคร และยุคปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

ยุคฟูนัน (พ.ศ.600-1100) คำว่า ฟูนัน (Funan) เป็นคำที่เรียกตามหลักฐานที่ปรากฏในจดหมายเหตุของจีน ซึ่งเพี้ยนมาจากภาษาเขมรว่า พนม หรือ วุนม ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า ภูเขา ในอดีตชาวฟูนันเคยนับถือลัทธิโลกธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ และผีสาขางาไม แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่สุวรรณภูมิแล้วชาวฟูนันจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา จนกระทั่ง พ.ศ.543 พราหมณ์ชาวอินเดียชื่อเกาณทีนยะรบชนะเผ่าฟูนันและได้รับสถาปนาขึ้นเป็นพระราชาปกครองพระนคร ในราชสำนักจะนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของพระราชาเกาณทีนยะ แต่ประชาชนทั่วไปบ้างก็นับถือศาสนาพุทธบ้างก็นับถือศาสนาพราหมณ์

ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีมาระ พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาและทรงประกาศยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติ มีศิลาจารึกเก่าแก่อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 บันทึกไว้ว่า พระองค์ทรงสั่งให้พระราชผู้เสวยราชย์ต่อไปในอนาคตนับถือและสนับสนุนพระพุทธศาสนาด้วย¹ ในยุคต่อมาพงศาวดารจีนบันทึกไว้ว่าพระราชายุคต่อมาก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาตามคำสั่งของพระเจ้าศรีมาระ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระนาคนเสกษิกษุชาวอินเดียซึ่งเดินทางไปอาณาจักรฟูนัน และเดินทางต่อไปเมืองจีนในปี พ.ศ.1027 ในครั้งนั้นพระนาคนเสกกล่าวถวายพระพรต่อพระเจ้ากรุงจีนว่า “ในประเทศฟูนันบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมาก ประชาชนนับถือศาสนาพราหมณ์ก็มี พระพุทธศาสนาก็มี พระพุทธศาสนานี้รุ่งเรืองมาก มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก และฝึกปฏิบัติตามวินัยอย่างเคร่งครัด”²

หลังจากนั้นไม่นานคือในปี พ.ศ.1046 กษัตริย์ฟูนันส่งราชทูตและพระภิกษุไปกรุงจีนอีก คือ พระสังฆปาละ และพระมันโตโล โดยพระสังฆปาละเป็นผู้รู้ภาษาศาสตร์หลายภาษา และทรงพระไตรปิฎก มีจริยวัตรตรงตาม กิตติศัพท์เลื่องลือไปถึงพระเจ้ากรุงจีนคือ จักรพรรดิบูตี้ แห่งราชวงศ์เหลียน จึงนิมนต์ท่านไปสอนธรรมะและแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีน ท่านแปลพระไตรปิฎกอยู่นานถึง 16 ปี ชื่อทั้งสองท่านยังปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกจีนมาจนถึงปัจจุบัน

¹⁻² พระรวิ ธมฺมจิตฺโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2513-2534, 2549 หน้า 19-20

ต่อมาปี พ.ศ.1057 พระเจ้าอนุรุธวรมันเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงประกาศถวายพระองค์เป็นอุบาสก ทรงมีพระเกศธาตุเส้นหนึ่งไว้เป็นที่สักการบูชา พระเจ้าอนุรุธวรมันเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายที่ปรากฏนามในยุคฟูนัน ในปี พ.ศ.1170 อาณาจักรเจนละยกทัพมาตีและรวมฟูนันเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเจนละ

ยุคเจนละ (พ.ศ.1100-1344) เจนละ เป็นคำจีนที่เรียกเมืองกัมพูชาที่อยู่ทางภาคเหนือของนครฟูนัน คำนี้เพี้ยนมาจากภาษาเขมรว่า เจียน-เลอ หมายถึง ชันบน ที่สูง หรือทางเหนือ พระเจ้าวรมันเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์แรกประมาณปี พ.ศ.1093 กษัตริย์ในยุคต้นนี้ยังคงนับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะเป็นหลัก ต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าอิศานวรมันที่ 1 (พ.ศ.1159-1169) พงศาวดารจีนยุคราชวงศ์สุย บันทึกไว้ว่า “ในรัชกาลของพระองค์นี้ (พระเจ้าอิศานวรมันที่ 1) มีภิกษุ ภิกษุณี หลาวยรูป...”¹

ในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1200-1224) มีหลักฐานจากบันทึกของหลวงจีนอี้จิงที่เดินทางไปอินเดียและผ่านดินแดนแถบนี้ระบุว่า สมัยนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก มีวัดทั่วไปทุกแห่ง ประชาชนทั่วไปนิยมบวชในพระพุทธศาสนา แม้พวกเจ้านายก็นิยมบวชเช่นเดียวกัน ในพุทธศตวรรษที่ 14 พระพุทธศาสนามหายานได้เข้ามาเผยแผ่ในเอเชียอาคเนย์แล้ว และกัมพูชาก็ได้รับเอาพระพุทธศาสนามหายานไว้เช่นกัน แต่ก็ไม่มีอิทธิพลมากเหมือนเถรวาท หลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันได้ไม่นานอาณาจักรเจนละก็สิ้นสุดลง

ยุคพระนคร (พ.ศ.1345-1975) ยุคพระนครหมายถึง ยุคนครวัดและนครธม เป็นยุคที่อารยธรรมเขมรเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เป็นมหาอาณาจักรใหญ่มีศิลปะและสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นกว่ายุคใดๆ โดยเฉพาะปราสาทนครวัด (Angkor Wat) และนครธม (Angkor Thom) ยุคนี้เริ่มนับตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1345-1420) จนถึงรัชกาลของพระเจ้าพญายาต (พ.ศ.1975) ซึ่งทรงสละพระนครไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่พนมเปญอันเป็นเมืองหลวงของกัมพูชาในปัจจุบัน

หลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ครองราชย์ในปี พ.ศ.1345 แล้ว ทรงย้ายพระนครจากเจนละมาตั้งที่พนมohenบรรพตหรือเขาพนมคูเลนในปัจจุบัน พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่พระพุทธศาสนาก็ยังเป็นที่เป็นที่เคารพนับถือกันอยู่ในหมู่ประชาชน หลังจากยุคของพระองค์แล้วกษัตริย์แต่ละพระองค์ก็นับถือพราหมณ์บ้างนับถือพระพุทธศาสนาบ้างสลับกันไป

¹ พระรวิ ธมฺมจิตฺโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2513 -2534, 2549 หน้า 20

แต่ทั้งสองศาสนาก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ครั้นมาถึงรัชกาลของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.1545-1593 พระองค์เป็นปฐมกษัตริย์ที่ยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของรัฐอย่างเป็นทางการ พระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 ครองราชย์ในช่วงปี พ.ศ.1656-1693 ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์และสร้างปราสาทนครวัดขึ้นเพื่อบูชาพระวิษณุ ต่อมาในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เปลี่ยนให้เป็นวัดในศาสนาพุทธ

นครวัด ตั้งอยู่ที่เมืองเสียมราฐ หรือเสียมเรียบ จัดเป็นหนึ่งในเจ็ดสิ่งมหัศจรรย์ของโลก มีขนาดใหญ่มากถึง 200,000 ตารางเมตร มีกำแพงด้านนอกยาวด้านละ 1.5 กิโลเมตร ใช้หินทั้งหมด 600,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้ช่างกว่า 40,000 เชือกและแรงงานคนนับ 100,000 คน ในการขนหินและชักลากหิน นครวัดมีเสา 1,800 ต้น หักต้นละกว่า 10 ต้น เวลาในการสร้างรวม 100 ปี ใช้ช่างแกะสลัก 5,000 คน และใช้เวลาถึง 40 ปีในการแกะสลัก

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ครองราชย์ในปี พ.ศ.1724 พระองค์มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในประวัติศาสตร์กัมพูชา ทรงสร้างนครธมขึ้นเป็นราชธานี ทรงเจริญจริยวัตรตามพระเจ้าอโศก-มหาราชและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ทรงสร้างปราสาทและพระพุทธรูป 798 องค์ เพื่อประดิษฐานทั่วราชอาณาจักร

ทรงสถาปนาปราสาทตาพรหมหรือวัดบูรพารามหาวิหารเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพระมหาเถระเป็นศาสตราจารย์ใหญ่อยู่ 18 องค์ และอาจารย์รองลงมาถึง 2,740 องค์ มีอุบาสกช่วยงาน 2,232 คน อุบาสิกา 615 คน ราษฎรผู้มาจำศีลหรือมาศึกษาธรรมระยะสั้นและระยะยาว 12,640 คน และกลุ่มอื่นๆ อีก 66,625 คน รวมทั้งหมดเป็น 79,265 คน ซึ่งนับรวมชาวพม่าและจำปาที่มาพักศึกษาในที่นี้ด้วย ภายในวัดมีบ้านพัก(กุฏิ)ที่สร้างด้วยหินจำนวน 566 แห่ง สร้างด้วยอิฐ 288 แห่ง มีพระภิกษุจำนวน 439 รูป มารับภัตตาหารทุกวันในพระราชวัง¹

นอกจากนี้พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงให้พระราชกุมารคือพระตามลิตะไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา และผนวชที่วัดมหาราชาแห่งเกาะลังกา ซึ่งขณะนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกากำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของการศึกษาสงฆ์ ต่อมาเมื่อพระกุมารกลับมาถึงกัมพูชาแล้ว ทรงทำให้นิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองเป็นศาสนาประจำชาติของกัมพูชามา

¹ พระวรี อดุมจัต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2513-2534, 2549 หน้า 33-34

กระทั่งปัจจุบัน ส่วนพระพุทธรูปศาสนาหายานและศาสนาพราหมณ์ค่อยๆ ชบเซาลงไปตั้งแต่บัดนั้น

ในพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรกัมพูชาอ่อนแอลงมาก ขณะเดียวกันช่วงนั้น อาณาจักรอยุธยาของไทยซึ่งสถาปนาในปี พ.ศ.1894 มีความเข้มแข็งขึ้น ได้เข้าโจมตีเมืองพระนครของกัมพูชาและยึดได้สำเร็จในปี พ.ศ.1895 ต่อมาปี พ.ศ.1974 ได้เข้ามาปล้นทำลายอีกครั้ง พระเจ้าพญาชาติวงศ์สละพระนครในปี พ.ศ.1975 แล้วเสด็จไปประทับที่พนมเปญ ยุคพระนครที่เจริญรุ่งเรืองมากกว่า 600 ปี (พ.ศ.1345-1975) จึงสิ้นสุดลง

ยุคปัจจุบัน (พ.ศ.1975-ปัจจุบัน) เมื่อยุคพระนครสิ้นลงแล้ว กัมพูชาได้เมืองหลวงใหม่ อยู่ใกล้ทะเลสาบให้ชื่อว่า กรุงสเวก ยุคนี้พระพุทธรูปยังคงรุ่งเรืองอยู่ ประชาชนมีความเคารพศรัทธาต่อพระสงฆ์ แม้จะมีมิชชันนารีต่างชาติมาเผยแผ่แต่ก็ไม่ได้ผล เช่น ในปี พ.ศ. 2109 ชาวโปรตุเกสชื่อ กาสปาร์ ดากรุษ เดินทางมากรุงสเวกแต่ต้องเดินทางกลับเพราะไม่อาจเปลี่ยนศาสนาชาวพื้นเมืองได้ เนื่องจากประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระสงฆ์อย่างสุดหัวใจ

กัสปาร์ ดากรุษ บอกว่า พระสงฆ์ประกอบขึ้นด้วยคนที่มีความสามารถในกัมพูชา กว่า 1 ใน 3 หรือตามที่เขาประมาณก็นับจำนวนแสนรูป พระภิกษุเหล่านี้ได้รับความเคารพอย่างสูงจากประชานราวกับเป็นเทพเจ้าเป็นๆ ผู้ที่อ่อนอาวุโสกว่าในหมู่ภิกษุด้วยกัน ก็บูชาผู้อาวุโสกว่า เสมือนเทพเจ้า ไม่มีใครคัดค้านพระในเรื่องใดๆ บางครั้งขณะที่ข้าพเจ้ากำลังนั่งเทศน์อยู่ ทันทีที่พระเหล่านั้นเดินผ่านมา (ชาวบ้าน) ก็พูดเปรยขึ้นว่า “นั่นก็ดียู่หรือ แต่ของเราดีกว่า” แล้วพวกเขาก็เดินหนีไปหมดทั้งข้าพเจ้าไว้แต่ลำพัง¹

ในปี พ.ศ.2410 กัมพูชาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ได้รับเอกราชในปี พ.ศ.2496 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ต่อมาปี พ.ศ.2498 พระองค์ทรงสละราชสมบัติถวายแด่พระราชบิดาคือ พระเจ้าสุรรมฤต ส่วนพระองค์เองก้าวลงสู่วิถีชีวิตนักการเมือง ทรงตั้งพรรคสังคมนิยมขึ้น และมีชัยชนะในการเลือกตั้ง ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา

พระเจ้าบรมโกศทรงนำลัทธิธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเมืองโดยให้ชื่อว่า ทฤษฎีพุทธสังคมนิยม (Buddhist Socialism) เพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ที่เริ่มขยายเข้ามาในกัมพูชา แต่ด้วยแรงกดดันจากสหรัฐอเมริกาและความขัดแย้งจากภายใน จึงทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นโดยนายพลลอน นอล ในปี พ.ศ.2513 สงครามกลางเมืองจึงปะทุขึ้นตั้งแต่บัดนั้น ชาวกัมพูชาต้องสูญเสียเลือดเนื้อและชีวิตไปนับล้านคน กว่าสงครามนี้จะยุติลงในปี พ.ศ.2534

¹ พระวรี ธรรมจิตโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2513-2534, 2549 หน้า 39-40

พระพุทธศาสนาในช่วงรัฐบาลของนายพลลอน นอล ยังได้รับการสนับสนุนอยู่เช่นเดิม รัฐบาลประกาศว่า พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ขอให้คณะสงฆ์ช่วยต่อต้าน คอมมิวนิสต์คือกลุ่มเขมรแดง มีการโฆษณาว่า ถ้าคอมมิวนิสต์เข้ามาจะไม่มีศาสนา พระพุทธ-ศาสนาและพระสงฆ์จะหมดไปจากประเทศกัมพูชา

นายพลลอน นอลปกครองประเทศอยู่เพียง 5 ปี ก็ถูกปฏิวัติอีกครั้งในปี พ.ศ.2518 โดยกลุ่มเขมรแดง ซึ่งมีนายพล พต (Pol Pot) เป็นผู้นำ เขมรแดงนำระบอบคอมมิวนิสต์มา ปกครองประเทศ ประกาศนโยบายบริหาร 8 ประการ เช่น ให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ลาสิกขาทั้งหมด แล้วไปทำนาแทน ประหารชีวิตผู้นำรัฐบาลเดิมทั้งหมด

มหันตภัยคุกคามพระพุทธศาสนา สถานการณ์พระพุทธรูปยุคนี้ตกต่ำที่สุด พระสังฆราชถูกนำไปสังหาร ประชาชนและภิกษุสามเณรถูกฆ่าประมาณ 2,000,000 คน พระที่เหลือถูกเขมรแดงสั่งให้ทำงาน ถ้าไม่ทำงานจะไม่มีข้าวฉัน บ้างก็ถูกบังคับให้ลาสิกขา วัด ถูกปิดหรือรื้อทิ้ง บ้างก็ถูกทำเป็นฟาร์มไก่หรือเล้าหมู คอมมิวนิสต์ถือว่าศาสนาคือยาพิษของ ประชาชน ภิกษุไม่ทำอะไรจึงทำให้สังคมเป็นอัมพาต ห้ามตัดบาตรทำบุญ ผู้อยู่ในเหตุการณ์ สมัยนั้น กล่าวว่า “ยุคนั้น ไม่มีวัด ไม่มีพระสงฆ์ ไม่มีประชาชนไปสวดมนต์ ไม่มีการบูชา พระรัตนตรัย”

เมื่อผ่านยุคสงครามกลางเมืองมาแล้ว องค์การสหประชาชาติได้เข้ามาช่วยเหลือใน ด้านต่างๆ เช่น ให้เงินช่วยเหลือ 3,000 ล้านดอลลาร์เพื่อจัดการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2536 และได้เปลี่ยนชื่อประเทศเป็น ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) สถานการณ์ พระพุทธศาสนาจึงค่อยๆ ดีขึ้นตามลำดับ แม้การเมืองจะไม่ค่อยนิ่งคือนี่ยังมีการปฏิวัติอยู่บ้างใน ปี พ.ศ.2540 แต่ก็ไม่ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนามากนักเหมือนช่วงสงครามกลางเมือง

3. ประเทศพม่า

ประเทศพม่ามีชื่อเป็นทางการว่า สหภาพพม่า (Union of Myanmar) มีเมืองหลวงชื่อ เนปีดอ เมืองใหญ่สุดคือ ย่างกุ้ง ปกครองด้วยรัฐบาลทหาร มีประชากรประมาณ 50,519,000 คน (พ.ศ. 2548) นับถือศาสนาพุทธ 90% นับถือศาสนาคริสต์ 4% ศาสนาอิสลาม 3% ศาสนาฮินดู 0.7% นับถือผีไสยศาสตร์ 2.3%¹

¹ วิกิพีเดีย.(2549).ประเทศพม่า.(ออนไลน์)

ประวัติศาสตร์ของพม่านั้นมีความยาวนานและซับซ้อน มีคนหลายเผ่าพันธุ์เคยอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เช่น เผ่ากะปปะลี มอญ พยู ไทยใหญ่ พม่า เป็นต้น ชาวพม่าได้อพยพมาราวพุทธศตวรรษที่ 13 โดยมาจากบริเวณพรมแดนระหว่างจีนและทิเบต เข้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดี และได้กลายเป็นชนเผ่าส่วนใหญ่ที่ปกครองประเทศในเวลาต่อมา

มนุษย์ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในพม่าราว 11,000 ปีมาแล้ว ชนชาติแรกคือเผ่ากะปปะลี หรือ นิกริโต แต่เผ่าแรกที่สร้างอารยธรรมขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของตนได้คือมอญ ชาวมอญอพยพเข้ามาราว 2,400 ปีก่อนพุทธกาล ได้สถาปนาอาณาจักรสุวรรณภูมิขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 2 มีเมืองหลวงชื่อ “สะเทิม” ส่วนชนเผ่าเดิมคือกะปปะลียก็เคลื่อนย้ายไปอยู่ตามเกาะบะลู่ ซึ่งเป็นเกาะใหญ่ตั้งอยู่ตรงข้ามกับเมืองเมะล่ายไย ชนเผ่านี้มีหน้าตาน่ากลัว ผมหยิก ผิวดำ มีนิสัยกระด้าง จึงถูกมองว่าเป็นพวกยักษ์ และคำว่า บะลู่ ก็แปลว่า ยักษ์

ศิลาจารึกเจดีย์ชเวดากองบันทึกไว้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่พม่าตั้งแต่สมัยพุทธกาล กล่าวคือพ่อค้าชาวมอญชื่อ ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้รับพระเกศธาตุจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐาน ณ เจดีย์ชเวดากอง¹ ส่วนในอรรถกถาบันทึกไว้ว่า พ่อค้าตปุสสะ และภัลลิกะเดินทางจากอุกกลชนบท ไปยังมัชฌิมประเทศด้วยเกวียน 500 เล่ม ระหว่างทางได้ถวายสัตตผงและสัตตูก่อนแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนกลับพระศาสดาทรงประทานเส้นพระเกศธาตุ 8 เส้น ชนทั้งสองได้นำไปสู่นครของตนแล้วบรรจุพระเกศธาตุไว้ที่ประตูสถูปยชนนคร² แต่ทั้งนี้ยังไม่พบหลักฐานว่า อุกกลชนบท และอสถูปยชนนคร อยู่ในพม่าหรือไม่

พงศาวดารมอญบันทึกไว้ว่า เมื่อปี 250 ก่อนคริสต์ศักราช (พ.ศ.293) พระโสนเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาประกาศพระศาสนา ณ ดินแดนสะเทิมแห่งอาณาจักรสุวรรณภูมิแล้วสวดพระปริตรเพื่อขับไล่เหล่ายักษ์น้ำหรือผีเสื้อสมุทรมาให้มาเป็นอันตรายแก่ชาวมอญ จึงสันนิษฐานได้ว่าพวกยักษ์ในตำนานมอญนั้นน่าจะหมายถึงชนเผ่ากะปปะลีนั่นเอง³ ในอรรถกถาก็กล่าวไว้ว่า เมื่อพระโสนเถระและพระอุตตรเถระไปถึงสุวรรณภูมิ นางรากษสหรือยักษ์ตนหนึ่งพร้อมด้วยบริวารขึ้นมาจากสมุทร มนุษย์เห็นนางรากษสตนนั้นแล้วก็กลัวร้องเสียงดัง พระเถระนิรมิตอภาพให้มากกว่าพวกรากษสแล้วขับให้หนีไป⁴

¹ วิรัช นิยมธรรม (2549).มอญ : ชนชาติเจ้าของอารยธรรมอันเก่าแก่ในแผ่นดินพม่า.(ออนไลน์)

² อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต-ทุกนิบาต, เล่ม 33 ข้อ 59

³ วิรัช นิยมธรรม (2549).มอญ : ชนชาติเจ้าของอารยธรรมอันเก่าแก่ในแผ่นดินพม่า.(ออนไลน์)

⁴ อรรถกถา, วินัยปิฎก มหาวีรยค, เล่ม1 ข้อ 118

ชาวพยูเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศพม่าตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 4 และได้สถาปนานครรัฐขึ้นหลายแห่ง เช่น ศรีเกษตร (Sri Ksetra) เป็นต้น ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินแดนพม่าเป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย จากเอกสารของจีนพบว่า มีเมืองอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของชาวพยู 18 เมือง ชาวพยูนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เด็กๆ ได้รับการศึกษาที่วัดตั้งแต่อายุ 7 ขวบจนถึง 20 ปี

พระพุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองในพม่าในราวพุทธศตวรรษที่ 6 ต่อมาเมื่อพระเจ้าผายมหายานซึ่งเป็นศิษย์ของพระวสุพัฑฒ์ได้นำลัทธิตันตระไปเผยแพร่ จนพระพุทธศาสนาทั้งสองนิกายเจริญรุ่งเรืองเป็นเวลาหลายร้อยปี และรุ่งเรืองมากในพุทธศตวรรษที่ 11

ชาวพม่าเป็นชนเผ่าอพยพมาจากทางตอนเหนือที่ละน้อย ได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้เข้ารุกรานพวกมอญ มอญจึงต้องถอยไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่หงสาวดี ในปี พ.ศ.1368 พม่าได้ตั้งอาณาจักรขึ้น มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพุกาม (Pagan) ในปี พ.ศ.1392 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรพยูเสื่อมสลายแล้ว อาณาจักรพุกามแต่แรกนั้นมิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา (พ.ศ.1587-1620) พระองค์สามารถรวบรวมแผ่นดินพม่าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสำเร็จ

ในปี พ.ศ.1600 พระเจ้าอโนรธายกทัพตีเมืองสะเทิมของมอญ นำเอาพระไตรปิฎกและประเพณีพระพุทธศาสนามา ทรงทำให้นิกายเถรวาทแพร่หลายด้วยความช่วยเหลือจากพระภิกษุมอญชื่อ ชินอรหันต์ ทรงสร้างเจดีย์ที่สำคัญหลายแห่งโดยเฉพาะมหาเจดีย์ชเวดากอง โดยสร้างเสริมเจดีย์องค์เดิม ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบต่อมายาวนานว่า พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์จะต้องทรงทำนุบำรุงพระเจดีย์ ในสมัยพระนางจันชอปปูทรงพระราชทานทองคำเท่าน้ำหนักพระองค์เองคือ 40 กิโลกรัม เพื่อนำไปตีแผ่นหุ้มพระเจดีย์ สมัยพระเจ้าธรรมเชตติยก็ทรงบริจาคทองคำหนักเป็นสี่เท่าของน้ำหนักพระองค์เอง ในสมัยพระเจ้ามินดงทรงส่งฉัตรผิงเพชรอันใหม่มาถวายเป็นพุทธบูชา ตั้งแต่นั้นมาจึงเป็นธรรมเนียมมาถึงปัจจุบันที่กษัตริย์ทุกพระองค์จะต้องพระราชทานทองคำเท่าน้ำหนักพระองค์เองไปตีเป็นแผ่นหุ้มองค์พระมหาเจดีย์¹

เจดีย์ชเวดากอง (Shwedagon Pagoda) เป็นภาษาพม่า ชเว แปลว่า ทอง ดากอง แปลว่า เมืองตะเกิง ซึ่งเป็นชื่อเดิมของเมืองย่างกุ้ง เจดีย์ชเวดากอง จึงแปลว่า พระเจดีย์ทองเมืองตะเกิง ซึ่งเป็นมหาเจดีย์ทองคำที่ใหญ่ที่สุดในโลก ตั้งอยู่บริเวณเนินเขาเซียงกูตระ เมืองย่างกุ้ง

¹ คมชัดลึก (2549).ท่องเที่ยวในแดนธรรม : ความงามแห่งวิถีพุทธที่ชเวดากอง.(ออนไลน์)

ตำนานกล่าวว่าสร้างเมื่อ 2,500 ปีที่แล้วโดยพ่อค้าทั้งสอง แต่นักโบราณคดีเชื่อกันว่าสร้างระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 6 ถึง 10 แรกเริ่มสร้างมีความสูงเพียง 27 ฟุต แต่ด้วยแรงศรัทธาของชาวพม่าได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์สิน เงินทอง แล้วก่อสร้างเสริมองค์พระเจดีย์ให้สูงขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันมีความสูงถึง 326 ฟุต กว้าง 1,355 ฟุต ทองคำที่โอบหุ้มเจดีย์ชเวดากองอยู่ มีน้ำหนักถึง 1,100 กิโลกรัม¹ ช่างพม่าจะใช้ทองคำแท่งๆ นำมาตีเป็นแผ่นเรียงปิดองค์เจดีย์ไว้ บนยอดของพระเจดีย์ มีเพชรอยู่ 5,448 เม็ด โดยเฉพาะยอดสุดมีเพชรเม็ดใหญ่อยู่ 72 กระรัต และทับทิม 2,317 เม็ด²

นอกจากเจดีย์ชเวดากองแล้ว ในอาณาจักรพุกามมีการสร้างเจดีย์อีกมากมาย เพราะชาวพุกามเชื่อว่า การสร้างเจดีย์จะได้านิสงส์สูงสุด ตลอดที่ราบริมฝั่งอิรวดีพื้นที่กว้างไกลสุดสายตา ล้วนประดับประดาไปด้วยเจดีย์มากมาย กล่าวกันว่ามีถึง 4,000 องค์ทีเดียว เมืองพุกามจึงได้ชื่อว่า ทะเลเจดีย์ ด้วยเหตุนี้พุกามจึงได้รับยกย่องให้เป็นมรดกโลก (World Heritage) จาก UNESCO แต่ทุกวันนี้เหลือเจดีย์อยู่เพียง 2,000 กว่าองค์เท่านั้น ส่วนมากเป็นเจดีย์ร้าง แต่ด้วยแรงศรัทธาและความเกรงกลัวบาปที่ฝังลึกในจิตใจของชาวพม่า เจดีย์จึงยังยืนหยัดอยู่ได้โดยไม่ถูกทำลาย พระพุทธรูปยังคงประดิษฐานงดงามอยู่ทุกซุ้มเจดีย์ แม้แต่อุณาโลมเพชรทับทิม หรือมรกต ก็ยังไม่มีชาวพม่าคนใดกล้าลักขโมย

หลังจากสมัยพระเจ้าอโนรธาแล้ว พระพุทธศาสนาก็ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์เรื่อยมา จนกระทั่งสมัยพระเจ้านรปทิสฺสที่ทรงส่งสมณทูตไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ลังกา ในปี พ.ศ.1733 โดยมีพระอุตราชีวะเป็นประธาน ครั้งนั้นมีเด็กชาวมอญคนหนึ่งชื่อ ฉะบัก ได้บวชเป็นสามเณรติดตามไปยังลังกาด้วย และได้อุปสมบทในลัทธิลังกาวงศ์ ภายหลังเดินทางกลับพม่าพร้อมกับพระภิกษุอีก 4 รูป ได้ตั้งนิกายใหม่ในพม่าคือนิกายสิงหล พระภิกษุนิกายนี้ไม่ยอมรับว่า พระนิกายเดิมคือ มะระแห่งม่ง ได้รับการอุปสมบทอย่างถูกต้อง จึงเกิดการขัดแย้งกันเป็นเวลานานถึง 3 ศตวรรษและในที่สุดนิกายสิงหลก็เป็นฝ่ายชนะ

อาณาจักรพุกามเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ จนกระทั่งรัชสมัยของพระเจ้านรสิหปติ ในปี พ.ศ.1799-1830 กองทัพมองโกลบุกเข้าตีพุกามจนแตก ผลของสงครามทำให้พุกามอ่อนแอลงมาก มะกะโท³จึงประกาศเอกราชปลดแอกอาณาจักรมอญ หลังจากเป็นเมืองขึ้นของ

¹ ทองคำส่วนหนึ่ง พม่าเผาลอกจากพระพุทธรูปในกรุงศรีอยุธยา สมัยทำสงครามกับไทยใน พ.ศ.2310.

² วิกิพีเดีย.(2549).เจดีย์ชเวดากอง.(ออนไลน์)

³ มะกะโท หรือพระเจ้าฟ้ารั่ว ราชบุตรเขยของ “พ่อขุนรามคำแหง”

พุกามตั้งแต่ปี พ.ศ.1600 และสถาปนาราชวงศ์ชานซี้น มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ

เมาะตะมะเป็นเมืองหลวงของมอญจนถึงปี พ.ศ.1912 จึงย้ายไปยังหงสาวดี ในสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ.2015-2035) อาณาจักรมอญเจริญสูงสุด ทรงรวมสงฆ์ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งแต่เดิมแตกแยกเป็น 6 คณะ ทรงให้คณาจารย์ 6 สำนักมาประชุมกัน ทรงขอร้องให้ไปอุปสมบทใหม่ในลังกาเพื่อให้เกิดความเสมอภาค คณะสงฆ์ก็เห็นชอบด้วยจึงเดินทางไปอุปสมบทใหม่ที่ลังกา โดยมีพระคณาจารย์ 22 รูป พระอนุจรอีก 22 รูป

เมื่อกลับมาสู่เมืองหงสาวดีแล้วพระเจ้าธรรมเจดีย์ก็ประกาศราชโองการให้พระสงฆ์ทั่วแผ่นดินสึกให้หมด แล้วบวชใหม่กับคณะสงฆ์ที่บวชจากลังกา โดยเรียกคณะใหม่ว่า **คณะกัลยาณี** ในครั้งนั้นมีพระบวชในคณะกัลยาณีถึง 15,666 รูป คณะสงฆ์เมืองหงสาวดีจึงเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง แต่หลังจากพระองค์สวรรคตแล้วสงฆ์ก็แตกแยกกันอีก

ในพุทธศตวรรษที่ 21 นี้ (พ.ศ.2001-2100) ชนชาติโปรตุเกสเข้ามาติดต่อกับประเทศพม่า มีชาวโปรตุเกสคนหนึ่งได้ช่วยพระเจ้าเยไซปราบกบฏ จนมีความดีความชอบได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสีเรียม จึงถือโอกาสเผยแพร่ลัทธิโรมันคาทอลิก และเบียดเบียนพระพุทธศาสนา เช่น ริบทรัพย์สมบัติของวัด ห้ามประชาชนใส่บาตร พระสงฆ์ต้องลี้ภัยไปกรุงอังวะเพื่อร้องทุกข์ ในที่สุดพม่ากับมอญได้ร่วมมือกันกำจัดพวกโปรตุเกส จับตรึงไม้กางเขนตายหลายคน

หลังยุคพระเจ้าธรรมเจดีย์แล้ว ในปี พ.ศ.2094 หงสาวดีก็เสียแก่พระเจ้าตะเบงชเวตตี้ กษัตริย์พม่า อาณาจักรพม่ารุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยบุเรงนอง ทรงขยายอาณาจักรออกไปกว้างขวางจนได้ชื่อว่าผู้ชนะสิบทิศ มีประเทศราชทั่วสุวรรณภูมิ คือ อังวะ แปร เชียงใหม่ ยุธยา เยไซ ล้านช้าง และหัวเมืองไทยใหญ่ทั้งปวง ทรงครองราชย์อยู่ได้ 30 ปี สวรรคตเมื่อปี พ.ศ.2124

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองสวรรคตแล้ว พระโอรสขึ้นเสวยราชย์แทน แต่ไม่มีอำนาจเหมือนพระบิดา เมืองขึ้นต่างๆ จึงประกาศตัวเป็นอิสระภาพรวมทั้งไทยด้วย พวกมอญได้นิมนต์พระภิกษุชาวกะเหรี่ยงรูปหนึ่งชื่อว่า พระสะล่า เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทางเวทมนตร์คาถา เชิญให้ลี้ภัยออกมาคิดแผนการไล่พม่าจนสำเร็จ และได้ทำพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองนครหงสาวดีในปี พ.ศ. 2283 มีพระนามว่า พระเจ้าสทิงทอพุทธเกติ ทรงแผ่อิทธิพลตีเมืองตองอู และเมืองแปรได้สำเร็จ แต่เรื่องอำนาจอยู่เพียง 7 ปีเท่านั้น ในปี พ.ศ.2300 ก็ได้สูญเสียอำนาจให้แก่พม่าอีก และตั้งแต่นั้นมอญก็ไม่มีโอกาสกอบกู้เอกราชอีกเลยตราប់กระทั่งปัจจุบัน

ในพุทธศตวรรษที่ 24 อังกฤษทำสงครามกับพม่าและได้ชัยชนะ จากนั้นพยายาม ตักดวงทรัพยากรต่างๆ โดยที่กษัตริย์พม่าไม่อาจจะแก้ปัญหาได้ พระเจ้ามินดงจึงก่อการปฏิวัติ ยึดอำนาจจากพระเจ้าปะกันในปี พ.ศ.2396 ในสมัยพระองค์มีการสังคายนาพระไตรปิฎก นิภายเถรวาทครั้งที่ 5 ขึ้น ณ เมืองมัณฑะเลย์ในปี พ.ศ.2414 ได้จารึกพระไตรปิฎกลงในหินอ่อน 729 แผ่น โดยได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์หลายชาติ คือ ศรีลังกา ไทย กัมพูชา และลาว

ต่อมาพระเจ้าอีบอร์พระโอรสของพระเจ้ามินดงขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2421 พระองค์ ถูกอังกฤษเนรเทศไปอยู่อินเดีย ในช่วงนี้ศาสนาคริสต์ได้โจมตีพระพุทธศาสนา พระสงฆ์แสดง ธรรมต่อต้านอังกฤษและเดินขบวนอย่างเปิดเผย พระบางรูปถูกจับไปขังคุกก็มี

พม่าได้รับอิสรภาพจากอังกฤษเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ.2492 พระพุทธศาสนาจึง ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง มีการสังคายนาครั้งที่ 6 ขึ้นที่กรุงย่างกุ้ง เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2497 และเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2499 การทำสังคายนาขึ้นในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคำแปลเป็นภาษาพม่า โดยเชิญพุทธ- ศาสนิกชนจากหลายประเทศเข้าร่วมพิธี เช่น พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว และกัมพูชา

4. ประเทศลาว

ประเทศลาวมีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (Lao Peoples Democratic Republic) ปัจจุบันปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ มีเมืองหลวงชื่อเวียงจันทน์ และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรประมาณ 5,924,000 คน (พ.ศ. 2548) 60% นับถือ พระพุทธศาสนาเถรวาท 40% นับถือภูตผี (Animism) และอื่นๆ ดินแดนลาวมีมนุษย์เข้ามา อาศัยอยู่เป็นเวลานานแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนเพิ่งปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ในนามของอาณาจักรล้านช้าง สถาปนาขึ้นโดยพระยาฟ้าจัม เมื่อปีพุทธศักราช 1896

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างโดยพระนางแก้วยอดฟ้า พระมเหสีของ พระยาฟ้าจัม ทรงทูลขอให้พระราชาส่งทูตไปนิมนต์พระสงฆ์นิภายเถรวาทจากกัมพูชาเข้ามา เผยแผ่ในล้านช้าง ครั้งนั้นพระมหาปาสามาณเจ้าเป็นหัวหน้าคณะเดินทางมาประกาศพระศาสนา ตามคำนิมนต์ของพระยาฟ้าจัม

พระมหาปาสามาณเถระและคณะเดินทางออกจากกัมพูชาในปี พ.ศ.1902 ได้นำ พระพุทธรูปปางห้ามญาติชื่อ พระบาง และพระไตรปิฎกมาถวายแก่พระเจ้าฟ้าจัมด้วย เมื่อ คณะสงฆ์เดินทางมาถึงเวียงจันทน์ เจ้าเมืองจันทน์ได้นิมนต์พักสมโภชน์พระบางอยู่ 3 คืน 3 วัน แล้วเดินทางต่อไปยังเวียงคำ ประชาชนได้มาสวมโภชน์พระบางกัน 3 คืน 3 วันเช่นกัน ครั้นจะ

เดินทางต่อไปกลับปรากฏเหตุอัศจรรย์คือไม่สามารถยกพระพุทธรูปไปได้ จึงเสี่ยงทายว่า เทวดาอารักษ์คงปรารภนาจะให้พระบางอยู่ที่เวียงคำ คณะสงฆ์จึงเดินทางไปยังเมืองเชียงทอง โดยไม่ได้นำพระพุทธรูปไปด้วย ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าฟ้าจ๋มกับพระมเหสี และเผยแพร่พระพุทธศาสนา จนเจริญรุ่งเรือง

สมัยพระเจ้าวิสุลราชาธิบดี (พ.ศ.2044-2063) พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่พระพุทธรูป ศาสนา เช่นกัน ทรงสร้างวัดบรมหาราชวังเวียงทอง วัดวิสุลราช และอัญเชิญพระบางจาก เวียงคำมาประดิษฐานที่วัดนี้ ในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ.2063-2090) ทรงสร้าง วัดสุวรรณเทวโลก และมีพระราชโองการให้พลเมืองเล็กนับถือผีสาংเทวดา ให้รื้อศาลหลวง ศาลเจ้าต่าง ๆ แล้วให้ประชาชนหันมานับถือพระพุทธรูปศาสนาแทน

หลังจากพระเจ้าโพธิสารราชสวรรคตแล้ว พระโอรสต่างแย่งชิงราชสมบัติกัน อาณาจักร ล้านช้างจึงแตกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านนาจึงยกทัพมาตี กรุงล้านช้างและยึดได้ทั้งสองอาณาจักร แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์โดยสถาปนา กรุงศรีสัตนา-คนหุต เป็นเมืองหลวง และทรงเปลี่ยนพระนามเป็น พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

พระพุทธรูปศาสนาในยุคของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมีความเจริญสูงสุด ทรงสร้างวัด สำคัญมากมาย เฉพาะในกำแพงเมืองมีวัดอยู่ประมาณ 120 วัด ทรงสร้างวัดพระแก้วขึ้นเพื่อ ประดิษฐานพระแก้วมรกตซึ่งอัญเชิญมาจากเมืองเชียงใหม่ ยุคนี้ราชอาณาจักรไทยก็มีความ สัมพันธ์กับลาวอย่างแน่นแฟ้นเพราะได้ร่วมมือกันต่อสู้กับพม่ามีการสร้างเจดีย์พระธาตุศรีสองรัก ขึ้นในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความเป็นพี่เป็นน้องกัน

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงย้ายเมืองหลวงจากเชียงคำมาอยู่ที่เวียงจันทน์ ทรง ประดิษฐานพระแก้วมรกตและพระพุทธรูปสำคัญไว้ที่เวียงจันทน์ ส่วนพระบางประดิษฐานไว้ที่ เมืองเชียงทอง จึงได้ชื่อว่าหลวงพระบางมาจนถึงบัดนี้ ทรงสร้างพระธาตุหลวงขึ้น นับเป็น สถาปัตยกรรมชั้นยอดเยี่ยมของลาวในปี พ.ศ.2109 ทรงสร้างพระธาตุอื่นๆ และพระพุทธรูป อีกมากมาย เช่น พระเจ้าองค์โต ที่เวียงจันทน์ ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พระเสริม พระสุก พระใส พระอินทร์แปลง พระองค์แสน ทรงสร้างพุทธสถานที่หนองคายหลายแห่ง เช่น วัดพระธาตุ พระธาตุบังพวน วัดศรีเมือง พระประธานในโบสถ์ที่วัดนี้มีนามว่า พระไชยเชษฐา

หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสวรรคตแล้ว ในปี พ.ศ. 2117-2118 พระเจ้าหงสา-วดีบุเรงนองยกทัพมาตีลาวและได้รับชัยชนะ ทรงนำโอรสของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปเป็น ประกัน ต่อมาปี พ.ศ.2134 พระเถระเจ้าอาวาสวัดต่างๆ ได้ประชุมกันและลงมติให้ส่งทูตไป

เชิญเจ้าชายหน่อแก้วโกเมน ซึ่งเป็นตัวประกันอยู่ในพม่ามาครองราชย์ ในเวลานั้นพระเจ้า-
บุเรงนองสวรรคตแล้ว พม่าจึงอ่อนแอลง เจ้าหน่อแก้วโกเมนขึ้นครองราชย์สมบัติในปี พ.ศ.2135
มีพระนามว่า พระเจ้าสุริยวงศา และประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับพม่าอีกต่อไป

หลังจากสิ้นรัชกาลของพระเจ้าสุริยวงศาแล้ว ในปี พ.ศ.2235 ลาวแตกเป็น 2 อาณาจักร
คือ หลวงพระบางกับเวียงจันทน์ ในที่สุดพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้ยกทัพมาตีเวียงจันทน์
และยึดได้สำเร็จในปี พ.ศ.2321 ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตไปยังอาณาจักรไทยด้วย ต่อมาปี
พ.ศ.2436 อาณาจักรลาวก็ตกเป็นเมืองขึ้นฝรั่งเศส ถูกครอบครองอยู่ 45 ปี ได้รับเอกราชโดย
สมบูรณ์เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2492

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณี ความคิด ความเชื่อของ
ประชาชนลาว ประเพณีทำบุญธาตุหลวง เป็นประเพณีประจำชาติที่เชิดหน้าชูตาของประเทศ
นอกจากนี้ยังมีศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนามากมาย พระพุทธ-
ศาสนายังมีบทบาทในการสงเคราะห์ประชาชนในด้านต่างๆ เช่น พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของชุมชน
ในด้านให้คำปรึกษา สงเคราะห์ปัจจัยสี่แก่ประชาชน วัดได้เป็นศูนย์กลางการพบปะของชาวบ้าน
เป็นต้น ในปัจจุบันลาวอยู่ในภาวะสงบ พระพุทธศาสนาก็ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐเป็นอย่างดี
มีการก่อตั้งสถาบันการศึกษาสงฆ์ขึ้น เช่น วิทยาลัยสงฆ์ประจำกรุงเวียงจันทน์ เป็นต้น

5. ประเทศเวียดนาม

เวียดนาม (Vietnam) แปลว่า อาณาจักรฝ่ายทักษิณ มีชื่อทางการว่า สาธารณรัฐ
สังคมนิยมเวียดนาม (Socialist Republic of Vietnam) มีเมืองหลวงชื่อฮานอย เมืองใหญ่ที่สุด
คือโฮจิมินห์ซิตี้ เวียดนามมีประชากรประมาณ 84,238,000 คน (พ.ศ.2548) โดย 50% นับถือ
พระพุทธศาสนาหายาน และอีก 50% นับถือศาสนาขงจื้อและคริสต์ศาสนา

เวียดนามในอดีตแบ่งเป็น 3 อาณาเขต คือ ตังเกีย (Tong king) ได้แก่ แถบลุ่มแม่น้ำ
แดง อานัม (Annam) ได้แก่ แผ่นดินส่วนแคบยาวตามชายฝั่งทะเล อยู่ตอนกลางระหว่าง
ตังเกียกับโคชินจีน และโคชินจีน (Cochin China) ได้แก่ แผ่นดินส่วนล่างทั้งหมด อาณาจักร
อานัมมีอายุเกือบ 3 พันปี แต่ไม่มีหลักฐานชัดเจน จนกระทั่งปี พ.ศ.433 ได้ตกเป็นเมืองขึ้น
ของจีนและถูกปกครองอยู่นานกว่า 1,000 ปี จึงทำให้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากจีนมาก
ในขณะนี้เองเวียดนามมีชื่อว่า อานัม

พระพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรอานัมประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 ซึ่งอยู่ระหว่างที่อานัมยังตกเป็นเมืองขึ้นของจีน สันนิษฐานว่าท่านเมียวโป (Meou-Po) ได้นำนิกายมหายานจากจีนเข้ามาเผยแผ่ และยังสันนิษฐานว่า พระชาวอินเดีย 3 รูป คือ พระมหาชีวก พระกัลยาณรุจิ และพระถังเซงโฮย เดินทางมาเผยแผ่ในยุคนี้ด้วยแต่ไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควร เพราะกษัตริย์จีนนับถือศาสนาขงจื้อ ทรงไม่พอพระทัยที่มีคนนับถือพระพุทธศาสนา

ต่อมาปี พ.ศ.1482 ชาวเวียดนามกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ พระพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูอย่างจริงจัง ครั้งนั้นพระภิกษุชาวอินเดียชื่อ วินีตรุจิ เดินทางมาศึกษาพระพุทธศาสนา นิกายเซนในจีน แล้วเดินทางต่อเพื่อมาเผยแผ่ในเวียดนาม ต่อมาในปี พ.ศ.1511-1522 รัฐบาลจัดตั้งองค์การปกครองคณะสงฆ์ขึ้น โดยรวมเอานักบวชเข้ากับพระสงฆ์เข้าในระบบฐานันดรศักดิ์เดียวกัน พระจักรพรรดิทรงสถาปนาพระภิกษุองค์หนึ่งหลู เป็นประมุขสงฆ์และแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ด้วย

พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยราชวงศ์ไเล เพราะเป็นศาสนาเดียวที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์รัชสมัยพระเจ้าไเลไทต้อง (พ.ศ.1571-1588) โปรดให้สร้างวิหาร 95 แห่ง รัชสมัยพระเจ้าไเลทันต้อง (พ.ศ.1597-1615) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเอาใจใส่กิจการบ้านเมืองและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยเจริญรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราช

เวียดนามตกเป็นเมืองขึ้นของจีนอีกครั้งในปี พ.ศ.1957-1974 จึงทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมไปมาก เพราะกษัตริย์ราชวงศ์หมิงของจีนส่งเสริมแต่ลัทธิขงจื้อและเต๋า จีนได้ทำลายวัดเก็บเอาทรัพย์สินและคัมภีร์พุทธศาสนาไปหมด หลังจากได้รับเอกราชแล้วสถานการณ์พระพุทธศาสนายังไม่ดีขึ้น เพราะกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ก็ไม่ส่งเสริมพระพุทธศาสนา

ต่อมาปี พ.ศ.2014 พระเจ้าเลทันต้องรวบรวมอาณาจักรจัมปาเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเวียดนามได้สำเร็จ แต่หลังจากนั้นไม่นานคือในปี พ.ศ.2076 เวียดนามได้แตกแยกเป็น 2 อาณาจักร คือ ฝ่ายเหนือ ได้แก่ ดั้งเกียของตระกูลตริงห์ (Trinh) และฝ่ายใต้ ได้แก่ อานัมของราชวงศ์เหงียน (Nguyen) ทั้ง 2 อาณาจักรทำสงครามกันมาเป็นเวลา 270 ปี ในช่วงนี้ต่างฝ่ายต่างทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีการสร้างวัดและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามมากมาย

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ชาวตะวันตกหลายประเทศ เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส สเปน และอังกฤษ เดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเวียดนาม เผยแพร่คำสอนอยู่ได้ 200 ปี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2370-2401 ชาวเวียดนามปราบปรามพวกคริสต์อย่างเด็ดขาด นักสอนศาสนาถูกฆ่าตายจำนวนมาก และยังมีชาวคริสต์ผู้นับ 100,000 คน

ด้วยเหตุการณ์นี้ทำให้เวียดนามกับอังกฤษขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ในที่สุด ปี พ.ศ.2402 อังกฤษก็เข้ายึดเวียดนามเป็นเมืองขึ้น

หลังพ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษแล้ว ในปี พ.ศ.2426 เวียดนามก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอีก สมัยนี้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงมาก เพราะถูกเบียดเบียนจากพวกฝรั่งเศส มีการห้ามสร้างวัดเว้นแต่ได้รับอนุญาต จำกัดสิทธิพระสงฆ์ในการรับไทยธรรม และจำกัดจำนวนพระภิกษุด้วย ชาวพุทธถูกกีดกันจากตำแหน่งบริหารระดับสูงในหน่วยงานราชการ ส่วนผู้ที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์และโอนสัญชาติเป็นฝรั่งเศสจะได้รับสิทธิพิเศษ ยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงมีท่าทีว่าจะสูญสิ้นไปจากเวียดนาม

ในท่ามกลางความทุกข์ยากอันเกิดจากการตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสนี้เอง ได้มีบุคคลผู้หนึ่งถือกำเนิดขึ้นที่เวียดนามตอนกลางในปี พ.ศ.2469 ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางของชาวตะวันตกในนาม ดิช นัท ฮันห์ ผู้อุทิศชีวิตต่อต้านสงครามเพื่อสันติภาพจนได้รับการเสนอชื่อโดยดร.มาร์ติน ลูเธอร์คิง จูเนียร์ ให้เข้ารับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ในปี พ.ศ.2510

ท่านดิช นัท ฮันห์ ออกบวชเมื่ออายุได้ 16 ปี ในช่วงสงครามเวียดนาม (พ.ศ.2503-2518) ท่านออกจากวัดเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยและรณรงค์ต่อต้านสงคราม ในปี พ.ศ.2509 ท่านเดินทางไปสหรัฐอเมริกาตามคำเชิญของสมาพันธ์เพื่อการสมานไมตรี ในครั้งนั้นท่านได้กล่าวถึงความเจ็บปวดของชาวเวียดนามอันเกิดจากผลของสงคราม การเคลื่อนไหวของท่านทำให้รัฐบาลเวียดนามประกาศว่าจะจับกุม ด้วยเหตุนี้ท่านดิช นัท ฮันห์ จึงไม่อาจจะกลับบ้านเกิดได้ตั้งแต่บัดนั้น ต่อมาไปปักหลักอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมคือหมู่บ้านพลัมขึ้นในปี พ.ศ.2525 และพำนักอยู่ที่นั่นตราบกระทั่งปัจจุบัน

หลังจากที่พระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบจากการยึดครองของฝรั่งเศส จนมีท่าทีว่าจะสูญสิ้นไป ในปี พ.ศ.2474 ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ มีการจัดตั้งสมาคมพระพุทธศาสนาศึกษาขึ้นหลายแห่งที่เมืองไซ่ง่อน เมืองเว้ (ฮานัม) และเมืองฮานอย โดยมุ่งเน้นด้านการศึกษาและสังคมสงเคราะห์ มีการปฏิรูปพระวินัยของสงฆ์และส่งเสริมให้พระภิกษุศึกษาพระพุทธศาสนาแบบใหม่ ได้จัดพิมพ์วารสารและแปลคัมภีร์ต่างๆ ทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาครั้งนั้นประสบความสำเร็จมาก สามารถเปลี่ยนความคิดของปัญญาชนผู้ผิดหวังจากวัตถุนิยมตะวันตก ให้หันมาสนับสนุนพระพุทธศาสนาได้มากมาย

ในปัจจุบันชาวเวียดนามนับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋า และขงจื้อ เป็นการนับถือ

แบบผสมผสาน มีการเปิดสอนพระพุทธศาสนาขึ้น ณ มหาวิทยาลัยวันอันห์ จัดตั้งขึ้นโดยสหพุทธจักรเวียดนาม ปัจจุบันเปิดสอน 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์และบูรพาวิทยา คณะอักษรศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะภาษาศาสตร์ โดยคณะพุทธศาสตร์และบูรพาวิทยา มี 9 ภาควิชา คือ ภาควิชาพุทธปรัชญา วรรณคดีพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์-พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาทั่วไป พระพุทธศาสนาในเวียดนาม ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน และปรัชญาตะวันตก

6. ประเทศอินโดนีเซีย

อินโดนีเซีย (Indonesia) มีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Republic of Indonesia) เป็นประเทศหมู่เกาะที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีเมืองหลวงชื่อ จาการ์ตา และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรประมาณ 222,781,000 คน (พ.ศ.2548) นับถือศาสนาอิสลาม 87% ศาสนาคริสต์ 9.5% ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 1.8% ศาสนาพุทธ 1.3% ประเทศอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีมุสลิมมากที่สุดในโลกคือประมาณ 193,819,470 คน¹ ชาวมุสลิมเหล่านี้มีความเคร่งครัดต่อศาสนามาก ในวันฮารีรายอ² 24 ตุลาคม พ.ศ.2549 ที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมประกอบศาสนกิจที่มัสยิดหลายล้านคน

แม้ในปัจจุบันอินโดนีเซียจะเป็นประเทศมุสลิม แต่ในอดีตพระพุทธศาสนาหายากเคยเจริญมาก่อน มีอนุสรณ์สถานสำคัญที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา คือ โบโรบูดูร์ (Borobudur) หรือบรมพุทโธ ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิ่งมหัศจรรย์แห่งหนึ่งของโลก ตั้งอยู่ในที่ราบเกตุ (Kedu) ภาควกลางของเกาะชวา มีรูปทรงคล้ายกับพุทธวิหารที่พุทธคยา แต่กดให้แบนลง ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูง 42 เมตร มีขนาดรวม 123 ตารางเมตร ภายหลังถูกฟ้าผ่าและภูเขาไฟระเบิดจึงทำให้ความสูงลดลงเหลือเพียง 31.5 เมตร หินที่ใช้ก่อสร้างและสลัก เป็นหินที่ได้จากลาวาภูเขาไฟประมาณ 55,000 ตารางเมตร

ดร.กรอม (Krom) กล่าวว่า “โบโรบูดูร์” มาจากคำว่า “ประะ + พุทธ” ดร. สตัทเตอ-ไฮม์ (Statterheim) สันนิษฐานว่า “บูดูร์” มาจากคำว่า “บูติว” (Budue) ในภาษามินังเกบาว (Minangebau) แปลว่า “เด่น ยื่นออกมา” ฉะนั้น “โบโรบูดูร์” จึงควรแปลว่า “วิหารที่เด่นอยู่

¹ วิกิพีเดีย.(2549). อินโดนีเซีย. (ออนไลน์)

² วันฮารีรายอ เป็นวันที่ชาวมุสลิมประกอบศาสนกิจและเฉลิมฉลองกันอย่างเต็มที่หลังจากที่ได้ถือศีลอดเป็นเวลานานหนึ่งเดือน และยังเป็นวันครอบครัวของอิสลาม ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลจะได้มาพบกัน ตามบ้านเรือนต่างๆ จะเตรียมอาหารทั้งคาวและหวานเพื่อต้อนรับแขกที่มาเยือน

บนยอดเขา” จ้างงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า คำว่า “โบโรบูดอร์” น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “ปรมะ + พุทธ” ซึ่งหมายถึง “พุทธ (วิหาร) ที่ยิ่งใหญ่”¹

พระพุทธศาสนาเข้าสู่อินโดนีเซียในตอนต้นศตวรรษที่ 1 (ค.ศ.1-100 / พ.ศ.544-643) ผ่านเส้นทางสายไหมทางทะเลระหว่างอินเดียและอินโดนีเซีย โดยคณะพ่อค้าชาวพุทธ นำเข้ามาเผยแพร่ ตั้งแต่บัดนั้นพระพุทธศาสนาจึงค่อยๆ เจริญขึ้นและเจริญสูงสุดในช่วงราชวงศ์ ไสเล็นดรา (Sailendra) ในปี พ.ศ.1293-1393 เหล่ากษัตริย์ในราชวงศ์นี้นับถือพระพุทธศาสนา มหายานนิกายวัชรยาน ได้สร้างมหาสถูปบรมพุทโธขึ้นในช่วงปี พ.ศ.1323-1376 มหาสถูปนี้เป็นอนุสรณ์สถานทางพระพุทธศาสนาอันยิ่งใหญ่สิ่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอิทธิพล และเป็นแบบอย่างต่อการก่อสร้างพุทธสถานในยุคต่อมา เช่น นครวัด (Angkor Wat) ในประเทศกัมพูชา เป็นต้น

ต่อมาในช่วงปลายศตวรรษที่ 12² พ่อค้าอาหรับนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่และได้ขยายไปทั่วประเทศประมาณศตวรรษที่ 14 ยุคนี้เป็นยุคเสื่อมของพระพุทธศาสนา บรมพุทโธถูกปล่อยปละละเลยให้ถูกห้อมล้อมอยู่กลางป่ารกชัฏ จนกระทั่งปี พ.ศ.2357 เซอร์ โทมัส แรฟเฟิล (Sir Thomas Raffles) ได้ค้นพบบรมพุทโธอีกครั้งและทำการปฏิสังขรณ์จนอยู่ในสภาพดี ต่อมาปี พ.ศ.2515-2525 รัฐบาลอินโดนีเซียร่วมกับองค์การยูเนสโกได้ปฏิสังขรณ์บรมพุทโธครั้งใหญ่ และจัดให้เป็นหนึ่งในมรดกโลกอีกด้วย

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมาซึ่งเป็นช่วงที่อิสลามเจริญรุ่งเรือง พุทธศาสนิกชนชาวอินโดนีเซียอันน้อยนิดได้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาไว้มิให้สูญสิ้นไป มีชาวพุทธจากประเทศต่างๆ เข้าไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอยู่เป็นระยะๆ ในปี พ.ศ.2512 คณะสงฆ์ไทยจัดส่งพระธรรมทูตเข้าไป ได้ตั้งสำนักงานพระพุทธเมตตาขึ้นที่กรุงจาการ์ตา เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันอินโดนีเซียมีวัดพระพุทธศาสนาอยู่ประมาณ 150 วัด เป็นวัดฝ่ายมหายาน 100 วัด วัดนิกายเถรวาท 50 วัด วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในความดูแลของฆราวาส เนื่องจากพระภิกษุมียอยู่น้อย

5.2.4 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้

เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ หรือตะวันออกกลาง ประกอบด้วยอะนาโตเลีย (Anatolia)

¹ จ้างงค์ ทองประเสริฐ (2536). พุทธวิหารโบโรบูดอร์. (ออนไลน์)

² ศตวรรษที่ 12 คือ ค.ศ.1101-1200 หรือ พ.ศ.1644-1743

³ พื้นที่ 97% ของตุรกี อยู่ในทวีปเอเชีย

หมายถึง เอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) เป็นพื้นที่ส่วนที่เป็นเอเชียของประเทศตุรกี³ ประเทศที่เป็นเกาะคือ ไซปรัส ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ดินแดนในตะวันออกใกล้ ได้แก่ ประเทศซีเรีย อิสราเอล จอร์แดน เลบานอน และอิรัก ดินแดนในคาบสมุทรอาหรับ ได้แก่ ประเทศซาอุดีอาระเบีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ บาห์เรน กาตาร์ โอมาน เยเมน อาจรวมถึงคูเวต อิหร่าน และอัฟกานิสถาน ปัจจุบันตะวันออกกลางเป็นถิ่นมุสลิม สำหรับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ในดินแดนแห่งนี้ จะกล่าวถึงประเทศอัฟกานิสถานเพียงประเทศเดียว เพราะมีหลักฐานเด่นชัดว่าพระพุทธศาสนาเคยรุ่งเรืองมาก่อน

ประเทศอัฟกานิสถาน

ประเทศอัฟกานิสถานมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถาน (Islamic Republic of Afghanistan) มีเมืองหลวงชื่อ คาบูล และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรประมาณ 31,056,997 คน (พ.ศ.2549) ชาวอัฟกานิสถานในปัจจุบันส่วนมากนับถือศาสนาอิสลามคือ 98% เป็นนิกายสุหนี่ 83.2% นิกายชีอะห์ 14.9% นับถือศาสนาโซโรอัสเตอร์ 1.4% ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู 0.4% และศาสนาคริสต์ 0.1%¹

อัฟกานิสถานเป็นที่รู้จักของชาวพุทธไปทั่วโลก เมื่อครั้งที่กลุ่มตาลีบัน (Taliban) ซึ่งเป็นมุสลิมนิกายสุหนี่ ได้ทำลายพระพุทธรูปยืนโบราณสององค์ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2544 ท่ามกลางการประณามของยูเนสโก²และพุทธศาสนิกชนทั่วโลก พระพุทธรูปองค์ใหญ่สูง 53 เมตร และองค์เล็กกว่าสูง 38 เมตร มีอายุประมาณ 2,000 ปี แกะสลักอยู่บนหน้าผาในเมืองบามิยัน ทางภาคกลางของอัฟกานิสถาน

แม้อัฟกานิสถานในปัจจุบันจะมีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ในอดีตที่แห่งนี้เคยเป็นฐานที่มั่นของพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานกว่า 2,000 ปี และยังเป็นเส้นทางผ่านของพระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าไปสู่เอเชียกลาง จีน เกาหลี ญี่ปุ่น มองโกเลียอีกด้วย พระสงฆ์จากเอเชียกลาง จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และมองโกเลีย ใช้เส้นทางนี้ผ่านเข้ามาแสวงบุญในอินเดีย ซึ่งเรียกเส้นทางสายนี้ว่า เส้นทางสายไหม นอกจากนี้อัฟกานิสถานยังเป็นทางผ่านของหลายอารยธรรม เช่น กรีก อิหร่าน เปอร์เซียอีกด้วย

พระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในอัฟกานิสถาน เพราะโบราณสถาน

¹ วิกิพีเดีย (2549). ประเทศอัฟกานิสถาน. (ออนไลน์)

² ยูเนสโก (UNESCO) หมายถึง องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) เป็นองค์การชำนาญพิเศษขององค์การหนึ่งของสหประชาชาติ

จำนวนมากทั่วประเทศเป็นของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เมืองบามิยัน จาลาลาบาด กันหาหาร์ และกาซมี ในสมัยพุทธกาลเรียกดินแดนของอัฟกานิสถานนี้ว่า แคว้นคันธาระ และกัมโพชะ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเรียกว่า แคว้นโยนก หรือเยวณะ ส่วนในสมัยพระ-ถึงซัมจึงเรียกดินแดนแถบนี้ว่า แคว้นอุทยาน แคว้นคันธาระ และแคว้นกปิสะ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเข้าไปในอัฟกานิสถานตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือเมื่อคราวที่สองพ่อค้าชื่อ ตปัสสะ และภัสลิกะ ได้พบพระพุทธองค์และประกาศตนว่าเป็นพุทธมามกะ ก่อนกลับพ่อค้าทั้งสองขอเส้นพระเกศาไปประดิษฐานในพระเจดีย์ที่แคว้นอุทยาน ซึ่งอยู่ในเขตของอัฟกานิสถานในปัจจุบัน¹ นอกจากนี้พระเจ้าปุกกุสาดิแห่งนครตักสิลา² ก็เป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสารแห่งนครราชคฤห์ จึงทำให้พระองค์เป็นพุทธมามกะด้วย และเนื่องจากเมืองตักสิลาในอดีต ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน มีพรมแดนติดกับอัฟกานิสถาน จึงทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่อัฟกานิสถานอีกเส้นทางหนึ่ง

พระพุทธศาสนาแถบนี้รุ่งเรืองมากในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (King Ashoka) ในครั้งนั้น พระมัชฌันติกเถระและคณะได้นำศาสนาพุทธมาเผยแผ่ โดยไปจำพรรษาอยู่ที่เมืองมฤราและเมืองกิปิน³ (Kipin) ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแก่ชนพื้นเมือง

ในสมัยพระเจ้ามิลินท์ (King Milinda) หรือพระเจ้าเมนันเดอร์ (Menander) หรือชื่อในภาษากรีกว่า เมนันดรัส (Menandros) ทรงเป็นกษัตริย์เชื้อสายกรีก ครองราชย์ราวปี พ.ศ. 500 เศษ อาณาจักรของพระองค์ครอบคลุมพื้นที่อัฟกานิสถาน ปากีสถาน อินเดียตอนเหนือ ทิเบตของอุซเบกิสถาน และบางส่วนของอิหร่าน ทรงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแห่งนี้และยุคนี้มีพระพุทธปฏิมาแทนองค์พระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกโดยสกุลช่างคันธาระ (Gandhara Style) อันเป็นการผสมผสานของอารยธรรมกรีก โรมัน และแนวคิดพระพุทธศาสนา

ในสมัยพระเจ้านิษกมหาราช (King Kanishka : พ.ศ.621-644) อาณาเขตของพระองค์ครอบคลุมแม่น้ำกาบูลของอัฟกานิสถาน คันธาระ สินธุของปากีสถาน กัสมีร์ (แคชเมียร์) รัฐมัลยาประเทศของอินเดีย รวมถึงสาธารณรัฐในเอเชียกลางบางประเทศ พระองค์ทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ทรงให้ความอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 4 แม้ว่าฝ่าย

¹ ชาวพม่า เชื่อว่า ตปัสสะ และภัสลิกะ เป็นพ่อค้าชาวมอญและนำพระเกศาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบรรจุไว้ที่มหาเจดีย์ชเวดากองแห่งประเทศพม่า

² เมืองตักสิลา อยู่ในแคว้นคันธาระ ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน มีพรมแดนติดกับประเทศอัฟกานิสถาน อินเดีย อิหร่าน และจีน

³ เมืองกิปิน (Kipin) ซึ่งนักประวัติศาสตร์เชื่อว่าเป็นเมืองกปิสะ ในประเทศอัฟกานิสถานปัจจุบัน

เถรวาทจะไม่ยอมรับ แต่ก็มีส่วนสำคัญในการรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ และได้เผยแผ่ไปทั่วเอเชียกลาง อิหร่านบางส่วน จีนและเกาหลี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของอัฟกานิสถานอย่างเต็มตัวในสมัยพระเจ้ากนิษกมหาราช ทั้งทั้งประเทศมีการสร้างพุทธสถานขึ้นมามากมาย พระสงฆ์ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นและมีหลายรูปจาริกไปเผยแผ่ในเอเชียกลางด้วยต่อมาที่หุบเขาบามิยัน (Bamiyan) มีการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่และเล็กขึ้นที่หน้าผาสูงชัน แต่ละองค์ใช้เวลาสร้างไม่น้อยกว่า 200 ปี และมีการขุดเจาะถ้ำขึ้นตามหน้าผามากมายเพื่อเป็นที่พักสงฆ์

เนื่องจากอัฟกานิสถานเป็นจุดศูนย์กลางระหว่างอาหรับกับอินเดีย และเป็นทางผ่านไปสู่จีน จึงถูกรุกรานจากศัตรูอยู่เสมอ เช่น พวกกรีก มองโกล ฮั่นชาว อาหรับ อังกฤษ และโซเวียต เป็นต้น โดยเฉพาะกองทัพมุสลิมอาหรับ ได้ทำลายพุทธสถานอย่างหนัก บังคับผู้คนให้นับถือศาสนาอิสลาม ในปี พ.ศ.1252 กษัตริย์แห่งหุบเขาบามิยันและผู้ปกครองเมืองอื่นๆ จึงต้องจำยอมเปลี่ยนศาสนาเพื่อความอยู่รอด เมื่อผู้นำหันไปนับถืออิสลาม จึงทำให้สถานการณพระพุทธศาสนายังเสื่อมลงอย่างหนัก หลังการยึดครองของมุสลิมล่งไปเพียง 100 ปี อัฟกานิสถานก็กลายเป็นประเทศที่ปราศจากพระสงฆ์โดยสิ้นเชิง สังฆารามมากกว่า 3,000 แห่งตามรายงานของพระถังซำจั๋งเหลือแต่ซากโบราณสถานเท่านั้น ในปัจจุบันอัฟกานิสถานจึงมีชื่อว่า สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถาน

5.2.5 พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง

เอเชียกลางเป็นจุดเชื่อมระหว่างเอเชียและยุโรปเข้าด้วยกัน ประกอบด้วยประเทศต่างๆ ดังนี้คือ คาซัคสถาน (Kazakhstan) อุซเบกิสถาน (Uzbekistan) ทาจิกิสถาน (Tajikistan) เติร์กเมนิสถาน (Turkmenistan) และคีร์กีซสถาน (Kyrgyzstan) ปัจจุบันเอเชียกลางเป็นถิ่นอิสลามแทบไม่มีพุทธศาสนิกชนอยู่เลย แม้ในอดีตพระพุทธศาสนาจะเคยเจริญรุ่งเรืองในแถบนี้มาก่อน เพราะประเทศเหล่านี้อยู่บนเส้นทางสายไหม อันเป็นเส้นทางการค้าระหว่างยุโรปและเอเชีย และเคยเป็นเส้นทางการเผยแผ่ศาสนาด้วยโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา

เอเชียกลางรับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชและเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยพระเจ้ากนิษกมหาราชประมาณปี พ.ศ.600 นอกจากนี้เอเชียกลางยังเป็นแหล่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศจีนด้วย พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่ในแถบนี้เป็นเวลาพันปี จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.1200 เป็นต้นไป กองทัพอิสลามเข้าสู่เอเชียกลาง เมื่อตีได้แล้วก็บังคับให้คนแถบนี้เปลี่ยนเป็นมุสลิม

ข้อมูลประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียกลางนั้นมีอยู่ค่อนข้างน้อย จึงกล่าวถึงโดยรวมๆ ไม่แยกบรรยายในแต่ละประเทศ หลักฐานความเจริญของพระพุทธศาสนาในแถบนี้ ถูกค้นพบโดยนักโบราณคดีรัสเซียเมื่อประมาณปี 2500 กว่าๆ เช่น ในปี พ.ศ.2504 กรมโบราณคดีรัสเซียได้ค้นพบเมืองโบราณทางพระพุทธศาสนาหลายแห่ง ณ อุซเบกิสถาน¹ ซึ่งกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ติดกับอัฟกานิสถาน เช่น เมืองสมาร์กันด์ (Smarkand) เมืองบุขารา (Bukhara) เมืองเทอร์เมซ (Termez) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการค้นพบพระพุทธรูปแกะสลัก มีพระอัครสาวกทั้งสองยืนเคียงข้างพระศาสดา² ซึ่งบ่งบอกว่าเป็นนิกายเถรวาท และยังค้นพบพระพุทธรูปที่มีพระโพธิสัตว์ยืนเคียงข้าง ซึ่งบ่งบอกว่าเป็นนิกายมหายาน

ในปี พ.ศ.2504 ปีเดียวกันนี้เอง นักโบราณคดีชาวรัสเซียยังค้นพบพระพุทธรูปนอนองค์ใหญ่ มีขนาดความยาว 14 เมตร สูง 2 เมตรครึ่ง ที่วัดอจินะเทเป (Ajina-tepe) อยู่ข้างเชิงเขาทางทิศใต้ของประเทศทาจิกิสถาน และยังได้พบพระพุทธรูปองค์เล็กอีกหลายร้อยองค์ บางองค์อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกภูเขานี้ว่า ภูเขากุหลาบแห่งพระพุทธเจ้าพันองค์ (Mountain of one thousand Buddha's Houses) นักโบราณคดีเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์ใหญ่นี้ สร้างราวปี พ.ศ.800 ในยุคที่กุสณะปกครองเอเชียกลาง ปัจจุบันได้ตั้งแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานกรุงดูชานเบ (Dushanbe) ประเทศทาจิกิสถาน

นักโบราณคดีชาวรัสเซียยังได้เข้าขุดค้นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งชื่อว่า เกียอูร กาลา (Giaur Kala) ในปี พ.ศ.2505 ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศเติร์กเมนิสถาน พบเศียรพระพุทธรูปขนาดใหญ่ราวเมตรเศษฝังอยู่ใต้ดิน นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์จำนวนมากกระจัดกระจายกันอยู่ทั่วบริเวณที่ขุดโดยรอบ ปัจจุบันพระพุทธรูปได้ถูกเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน และยังพบสถูป 2 แห่งที่เมืองเมิร์ฟ (Merv) ด้วย

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 5 พระพุทธศาสนาในเอเชีย จบโดยสมบูรณ์แล้ว โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 5 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 5 แล้วจึงศึกษาบทที่ 6 ต่อไป

¹ ขณะนั้น อุซเบกิสถานและประเทศอื่นๆ ยังไม่ได้แยกตัวออกจากสหภาพโซเวียต เพิ่งแยกตัวออกมาหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายในปี พ.ศ.2534

² เป็นพระพุทธรูปศิลปะคันธาระชุดใต้ที่ วัดฟายาซเทปา ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน

บทที่ 6

พระพุทธศาสนา

ในตะวันตก

เนื้อหาบทที่ 6

พระพุทธศาสนาในตะวันตก

6.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในตะวันตก

6.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในตะวันตก

6.2.1 ประเทศอังกฤษ

6.2.2 ประเทศเยอรมนี

6.2.3 ประเทศรัสเซีย

6.2.4 ประเทศฝรั่งเศส

6.2.5 ประเทศอิตาลี

6.2.6 ประเทศสหรัฐอเมริกา

6.2.7 ประเทศออสเตรเลีย

6.3 สาเหตุที่ชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา

แนวคิด

1. พระพุทธศาสนาในตะวันตกยุคปัจจุบันมีอัตราการเติบโตรวดเร็วมากและเติบโตเร็วกว่าทุกศาสนา โดยเจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศอังกฤษ เยอรมนี ฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา และแคนาดา เป็นต้น ส่วนโซนโอเชียเนียนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์

2. พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกอย่างกว้างขวางเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 โดยพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้าไปเผยแผ่ก่อนในพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งแพร่หลายอยู่ในหมู่ข้าราชการแต่ประชาชนทั่วไปยังไม่ค่อยรู้จัก จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 25 นิกายมหายานหลายนิกายได้เข้าไปเผยแผ่ ซึ่งได้รับความนิยมมากทั้งในวงวิชาการและประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะนิกายเซนและพระพุทธศาสนาแบบทิเบต

สาเหตุสำคัญที่ชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนานั้นในเบื้องต้นเพราะเสื่อมศรัทธาในศาสนาเดิมที่สอนให้เชื่อเพียงอย่างเดียวโดยปราศจากเหตุผลซึ่งขัดแย้งกับหลักวิทยาศาสตร์ที่กำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในตะวันตกและเมื่อเขาเหล่านั้นได้ศึกษาพระพุทธศาสนาที่ทำให้พิสูจน์โดยไม่บังคับให้เชื่อตาม อีกทั้งหลักคำสอนยังยึดเหตุผลและการไม่ใช้ความรุนแรง จึงทำให้ชาวตะวันตกศรัทธาและหันมานับถือพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักศึกษาทราบภาพรวมของพระพุทธศาสนาในตะวันตกในปัจจุบันว่า เป็นอย่างไร เจริญรุ่งเรืองอยู่แถบไหนบ้าง

2. เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในตะวันตกตั้งแต่อดีตที่พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าไปจนถึงปัจจุบัน โดยกล่าวถึงประเทศที่สำคัญในตะวันตกเพียง 6 ประเทศ คือ ประเทศอังกฤษ เยอรมนี รัสเซีย ฝรั่งเศส อิตาลี สหรัฐอเมริกา และในโอเชียเนีย 1 ประเทศ คือ ประเทศออสเตรเลีย นอกจากนี้เพื่อให้นักศึกษาทราบสาเหตุที่ทำให้ชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา

บทที่ 6

พระพุทธศาสนาในตะวันตก

6.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในตะวันตก

สถานการณ์พระพุทธศาสนาในตะวันตกยุคปัจจุบันมีความตื่นตัวและเจริญเติบโตรวดเร็วมาก จากการศึกษาของเฮนรี ซี.ฟินนี่ (Henry C. Finney) พบว่า ในประเทศเยอรมนีมีอัตราการเพิ่มขึ้นของศุภณัฏฐ์นัฏฐาธิทางพระพุทธศาสนาประมาณ 10 เท่าตัวภายในระยะเวลา 22 ปี โดยในปี พ.ศ.2518 มีศุภณัฏฐ์นัฏฐาธิอยู่ประมาณ 40 ศุภณัฏฐ์ แต่ในปี พ.ศ.2540 มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่า 400 ศุภณัฏฐ์ ในสหราชอาณาจักรหรือประเทศอังกฤษมีอัตราการเติบโตประมาณ 4.5 เท่าภายในระยะเวลา 18 ปี กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2522 มีศุภณัฏฐ์นัฏฐาธิอยู่ประมาณ 74 ศุภณัฏฐ์ แต่ในปี พ.ศ.2540 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 340 ศุภณัฏฐ์¹

ในประเทศฝรั่งเศสมีการสำรวจความเห็นของเยาวชนใน พ.ศ.2540 พบว่า มีเยาวชนถึง 5,000,000 คนที่มีความพึงพอใจต่อคำสอนของพระพุทธศาสนา² ส่วนประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ.2503 มีพุทธศาสนิกชนอยู่ประมาณ 200,000 คน³ แต่ในปี พ.ศ.2547 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 3,000,000 คน⁴ หรือเพิ่มขึ้น 15 เท่าตัวภายในระยะเวลา 44 ปี นอกจากนี้ในตะวันตกแล้ว ประเทศในแถบโอเชียเนีย เช่น ออสเตรเลีย เป็นต้น เฮนรี ซี.ฟินนี่ พบว่ามีอัตราการเติบโตของพระพุทธศาสนาสูงเช่นกัน คือ ในปี พ.ศ.2524 มีพุทธศาสนิกชนอยู่ 35,000 คน แต่ในปี พ.ศ.2534 เพิ่มขึ้นเป็น 4 เท่าตัวคือประมาณ 140,000 คน และจากผลการวิจัยอัตราการเติบโตของศาสนาต่างๆ ในประเทศออสเตรเลียระหว่างปี พ.ศ.2529 - พ.ศ.2544 พบว่าพระพุทธศาสนามีอัตราการเติบโตเร็วที่สุดดังตารางต่อไปนี้

¹ Martin Baumann.(2541) Working in the Right Spirit: The Application of Buddhist Right Livelihood in the Friends of the Western Buddhist Order.(ออนไลน์)

² Lionel Obadia (2540).Tibetan Buddhism in France: A Missionary Religion?(ออนไลน์)

³ JAN Nattlier. (2543). Why Buddhism, Why Now ? AND WHY IN AMERICA.(ออนไลน์)

⁴ The U.S. State Department's International Religious Freedom,อ้างใน Wikipedia.(2549). Buddhism in the United States.(ออนไลน์)

ออสเตรเลียแคว้นแคพิทอลเทอร์ริทอรี (Australian Capital Territory)¹

ศาสนา	2529	2534	2539	2544	%ประชากร	%ที่เพิ่มขึ้น
คริสเตียน	11,381,900	12,465,644	12,582,764	12,764,341	68%	1.5%
พุทธศาสนา	80,387	139,847	199,812	357,813	1.9%	79.1%
ฮินดู			67,279	95,473	0.5%	41.9%
อิสลาม	109,500	147,507	200,885	281,578	1.5%	40.2%
ยูดา (ยิว)	69,100	74,386	79,805	83,995	0.4%	5.3%

แม้จำนวนพุทธศาสนิกชนในตะวันตกและโอเชียเนียปัจจุบันจะยังมีน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรและจำนวนผู้นับถือศาสนาเทวนิยม²ในแต่ละประเทศ แต่จากแนวโน้มของการเติบโตอันรวดเร็วดังกล่าว เป็นไปได้ว่าในอนาคตจะมีพุทธศาสนิกชนเพิ่มขึ้นอีกมาก นอกจากนี้โดยปกติแล้วชาวตะวันตกแม้จะมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศรัทธาในศาสนาอื่นนอกเหนือจากศาสนาเดิมของตน ก็มักจะไม่เปิดเผยตนเอง เช่น เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ปราชญ์ชาวอังกฤษ ผู้เขียนหนังสือประทับใจแห่งเอเชียซึ่งนิยมอ่านกันมากในตะวันตก เขาจะระมัดระวังมากในการประกาศตนต่อสาธารณชนถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพราะคริสต์ศาสนิกชนโดยกำเนิดถือว่า ผู้เปลี่ยนศาสนาเดิมของตนย่อมถูกประณามอย่างร้ายแรง³

ด้วยเหตุนี้จึงยากที่จะประเมินว่าพุทธศาสนิกชนในตะวันตกหรือในโอเชียเนียจริงๆ แล้วมีอยู่จำนวนเท่าใด ทั้งนี้เพราะผู้ที่ไม่เปิดเผยตัวยังมีอยู่จำนวนมาก เจน เนทลิเออร์ (Jan Nattlier) กล่าวว่า ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีชาวพุทธแบบ night-stand Buddhists กว่า 10,000,000 คน⁴ ซึ่งชาวอเมริกันเหล่านี้ชื่นชอบคำสอนของพระพุทธศาสนา บางคนก็ใช้เป็น

¹ The Buddhist Council of New South Wales. (2549). Analysis of Religious Growth in Australia.(ออนไลน์)

² ศาสนาที่สอนให้เชื่อเรื่องพระเจ้า เช่น ศาสนาคริสต์ อิสลาม และยิว.

³ พันเอก (พิเศษ) นวมน สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 1**. หน้า 89.

⁴ JAN Nattlier.(2543). Why Buddhism, Why Now ? And Why In America.(ออนไลน์)

หลักในการดำเนินชีวิตแต่ไม่ได้ประกาศตนว่าเป็นพุทธศาสนิกชน

พระพุทธศาสนาเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกอย่างกว้างขวางเมื่อประมาณศตวรรษที่ 19 นี้เอง¹ โดยเฉพาะในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษปราชญ์ตะวันตกหลายคนได้ผลิตตำราทางพระพุทธศาสนาออกมาเผยแพร่ เช่น อาร์เธอร์ โชเพนเฮาเออร์ ชาวเยอรมันผู้แต่งตำรายกย่องพระพุทธศาสนาไว้อย่างสูงส่ง หนังสือของเขาสร้างแรงบันดาลใจในการศึกษาพระพุทธศาสนาแก่ชาวตะวันตกจำนวนมาก ศ.ริส เดวิดส์ ชาวอังกฤษ ผู้ก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ ได้แปลพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษออกเผยแพร่มากมาย ดร.เจมส์ มาร์ติน พีเบิลส์ ปราชญ์ชาวอเมริกันผู้เผยแพร่หนังสือ Controversy at Panadura, Or, Panadura Vadaya ซึ่งเป็นบันทึกการโต้เถียงที่เรื่องพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา ระหว่างท่านคุณา-นันทเถระกับนักบวชคริสต์

นอกจากนี้ ชาวตะวันตกจำนวนมากรู้จักพระพุทธศาสนาจากผลงานของ เซอร์เฮดวิน อาร์โนลด์ ผู้เขียนหนังสือประทีปแห่งเอเชียว่าด้วยพุทธประวัติซึ่งนิยมอ่านกันมากในตะวันตก โดยมีสถิติการพิมพ์กว่า 150 ครั้ง (นับถึงปี พ.ศ.2470) พระพุทธศาสนาในตะวันตกช่วงนี้ โดยส่วนใหญ่เป็นนิยายเถรวาท ซึ่งแพร่หลายอยู่ในหมู่นักวิชาการและผู้สนใจศึกษาจากการอ่านตำรา โดยมากจะอยู่ในประเทศอังกฤษและเยอรมนี ทั้งสองประเทศนี้มีปราชญ์เถรวาทอยู่มากมาย พระพุทธศาสนายุคนี้จึงไม่เป็นที่รู้จักของพลเมืองทั่วไปในตะวันตกเท่าที่ควร

ต่อมาในศตวรรษที่ 20² เมื่อพระพุทธศานานิคมหายานเข้าไปเผยแพร่มากขึ้น ด้วยความมีเสน่ห์เรียบง่ายและหลากหลายในนิยายต่างๆ ของมหายาน ได้สร้างความสนใจแก่ชาวตะวันตกจำนวนมากทั้งพลเมืองทั่วไปและนักวิชาการ แม้จะเข้าไปหลังแต่กลับได้รับความนิยมมากกว่าเถรวาท จากการค้นหาข้อมูลด้วยระบบกูเกิล (Google) เฉพาะมหายานนิคมหายานอย่างเดียวพบว่า มีคำว่า Zen อยู่ถึง 74,400,000 รายการ ในขณะที่นิคมหายานมีคำว่า Theravada อยู่เพียง 1,390,000 รายการเท่านั้น³ ต่างกันถึง 50 กว่าเท่าหากรวมมหายานนิคมหายานด้วยคงต่างกันนับ 100 เท่า

ข้อมูลนี้เป็นเครื่องชี้วัดได้อย่างหนึ่งว่า พระพุทธศานานิคมหายานเป็นที่สนใจของชาวโลกมาก ไม่ว่าจะเป็นนิคมหายานจีนเซนจากประเทศญี่ปุ่น ซึ่งดร.ดี ที ซูสกี เป็นผู้บุกเบิก

¹ ศตวรรษที่ 19 คือ ค.ศ.1801-1900 หรือ พ.ศ.2344-2443.

² ศตวรรษที่ 20 คือ ค.ศ.1901-2000 หรือ พ.ศ.2444-2543.

³ Google.(2549) zen,theravada.(ออนไลน์)

เผยแพร่อินไซเซน จากประเทศไต้หวัน¹ ที่เผยแพร่โดยคณะสงฆ์วัดฝอกลงซัน ซึ่งมีวัดสาขากว่า 250 แห่งทั่วโลก¹ หรือเซนจากเวียดนามนำโดยท่านดิช นัท ฮันห์ ผู้ที่ทำให้คนเรือนแสนหันมาสนใจพระพุทธศาสนา² นอกจากนี้ยังมีมหายานิกายนิชิเร็นที่รู้จักกันดีในนามองค์กรโซกะกัคไค (Soka Gakkai International = SGI) ซึ่งมีสมาชิกกว่า 12 ล้านคนทั่วโลก³ ก็เข้าไปเผยแพร่และได้ผลเป็นอย่างดี

พระพุทธศาสนา มหายานที่สำคัญที่สุดคือแบบทิเบต เพราะได้รับความสนใจมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความโดดเด่นขององค์ทะไล ลามะ เท็นซิน กยัตโซ (The 14th Dalai Lama, Tenzin Gyatso) ผู้นำสงฆ์และประชาชนชาวทิเบตในปัจจุบัน ท่านเดินทางไปกว่า 52 ประเทศทั่วโลกเข้าพบผู้นำของแต่ละประเทศเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบรรดาผู้นำเหล่านั้น โดยเฉพาะประเทศที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ท่านเขียนหนังสือเผยแพร่มากกว่า 50 เล่ม ได้รับรางวัลเกียรติยศกว่า 57 รางวัล รวมทั้งรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี พ.ศ.2532⁴ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาทิเบตจึงได้รับความสนใจจากชาวโลกมาก โดยเฉพาะชาวตะวันตก

จากจำนวนศูนย์ (Center) พระพุทธศาสนาทั่วโลกในเว็บไซต์ www.buddhanet.net แสดงให้เห็นว่าอย่างชัดเจนว่า มหายานแบบทิเบตและเซนได้รับความนิยมสูงมากดังตารางที่แสดงในหน้าถัดไป จำนวนศูนย์พระพุทธศาสนาเหล่านี้หมายถึงวัดบ้าง ศูนย์นั่งสมาธิบ้าง เป็นองค์กรทางพุทธศาสนาอื่นๆ บ้าง ข้อมูลที่ยกมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งซึ่งผู้จัดทำเว็บไซต์ www.buddhanet.net รวบรวมได้ ในความเป็นจริงมีศูนย์พระพุทธศาสนาอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้แจ้งข้อมูลไว้ นอกจากนี้ยังมีบางเว็บไซต์ให้ข้อมูลเฉพาะนิกายได้ล่าสุดกว่า แต่เนื่องจากว่าเว็บไซต์เหล่านั้นไม่ได้ให้ข้อมูลครอบคลุมทุกนิกาย ด้วยเหตุนี้จึงใช้ข้อมูลจากเว็บไซต์นี้เป็นหลัก

¹ พระเถระซินตัง. อังโนเดลนิวส์ (2549). เผยแผ่พระพุทธศาสนา : ยุทธวิธีที่ต้องปรับเปลี่ยน.(ออนไลน์)

² เฮเลน ทรอคอฟ (2538).บทสัมภาษณ์จากนิตยสาร Tricycle.(ออนไลน์)

³ SGI.(2549).Soka Gakkai International.(ออนไลน์)

⁴ www.buddhanet.net (2549). Buddhist Masters and Their Organisations.(ออนไลน์)

ศูนย์พระพุทธศาสนาทั่วโลก

ศูนย์พุทธศาสนา ¹		เถรวาท	มหายาน				อื่นๆ ²	พุทธศาสนิกชน ³	
ประเทศ	รวม		รวม	ทิเบต	เซน	อื่นๆ		คน	พ.ศ.
1. ทวีปอเมริกา									
สหรัฐอเมริกา	1835	253	1446	548	644 ⁴	254	136	3,000,000	2547
แคนาดา	262	49	175	83	29	63	38		
เม็กซิโก	44	5	25	17	8		14		
อเมริกากลาง	19		13	8	3	2	6		
อเมริกาใต้	228	12	178	83	70	25	38		
2. ทวีปยุโรป									
เยอรมัน	661	57	568	321	208	29	46	230,000	2549
รัสเซีย	448 ⁵			8 ⁶				700,000	
อังกฤษ	435	95	213	89	60	27	127	151,283	2544
ฝรั่งเศส	334	19	199	100	7128	116			
สวีเดน	139	20	110	71	25	14	9		
อิตาลี	110	15	76	47	37	1	10	110,000	
สเปน	105	4	87	51	33	3	14		
เนเธอร์แลนด์	88	11	62	30	27	5	15		

¹ www.buddhanet.net (2549). Buddhist Directory.(ออนไลน์)

² อื่นๆ หมายถึง ศูนย์ที่ไม่ได้ระบุนิกายบ้าง รวมหลายๆ นิกายอยู่ด้วยกันบ้าง หรือไม่ได้สังกัดนิกายใดบ้าง

³ Wikipedia.(2549).Religion.(ออนไลน์)

⁴ อัปเดตครั้งล่าสุด 842 Center [Thomas Kirchner (2549).Zen Centers -USA.(ออนไลน์)]

⁵ Igor Troyanovsky.(2544). Buddhism In Russia.(ออนไลน์)

หมายเหตุ ข้อมูลในรัสเซียนั้น Igor Troyanovsky ไม่ได้กล่าวแยกเป็นนิกายไว้ว่าแต่ละนิกายมีเท่าไร ส่วนข้อมูลใน www.buddhanet.net แม้จะกล่าวแยกนิกายไว้ แต่ข้อมูลไม่ใช่ข้อมูลล่าสุด ทั้งนี้ โดยภาพรวมแล้ว ในประเทศรัสเซียจะเป็นพระพุทธศาสนาแบบทิเบตเป็นหลัก

⁶ Thomas Kirchner (2546). Zen Centers - Rusia.(ออนไลน์)

ศูนย์พุทธศาสนา	เถรวาท มหายาน						อื่นๆ	พุทธศาสนิกชน
ประเทศ	รวม		รวม	ทิเบต	เซน	อื่นๆ		คน พ.ศ.
โปแลนด์	84	1	74	53	21		9	
เช็กและสโลวัก	78	8	67	55	12		3	
ออสเตรีย	77	7	60	40	13	7	10	
เบลเยียม	60	8	45	8	26	11	7	
ประเทศอื่นๆ ในยุโรป	297	33	237	153	54	30	27	
3. ทวีปเอเชีย ¹								
ตะวันออกกลาง	28	4	12	5	7		12	
4. ทวีปแอฟริกา								
แอฟริกา	51	11	33	10	12	11	7	
5. ภาคพื้นโอเชียเนีย								
ออสเตรเลีย	412	92	234	107	22	105	86	
นิวซีแลนด์	93	26	55	31	13	11	12	
รวมทั้งหมด	5872	730	3969	1910	1403	626	742	

6.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในตะวันตก

ชาวตะวันตกมีโอกาสสัมผัสกับพระพุทธศาสนาครั้งสำคัญในสมัยที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งกรีกกรีธาทัพบุกอินเดียในระหว่างปี 326-323 ก่อนคริสต์ศตวรรษ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 217-220 หรือหลังพุทธปรินิพพานได้ 217-220 ปี ซึ่งในขณะนั้นพระพุทธศาสนาดั้งเดิมคือเถรวาทกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในอินเดีย ระยะเวลาประมาณ 3 ปีแห่งการมาของกองทัพกรีกครั้งนั้น เป็นไปได้ว่ามีการศึกษาและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกันพอสมควร ทหารกรีกคงได้สัมผัสพระพุทธศาสนาผ่านวิถีชีวิตของชาวพุทธในอินเดียสมัยนั้นไม่มากนักน้อย และคง

¹ ประเทศอื่นๆ ในทวีปเอเชีย นั้น ข้อมูลไม่ใช่ข้อมูลล่าสุด จึงไม่ได้กล่าวไว้ในที่นี้

เล่าขานต่อๆ กันไปในยุโรปหลังจากที่ทหารเหล่านั้นกลับไปยังอาณาจักรมาซิโดเนียของตนแล้ว

เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ยกทัพกลับแล้ว จันทรคุปต์ก็สามารถยึดเมืองปาฏลีบุตรจาก “พระเจ้าันท์” แห่งกรีกได้สำเร็จ และปราบดาภิเษกตนเองเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะในเมืองปาฏลีบุตร เมื่อปี พ.ศ.222 และได้ปกครองอยู่นาน 26 ปี ในรัชสมัยของพระองค์ เมกาสเธเนส (Megasthenes) เอกอัครราชทูตจากเมืองอเล็กซานเดรียแห่งกรีก ได้เดินทางมายังเมืองปาฏลีบุตร และได้บันทึกเรื่องราวมหัศจรรย์และสมณะทั้งหลายในอินเดียไว้ นักเขียนกรีกและละตินหลายท่านใช้บันทึกนี้อ้างอิงเรื่องราวในอินเดีย

เมื่อถึงยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.276-312) ได้มีการจัดส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ เสถียร โพธิ์นันทะ ปราชญ์ด้านพระพุทธศาสนา กล่าวว่า ในครั้งนั้นพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปสู่ประเทศกรีกในทวีปยุโรปด้วย¹

คำว่า พระพุทธเจ้า ปราภฏครั้งแรกในเอกสารของกรีก เมื่อกาลผ่านไป 500 ปีหลังจากเมกาสเธเนส คลีเมนต์ (clement) เสียชีวิต ซึ่งเขียนพรรณนาไว้เมื่อ พ.ศ.743 ว่า “ชาวอินเดียทั้งหลายได้ปฏิบัติเครื่องครัดซึ่งศีลของพระพุทธเจ้าและเคารพนับถือพระพุทธเจ้าดุจเทพเจ้า...”² หลังจากนั้นชาวตะวันตกไม่ค่อยได้รับรู้พระพุทธศาสนาอีกจนกระทั่ง พ.ศ.1797 นักบวชวิลเลม แวน ลุยส์โบรก และนักบวชนิกายฟรานซิสกัน ผู้เดินทางไปอยู่ในเมืองคะราโกรัมนาน 6 เดือน ได้เขียนหนังสือชื่อ Itinerarium บรรยายเรื่องภิกษุลามะในประเทศทิเบตได้อย่างถูกต้องพร้อมกล่าวถึงบทสวดมนต์ ...โอม มณี ปัทเม หุม...ด้วย

อย่างไรก็ตาม ชาวตะวันตกได้รับทราบเรื่องราวพระพุทธศาสนาโดยละเอียดถูกต้องสมบูรณ์จากหนังสือ Description of the World ของมาร์โค โปโล (Marco Polo) ซึ่งเดินทางไปอยู่ในประเทศจีนนานถึง 16 ปี ระหว่าง พ.ศ.1818-พ.ศ.1834 ได้พบพุทธศาสนิกชาวจีนมากมาย เขาเขียนไว้ว่า “ตำบลซาจู อยู่ในเมืองตังกุก ประชาชนทั้งหลายนับถือพุทธปฏิมา ยกเว้นชาวเตอร์ก และพวกชะราเซนบางคนที่เป็นคริสเตียน ประชาชนที่นับถือพุทธปฏิมาเหล่านี้มีภาษาพูดของตัวเอง ไม่ประกอบการค้าขาย เลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูกธัญพืช มีภิกษุและวัดมากมาย วัดทั้งหลายมีพุทธปฏิมาแบบต่างๆ ประชาชนเคารพนับถือพุทธปฏิมาเหล่านั้นอย่างท่วมท้นหัวใจ...”³

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2541 หน้า 189

²⁻³ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. สังคมวิทยาศาสนา, หน้า 2-3

เมื่อ มาร์โค โปโล เดินทางกลับจากประเทศจีนมาถึงประเทศอิตาลี เขาได้เล่าเรื่องดังกล่าวกว่าชาวอิตาลีแม้ไม่ค่อยมีคนเชื่อ แต่ภายหลังพระสันตะปาปา นิโคลาสที่ 4 (Nicholas) ก็ได้จัดส่งพวกนักบวชไปสืบพระพุทธศาสนาในประเทศจีน โดยท่านแรกคือ นักบวชจอห์น แห่งมอนเตคอร์วิโน เขาพำนักอยู่ที่จีนหลายปี และได้ส่งจดหมายทูลรายงานพระสันตะปาปาถึงความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในประเทศจีน หลังจากนั้นเป็นต้นมาก็มีการจัดส่งพวกนักบวชคริสต์ไปเป็นระยะๆ เรื่องราวการเดินทางของนักบวชเหล่านี้ก่อให้เกิดความสนใจแก่ชาวยุโรปมาก ในปี พ.ศ.2085 บาทหลวงฟรานซิสคัส ซาเวริอุส (Franciscus Xaverius) แห่งประเทศสเปนเดินทางมาอินเดียและอีก 1 ปีหลังจากนั้นได้เดินทางไปถึงกัว (Gua) ครั้งนั้นบาทหลวงได้พบพ่อค้าชาวญี่ปุ่นชื่อ ยาจิโร (Yagiro) พ่อค้าผู้นี้เล่าให้ฟังถึงเรื่องพุทธประวัติและหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คณะนักบวชคริสต์จึงบันทึกเรื่องราวเหล่านี้รายงานกลับไปยังทวีปยุโรปทั้งหมด แต่มิได้มีการจัดพิมพ์เผยแพร่ ส่วนมากจะเก็บรักษาไว้ในห้องสมุด

ต่อมาเมื่อถึงยุคล่าอาณานิคมตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 หรือตั้งแต่ พ.ศ.2144 เป็นต้นไปประเทศในแถบตะวันตกหลายประเทศทยอยกันออกล่าเมืองขึ้น เช่น เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี โปรตุเกส เบลเยียม อิตาลี รัสเซีย และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ได้เข้ายึดครองประเทศด้อยพัฒนาในทวีปเอเชีย แอฟริกา และโอเชียเนียไว้ได้มากมาย ในช่วงนี้จึงมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมไปสู่กันและกัน ชาวตะวันตกจำนวนไม่น้อยได้สัมผัสพระพุทธศาสนาในยุคนี้ นอกจากนักล่าเมืองขึ้นแล้วคณะมิชชันนารีจากยุโรปหลายคณะก็ได้เดินทางมาเผยแพร่คริสต์ศาสนาด้วย โดยเข้ามาในประเทศจีน ญี่ปุ่น ไทย ศรีลังกา และประเทศอินโดนีเซีย คริสต์ศาสนจักรหลายประเทศอาศัยฝ่ายการเมืองเป็นเครื่องมือบังคับให้ชาวเอเชียในประเทศที่ตกเป็นเมืองขึ้นเปลี่ยนศาสนา แต่ถึงกระนั้นก็มีชาวตะวันตกอยู่ไม่น้อยที่เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ เรื่องราวพระพุทธศาสนาในเอเชียก็ถูกส่งกลับไปให้ชาวตะวันตกได้ศึกษากันอย่างต่อเนื่อง

รายงานที่คณะมิชชันนารีส่งไปกลับไปประเทศในตะวันตกนั้น ได้จากการสังเกตและสนทนากับพุทธศาสนิกชนเป็นหลัก มิได้เป็นความรู้ที่ได้จากการค้นคว้าคัมภีร์พระพุทธศาสนาจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 (ค.ศ.1801-1900 หรือ พ.ศ.2344-2443) หนังสือไวยากรณ์ภาษาบาลีเล่มแรก ที่จัดพิมพ์เผยแพร่ในทวีปยุโรป เป็นผลงานของเบอร์นุฟ และแลสเซน เบอร์นุฟเป็นคนแรกที่ยกย่องว่า ชาวยุโรปคนแรกที่ศึกษาภาษาบาลีคือ บาทหลวงซิมมอน เดอ ลา ลู แบร์ (Simon de La Loubere) ซึ่งเป็นผู้ร่วมคณะเอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส เดินทางมาประเทศไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ

พ.ศ.2230-2231 บาทหลวงซิมมอน เดอ ลา ลู แบร์ ได้พิมพ์หนังสือ Description du Royaume de Siam เผยแพร่ใน พ.ศ.2234 โดยแทรกเรื่องประวัติพระเวททัตและพระปาติโมกข์ย่อเอาไว้ด้วย ต่อมาในศตวรรษที่ 20 เป็นยุคทองของนิยายมหายาน ชาวพุทธนิยายมหายานหลายนิยายเข้าไปเผยแพร่ในตะวันตกและได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี พุทธศาสนิกชนในแต่ละประเทศจึงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ トラบกระทั่งปัจจุบัน

6.2.1 ประเทศอังกฤษ

ประเทศอังกฤษมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) หรือนิยมเรียกสั้นๆ ว่า สหราชอาณาจักร (United Kingdom ย่อว่า UK) ประกอบด้วยดินแดน 4 ส่วน คือ 3 ชาติบนเกาะบริเตนใหญ่ ได้แก่ อังกฤษ สกอตแลนด์ และเวลส์ กับอีก 1 ชาติบนเกาะไอร์แลนด์ คือ ไอร์แลนด์เหนือ สหราชอาณาจักรมีประชากรประมาณ 60,441,457 คน (ก.ค.2548) ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ (ประมาณ 70-80 %) และจากข้อมูลใน The 2001 UK census (พ.ศ.2544) มีประชากรจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีศาสนา (Non-Religious) คือ ประมาณ 9,337,580 คน¹ หรือประมาณ 10 ล้านคน คิดเป็น 1 ใน 6 ของประชากรทั้งหมด นอกจากนี้จากการสำรวจของ BBC ในปี พ.ศ.2547 พบว่ามีประชากรถึง 40 % คือ เกือบครึ่งหนึ่งของประเทศ ที่ไม่เชื่อเรื่องการเมืองอยู่ของพระเจ้า (Atheists, Agnostic)²

สำหรับพุทธศาสนิกชนในประเทศอังกฤษนั้น จากข้อมูลใน The 2001 UK census (พ.ศ.2544) ระบุว่าประมาณ 151,283 คน ปัจจุบันมีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาประมาณ 435 องค์กร และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แม้ปริมาณพุทธศาสนิกชนที่เปิดเผยตนเองเหล่านี้อาจยังมีไม่มาก แต่ชาวพุทธเหล่านี้ก็เป็นผู้มีศักยภาพ เพราะมีปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนาอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ ผู้ก่อตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society) ซึ่งทำหน้าที่ในการแปลและจัดพิมพ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา เป็นต้น โดยแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาต่างๆ ออกสู่ชาวโลก ทำให้พระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแพร่หลายอย่างกว้างขวาง

ดร.ริชาร์ด มอร์ริส ประธานสมาคมพุทธศาสนิกศาสตร์ กล่าวปราศรัยสรรเสริญ ศ.ริส เดวิดส์

¹ Wikipedia.(2549).Religions in United Kingdom.(ออนไลน์)

² Wikipedia.(2549).Atheism studies and Statistics.(ออนไลน์)

ไว้ในปี พ.ศ.2418 ว่า “มีปราชญ์ภาษาบาลีมากหลายในประเทศนี้ แต่ ศ.ริส เดวิดส์ เท่านั้นที่สร้างองค์การศึกษาภาษาบาลีขึ้นในตะวันตก ปู่ทางให้พระพุทธรูปกลายเป็นคำพูดประจำครอบครัว แสดงคุณค่าของพระพุทธรูปให้เป็นภาษาแห่งความรู้ประเภทพิเศษ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางจิตภาพหรือทางศาสนาต่อมนุษยชาติ...”¹

พระพุทธรูปเริ่มเผยแผ่เข้าสู่ประเทศอังกฤษ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2393 โดยนายสเปนเซอร์ อาร์คีย์ ได้พิมพ์หนังสือศาสนจักรแห่งบูรพาทิศออกเผยแพร่ แต่ยังไม่ค่อยมีผู้สนใจมากนัก จนกระทั่งเซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ เขียนหนังสือประทีปแห่งเอเชียขึ้นและพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2422 หนังสือเล่มนี้ได้รับความสนใจจากชาวอังกฤษและชาวตะวันตกอย่างกว้างขวาง มีสถิติการพิมพ์มากกว่า 150 ครั้ง (นับถึงปี พ.ศ.2470)

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ เขียนหนังสือเล่มนี้ในช่วงเวลาที่ประเทศอังกฤษเผชิญกับวิกฤตการณ์ในเรื่องประเทศทางตะวันออก ดินแดนที่เป็นเมืองขึ้น เขาเขียนที่ Hamlet House และในรถไฟขณะเดินทาง เขาเขียนลงบนซองจดหมายบ้าง ขอบกระดาษที่ว่างของหนังสือพิมพ์บ้าง ด้านหลังรายการอาหารบ้าง แม้หลังกระดุมข้อมือเสื้อเชิ้ตก็เคยใช้ในการเขียนบทกวี ในยามที่ไม่มีปากกาอยู่ในมือ ก็จะใช้ดินสอเขียน หากไม่มีดินสอ ก็จะใช้ชิ้นเล็กๆ ของไม้จุดไฟเตาผิงเป็นอุปกรณ์การเขียน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของไทยได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สกุลช้างเผือกแก่เขา ในฐานะที่ได้ประกอบคุณงามความดีเผยแพร่พระพุทธรูปในพระราชสาส์นที่พระราชทานมาพร้อมเครื่องราชอิสริยาภรณ์ระบุชัดเจนว่า คำอธิบายเรื่องพระพุทธรูปของเขามิได้ถูกต้องสมบูรณ์ แต่ทรงแสดงความขอบพระทัยในฐานะที่เขาเขียนเรื่องพระพุทธรูปเผยแพร่ในภาษาที่ใช้กันกว้างขวางที่สุดในโลก

ศ.ที ดับเบิลยู ริส เดวิดส์ ได้จัดตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ.2424 เขากล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งว่า “...ข้าพเจ้ามีปณิธานแน่วแน่ที่จะถ่ายทอดคัมภีร์มหาสมบัติของคัมภีร์พระพุทธรูป ซึ่งกาลบัดนี้ ยังมีได้มีการจัดพิมพ์ และมีได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตประจำวัน คัมภีร์เหล่านี้ถูกเก็บรักษาไว้กระจัดกระจายในห้องสมุดมหาวิทยาลัยทั้งหลาย และในห้องสมุดสาธารณะทั้งหลายทั่วทวีปยุโรป...”² พระไตรปิฎกภาษาอังกฤษ 2 เล่มแรกที่จัดพิมพ์ในชุด Scared Books of the Buddhist Series ในปี พ.ศ.2438 และ พ.ศ.2442 ตามลำดับ ได้รับทุนพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนพระไตรปิฎก

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 1**. หน้า 27

² ซีเอ็ดดอทเน็ต.(2549). ความเป็นของพระไตรปิฎกภาษาอังกฤษ.(ออนไลน์)

เล่มที่ 3 และ 4 ได้รับทุนพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งราชอาณาจักรไทย

เมื่อพระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของชาวอังกฤษมากขึ้น จึงเป็นผลให้เริ่มมีผู้ศรัทธา ออกบวชเป็นบรรพชิต โดยในปี พ.ศ.2442 กอร์ดอน ดักลาส (Gordon Douglas) ได้อุปสมบท เป็นพระภิกษุรูปแรกของชาวอังกฤษในกรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา และเป็นพระภิกษุชาว ตะวันตกรูปแรกด้วย ได้รับฉายาว่า อโศกะ

หลังจากนั้น ในปี พ.ศ.2445 ชาร์ลส์ เฮนรี อัลเลน เบอร์เนตต์ (Charles Henry Allen Bennett) เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพราะได้อ่านหนังสือประทีปแห่งเอเชีย จึงสละเพศ ฆราวาสอุปสมบทในโคลัมโบเช่นกัน ได้รับฉายาว่า อาณันทเมตเตยยะ เมื่อบวชได้ 1 ปี ก็ เดินทางไปประเทศพม่า ได้ออกวารสารรายเดือนภาษาอังกฤษในพม่าชื่อ The Buddhist ซึ่งเป็นวารสารที่ลงข่าวความเคลื่อนไหวของพระพุทธศาสนาทั่วโลก โดยมีพระศีลาจารย์ ชาว สกอตแลนด์ ซึ่งอุปสมบทในพม่าเป็นผู้ช่วย วารสาร The Buddhist ส่งไปจำหน่ายในสหราชอาณาจักรด้วย โดยมีเป้าหมายที่จะผลักดันพระพุทธศาสนาซึ่งขณะนั้นเพียงแค่ศึกษากันในรั้ว มหาวิทยาลัย ให้กลายเป็นศาสนาที่มีชีวิตคืออยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวตะวันตก พระอาณันทเมตเตยยะยังเป็นพระภิกษุรูปแรกที่นำพระธรรมทูตจากพม่าไปเผยแผ่ในตะวันตก

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเริ่มออกจากรั้วมหาวิทยาลัยไปอยู่ในวิถีชีวิตของ ประชาชนเมื่อ อาร์.เจ.แจกสัน (R.J.Jackson) ได้ประกาศต่อสาธารณชนว่าเขาคือชาวพุทธผู้ดำรง ชีวิตตามหลักพุทธธรรมโดยไม่หวาดหวั่นต่อการถูกประณาม เชื่อกันว่าเขาคือชาวพุทธอังกฤษ คนแรกที่ประกาศตนอย่างเปิดเผย หลังจากประกาศตนแล้ว ในปี พ.ศ.2449 อาร์.เจ.แจกสัน ก็เริ่มเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยยื่นบรรยายบนหลังสบูในสวนสาธารณะ

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ เจ.อาร์.เพน (J.R.Pain) อดีตทหารบกซึ่งเคยประจำการอยู่ใน พม่าได้เปิดร้านขายหนังสือพระพุทธศาสนา ณ ถนนเบอร์รี ตำบลบูมเบอร์รี และได้รับวารสาร The Buddhist จากพม่ามาขายด้วย ชาวอังกฤษสนใจซื้ออ่านวารสารนี้กันมาก อาร์.เจ.แจกสัน และเจ.อาร์.เพน ร่วมมือกันก่อตั้งพุทธสมาคมแห่งแรกขึ้นในกรุงลอนดอน และในปี พ.ศ.2450 ด้วยความร่วมมือกับ ศ.ริส เดวิดส์ และพระอาณันทเมตเตยยะ พุทธสมาคมแห่งนี้ ได้ขยาย เครือข่ายเป็นพุทธสมาคมแห่งบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์ (Buddhist Society of Great Britain and Ireland) โดย ศ.ริส เดวิดส์ เป็นประธาน ได้พิมพ์วารสารพุทธศาสตร์ปริทัศน์เผยแพร่ด้วย

หลังจากนั้นพุทธสมาคมต่างๆ ก็ได้ก่อตั้งขึ้นตามเมืองต่างๆ ในอังกฤษ โดยในปี พ.ศ.2491 นาง เอ.เรนท์ (A.Rant) ได้จัดตั้งสมาคมพุทธวิหารประเทศอังกฤษ (Buddhist Vihara Society of England) และรวบรวมผู้มีจิตศรัทธาช่วยกันก่อสร้างวัดพุทธวิหารกรุงลอนดอนขึ้น ในปี พ.ศ.2497 โดยเริ่มแรกสร้างบนพื้นที่เช่าในโอริงตัน การ์เดน พระดร.เอช.สัทธาติสสะ ชาวศรีลังกาเป็นเจ้าของที่ดิน ต่อมาได้ซื้อที่ดินและสร้างวัดขึ้นใหม่ ตั้งอยู่เลขที่ 5, Heathfield Gardens, London, W4 ท่านสัทธาติสสะเป็นพระภิกษุที่ฉลาดในการเทศน์สอนธรรมะด้วย ภาษาอังกฤษ จึงมีผู้เลื่อมใสมากมาย พุทธศาสนิกชนที่เข้าวัดเป็นประจำยุคนั้นมีประมาณ 200 คน ส่วนมากเป็นชาวอังกฤษ นอกจากนี้ เมืองใหญ่ๆ ในอังกฤษเกือบทุกเมืองสมัยนั้นจะมีชุมนุม ศึกษาพระพุทธศาสนา (Buddhist Study Circles) ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมเพื่อเป็น แสงสว่างนำทางชีวิตแก่ชาวอังกฤษ

นอกจากพระสงฆ์จากประเทศศรีลังกาแล้ว ยังมีพระสงฆ์ชาวเอเชียชาติอื่น เช่น พม่า จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น ได้เข้าไปเผยแผ่เช่นกัน ในวันที่ 27 มกราคม พ.ศ.2499 จึงมีการจัดตั้ง คณะสงฆ์คณะแรกขึ้นในอังกฤษ ทั้งนี้ก็เพื่อให้การทำงานพระศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อตั้งโดยท่านกบิลวัทโธมิกขุ (W. A. Purfust) ซึ่งอุปสมบทที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.2497 จากนั้นไม่นานในปี พ.ศ.2510 พระภิกษุชาวอังกฤษชื่อ พระสังฆรักจิตสลวีระ ซึ่งอุปสมบทในอินเดีย ได้ก่อตั้งสหายสังฆมณฑลพระพุทธศาสนา ประเทศตะวันตก [The Friends of The Western Buddhist Order (FWBO)] ขึ้นในประเทศอังกฤษ ปัจจุบัน FWBO เป็นองค์กรพระพุทธศาสนาในระดับแนวหน้ามีสาขาย่อยไปมากมายทั่วโลก

ส่วนคณะสงฆ์ไทยก็ได้จัดส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่ในอังกฤษด้วยเช่นกัน เริ่มโดย ประธานสังฆสมาคมประเทศอังกฤษ ส่งหนังสือเชิญผู้แทนสงฆ์ไทยไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในปี พ.ศ.2507 ในขณะที่รัฐบาลไทยโดยการนำของจอมพลถนอม กิตติขจร อนุมัติให้ ดำเนินการ โดยมีพระธรรมทูตชุดที่ 1 คือ พระราชสิทธิมุนี (โชดก ปธ.9) พระมหาวิจิตร ติสสทตฺโต เป็นพระสจฺจ และนายภานุพงษ์ มุกกันต์ เป็นไวยาวัจกร มีกำหนดเวลาเผยแผ่เป็น เวลา 3 ปี เริ่มปฏิบัติศาสนกิจวันแรกเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2507

ต่อมา ชาวพุทธไทยในอังกฤษได้ช่วยกันสร้างวัดไทยวัดแรกขึ้นในกรุงลอนดอน สร้าง เสร็จในปี พ.ศ.2508 และจัดพิธีเปิดเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้า- อยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จเป็นประธานในพิธีเปิด ทรงพระราชทาน นามว่า วัดพุทธประทีป หลังจากนั้นวัดและองค์กรพุทธเกิดขึ้นอีกหลายองค์กร เช่น ศูนย์

วิปัสสนากรรมฐานนานาชาติ (พ.ศ.2514) วัดสังฆทาน (พ.ศ.2532) วัดป่าจิตตวิเวก (พ.ศ.2539) วัดพุทธวิหารแอสตัน (พ.ศ.2537) เป็นต้น

สำหรับพระพุทธรูปศาสนานิกายต่างๆ ในประเทศอังกฤษนั้น เริ่มแรกนิกายโซกะ กัคโค (SGI) ซึ่งเป็นสายหนึ่งของมหายานนิกายนิชิเร็นได้เข้ามาเผยแพร่ในปี พ.ศ.2503 โดยเริ่มจากเพียงคนเดียว จากนั้นมีการเติบโตรวดเร็วมาก ปัจจุบัน โซกะ กัคโค เป็นองค์กรพุทธที่ใหญ่ที่สุดในอังกฤษ มีมากกว่า 450 กลุ่ม¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 เพ็กกี เค็นเน็ต (Peggy Kennett) ภิกษุณีชาวอังกฤษ ได้นำพระพุทธรูปนิกายโซโตเซน (Soto Zen) จากประเทศญี่ปุ่นเข้ามาเผยแพร่ โดยก่อตั้งสมาคม British Zen Mission Society ขึ้น ภายหลังเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น OBC (the Order of Buddhist Contemplatives) ปัจจุบัน OBC เป็นองค์กรพุทธที่ใหญ่ที่สุดของนิกายเซนในเกาะอังกฤษ และมีขนาดเป็นอันดับที่สี่เมื่อเทียบกับนิกายอื่นๆ โดยโซกะ กัคโค เป็นอันดับหนึ่ง องค์กร FWBO ซึ่งก่อตั้งโดยท่านสังฆรักษิตสถวีระเป็นอันดับสอง และพระพุทธรูปนิกายทิเบตกลุ่ม NKT เป็นอันดับสาม² แต่เดิม เพ็กกี เค็นเน็ต เป็นชาวพุทธนิกายเถรวาท ภายหลังหันมานับถือนิกายเซนโดยการชักนำของ ดร.ดี ที ซูสกี และได้บวชเป็นภิกษุณีโดยคณะสงฆ์จีนที่ประเทศมาเลเซีย หลังจากนั้นก็ไปศึกษาเซนที่ประเทศญี่ปุ่น

ส่วนพระพุทธรูปนิกายทิเบตนั้น ในปี พ.ศ.2534 พระภิกษุชาวทิเบตชื่อ เกสเช เคนซัง กะยัทโซ (Geshe Kelsang Gyatso) ได้ก่อตั้งองค์กร The New Kadampa Tradition (NKT) ขึ้น ปัจจุบัน NKT ประสบความสำเร็จสูงสุดในบรรดาพระพุทธรูปนิกายทิเบตทุกนิกายในอังกฤษ NKT อยู่ในนิกายกาดัมหรือเกลุก (Kadam or Gelug) ซึ่งเป็นนิกายในสังกัดขององค์ทะไล ลามะ ผู้นำสงฆ์แห่งทิเบต

6.2.2 ประเทศเยอรมนี

ประเทศเยอรมนีมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (Federal Republic of Germany) มีประชากรประมาณ 82,438,000 คน (พ.ศ.2548) ส่วนใหญ่นับถือ

¹ SGI-UK.(2549) Soka Gakkai International UK.(ออนไลน์)

หมายเหตุ ข้อมูลของกลุ่ม SGI ในอังกฤษนั้นมีอยู่ในเว็บไซต์ www.buddhanet.net น้อยมาก ทั้งนี้เพราะพระพุทธรูปศาสนาพุทธมีหลายนิกายกระจายอยู่ทั่วโลก จึงเป็นการยากที่จะรวบรวมข้อมูลได้ครบทุกนิกาย

² David N. Kay (2547).Tibetan and Zen Buddhism in Britain. [อ้างใน Inken Prohl(2549) .Book Review .(ออนไลน์)

ศาสนาคริสต์ (ประมาณ 68 %) และจากการสำรวจประชากรเยอรมันมากกว่า 10,000 กลุ่ม ในปี พ.ศ.2549 พบว่า มีคนที่ไม่มีศาสนา (Non-Religious) หรือผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องการเมืองของพระเจ้า (Atheists) อยู่ถึง 29.6% คิดเป็น 24,400,000 คน หรือ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด¹ สำหรับพุทธศาสนิกชนในประเทศเยอรมนีนั้น จากสำรวจในปี พ.ศ.2549 พบว่ามีประมาณ 230,000 คน มีองค์กรทางพระพุทธศาสนาประมาณ 661 องค์กร² และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแพร่ในเยอรมนีจากงานเขียนของ ไอแซค จาคอบ สมิท (Isaac Jacob Schmidt) ในปี พ.ศ. 2322- 2390³ บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญมากในการเผยแพร่พระพุทธศาสนายุคแรกๆ คือ อาเธอร์ โชเพนเฮาเออร์ (Arthur Schopenhauer) เขาเริ่มต้นศึกษาพระพุทธศาสนาจากงานเขียนของไอแซค จาคอบ สมิท ต่อมาอาเธอร์ โชเพนเฮาเออร์เขียนหนังสือชื่อ The World as will and Representation พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2362 และได้เขียนเล่มอื่นๆ อีกมากมาย หนังสือของเขามีคนอ่านมากที่สุดนับแต่ 25 ปีแรกแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลายต่อหลายคนเมื่อได้อ่านหนังสือเขาแล้วหันมาขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกไปตลอดชีวิต

อาเธอร์ โชเพนเฮาเออร์ เชิดชูพระพุทธศาสนาไว้ว่า “เป็นที่ประจักษ์ว่าภาษาเก่าแก่ที่สุดคือความสมบูรณ์ที่สุดฉันใด ศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดก็คือความสมบูรณ์ที่สุดฉันนั้น ถ้าหากว่า จะถือเอาผลแห่งปรัชญาของข้าพเจ้าเป็นมาตรฐานแห่งความจริงแล้ว ข้าพเจ้าจะยกให้พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นเหนือแนวคิดอื่นๆ... วัตถุประสงค์ของพระศากยมุณีพุทธเจ้าคือ การแยกเอาเมล็ดในออกจากเปลือก เพื่อแยกคำสอนที่สูงเด่นออกจากส่วนผสมของจินตนาการ และเทพเจ้า เสริมสร้างคุณค่าภายในอันบริสุทธิ์ผุดผ่องของพระพุทธศาสนาให้เป็นที่เข้าใจได้โดยง่ายของประชาชน ในเรื่องนี้ พระศากยมุณีพุทธเจ้าประสบความสำเร็จอย่างมหัศจรรย์ที่สุด เพราะฉะนั้นศาสนาของพระองค์จึงเป็นศาสนาที่ดีที่สุดของโลก มีศาสนิกนับถือมากที่สุด”⁴

ไฟรตริช ซิมเมอร์มานน์ (Friedrich Zimmermann) วิศวกรโยธาชาวเยอรมัน เป็นผู้หนึ่งที่ได้แรงบันดาลใจจากหนังสือของอาเธอร์ โชเพนเฮาเออร์ เขาเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ในปี พ.ศ.2423 ได้เปลี่ยนชื่อตัวเองเป็น ภิกษุสุภัททะ โดยมีได้เข้าพิธีอุปสมบท

¹ REMID.(2549).Religions in Germany.[อ้างใน Wikipedia (2549).Religions in Germany.(ออนไลน์)]

² www.buddhanet.net.(2549) Buddhist directory .(ออนไลน์)

³ REMID.(2549).Religions in Germany.[อ้างใน Wikipedia (2549).Religions in Germany.(ออนไลน์)]

⁴ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **สังคมวิทยาศาสตร์**, หน้า 287

มิได้ปลงผมและหนวด ยังคงแต่งกายดูจรรยาวัสทั่วไป เขาเขียนหนังสือชื่อ Buddhistischen Katechismus ซึ่งเป็นเรื่องการบูชา-วิธนาทางพระพุทธศาสนา โดยยึดหลักฐานจากคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและพระวินัยปิฎกเป็นหลัก พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2431หนังสือของเขามีผู้นิยมอ่านกันมากในหลายประเทศดูหนังสือประเทที่ปแห่งเอเซีย ต้องจัดพิมพ์ใหม่ถึง 14 ครั้งและแปลออกเป็นหลายภาษา เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น อิตาลี ฮังการี สเปน และรัสเซีย

พระพุทธศาสนาในเยอรมนีช่วงแรกเผยแพร่โดยผ่านหนังสือเป็นหลัก ยังไม่มีการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการ จนกระทั่งปี พ.ศ.2446 ดร.คาร์ล โซเดนสตัคเกอร์ (Karl Seidenstuecker) เป็นผู้นำชาวพุทธเยอรมันกลุ่มหนึ่งก่อตั้งสมาคมเพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเยอรมนี (Society For Buddhist Mission in Germany) ขึ้นในเมืองไลป์ซิก (Leipzig) ซึ่งเป็นสมาคมพระพุทธศาสนาแห่งแรกในเยอรมนี จากผลงานนี้ทำให้ ดร.คาร์ล โซเดนสตัคเกอร์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาสาวก (Apostle) ของพระพุทธศาสนาแห่งเยอรมนี เขาสร้างสายสัมพันธ์ขบวนการชาวพุทธตะวันออกกับชาวพุทธเยอรมันให้ประสานเป็นเอกภาพและได้ริเริ่มจัดตั้งมหาโพธิสมาคม สาขาเยอรมนีขึ้น

พระภิกษุชาวเยอรมันรูปแรกที่อุปสมบทในพระพุทธศาสนาสายเถรวาทชื่อ แอนตัน วอลเตอร์ ฟลอรัส กูเอธ (Anton Walter Florus Gueth) มีฉายาว่า ญาณติโลกะ อุปสมบทที่กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า เมื่อปี พ.ศ.2447 เป็นศิษย์ของท่านอานันท์เมตเตยยะ พระภิกษุชาวอังกฤษ พระญาณติโลกมหาเถระ (Nyanatiloka Maha Thera) เป็นพระภิกษุที่ได้รับความนิยมนับถือสูงยิ่ง ในบรรดาพระภิกษุชาวตะวันตกทั้งหลาย เพราะท่านเคร่งครัดในพระวินัยและอุทิศตนเผยแพร่พระพุทธศาสนา หลังจากอุปสมบทแล้วท่านเดินทางไปประเทศศรีลังกา และพักอยู่ที่เกาะเล็กเกาะหนึ่งในทะเลสาบโททันทวา ซึ่งไร้คนอาศัย และเป็นแหล่งงูพิษร้าย ท่านถูกรุกขมูลดุดงค์บำเพ็ญสมาธิทั้งกลางวันและกลางคืน ตอนรุ่งอรุณชาวศรีลังกาผู้ศรัทธาจะนำภัตตาหารลงเรือไปถวายทุกเช้า ขณะนั่งสมาธิที่โคนไม้ งูร้ายจะเลื้อยพ่นพิษไปมารอบต้นไม้ม บางครั้งเลื้อยผ่านหน้าตักแต่ก็ไม่ได้ทำร้ายท่าน ต่อมาชาวบ้านผู้ศรัทธาได้สร้างกระท่อมให้ท่านอยู่

ในเวลาไม่นานนักชาวตะวันตกหลายชาติ เช่น เยอรมนี อังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกา เดนมาร์ก อิตาลี และยิวได้สละเพศฆราวาส อุปสมบทเป็นพระภิกษุไปอาศัยอยู่กับท่านจำนวนมาก เกาะนี้จึงมีชื่อเสียงว่า เป็นบุญสถานทีพระภิกษุชาวตะวันตกผู้เคร่งครัดในพระวินัยมาบำเพ็ญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทุกวันพระและวันจันทร์เพ็ญชาวพุทธชาวศรีลังกาขับพัน หลังไหลมาจากทุกภาคของประเทศเพื่อมาตักบาตรไหว้พระ สวดมนต์ และฟังพระธรรมเทศนา พระ-

ญาณติโลกมหาเถระเขียนหนังสือเล่มแรกชื่อ The World of the Buddha พิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2449 หนังสือเล่มนี้สร้างชื่อเสียงให้ท่านมาก จัดพิมพ์ถึง 9 ภาษา บางภาษาพิมพ์ 10,000 เล่ม ขายหมดด้วยเวลาเพียงไม่นาน และได้จัดพิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายครั้งยาวนานถึง 6 ชั่วโมงคน ท่านมรณภาพ เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ.2500 รัฐบาลศรีลังกาประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพให้อย่างสมเกียรติ ชาวศรีลังกามาร่วมงานถึง 500,000 คน และได้บรรจุอัฐิของท่านไว้ ณ Independence Square กรุงโคลัมโบ ก่อนมรณภาพท่านตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอให้กลับมาเกิดเป็นบุรุษในศรีลังกาและได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเยอรมนีกว้างขวางมากขึ้น ชาวพุทธเยอรมันนำโดยท่านธัมมสารี จึงจัดตั้งสำนักพิมพ์ขึ้นที่เบรสเลา (Breslau) ในปี พ.ศ.2452 เพื่อพิมพ์วารสารทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่ และในปีเดียวกันนี้ ได้มีการจัดตั้งสมาคมบาลีเยอรมันขึ้น (German Pali Society) โดยมีการกิจสำคัญคือการสร้างวัดพุทธศาสนาในตะวันตก แต่เมื่อเวลาผ่านไป 3 ปีก็ต้องปิดตัวลง และมีสมาคมใหม่เกิดขึ้นชื่อ League For Buddhist Life ในปี พ.ศ.2456 ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนาสายเถรวาท

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศเยอรมนีกว้างขวางแพร่หลายมากขึ้น เมื่อชาวเยอรมันผู้หนึ่งหันมาเลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บุคคลนั้นคือ ยอร์จ กริมม์ (George Grimm) บิดามารดาต้องการให้เขาบวชในศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก แต่เมื่อเขาได้อ่านหนังสือปรัชญาของอาร์เธอร์ โชเพินเฮาเออร์ ด้วยความยกย่องอย่างสูงของอาร์เธอร์ ที่มีต่อพระพุทธศาสนาและการประกาศตัวเป็นชาวพุทธของเขา ทำให้ ยอร์จ กริมม์ เริ่มสนใจและเมื่อได้ศึกษามากเข้าทำให้เกิดความซาบซึ้งในรสพระธรรม ตัดสินใจออกจากงานตุลาการเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและเผยแผ่พระธรรมคำสอนให้กว้างไกล เขาประกาศว่า จะปฏิบัติพุทธธรรมให้บรรลุโสดาบันในชีวิตนี้ให้ได้

ในปี พ.ศ.2464 ยอร์จ กริมม์ และดร.คาร์ล ไฮเดนสตัคเกอร์ ได้จัดตั้งชุมชนหมู่บ้านสหราชอาณาจักรเยอรมันขึ้นใน Utting am Ammersee นอกจากชาวเยอรมันแล้วยังมีชาวพุทธฝรั่งเศสจำนวนมากมาฟังบรรยายและร่วมประชุมเสวนาเรื่องพระพุทธศาสนากับเขา ยอร์จ กริมม์เขียนหนังสือพระพุทธศาสนา 8 เล่ม และเขียนบทความเผยแผ่ในวารสารมากฉบับ ดร.อันส์ มุช ผู้เชี่ยวชาญด้านวัณโรคของโลก ได้ประกาศตนเป็นชาวพุทธผู้เคร่งครัด เพราะได้อ่านหนังสือของเขา ยอร์จ กริมม์รู้สึกว่าเขาเป็นหนี้บุญคุณทุกคนที่ให้ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนาแก่เขา เขานำภาพขนาดใหญ่ของอาร์เธอร์ โชเพินเฮาเออร์ ประดับพวงดอกไม้สดแขวน

ไวเหนือเตียงนอน และพร่ำพรรณนาคุณความดีของเค.อี.นุমানน์ และดร.ปอล ดุสเซน ผู้ให้ความช่วยเหลือแก่เขาในการศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่เสมอไม่ขาด

พระภิกษุชาวเยอรมันอีกท่านหนึ่งชื่อ ชิกมันด์ เฟนิเกอร์ (Siegmund Feniger) ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในประเทศศรีลังกา ในปี พ.ศ.2479 ได้รับฉายาว่า ญาณโปนิกะ เป็นศิษย์ของพระญาณสังฆมहाเถระ ชิกมันด์ เฟนิเกอร์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจากการอ่านหนังสือ เขาได้จัดตั้งชมรมการศึกษาพระพุทธศาสนา (Buddhist Study Circle) และจัดตั้งห้องสมุดพระพุทธศาสนาขึ้นที่โกนิกสเบอร์กโดยให้ประชาชนยืมหนังสืออ่านฟรี หลังจากอุปสมบทแล้วได้เดินทางมาร่วมกระทำบุญกุศลสังคายนาที่ประเทศพม่าในสมัยที่อนุเป็นนายกรัฐมนตรีได้รับคัดเลือกให้เป็นรองประธานคนหนึ่งขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก(The World Fellowship of Buddhist) พระญาณโปนิกะมหาเถระ (Nyanponika Maha Thera) จัดตั้งสมาคมการพิมพ์หนังสือพระพุทธศาสนาในเมืองแคนดี้ ประเทศศรีลังกา โดยดำรงตำแหน่งบรรณาธิการและประธานตรวจการพิมพ์ของสมาคม พิมพ์หนังสือ จุลสาร แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารทุกประเภทเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จำนวน 1,000,000 เล่มส่งไปเผยแพร่ 70 ประเทศทั่วโลก

ปราชญ์ชาวพุทธเยอรมันที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน เช่น เฮร์มานน์ โอลเดนเบอร์ก (Hermann Oldenburg) บุตรชายนักบวชคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ เป็นคนแรกที่จัดทำเรื่องเถรคาถาและเถรีคาถาเผยแพร่แก่ชาวยุโรป ดร.ปอล ดาห์ลเก (Paul Dahlke) ผู้ที่โอนาศาสิก ธรรมปาละ กล่าวยกย่องว่า รักษาศีล 5 เคร่งครัด ไม่ยอมให้ต่างพร้อย ปฏิบัติหน้าที่ไม่บกพร่อง เป็นนักมังสวิรัตินิยมสุราเมรัยยากนักหนาที่จะหาชาวพุทธที่ดีไปกว่าดร.ปอล ดาห์ลเก นอกจากนี้ก็มี วิลเฮล์ม ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger) ผู้จัดทำคัมภีร์และแปลคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งถือว่าเป็นผลงานชั้นยอดเยี่ยมของนิรุกติศาสตร์เชิงวิพากษ์ โดยพิมพ์เผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ.2451-2473 และนางมายา เกลเลอร์ กริมม์ (Maya Keller Grimm) ผู้แต่งหนังสือปจฺฉา-วิสัยนาเรื่องพระพุทธศาสนา นางเป็นผู้ศรัทธาลึกซึ้งต่อพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่เยาว์วัย น้ำตาของนางจะไหลอาบแก้มทุกครั้งเมื่อได้อ่านมหาปริณีพพานสูตร เพราะอาลัยรักในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สำหรับพระพุทธศาสนamahayanในเยอรมนี เริ่มต้นจากนิกายเซน หลังจากที่ได้ ดร.ดี ที ชูสุกิ ทำให้เซนเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกแล้ว ในประเทศเยอรมนี ศาสตราจารย์ยูจีน เฮอริเกิล (Eugen Herrigel) ก็ทำให้ชาวเยอรมันและชาวตะวันตกรู้จักเซนมากขึ้นผ่านงานเขียนขึ้น

สำคัญชื่อ Zen in the Art of Archery ซึ่งเป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมมากติดอันดับ bestseller ติดต่อกันนานกว่า 40 ปี หนังสือเล่มนี้เริ่มต้นจากเมื่อครั้งที่ ยูจีน เฮอริเกิลไปสอนวิชาปรัชญาที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นเวลา 6 ปี ในปี พ.ศ.2467-2472 ในระหว่างนั้นเขาได้ศึกษาและฝึกปฏิบัติพระพุทธศาสนานิกายเซนไปด้วย เมื่อเขากลับมาเยอรมนีแล้ว ในปี พ.ศ.2479 ได้เขียนถ่ายทอดความรู้เรื่องเซนตีพิมพ์ในวารสารฉบับหนึ่งของเยอรมัน ภายหลังได้จัดทำเป็นหนังสือและแปลเป็นภาษาต่างๆ ใน พ.ศ.2496 ตั้งแต่นั้นมาชาวเยอรมันจึงรู้จักเซนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในระหว่างปี พ.ศ.2503-2513 พระพุทธศาสนาแบบเซนเป็นที่สนใจศึกษาและฝึกปฏิบัติกันมากในเยอรมนี¹

ในช่วงที่เซนกำลังได้รับความนิยมจากชาวเยอรมัน กลุ่มโซกะ กัคโค ของนิกายนิชิเร็น จากญี่ปุ่นก็เริ่มเข้าไปเผยแพร่ในปี พ.ศ.2505 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ 8 ปี โดยกลุ่มชาวญี่ปุ่นที่เดินทางไปทำงานที่นั่น ผู้บุกเบิกเหล่านี้ทำงานอย่างเข้มแข็งต่อสู้กับวัฒนธรรมและศาสนาพื้นเมือง ในปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนพระพุทธศาสนาที่เบตนั้นเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายของชาวเยอรมันตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ.2523-2533 มีศูนย์กลางกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะกลุ่ม Diamond Way ของนิกายการจู่ (Kagyü) ปัจจุบันมีอยู่ถึง 126 ศูนย์/กลุ่ม² และยังมีนิกายอื่นๆ อีกจำนวนมาก เมื่อวันที่ 28-30 พฤษภาคม พ.ศ.2546 องค์ทะไล ลามะ ได้เดินทางไปบำเพ็ญศาสนกิจที่ประเทศเยอรมนี เวลาที่พระองค์ไปเยือนแต่ละเมือง มีประชาชนในเยอรมนีมาต้อนรับและฟังปาฐกถาธรรมกันล้นหลาม เช่น เมืองเบอร์ลิน มีผู้ศรัทธามาต้อนรับและฟังธรรมถึง 18,000 คน และเมืองมิวนิกอีก 10,000 คน เป็นต้น³

6.2.3. ประเทศรัสเซีย

ประเทศรัสเซียมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สหพันธรัฐรัสเซีย (Russian Federation) เป็นหนึ่งใน 15 ประเทศที่แยกตัวออกจากสหภาพโซเวียตเมื่อครั้งที่การปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ล่มสลายในปี พ.ศ.2534 รัสเซียเป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดในโลก แบ่งการปกครองเป็น 7 เขต ประกอบด้วย เขตสหพันธ์กลาง เขตสหพันธ์ใต้ เขตสหพันธ์ตะวันตกเฉียงเหนือ เขต

¹ Agganyani (Christa Benteinrieder). (2545). The Prospects for the Growth of Buddhism in Germany and other Western Countries. (ออนไลน์)

² Diamond Way Buddhism Worldwide (2549) Diamond Way Buddhism Centerlist : Germany.(ออนไลน์)

³ Tibet Net Homepage (2546). His Holiness the Dalai Lama Visits Germany.(ออนไลน์)

สหพันธ์ตะวันออกไกล เขตสหพันธ์ไซบีเรีย เขตสหพันธ์อูรัลส์ และเขตสหพันธ์วอลกา ประชากรในประเทศมีประมาณ 142,893,540 คน (พ.ศ.2549) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์และอิสลาม

ส่วนพุทธศาสนิกชนมีประมาณ 700,000 คน คิดเป็น 0.5% ของประชากรทั้งหมด โดยมากเป็นนิกายวัชรยานจากทิเบต¹ พระพุทธศาสนาเข้าสู่เขตไซบีเรียครั้งแรก เมื่อพระเจ้า-อโศกมหาราชส่งสมณทูตออกประกาศพระศาสนา² ซึ่งอยู่ในช่วงปี พ.ศ.276-312 อย่างไรก็ตาม จากผลงานวิจัยของนักธรณีวิทยาสหภาพโซเวียต ได้ให้ข้อพิสูจน์อย่างชัดเจนว่า ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประชาชนในเอเชียกลางกับอินเดียมีสายสัมพันธ์สืบต่อกันมานับจากยุคโมเฮน โจดาโร และฮารัปปา วรรณกรรมรัสเซียทั้งหลายจะพรรณนาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของอินเดีย ภาพลักษณ์ประเทศอินเดียในสายตาของชาวรัสเซียก็คือ ดินแดนที่มั่งคั่ง ประชาชนฉลาด อัจฉริยะ มีสิ่งประหลาดอัศจรรย์เหลือคณนา...³

หลังจากยุคพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศรัสเซียครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.1766 ในสมัยที่รัสเซียตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของเจงกิสข่าน แห่งมองโกล ปกติชาวมองโกลจะนับถือศาสนาพุทธ และลัทธิ “เต็งกรี” หรือลัทธิบูชาเทพ แต่เจงกิสข่านก็ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ในพระบรมราชวงศ์ของพระองค์มีผู้นับถือศาสนาเกือบทุกศาสนา⁴ และในกลางศตวรรษที่ 17 หรือประมาณ พ.ศ.2193 ลามะจากมองโกล และทิเบตได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปยังดินแดนชายฝั่งตะวันออกของทะเลสาบไบคาล (Baikal) ตอนใต้ของสหพันธ์ไซบีเรีย ในเวลาไม่นานประชาชนในถิ่นใกล้เคียงคือตูวา (Tuva) และบูเรีย-ติยา (Buryatia) ก็ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา สมาคมและวัดถูกสร้างขึ้นหลายแห่ง นอกจากนี้ ชาวจีนจำนวนหนึ่งได้อพยพเข้าไปอาศัยอยู่ที่คัลมียคียา (Kalmykia) ทางตอนใต้ของไซบีเรีย ชาวจีนเหล่านี้ได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย

พระพุทธศาสนาค่อยๆ เจริญสืบเนื่องกันมาเรื่อยๆ จนกระทั่งปี พ.ศ.2347 ได้มีการจัดตั้งคณะภาษาตะวันออกขึ้นในมหาวิทยาลัยมอสโก มหาวิทยาลัยกาซาน มหาวิทยาลัย-ซาร์กอฟ อธิการบดีคนแรกของมหาวิทยาลัยซาร์กอฟ คือ ไอ.ริซสกี (I.Rizhsky) เขาให้ความสำคัญกับภาษาสันสกฤตมากซึ่งเป็นภาษาหนึ่งที่บันทึกคัมภีร์พระพุทธศาสนาแห่งแดนตะวันออก

¹ Wikipedia. (2549).Religion in the Soviet Union.(ออนไลน์)

² Wikipedia. (2549).Buddhism in Russia .(ออนไลน์)

³ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 2**, หน้า 120.

⁴ ด้วยตุน.(2549). ทำไม? โลกจึงยกย่อง เจงกิสข่านเป็นบุคคลแห่งสหัสวรรษ.(ออนไลน์)

เอส.ยูวารอฟ (S.Uvarov) ประธาน The Academy of Science กล่าวพรรณาคความสำคัญของดินแดนตะวันออกไว้ว่า เป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมโลก ศาสนาทุกศาสนา ศาสตร์ทุกศาสตร์ปรัชญาทุกลัทธิ ทวีปเอเชียเท่านั้นได้พิทักษ์ไว้ซึ่งของขั้วมนุษยจักรย์แห่งการผลิตปรากฏการณ์ทางศีลธรรมอันยิ่งใหญ่¹

การศึกษาปรัชญาตะวันออกค่อยๆ ดำเนินสืบต่อมาเรื่อยๆ จนถึงปี พ.ศ.2417 อีแวน มินาเยฟ (Ivan Minayev) ผู้ได้รับการยกย่องว่า เป็นบิดาแห่งสถาบันรัสเซียตะวันออกคดีและพระพุทธศาสนาศึกษา ได้เดินทางไปศรีลังกา อินเดีย และเนปาล เพื่อศึกษาศาสนาต่างๆ ทางตะวันออก อันได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนาเชน และศาสนาฮินดู บันทึกการเดินทางของเขาได้รับการพิมพ์เผยแพร่ให้ชาวรัสเซียศึกษาในหนังสือชื่อ Studies of Ceylon and India From the Travel Notes of a Russian ต่อมาปี พ.ศ.2421 อีแวน มินาเยฟ ได้เดินทางไปประเทศพม่า ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนายังมีชีวิตอยู่ เขาพบว่า คัมภีร์ทรงคุณค่าของพระพุทธศาสนาได้ถูกละเลยทอดทิ้งไว้ในวัดวาอาราม ในห้องสมุด ในบ้าน... เขารวบรวมคัมภีร์มากหลายกลับไปรัสเซีย เรื่องที่ทำให้เขาตื่นตระหนกขณะที่อยู่ในพม่าคือ มิได้มีการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาในพม่าเลย ความฉลาดอัจฉริยะรอบรู้ในภาษาบาลีของเขา ทำให้นักปราชญ์และภิกษุชาวพม่ารวมทั้งชาวอังกฤษ²พากันตื่นเต้นและประหลาดใจมาก

การศึกษาคัมภีร์คดียุคศึกษาและพระพุทธศาสนาในรัสเซียยุคอีแวน มินาเยฟ จึงถือว่ารุ่งโรจน์มาก และได้รับการพัฒนาถึงขั้นสูงสุดในยุคไฟโอดอร์ สเชอบาร์ทสกอย (Fyodor Scherbatskoy) ซึ่งเป็นศิษย์ของเขางานของปราชญ์ผู้นี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นยุคพุทธศาสตร์โลกวรรณกรรมของเขาได้รับการจัดพิมพ์ในประเทศต่างๆ ครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างต่อเนื่อง ไฟโอดอร์ สเชอบาร์ทสกอยมีความสนใจในตรรกวิทยาในพระพุทธศาสนา มาก จึงเขียนหนังสือชื่อ Theory of Knowledge and Logic According to Later Buddhists ขึ้นพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2446 หนังสือเล่มนี้ทำให้เขาเป็นที่รู้จักกันในระดับนานาชาติ

ไม่กี่ปีต่อมา การเมืองในรัสเซียก็เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ คือ ในปี พ.ศ.2460 พรรคบอลเชวิค นำโดย วลาดีมีร์ เลนิน ทำการปฏิวัติล้มล้างระบบกษัตริย์ ซึ่งครั้งนั้นอยู่ในยุคของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 เลนินได้จัดตั้งรัฐบาลคอมมิวนิสต์ขึ้น ผลจากการปฏิวัติกระทบต่อ

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกชาวพุทธ เล่ม 2**, หน้า 123

² ช่วงนั้นอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าอีบอร์ (Thibow, ครองราชย์ ปีพ.ศ.2421-2428) พระเจ้าอีบอร์ได้ประกาศสงครามกับอังกฤษเป็นครั้งที่ 3 ในปีพุทธศักราช 2428 ผลของสงครามครั้งนั้นทำให้อังกฤษสามารถเข้าครอบครองดินแดนประเทศพม่าไว้ได้ทั้งหมด

พระพุทธศาสนาอย่างมาก วัดและสมาคมต่าง ๆ ต้องปิดตัวลง หน่วยทหารได้ตั้งที่ทำการอยู่ในเขตวัด พุทธสถานต่าง ๆ ชำรุดทรุดโทรม พระพุทธรูปและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาถูกทำลาย เหล่าทหารคอมมิวนิสต์ฉีกกระดาษาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งบันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาชั่วเป็นมวนบุหรืแล้วจุดสูบ¹

สถานการณ์พระพุทธศาสนาในช่วงนี้จึงระส่ำระสายมาก แต่เมื่อพ้นจากช่วงปฏิวัติไปแล้วก็เริ่มดีขึ้น ในปี พ.ศ.2461 เซอร์จี โอลเดนเบิร์ก ปราชญ์ระดับแนวหน้าด้านพระพุทธศาสนา ศิษย์อีกคนหนึ่งของอิวาน มินาเยฟ ได้เข้าพบวลาดีมีร์ เลนิน ผลจากการเข้าพบครั้งนั้น เลนินอนุญาตให้เขาจัดตั้งกรมประวัติศาสตร์และนิรุกติศาสตร์ขึ้นอย่างเป็นทางการ จึงทำให้การค้นคว้าพระพุทธศาสนาทำได้อย่างสะดวกและได้พัฒนาให้ก้าวหน้าไปมาก ที่สำคัญในเดือนสิงหาคมปี พ.ศ.2462 ประเทศรัสเซียได้จัดงานมหกรรมมรดกพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลกขึ้น ณ นครเปโตรกราด ในงานมีการแสดงพุทธศิลป์ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น จีน ญี่ปุ่น ทิเบต มองโกเลีย ศรีลังกา กล่าวได้ว่า ทุกประเทศในโลกแม้ประเทศไทยเราเองก็ไม่เคยจัดงานมหกรรมพระพุทธศาสนาเช่นนี้มาก่อน ในงานปราชญ์คนสำคัญหลายท่านได้แสดงปาฐกถาธรรมด้วย เช่น เซอร์จี โอลเดนเบิร์ก ปาฐกถาเรื่อง พระพุทธประวัติพระบรมครูแห่งชีวิต เป็นต้น

วลาดีมีร์ เลนิน เสียชีวิตในปี พ.ศ.2466 จากนั้น โจเซฟ สตาลิน ได้สืบทอดตำแหน่งประธานพรรคคอมมิวนิสต์แทนในยุคของสตาลินสถานการณ์พระพุทธศาสนาและศาสนาต่างๆ เริ่มตึงเครียดอีกครั้ง ในปี พ.ศ.2473 วัดทั้งหมดในประเทศถูกสั่งปิด พระลามะประมาณ 1,000 รูป ได้รับการกลั่นแกล้งจากรัฐบาล สตาลินนำระบบคอมมิวนิสต์มาใช้ปกครองประเทศ คือ ห้ามทุกคนมีทรัพย์สินส่วนตัว ทุกอย่างรวมทั้งตัวบุคคลเป็นของพรรคคอมมิวนิสต์ ยุคนั้นมีคนอดตายหลายล้านคนโดยเฉพาะในยูเครนตายถึง 5 ล้านคน ทั้งนี้เป็นเพราะการใช้ระบบรวมผลผลิตที่สตาลินเชื่อว่าจะทำให้เศรษฐกิจดีกว่าที่เคยเป็นมา ผู้ที่ต่อต้านนโยบายจะถูกส่งไปค่ายกักกันและเสียชีวิตราว 10 ล้านคน สตาลินแก้ปัญหาผู้มีความเห็นขัดแย้งด้วยความตาย เขากล่าวว่า “ความตายแก้ปัญหาได้หมด เมื่อไม่มีคนก็ไม่มีปัญหา” ต่อมาเมื่อรัสเซียเข้าสู่สนามแห่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2484-2488 สหภาพโซเวียตชนะสงคราม โดยแลกกับชีวิตประชาชน 20 ล้านคน และชีวิตทหารอีก 10 ล้านคน² ยุคนี้จึงถือเป็นยุคมืดของชาวโซเวียต

¹ Igor Troyanovsky (2534). Buddhism In Russia. (ออนไลน์)

² Wikipedia. (2549). Stalin. (ออนไลน์)

ช่วงระยะเวลาประมาณ 62 ปี นับตั้งแต่ยุคโจเซฟ สตาลิน เป็นต้นไป ศาสนาต่างๆ ได้รับการกดดันจากพรรคคอมมิวนิสต์อย่างหนัก โดยเฉพาะศาสนาเทวนิยมคือคริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลามซึ่งสอนให้ศรัทธาในพระเจ้า รัฐต้องการแทนที่พระเจ้าด้วยวิทยาศาสตร์อันเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเหตุผล ถึงแม้พรรคคอมมิวนิสต์จะไม่ได้ใช้เหตุผลในการปกครองก็ตาม ในช่วงนั้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งสหภาพโซเวียตกำลังเจริญรุ่งเรือง โซเวียตเป็นชาติแรกที่ประสบความสำเร็จในการส่งดาวเทียมขึ้นไปโคจรในอวกาศ ซึ่งก็คือดาวเทียมสปุตนิก 1 ถูกส่งขึ้นไปในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2500 ด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และแรงกดดันจากรัฐที่มีต่อศาสนา ส่งผลให้ชาวรัสเซียกลายเป็นผู้ไม่มีศาสนาและไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้าเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และยังส่งผลมาถึงยุคปัจจุบันแม้จะผ่านยุคการปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์มาแล้วจากการสำรวจใน พ.ศ.2545 พบว่ามีชาวรัสเซียประมาณ 32% ที่ไม่มีศาสนาและไม่เชื่อเรื่อง การมีอยู่ของพระเจ้า¹

เสรีภาพทางศาสนาหวนคืนมาอีกครั้งในยุคของมิฮาอิล กอร์บาชอฟ คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นไป กิจกรรมทางพระศาสนาเริ่มกลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกหลังจากที่ซบเซาไปหลายสิบปี รัฐบาลสหภาพโซเวียตประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2533 กฎหมายนี้อนุญาตให้ประชาชนเลือกนับถือศาสนาและปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาได้อย่างเสรี ในยุคกอร์บาชอฟนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญขึ้นอีกครั้งคือในปี พ.ศ.2534 มิฮาอิล กอร์บาชอฟ ได้ประกาศยกเลิกพรรคคอมมิวนิสต์ สหภาพโซเวียตจึงล่มสลาย สาธารณรัฐต่างๆ ทั้ง 15 สาธารณรัฐแยกตัวเป็นอิสระ ศูนย์กลางของสหภาพโซเวียตนั้นได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นสหพันธรัฐรัสเซีย ในยุคนี้นี้พระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก จากการสำรวจพุทธศาสนิกชนในปี พ.ศ.2534 พบว่ามีชาวพุทธอยู่ประมาณ 300,000 คน มีศูนย์พระพุทธรูปศาสนา อยู่ 432 ศูนย์ มีวัดอยู่ 16 วัด มีลามะประมาณ 70 รูป ชาวพุทธโดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในแถบไซบีเรียและเมืองเลนินกราด² พุทธศาสนิกชนเหล่านี้ได้ช่วยกันเผยแพร่สืบทอดอายุของพระพุทธรูปศาสนาให้สืบเนื่องเรื่อยมาตราบกระทั่งปัจจุบัน

¹ All-Russia Center.อ้างใน Wikipedia.(2549).Atheism studies and Statistics.(ออนไลน์)

² Igor Troyanovsky (2534).Buddhism In Russia. (ออนไลน์)

6.2.4 ประเทศฝรั่งเศส

ประเทศฝรั่งเศส (France) มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สาธารณรัฐฝรั่งเศส (French Republic) มีประชากรประมาณ 61,044,684 คน (พ.ศ.2549) จากสำรวจในปี พ.ศ.2546 พบว่า ชาวฝรั่งเศสประมาณ 62% นับถือศาสนาคริสต์ และ 26% ไม่มีศาสนา (no religion) นอกจากนี้มีชาวฝรั่งเศสอยู่ถึง 74% ที่ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า (atheists, unlikely) และ Gallup International รายงานว่า มีชาวฝรั่งเศสเพียง 15% เท่านั้น ที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ การนับถือศาสนาจึงเป็นเพียงในนามเสียเป็นส่วนใหญ่ขาดการปฏิบัติตามหลักศาสนา ส่วนพระพุทธศาสนานั้นปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 334 ศูนย์ บ้างก็เป็นวัด บ้างเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม นั้งสมาธิ และศูนย์กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นนิคมหายาน โดยเฉพาะสายทิเบตและเซน

พระพุทธศาสนาในฝรั่งเศสเริ่มต้นโดย ยูยีน เบอร์นุฟ (Eugene Bernouf) นักเขียนวรรณกรรมตะวันออกคนสำคัญของฝรั่งเศส ยูยีน เบอร์นุฟเขียนและพิมพ์เผยแพร่หนังสือพระพุทธศาสนาชื่อ *Essai sur le Pali* ในปี พ.ศ.2369 อาจกล่าวได้ว่า ยูยีน เบอร์นุฟ เป็นบิดาแห่งพระพุทธศาสนาที่ดีศึกษาในทวีปยุโรป ทั้งนี้เพราะก่อนหน้านี้ ภาษาบาลีไม่มีใครในตะวันตกรู้จักและเข้าใจว่า เป็นภาษาอะไร สำคัญอย่างไร ยูยีน เบอร์นุฟ ได้ศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ บี.เอช.ฮอดสัน (B.H.Hodgson) ขณะดำรงตำแหน่ง British Resident-General ในประเทศเนปาล หนังสือพระพุทธศานานิคมหายานของยูยีน เบอร์นุฟ เล่มที่ชาวยุโรปรู้จักกันดีที่สุดคือ หนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย (*Introduction a Historie du Bouddhisme Indien*) ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2387

นอกจากฝรั่งเศสจะมีนักปรัชญาศาสนาแล้วยังมีนักศึกษาศิลปะที่สำคัญที่สุดอยู่ท่านหนึ่งคือ เอ.ฟูเชอร์ (A.Foucher) บุคคลผู้นี้เขียนหนังสือพุทธศิลป์เผยแพร่ถึง 7 เล่ม หนังสือเล่มที่ 1 พิมพ์ในกรุงปารีส ปีพ.ศ.2439 ชื่อ *Les Scenes Figurees de la legende de Bouddha* หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2448 เขาเขียนหนังสือพุทธศิลป์สมัยคุปตะ ชื่อ *Lart grecobouddhique du Gandhara* และในปี พ.ศ.2460 เอ.ฟูเชอร์ พิมพ์หนังสือชื่อ *The Beginnings of Buddhist Art and Other Essays* ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

พุทธศาสนิกชนชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงมากในอดีตคือ อเล็กซานดรา เดวิด-นีล (Alexandra David neel) ผู้มีจิตใจเด็ดเดี่ยว อดทน ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากใดๆ ใช้ชีวิตอยู่ในทิเบตนานปี แต่งกายแบบชาวทิเบต รับประทานอาหารทิเบต ดำรงชีวิตเรียบง่ายแบบชาวทิเบต จนเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาทิเบตและพระพุทธศาสนาทิเบต เธอกล่าวว่า ถ้าหากว่า สตรีเพศมิใช่เพศต้องห้ามสำหรับสมณเพศของทิเบตแล้ว ข้าพเจ้าคงบวชเป็นสมณะ ปฏิบัติธรรมในวัดทิเบตได้สมบูรณ์แบบแน่นอน เธอเขียนหนังสือพระพุทธศาสนาเผยแพร่ 15 เล่ม เป็นภาษาฝรั่งเศส 10 เล่ม ภาษาเยอรมัน 5 เล่ม เช่น หนังสือ Buddhism, Its Doctrines and Methods, หนังสือ My Journey to Lhasa, With Mystics and Magicians, หนังสือ Tibetan Journey เป็นต้น หนังสือทุกเล่มของอเล็กซานดรา เดวิด-นีล ได้รับการแปลเป็นภาษาโปแลนด์ สวีเดน เชกโก-สโลวาเกีย และภาษาสเปน

อเล็กซานดรา เดวิด-นีล เขียนบทความเรื่อง Buddhism and Social Problems ลงพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร Buddhist Review ที่กรุงลอนดอน ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม-กันยายน พ.ศ.2453 มีใจความตอนหนึ่งว่า “จงเชื่อในความเชื่อที่ว่า ตัวท่านต้องยอมรับในสิ่งที่ป็นจริง และมีเหตุผลถูกต้อง...จงอย่าเชื่อสิ่งใดที่เป็นอำนาจของคนอื่น...การกระทำที่มีผลคือการกระทำที่ท่านได้วิเคราะห์ถูกต้องแล้ว และได้ปรากฏชัดว่า สามารถปฏิบัติได้ตามหลักเหตุผล นำไปสู่สวัสดิภาพของตนเองและคนอื่น...ท่านจงเป็นประทีปให้แก่ตนเองเกิด (และ) พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่า ขอท่านทั้งหลาย จงท่องเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มหาชนด้วยจิตเมตตาเกิด...พระบรมครูของเราตรัสไว้ดังนี้..ชัดเจนยิ่งนัก ไม่ต้องมัวเสียเวลาอภิปรายความหมายของพระดำรัสนี้อีกต่อไป จงไปเกิด ไปเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขของมหาชน...”¹

ในปี พ.ศ.2472 นางสาวคอนสแตนซ์ เลาร์เบอร์รี่ (Constant Lounsbery) นางพยาบาลชาวอเมริกันได้จัดตั้งพุทธสมาคมฝรั่งเศส (Les Amis du Bouddhisme) สมาคมนี้เผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาท พลังใจสำคัญที่ผลักดันให้เธอตั้งพุทธสมาคมฝรั่งเศสขึ้นก็คือ เธอได้พบความทุกข์ยากของคนไข้จึงทำให้เธอสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ภาษาบาลีและปฏิบัติสมาธิทุกวัน วันละหลายชั่วโมง เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนในชั้นเรียนบรรยาย เขียนบทความ และเขียนหนังสือ เช่น หนังสือ Buddhist Meditation เป็นหนังสือที่แพร่หลายมากในยุโรปและอเมริกา พุทธสมาคมฝรั่งเศสได้ออกวารสารรายปักษ์ชื่อ La Pensee Buddhiqueแต่เป็นที่น่าเสียใจยิ่งนักที่พุทธสมาคมฝรั่งเศสได้ยุติกิจการลงในเดือนธันวาคมพ.ศ.2512

¹ พันเอก (พิเศษ) นวมน สงวนทรัพย์. เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 2, หน้า 32, 35

นอกจากนี้ยังมีปราชญ์ชาวพุทธฝรั่งเศสอีกหลายท่านที่อุทิศตนในงานพระพุทธศาสนา เช่น ซิล เวียน เลวี (Sylvain Lavi) กล่าวได้ว่าในอาณาจักรการศึกษาพระพุทธศาสนาหายานนั้น เขาไม่เป็นสองรองใคร มีความรู้ลึกซึ้งในภาษาจีน ทิเบต และภาษา Kuchean ซิล เวียน เลวี ได้จัดทำคัมภีร์พระพุทธศาสนาไว้หลายคัมภีร์ เช่น คัมภีร์ธรรมบท และคัมภีร์ขุณฺโพบัญญัติจากคติ-สโตตระ (พ.ศ.2355) หนังสือ Le Nepal (พ.ศ.2450) เป็นต้น หลุยส์ เดอ ลา วาลลี ปุสซิง (Louis De La Vallee Poussin) ศิษย์ของซิล เวียน เลวี เป็นปราชญ์คนสำคัญอีกคนหนึ่ง ในพระพุทธศาสนาหายาน ได้จัดทำคัมภีร์พระพุทธศาสนาหายานหลายคัมภีร์ เช่น ปัญจกรรม (พ.ศ.2439) ประสนนปทา (พ.ศ.2446-2456) มหานิเทศ (พ.ศ.2459-2460) เป็นต้น ในประเทศฝรั่งเศสนั้นไม่มีความตายของหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะมีการค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง สถาบันการศึกษาระดับแนวหน้าทั้งหลายของประเทศฝรั่งเศส เช่น มหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ยอมจ่ายเงินมหาศาลในการวิจัยพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ชาวฝรั่งเศสสนใจพระพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อยๆ

ปัจจุบันผู้ที่มีชื่อเสียงมากในฝรั่งเศสและในตะวันตกคือ ดิช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) พระภิกษุสายเซนชาวเวียดนาม ซึ่งปักหลักเผยแผ่พุทธธรรมอยู่ ณ หมู่บ้านพลัม (Plum Village) ทางตอนใต้ของประเทศฝรั่งเศส ท่านอุทิศชีวิตเพื่อส่งเสริมแนวคิดความเมตตากรุณาและการไม่ใช้ความรุนแรง ประยุกต์พุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคมจนได้รับการขนานนามว่าเป็น “บิดาแห่งพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Engaged Buddhism) ท่านเขียนหนังสือมากกว่า 100 เล่ม ตีพิมพ์เผยแพร่ไปทั่วโลกกว่า 1,500,000 เล่ม เจมส์ ซาฮิน บรรณาธิการนิตยสารพระพุทธศาสนา ชื่อ ไตรไซเคิล (Tricycle) กล่าวว่า ในประเทศตะวันตก ท่านคือสัญลักษณ์ ผมไม่คิดว่าจะมีพุทธศาสนิกชนในโลกตะวันตกคนไหนที่ไม่รู้จัก ดิช นัท ฮันห์¹

ท่านดิช นัท ฮันห์ สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมคือหมู่บ้านพลัมขึ้นในปี พ.ศ.2525 ปัจจุบันมีพระภิกษุอาศัยอยู่ประมาณ 150 รูป นอกจากนี้ยังมีแม่ชีและผู้รักในการปฏิบัติธรรมพักอยู่จำนวนมาก ในช่วงภาคฤดูร้อนของแต่ละปีจะจัดโครงการปฏิบัติธรรม มีผู้เข้าร่วมโครงการประมาณ 1,000 คน เป็นชาวเวียดนามประมาณ 500 คน และชาวตะวันตกอีกประมาณ 500 คน นอกจากนี้ยังได้ขยายสาขาออกไปมากมายทั่วตะวันตก

ความโดดเด่นในคำสอนและท่วงทำนองการเขียนหนังสือของท่านดิช นัท ฮันห์ อยู่ที่การทำให้ประจักษ์ว่า การปฏิบัติธรรมสามารถกระทำได้ในทุกขณะเวลา ไม่จำเป็นต้องไปที่

¹ www.budpage.com (2548). ท่าน ดิช นัท ฮันห์ คีนถิ่น.(ออนไลน์)

วัดหรือแสวงหาสถานที่เพื่อสร้างความสงบภายใน การอธิบายธรรมะของท่านเข้าใจง่ายเหมาะสมกับยุคสมัย เช่น เรื่องศีล 5 ท่านมีความเห็นว่า ศีล 5 เป็นของเก่าแก่มาก พวกเราารู้สึกว่ามันควรได้รับการพูดถึงใหม่ ในความหมายที่เข้าใจได้ง่ายขึ้นสำหรับคนในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนหนุ่มสาวในตะวันตก ถ้าคุณบอกว่า “อย่าทำอย่างนั้น อย่าทำอย่างนี้” ผู้คนก็ไม่ชอบ เพราะเขารู้สึกว่ากำลังถูกบังคับ การถือศีลก็คือการปกป้องรักษาตัวคุณเอง คนที่คุณรัก และสังคม นี่คือเหตุผลว่าทำไม ความกรุณาจึงเป็นศีลข้อแรกที่เข้ามาแทนการห้ามเช่นฆ่า และศีลอีก 4 ข้อ ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน

นอกจากนี้ ท่านยังเห็นว่าผู้คนทั้งหลายที่มีความทุกข์ ก็เพราะเขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับมติด้านลบ กับสิ่งที่ผิดพลาดมากเกินไป พวกเขาไม่ได้สัมผัสสิ่งที่ไม่ผิดพลาดอย่างเพียงพอ ท่านยกตัวอย่างคนที่มีความทุกข์เพราะเจ็บป่วยว่าให้มองเข้าไปในตัวของผู้ป่วยและค้นหาสิ่งที่ดีๆ โดยการสัมผัสสิ่งเหล่านั้นและทำให้มันแบ่งบานขึ้นมา ตื่นขึ้นมาในตอนเช้า คุณสามารถระลึกได้ว่า ฉันมีชีวิตอยู่ และมีเวลา 24 ชั่วโมงเพื่อใช้ชีวิตเพื่อเรียนรู้ มองสรรพชีวิตด้วยสายตาแห่งความกรุณา ถ้าหากคุณระลึกว่าคุณมีชีวิตอยู่ และคุณมีเวลา 24 ชั่วโมงเพื่อที่จะสร้างความสุขใหม่ๆ ขึ้นมาเท่านี้ก็อาจจะเพียงพอที่จะทำให้คุณมีความสุข และผู้คนที่อยู่รอบข้างคุณก็มีความสุข นี่คือการปฏิบัติเพื่อความสุข

ท่านดิช นัท ฮันท์ เป็นผู้ที่รักการปฏิบัติธรรม แม้จะมีงานมากแต่ก็ให้เวลาสำหรับการปฏิบัติธรรมมากที่สุด ท่านกล่าวว่า อาตมามีเวลามากขอให้ตัวเอง นี่ไม่ใช่เรื่องง่ายนัก ธรรมชาติของอาตมาก็คือ ไม่ชอบทำให้ผู้คนผิดหวัง และเป็นเรื่องยากเมื่อต้องบอกปฏิเสธคำเชื้อเชิญต่างๆ แต่อาตมาก็เรียนรู้ในข้อจำกัดของตัวเอง เรียนรู้ที่จะปฏิเสธ และรู้จักที่จะหลีกเลี่ยงไปสู่อาศรมของตัวเอง เพื่อมีเวลาสำหรับเดินจงกรม นั่งเจริญภาวนา มีเวลากับการทำสวน อยู่กับดอกไม้ และสิ่งต่างๆ เหล่านี้ อาตมาไม่ได้ใช้โทรศัพท์มาถึง 25 ปีแล้ว ตารางเวลาของอาตมานั้นอิสระ ไร้กฎเกณฑ์เป็นสิทธิพิเศษ บางครั้งอาตมาก็นึกถึงบาทหลวงคาธอลิกในประเทศเนเธอร์แลนด์ ท่านหนึ่ง ที่ต้องเฝ้าโทรศัพท์อยู่ตลอดเวลา อาตมาถามว่า ทำไมท่านถึงต้องทำเช่นนั้น ท่านบอกว่า ผมไม่มีสิทธิเลิกติดต่อกับประชาชนของผม ในกรณีนี้จำเป็นต้องมีผู้ช่วย นั่นเพราะว่าคุณไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นต่อไปได้เรื่อยๆ หากคุณไม่ดูแลตัวเอง ความสงบมั่นคงของคุณ อิสระภาพของคุณ ความสุขของคุณ เป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อคนอื่นๆ การดูแลตัวเองอย่างดีจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการปฏิบัติธรรมท่านมุ่งเน้นความเป็นที่มหรือสังฆะ

ท่านกล่าวว่า การสร้างสังฆะนั้นสำคัญอย่างยิ่งยวด หากคุณอยู่โดยปราศจากสังฆะ คุณจะละทิ้งการปฏิบัติไปอย่างรวดเร็ว ธรรมเนียมนิยามของเราเรียกว่า ปราศจากสังฆะคุณก็เป็นเหมือนเสือโคร่งที่ละทิ้งดงดอยมาอยู่พื้นราบ ซึ่งที่สุดจะถูกพวกมนุษย์จับฆ่า ดังนั้นการสร้างชุมชนสังฆะจึงเป็นสิ่งที่แรกที่คุณต้องทำนี่คือสิ่งที่พวกเราพูดย้ำกระตุ้นเตือนเสมอเวลาที่มีการอบรมสมาธิภาวนาอย่างในวันสุดท้ายของการอบรม เราจะจัดให้มีช่วงของการสร้างชุมชนสังฆะ เราบอกว่าสิ่งแรกที่คุณควรจะทำเมื่อกลับไปถึงบ้านหลังจากเสร็จการอบรม ก็คือการสร้างสังฆะขึ้นมา เพื่อให้การปฏิบัติต่อเนื่องไปได้ ถ้าตัวคุณแวดล้อมไปด้วยชุมชน คุณจะมีโอกาสนั่งร่วมกัน เดินร่วมกัน ได้เรียนรู้ร่วมกัน คุณก็จะไม่ทิ้งการปฏิบัติ มิฉะนั้นในเวลาแค่ 2-3 สัปดาห์ หรือไม่ก็เดือน คุณจะทอดทิ้งมันไป และคุณจะไม่พูดถึงมันอีกเลย

6.2.5 ประเทศอิตาลี

ประเทศอิตาลีมีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐอิตาลี (Italian Republic) มีประชากรประมาณ 58,751,711 คน (พ.ศ.2549) ชาวอิตาลี 90% นับถือศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกมีถึง 87.8% ชาวอิตาลี 36.8% ปฏิบัติตามหลักศาสนานิกายคาทอลิกด้วยตนเองและ 30.8% จะเข้าร่วมกิจกรรมที่โบสถ์ทุกวันอาทิตย์¹ จากข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าคนอิตาลีมีความเคร่งครัดในคริสต์ศาสนามากกว่าชาวตะวันตกชาติอื่นๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะอิตาลีเป็นศูนย์กลางของคริสต์ศาสนา มีนครรัฐวาติกัน² อยู่ใจกลางประเทศจึงทำให้คนอิตาลีใกล้ชิดกับศาสนา เป็นเหตุให้เคร่งครัดมากกว่าชาติอื่นๆ ส่วนพุทธศาสนิกชนในอิตาลีปัจจุบันมีประมาณ 110,000 คน มีองค์กรทางพระพุทธศาสนาประมาณ 110 องค์กร โดยส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะสายทิเบต (Tibetan) มีอยู่ 47 องค์กร รองลงมาเป็นพระพุทธศาสนาแบบเซนจากญี่ปุ่น มี 37 องค์กร³ พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอยู่ 15 องค์กร⁴ นอกนั้นก็คือนิกายอื่นๆ หรือไม่สังกัดนิกาย

1 Wikipedia.(2549). Religion in Italy. (ออนไลน์)

2 นครรัฐวาติกัน ตั้งอยู่ในกรุงโรมประเทศอิตาลี เป็นที่ประทับของพระสันตะปาปา ซึ่งเป็นประมุขสูงสุดแห่งศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก นครรัฐวาติกันเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นต่อรัฐบาลอิตาลี เป็นประเทศที่มีขนาดเล็กที่สุดในโลก มีพื้นที่เพียง 275 ไร่เท่านั้น มีผู้อยู่อาศัยอยู่เพียง 921 คน (พ.ศ.2548) โบสถ์เซนต์ปีเตอร์ เป็นศูนย์กลางของนครรัฐวาติกัน การปกครองเป็นแบบอำนาจเบ็ดเสร็จ อำนาจขึ้นกับพระสันตะปาปาเพียงผู้เดียว จะหมดวาระก็ต่อเมื่อสิ้นพระชนม์ พระสันตะปาปาองค์ปัจจุบันคือ สมเด็จพระสันตะปาปาเบเนดิกต์ที่ 16

3 <http://iriz.hanazono.ac.jp>(2549). zen_centers. (ออนไลน์). ระบุว่า มี 58 centers

4 www.buddhanet.net.(2549). Buddhist Directory. (ออนไลน์)

ชาวอิตาลีได้รับทราบเรื่องราวพระพุทธศาสนาครั้งแรกจากคำบอกเล่าของ มาร์โค โปโล เมื่อครั้งที่เขาเดินทางจากประเทศจีน ก่อนหน้านั้น มาร์โค โปโลได้พักอยู่ในจีนนานถึง 16 ปี ระหว่าง พ.ศ.1818-พ.ศ.1834 หลังจากที่มาร์โค โปโล เล่าเรื่องพระพุทธศาสนาให้ชาวอิตาลี ฟังจบแล้วไม่มีใครเชื่อเขาและเจ้าหน้าที่ได้จับเขาขังคุกทันที มาร์โค โปโลใช้เวลาว่างขณะอยู่ใน คุกเขียนหนังสือ Description of the World เล่าเรื่องการเดินทางของเขา รวมทั้งเรื่องพระพุทธ- ศาสนาในประเทศจีน ซึ่งภายหลังได้รับการจัดพิมพ์ หนังสือเล่มนี้ทำให้ชาวตะวันตกจำนวน ไม่น้อยรู้จักพระพุทธศาสนา

จากเรื่องราวพระพุทธศาสนาที่มาร์โค โปโลเล่าให้ชาวอิตาลีฟัง แม้ในครั้งนั้นจะไม่มี ใครเชื่อเรื่องที่เขากล่าว แต่ก็ส่งผลให้หลังจากนั้นไม่นาน คือในปี พ.ศ.1877 พระสันตะปาปา- นิโคลาส ที่ 4 (Nicholas) ได้ส่งนักบวชจอห์น แห่งมอนเต คอร์วิน ไปสืบพระพุทธศาสนาที่ ประเทศจีน นักบวชจอห์นพักอยู่ในจีนเป็นเวลาหลายปี และส่งจดหมายทูลรายงานพระ- สันตะปาปาถึงเรื่องประชาชนผู้นับถือพุทธปฏิมา ต่อมาเขาได้รับแต่งตั้งเป็นอาร์ชบิชอปแห่ง นครชานบาลิก (นครปักกิ่ง) ภายหลังจากนักบวชจอห์นเสียชีวิตแล้ว นักบวชฟรานซิสแกน ชื่อ โอโดริก เดอ ปอร์เตโดเน ก็เดินทางไปทำหน้าที่แทนในปี พ.ศ.1873 และก็มี การส่งนักบวช คริสต์ไปเป็นระยะๆ เรื่องราวการเดินทางของคณะนักบวชเหล่านี้ก่อให้เกิดความสนใจแก่ ประชาชนในยุโรปมาก ที่ได้รับความสนใจมากที่สุดคือ เรื่องราวในหนังสือ Voyages ของนักบวช จอห์น แมนเดอวิลเล (John Mandeville) ซึ่งเขียนในปี พ.ศ.1908 หนังสือเล่มนี้มีต้นฉบับ 300 เล่ม ถูกแปลเป็นภาษาทุกภาษาในทวีปยุโรป พิมพ์ถึง 22 ครั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2013 จนถึง สิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18

หลังจากนั้นพระพุทธศาสนาในอิตาลีไม่มีอะไรเคลื่อนไหวมากนักจนกระทั่งถึงยุคของ ฌูเซปเป เดอโลเรนโซ (Giuseppe de Lorenzo) และฌูเซปเป ทูซซี (Giuseppe Tucci) ปราชญ์ พระพุทธศาสนาชาวอิตาลี ทั้งสองท่านได้สร้างผลงานไว้มากมาย ศ.ฌูเซปเป เดอโลเรนโซ เกิด ที่ลาโก เนโกร ประเทศอิตาลี ในปี พ.ศ.2414 เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในฐานะเป็นนักธรณีวิทยาชั้นนำ ของโลก เพราะความสนใจพระพุทธศาสนา เขาจึงแปลหนังสือปรัชญาของอาเธอร์ โชเพนเฮาเออร์ เป็นภาษาอิตาลี และร่วมมือกับคาร์ล ยูนิ นิวแมนน์ นักปรัชญาพระพุทธศาสนาชาวเยอรมนี แปลคัมภีร์มัชฌิมนิกายจากภาษาบาลีเป็นภาษาอิตาลี เพื่อเผยแพร่แก่ชาวอิตาลีและชาว ตะวันตกทั้งหลาย

ศ.ฌูเซปเป ทูซซี เป็นผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนาแบบทิเบตและประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา เขาเกิดในปี พ.ศ.2437 ที่มาเซราตา ประเทศอิตาลี เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญโด่งดังใน

ฐานะที่จัดทำหนังสือถึง 210 เล่ม เป็นนายกสมาคมนักวรรณกรรมตะวันออกที่สำคัญของอิตาลี คือ Istituto Italiano Per il Medio Ed Estremo Oriente เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย Rome La Sapienza ญูเซปเป ทูซซี่กล่าวถึงพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนา คือศาสนาที่กำลังมีชีวิต เป็นศาสนาเดียวที่ให้เครื่องหมายแห่งพลังชีวิตและพลังขับที่ชุ่มชื้น ความสนใจพระพุทธศาสนา ที่อุบัติขึ้นในโลกตะวันตกมิใช่เพียงทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ในทางจิตภาพอีกด้วย พระพุทธศาสนา มีสิ่งที่จะบอกให้ทราบในยามทุกข์ สมัยเมื่อคุณค่าทางศีลธรรมและคุณค่าทางศาสนา มากหลายกำลังเสื่อมโทรม

ในปี พ.ศ.2514 ขณะที่ศาสตราจารย์ญูเซปเป ทูซซี่ มีอายุ 77 ปี เขาเดินทางไปประเทศทิเบตและได้สนทนากับเทนซิง ผู้พิชิตขุนเขาเอเวอร์เรสต์ เทนซิงเล่าว่า จากการสำรวจดินแดนทิเบต เขาได้พบคัมภีร์พระพุทธศาสนาโบราณ อายุประมาณ 2,000 ปี จารึกลงในเปลือกไม้ ศ.ญูเซปเป ทูซซี่เชื่อว่า ภาษาที่จารึกเป็นภาษาเตอร์กิสถาน ดินแดนที่พระพุทธศาสนา เคยเจริญรุ่งเรืองมาในอดีตกาล และเชื่ออีกว่า คัมภีร์เหล่านี้คงถูกนำมาสู่ประเทศทิเบต แต่ยังค้นไม่พบว่าคัมภีร์ส่วนใหญ่เก็บเอาไว้ ณ ที่ใด เขาพยายามสืบเสาะหาแหล่งเก็บคัมภีร์เหล่านั้น ในที่สุดก็พบว่า เก็บไว้ที่วัดฆันการ์ (Ghangar) ซึ่งกองสุขอยู่กัคัมภีร์อื่นๆ มีกองฝุ่นจับหนา ทึบที่เดียว ท่านขอซื้อแต่พระลามะไม่ยอมขายให้ โดยบอกว่า ความรู้มิได้มีไว้เพื่อซื้อขายแต่จะให้เปล่าแก่คนผู้ต้องการความรู้

พระภิกษุชาวทิเบตเองก็ได้เข้าไปปักหลักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศอิตาลี เช่นเดียวกัน เช่น ลามะเกชเช จัมปะ กยัทโซ (Lama Geshe Jampa Gyatso) ท่านเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่สถาบัน Institute Lama Tzong Khapa ในเมือง Pomaia ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2519 เป็นสถาบันที่สำคัญมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอิตาลี นอกจากนี้ยังมี “มูลนิธิลามะกังเชนเพื่อสันติภาพโลก” (The Lama Gangchen World Peace Foundation) ก่อตั้งโดยลามะกังเชน (Lama Gangchen) ในปี พ.ศ.2535 ที่เมืองมิลาน โดยมีสโลแกนว่า “สันติสุขภายใน คือรากฐานที่ดีที่สุดเพื่อสันติภาพโลก” (Inner Peace is the Best Foundation for World Peace) ท่านลามะกังเชนได้ขยายสาขาออกไปมากมายทั่วโลก ปัจจุบันมีมากกว่า 100 สาขา และยังได้ตั้งสำนักพิมพ์ขึ้นที่เมืองมิลาน เพื่อพิมพ์เผยแพร่หนังสือพระพุทธศาสนาแบบทิเบตด้วย จัดพิมพ์ต้นฉบับไปแล้วประมาณ 23 เล่ม เป็นภาษาต่างๆ หลายภาษา บางเล่มพิมพ์ถึง 11 ภาษา ทั้งนี้เพื่อปรารถนาให้ชาวโลกหลายชาติหลายภาษาได้มีโอกาสสัมผัสสัมผัสทางปัญญาในพระพุทธศาสนาแบบทิเบต

บุคคลสำคัญที่สุดที่ทำให้คนอิตาลีและชาวโลกสนใจพระพุทธศาสนาทิเบตคือ

องค์ทะไล ลามะ ท่านเดินทางไปประเทศอิตาลีบ่อยมาก ไม่ต่ำกว่า 9 ครั้ง ไปแต่ละครั้งก็ได้รับการต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่จากทั้งผู้นำประเทศและผู้นำแห่งคริสตจักรคือ พระสันตะปาปาแห่งนครรัฐวาติกัน ไปครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2549 ได้สนทนากับพระสันตะปาปาเบเนดิกต์ที่ 16 เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะระหว่างศาสนาของกันและกัน (dialogue) นอกจากนี้ในการไปแต่ละครั้งยังได้สนทนากับนักการศึกษา นักธุรกิจ นักข่าวมากมาย

ในปี พ.ศ.2544 ท่านเดินทางไปที่สถาบัน Institute Lama Tzong Khapa ในเมืองมิลาน ครั้งนั้นมีคนมาฟังมากกว่า 3,000 คน จาก 22 ประเทศ รวมทั้งชาวทิเบต 150 คน ที่อยู่ในประเทศต่างๆ ของยุโรป ก็เดินทางมาฟังเทศน์ในครั้งนั้นด้วย ขณะเทศน์มีล่ามแปลเป็นภาษาต่างๆ 4 ภาษา คือ อิตาลี เยอรมัน สเปน และอังกฤษ การปรากฏขององค์ทะไล ลามะ แต่ละแห่งในอิตาลีจะมีสื่อต่างๆ มาถ่ายทำข่าวมากมาย เช่น เมื่อครั้งที่ท่านไปสนทนากับ Mr.Claudio Martini ผู้นำแห่งแคว้นทัสคานี (Tuscany Region) ในวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2544 มีสื่อมวลชนไปทำข่าวกว่า 80 คนจากหลายองค์กร หรือบางครั้งก็ได้รับเชิญจากรายการทีวีในอิตาลี เพื่อสัมภาษณ์ทัศนะของท่านในเรื่องต่างๆ ถ่ายทอดสดไปทั่วประเทศ

นอกจากพระพุทธศาสนาทิเบตแล้ว มหายานนิกายอื่นก็เข้าไปเผยแผ่ด้วยคือ นิกายโซกะ กัคโค โดยเริ่มต้นในปี พ.ศ.2519 จากนักศึกษาในระดับมัธยมปลาย 2 ท่าน คือ ไพโร บอร์ริ (Piero Borri) และมาร์โค มะกรินิ (Marco Magrini) ทั้งสองท่านนี้ได้สัมผัสพระพุทธศาสนาครั้งแรกโดยการรับฟังจากนักร้องชาวอเมริกันสองคนชื่อ คาร์ล พอตเตอร์ (Karl Potter) และ มาร์วิน สมิท (Marvin Smith) ขณะที่ทั้งสองแสดงคอนเสิร์ตในที่แห่งหนึ่ง

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ไพโร บอร์ริ และมาร์โค มะกรินิ จึงเริ่มศึกษาพระพุทธศาสนา นิกายโซกะ กัคโค และเผยแผ่ไปสู่กลุ่มเพื่อนนักเรียนด้วยกันในชั้นเรียน ปรากฏว่า เพื่อนที่สนใจพระพุทธศาสนามีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จากสองเป็นสาม จากสามเป็นสี่ จนกระทั่งเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2519 ในปีเดียวกันนั้นเอง ก็ได้มีการจัดประชุมสมาชิกขึ้นครั้งแรกที่หมู่บ้านปอปเปียนโน (Poppiano) ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ในชอกเขาใกล้เมืองฟลอเรนซ์ (Florence) ในครั้งนั้นมีสมาชิกทั้งหมด 60 คน ต่อมาก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งปี พ.ศ.2524 ผู้นำองค์กรโซกะ กัคโค คือ ไดซาคุ อิเคดะ (Daisaku Ikeda) เดินทางไปอิตาลีเป็นเวลา 1 สัปดาห์ เขาได้สร้างแรงบันดาลใจ ให้กำลังใจและตอบคำถามแก่นักเรียนกลุ่มนี้ ดยใช้เวลาหลายชั่วโมงพาพวกเขาเดินสนทนาไปตามท้องถนน ในเมืองเรเนซองส์ (Renaissance)

ผลจากการกระตุ้นของไดซาคุ อิเคดะ ทำให้เยาวชนเหล่านี้มีกำลังใจขึ้นมากและได้

สร้างงานพระพุทธรูปศาสนาบนพื้นฐานแห่งปรัชญาโซกะ กัคโค ให้เจริญก้าวหน้าไปตามลำดับ ชาวอิตาลีทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนหันมาดำเนินชีวิตตามหนทางนี้กันมากขึ้นเรื่อยๆ พวกเขาได้ช่วยกันออกนิตยสารพระพุทธรูปศาสนารายเดือนขึ้นใช้ชื่อว่า Il..Nuovo..Rinascimento (The New Renaissance) ฉบับแรกออกในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2525 กิจการได้ขยายใหญ่โตขึ้นตามลำดับ ในปี พ.ศ.2543 สามารถจัดทำนิตยสารได้เดือนละ 21,000 เล่ม นอกจากงานด้านนิตยสารแล้ว ในปี พ.ศ. 2541 องค์กรโซกะ กัคโค อิตาลี ได้เริ่มต้นจัดนิทรรศการ “Toward a Century of Humanity” ขึ้นเพื่อให้ความรู้และกระตุ้นชาวโลกในเรื่องสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน (Human Rights in Today's World) โดยจัดหมุนเวียนไปตามเมืองต่างๆ คือ โรม มิลาน เนเปิล เวนิส เป็นต้น ชาวอิตาลีกว่า 80,000 คน เข้าร่วมชมนิทรรศการนี้

องค์กรโซกะ กัคโค อิตาลี มีความเข้มแข็งขึ้นตามลำดับจนสามารถทำงานที่มีขนาดใหญ่ได้ คือ ในปี พ.ศ.2542 ได้ร่วมมือกับสมาคมคริสต์ศาสนารวบรวมลายเซ็นของผู้ที่คัดค้านโทษประหารชีวิตรอบโลกเพื่อรณรงค์ให้ยกเลิกกฎหมายประหารชีวิต เฉพาะในเมืองฟลอเรนซ์สามารถรวบรวมลายเซ็นได้กว่า 180,000 คน และทั่วประเทศอิตาลีกว่า 435,000 คน ซึ่งการทำงานขึ้นนี้เป็นโอกาสสำคัญในการเผยแผ่คำสอนของโซกะ กัคโคไปด้วย ทั้งนี้เพราะสมาชิกต้องเดินทางไปพบกับผู้คนมากมายในทุกสาขาอาชีพ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สมาชิกขององค์กรเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในปี พ.ศ.2543 เฉพาะเมืองฟลอเรนซ์มีสมาชิกกว่า 2,500 คน หนึ่งในสมาชิกคนสำคัญคือนายกเทศมนตรี ลีโอนาโด โดมินิชิ (Leonardo Dominici) ผู้ประกาศยืนยันความศรัทธาว่า เมืองฟลอเรนซ์มีจุดยืนแห่งการสร้างสันติภาพภายใต้หลักการของโดซาซุ อิคเคะ ผู้นำแห่งโซกะ กัคโค¹

พระภิกษุชาวอิตาลีที่กายเถรวาทก็มีอยู่พอสมควร ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ พระอุ . โลกนาถเถระ (U.Lokanatha Thera) อุปสมบทที่ประเทศพม่าในปี พ.ศ.2468 จากนั้นได้จาริกธุดงค์ไปในดินแดนพระพุทธรูปศาสนาต่างๆ รวมทั้งไทย เมื่อศึกษาพระพุทธรูปศาสนาจนมีความรู้ระดับหนึ่งแล้วจึงกลับไปเผยแผ่ที่บ้านเกิดคือประเทศอิตาลี แต่ไม่ได้ผลเพราะศาสนาคริสต์มีอิทธิพลสูงมากท่านจึงเดินธุดงค์ด้วยเท้าเปล่าข้ามทวีปยุโรปตอนใต้และเอเชียไมเนอร์มุ่งสู่อินเดียเดินทางถึงประเทศพม่าในปี พ.ศ.2471 จากนั้นอีก 5 ปีเต็มได้มุนานะศึกษาพระไตรปิฎกนั้งสมาธิ ถือนุตตควัตร 13 ข้ออย่างเคร่งครัด ฉันทังสวัริติ ไม่เอนหลังนอนเลยตลอด 34 ปีเต็ม นับตั้งแต่ พ.ศ.2475-2509 ท่านได้นำขบวนการธรรมทูตจากพุทธคยาไปเผยแผ่ 3 ครั้งคือ ในปี

¹Tamiko kaneda (2543). SGI-Italy : A Youthful Movement. (ออนไลน์)

พ.ศ.2476 ไปประเทศพม่า พ.ศ.2482 ไปประเทศไทย และพ.ศ.2483 ไปประเทศศรีลังกา โดยมีเป้าหมายเพื่อปลูกเจ้าประชาชนพม่าไทย และศรีลังกาให้สนใจพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในช่วงเวลานั้น

6.2.6 ประเทศสหรัฐอเมริกา

ประเทศสหรัฐอเมริกา (United States of America) มีประชากรประมาณ 300,080,997 คน (พ.ศ.2549) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ (ประมาณ 76.7%) ส่วนที่เหลือประมาณ 24.3% นับถือศาสนาอื่นหรือไม่มีศาสนา จากสำรวจของ Pew Research Center ในปี พ.ศ.2547 พบว่ามีประชากรที่ไม่มีศาสนา (Non-Religious) อยู่ถึง 18.5% (อายุ<30 = 12.5%, อายุ>30 = 6%) คิดเป็น 55,514,984 คน ประมาณ 1 ใน 6 ของประชากรทั้งหมด คนที่ไม่นับถือศาสนาใดๆ 55,514,984 คน นี้เกือบเท่ากับประชากรในประเทศไทยทั้งประเทศ คือ 60 กว่าล้านคน และจากข้อมูลใน Wikipedia ระบุว่าในปี พ.ศ.2539 มีการสำรวจความคิดเห็นของนักวิทยาศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา 1,000 คน เรื่องเกี่ยวกับพระเจ้า มีนักวิทยาศาสตร์อยู่ถึง 60.7% ที่ไม่เชื่อเรื่องการเมืองอยู่ของพระเจ้า (Atheists) และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ สำหรับพุทธศาสนิกชนนั้นจากรายงานของ The U.S. State Department's International Religious Freedom ในปี พ.ศ.2547 ระบุว่า มีอยู่ประมาณ 1% หรือประมาณ 3,000,000 คน¹ ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาหายานนิกายเซนและทิเบต

จุดเริ่มต้นที่สำคัญของพระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา มาจากผลแห่งชัยชนะของพระพุทธศาสนาในการโต้ว่าที่ทำกลางมหาชนครั้งสำคัญ ณ ปาณะทุระ ประเทศศรีลังกา ในปี พ.ศ.2416 ระหว่างพระมิตเตตตวัตเต คุณานันทเถระ กับคณะบาทหลวงคริสต์ ซึ่งมีบาทหลวงเดวิด เดอ ซิลวา เป็นหัวหน้าคณะ หนังสือพิมพ์ The Time of Ceylon พาดหัวข่าวว่า พระมิตเตตตวัตเต คุณานันทเถระเพียงรูปเดียว ได้เผชิญหน้ากับบาทหลวงชั้นนำของศาสนาคริสต์ และมีชัยต่อปรปักษ์อย่างงดงาม ดร.เจมส์ มาร์ติน พีเบิลส์ นำคำโต้ว่าที่ไปพิมพ์เผยแพร่แล้วซ้ำอีกในสหรัฐอเมริกา ทำให้ชาวอเมริกันเกิดความสนใจและหันมาเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก หนึ่งในนั้นคือ พันเอกเฮนรี สตีล โอลคอตต์ ในปี พ.ศ.2423 เขาและมาตามเฮช.พี.บลาวด์สกี เดินทางไปประเทศศรีลังกาเพื่ออุทิศชีวิตฟื้นฟูพระพุทธศาสนา

พันเอกเฮนรี สตีล โอลคอตต์ แต่งหนังสือชื่อ ปุจฉาวิสัชนาทางพระพุทธศาสนา

¹ Wikipedia the free encyclopedia. (2549). Buddhism in the United States. (ออนไลน์)

(Buddhist Catechism) พิมพ์เผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ.2424 แต่คนยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าใดนัก จนกระทั่งปี พ.ศ.2436 ท่านอนาคาริก อัมมปาละ ชาวศรีลังกาเดินทางไปประชุมสภาศาสนา (Parliament of Religions) และเผยแพร่พระพุทธศาสนา ณ นครชิคาโก จึงเริ่มมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนและชาวญี่ปุ่น ในครั้งนั้นมีชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อ ซี.ที.เอส.สเตราส์ (C.T.S.Strauss) ได้ปฎิญาณตนเป็นพุทธมามกะ โดยรับไตรสรณคมน์และศีล 5 จากท่านอนาคาริกธรรมปาละ กล่าวได้ว่า ซี.ที.เอส.สเตราส์ เป็นชาวอเมริกันคนแรกที่ปฎิญาณตนเป็นพุทธมามกะในนครนิวยอร์ก นอกจากนี้ท่านอนาคาริก อัมมปาละ ยังได้ผู้อุปถัมภ์งานพระพุทธศาสนาคนสำคัญคือ นางแมรี มิกะฮาลา ฟอสเตอร์ (Mary Mikahala Foster) สุภาพสตรีชาวอเมริกันผู้มั่งคั่ง

ในปี พ.ศ.2434 มีการจัดตั้งชมรมวรรณกรรมตะวันออกมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดขึ้น และในปีเดียวกันนี้เอง ทางชมรมได้พิมพ์หนังสือเล่มแรกขึ้นเผยแพร่คือ หนังสือชาดกมาลา อันเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากนั้นก็มีการจัดพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนาออกเผยแพร่อีกจำนวนมาก เช่น Buddhism Legends ซึ่งเป็นหนังสือคำแปลอรรถกถาธรรมบท หนังสือ The Buddha's Teachings และหนังสือ Being The Sutta Nipata or Discourse-Collection และคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้น ศาสตราจารย์แลนแมน บรรณาธิการคนแรกของชมรมได้อธิบายไว้ว่า ชมรมนี้ตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อนำเสนอบทเรียนทั้งหลายอันหาที่เปรียบเทียบมิได้แก่ชาวตะวันตก บทเรียนเหล่านี้ศาสดาทั้งหลายผู้อัจฉริยะสามารถสอนพวกเราได้ บทเรียนทั้งหลายว่าด้วยความหวังดีแก่กันและกันระหว่างบุคคลต่อบุคคล ระหว่างชาติต่อชาติ ผิดผ่นจิตโดยการเอาชนะเจตจำนงชั่วร้าย ความวิตกกังวล ความเร่งร้อนในการงาน ลดความปรารถนาทั้งหลายของเราลงระดับความเหมาะสมกับตัวเรา การดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย และเหนืออื่นใดก็คือ การแสวงหาพระเจ้า การรู้แจ้งซึ่งสัจธรรม ไม่ว่าจะโดยตรรกวิทยา (Reasoning) หรือโดยศรัทธา...¹

พระพุทธศาสนานิกายรินไซเซนจากประเทศญี่ปุ่นเผยแพร่เข้าสู่สหรัฐอเมริกาครั้งแรก ในปี พ.ศ.2436 โดยโซเอน ชากุ (Soyen Shaku) ซึ่งได้รับนิมนต์จากจอห์น เฮนรี บาร์โรว์ (John Henry Barrows) ให้มาร่วมสัมมนาที่สภาแห่งศาสนาโลก (World Parliament of Religions) ในนครชิคาโก ซึ่งเป็นการมาประชุมครั้งเดียวกันกับที่ท่านอนาคาริก ธรรมปาละเข้าร่วม ในครั้งนั้น โซเอน ชากุ ได้กล่าวถึงเรื่องกฎแห่งกรรม การไม่ใช้ความรุนแรง และความปรองดองต่อ

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 2, หน้า 180

ศาสนาอื่นๆ ในกิจกรรมสัมมนาเขาได้มีโอกาสสนทนากับดร.ปอล คารุส (Dr. Paul Carus) ปราชญ์พระพุทธศาสนาชาวอเมริกัน ดร.ปอล คารุสกล่าวกับเขาว่าให้ช่วยส่งผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนาในกายเซนซึ่งสามารถพูดภาษาอังกฤษได้ดีมาที่สหรัฐอเมริกา เพื่อให้ช่วยสอนชาวอเมริกันทั้งหลายให้มีความรู้ความเข้าใจในเซน หลังจากที่โซเอน ชากุกลับไปที่ญี่ปุ่นแล้ว จึงได้ไปชวน ดร.ดี ที ซูสูกิ ศิษย์ของตน ซึ่งเป็นนักวิชาการประจำมหาวิทยาลัยโตเกียว ต่อมาในปี พ.ศ.2440 ดร.ดี ที ซูสูกิก็ได้ไปทำงานร่วมกับดร.ปอล คารุส ที่มลรัฐอิลลินอยส์ ณ ที่นี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นให้เขาแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนากายเซนและคัมภีร์อื่นๆ อีกมากมายออกสู่สังคมตะวันตก ชาวตะวันตกโดยมากรู้จักเซนเพราะผลงานของเขา

ดร.ปอล คารุส แม้จะเป็นบุตรของประมุขแห่งคริสต์ศาสนจักรปรัสเซียนตะวันออกและตะวันตก แต่เขาก็มีความสนใจในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้เขียนหนังสือชื่อ The Gospel of Buddha ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกของเขา จัดพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2437 ปรากฏว่าขายดีมาก ในหนังสือตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “จริงน่ะ ฌ กระจ่างน่ายินดี พระพุทธเจ้า พระบรมครูของเราได้ทรงค้นพบรากเหง้าของความชั่วร้ายทั้งมวล พระองค์ได้ตรัสชี้มรรคาความหลุดพ้นจากความทุกข์ให้แก่พวกเรา” หนังสือเล่มนี้ถูกแปลเป็นภาษาต่างๆ หลายภาษา และนำไปสอนในโรงเรียนชาวพุทธที่ศรีลังกาและญี่ปุ่นด้วย กาลใดพระพุทธศาสนาถูกโจมตี กาลนั้นดร.ปอล คารุส จะเถาเถาเข้าปกป้องด้วยชีวิต เช่น ตอนที่เซอร์ มอร์เนียร์ มอร์เนียร์ วิลเลียมส์ (Sir Monier monier Williams) เขียนหนังสือโจมตีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้านั้นไร้คุณค่าเมื่อเปรียบเทียบกับประทีปของโลกคือพระเยซู

ดร.ปอล คารุสได้ตอบโต้กลับไ้ว่า หนังสือพระพุทธศาสนาของเซอร์ มอร์เนียร์ เป็นหนังสือชั้นเลว โดยความพยายามซ้ำและซ้ำอีกที่จะลดคุณค่าของพระพุทธเจ้าลงมาให้ไร้คุณค่าอย่างน้อยที่สุดพระพุทธเจ้าก็เป็นพระบรมครูผู้ประสบความสำเร็จสูงสุดของโลกพระองค์หนึ่ง... ข้าพเจ้ามีความเชื่ออย่างมั่นคงมากกว่าอดีตกาลเสียแล้วว่า ศาสนจักรคริสเตียนของพวกเรา ย่อมสามารถกลายเป็นศาสนาแท้จริงทางวิทยาศาสตร์เป็นศาสนาสากลตรงตามหลักตรรกวิทยา และมีความสำคัญสากลก็โดยการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมเป็นอย่างพุทธศาสนาเท่านั้น¹

นอกจากพระนิกายเซนจากญี่ปุ่นแล้ว ชาวตะวันตกก็มีพระภิกษุเซนที่มีความสำคัญต่องานเผยแผ่พระศาสนาด้วย เช่น พระภิกษุชาวอังกฤษ ชื่อ เออร์เนสท์ ชินการุ ฮันท์ (Ernest Shinkaru Hunt) ซึ่งบวชในประเทศญี่ปุ่นปี พ.ศ.2467 ท่านได้ตั้งสถาบันพระพุทธศาสนาขึ้นที่

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 2, หน้า 190-192

ฮาวาย ในปี พ.ศ.2475 ชื่อ The International Buddhist Institute of Hawaii และได้ตั้ง คณะสงฆ์พระพุทธศาสนาชาวตะวันตก (The Western Buddhist Order) ขึ้นด้วย เพื่อให้การทำงานพระศาสนาเป็นไปในทิศทางเดียวกันมากขึ้น ในครั้งนั้นท่านดำรงตำแหน่งเป็นประธานสงฆ์ พระชินการุเป็นชาวตะวันตกนิกายเซนรูปแรกที่ได้เลื่อนตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้น 1 ตำแหน่งนี้เรียกว่า ได-โอโช (Dai-osho) และที่สำคัญท่านเป็นบุคคลที่ได้รับคารวะจากพุทธศาสนิกชนทุกนิกาย ซึ่งมีน้อยคนที่จะได้รับเช่นนี้

ในปี พ.ศ.2475 ปีเดียวกันนี้เอง มีผลงานวิชาการชิ้นสำคัญเกิดขึ้น โดย ดร. ไดไวท์ กอดดาร์ด (Dwight Goddard) เมธีชาวพุทธผู้เคร่งครัด ได้จัดทำหนังสือคัมภีร์พระพุทธศาสนา (The Buddhist Bible) เผยแพร่เป็นครั้งแรก เขาคัดเลือกคำสอนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากคัมภีร์บาลี สันสกฤต จีน ทิเบต มองโกเลีย เป็นคัมภีร์รวมย่อคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ดีเยี่ยมเล่มหนึ่ง ไดไวท์ กอดดาร์ด มีความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่า ผลแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมสามารถรักษาความชั่วร้ายของโลกให้หมดไปได้ เขาปลุกเร้าชาวตะวันตกให้รับเอาพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นประทีปชีวิต

อาจารย์นิกายเซนที่เผยแผ่พุทธธรรมในสหรัฐอเมริกา นั้น ยังมีอีกหลายท่านทั้งชาวเอเชียและชาวตะวันตก เช่น โรเบิร์ต ไอเค็น (Robert Aitken) ชาวอเมริกัน ผู้ก่อตั้ง The Diamond Sangha ขึ้นที่ฮาวาย ในปี พ.ศ.2502 เขาได้ขยายสาขาออกไปมากมายทั้งในสหรัฐอเมริกา อาร์เจนตินา เยอรมนี และออสเตรเลีย พระชาวจีนนิกายเซนหรือชาน (Chan) รูปแรกที่มาเผยแผ่ในสหรัฐอเมริกาคือ Hsuan Hua ท่านก่อตั้ง The Dharma Realm Buddhist Association (DRBA) ขึ้นที่มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ในปี พ.ศ.2502 เพื่อเป็นศูนย์กลางในการสอนพระพุทธศาสนาเซนแบบจีนแก่ชาวอเมริกัน และยังได้ก่อตั้งองค์กรอื่นๆ อีกมากมาย เช่น The Gold Mountain Monastery, The City of Ten Thousand Buddhas เป็นต้น

พระภิกษุนิกายเซนชาวเกาหลีที่มีชื่อเสียงในอเมริกาคือท่านเซียงเย็น (Sheng-yen) ซึ่งเดินทางมาสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ.2513 และได้ก่อตั้งโรงเรียนสอนพระพุทธศานานิกายเซน ชื่อ The Kwan Um School of Zen ขึ้นในปี พ.ศ.2515 ได้ขยายสาขาออกไปกว่า 100 แห่งทั้งในอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้ ยุโรป เอเชีย แอฟริกา และตะวันออกกลาง หัวใจสำคัญในการฝึกของอาจารย์เซียงเย็นคือ การฝึกเป็นกลุ่มหรือเป็นทีมในทุกกิจกรรม ผู้เข้ารับการอบรมจะต้องรับประทานอาหารร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และฝึกสมาธิร่วมกัน หากทำเป็นทีมจะทำให้การปฏิบัติธรรมมีความก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน ชาวพุทธญี่ปุ่นนอกจากจะนำนิกายเซนมา

เผยแผ่แล้วยังได้นำนิยายโชกะ กัคโค เข้ามาด้วย โดยจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2503 และเพียงเวลาไม่ถึง 40 ปี ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีสาขาทั่ว 71 แห่ง มีสมาชิก 330,000 คน กระจายอยู่ทั่วทุกมลรัฐ¹

สำหรับพระพุทธศาสนาหายานแบบทิเบตนั้น เข้าสู่สหรัฐอเมริกาหลังนิยายเซน โดยลามะรูปแรกที่เป็นผู้บุกเบิกคือ Geshe Ngawang Wangyal เป็นลามะนิกายเกลุค (Gelug) ท่านเดินทางไปอเมริกาในปี พ.ศ.2498 และจัดตั้งสมาคมลามะแห่งอเมริกา “Lamaist Buddhist Monastery of America” ขึ้นที่มลรัฐนิวเจอร์ซีย์ ในปี พ.ศ.2501 ลูกศิษย์ชาวอเมริกันของท่านที่เป็นนักวิชาการผู้มีชื่อเสียงมีหลายท่าน เช่น Robert Thurman, Jeffrey Hopkins และ Alexander Berzin หลังจากนั้นก็มีลามะท่านอื่นๆเข้าไปเผยแผ่อีกหลายรูป

สำหรับท่านทะไล ลามะองค์ปัจจุบัน ไปอเมริกาครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2522 และไปเยือนครั้งล่าสุดในเดือนกันยายน พ.ศ.2546 ที่ผ่านมา โดยประธานาธิบดี จอร์จ ดับเบิลยู บุช ให้การต้อนรับอย่างสมเกียรติ สาเหตุที่องค์ทะไล ลามะเป็นที่รู้จักและเป็นที่สนใจของคนทั่วโลก เป็นผลมาจากเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ ฮอลลีวูดสตูดิโอแห่งประเทศสหรัฐอเมริกาได้ถ่ายทำชีวิตของท่านลงสู่แผ่นฟิล์มออกฉาย ในปี พ.ศ.2540 ในเรื่องคุนดุน (Kundun) และเรื่องเจ็ดปีในทิเบต (Seven Years in Tibet) โดยเฉพาะเรื่องหลังนี้ แบรด พิตต์ ดาราชื่อดังแห่งฮอลลีวูดเป็นนักแสดงนำ จึงทำให้มีคนติดตามชมกันทั่วโลก ภาพยนตร์ทั้ง 2 เรื่องได้ถ่ายทอดเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองของทิเบตคือ กรณีที่ประเทศจีนนำโดยเหมาเจ๋อตง เข้ายึดครองทิเบตในปี พ.ศ.2494 และเป็นเหตุให้องค์ทะไล ลามะต้องเสด็จลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ที่ธรรมศาลา ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย ในปี พ.ศ.2502 ภาพยนตร์เรื่องนี้สร้างความสะเทือนใจแก่ชาวโลกอย่างมาก และที่สำคัญได้สนับสนุนการเมืองจีนไม่น้อย จนรัฐบาลจีนถึงกับประกาศห้าม Martin Scorsese ผู้กำกับชื่อดัง และแบรด พิตต์ เข้าไปเหยียบแผ่นดินจีน

ในปี พ.ศ.2504 ประเทศจากทวีปเอเชีย 8 ประเทศ คือ พม่า กัมพูชา ลังกา อินเดีย ลาว ไทย เวียดนาม ไต้หวัน และญี่ปุ่น ได้ร่วมกันก่อสร้างวัดพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้น โดยการประชุมกันของเอกอัครราชทูตของประเทศต่างๆ การรวมตัวกันครั้งนี้เป็นการแสดงพลังสามัคคีของชาวพุทธให้โลกได้ประจักษ์ว่า แม้มารจากต่างชาติต่างเผ่าพันธุ์กัน แต่ชาวพุทธมีเลือดสีเดียวกันคือ สีกาสาเย เป็นสมณศากยบุตรเหมือนกัน

¹ SGI.(2549).The SGI organization in the United States.(ออนไลน์)

ในปีเดียวกันนี้ มหาวิทยาลัยวิสคอนซินได้เปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสนาในระดับปริญญาเอกขึ้นเป็นแห่งแรกในสหรัฐอเมริกา ในแผนกวิชาการศึกษา ต่อมาในปี พ.ศ.2518 ได้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยพุทธธรรมขึ้นในรัฐแคลิฟอร์เนีย โดยเปิดสอนสาขาวิชาพระพุทธศาสนาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอก และนับจากนั้นเป็นต้นมา มหาวิทยาลัยจำนวนมากได้เปิดสอนพระพุทธศาสนา และในปี พ.ศ.2539 มีมหาวิทยาลัยประมาณ 15 แห่งที่เปิดสอนหลักสูตรพระพุทธศาสนาจนถึงปริญญาเอก¹ เช่น Harvard University, Princeton University, University of Chicago, University of Virginia เป็นต้น แต่ในปัจจุบันสถาบันการศึกษาเกือบทุกแห่งในสหรัฐอเมริกาเปิดสอนวิชาพระพุทธศาสนา

สำหรับพุทธศาสนิกชนไทยในอเมริกา ได้ร่วมใจกันก่อตั้งพุทธสมาคมไทยอเมริกันขึ้นที่นครลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย ในปี พ.ศ.2513 ได้นิมนต์พระสงฆ์ไทย จำนวน 3 รูป คือ พระราชโมลี (พระเทพโสภณ วัดพระเชตุพนฯ) พระวชิรธรรมโสภณ (วัดวชิรธรรมสาธิต) และพระมหาสิงห์ทน (วัดพระเชตุพนฯ) เดินทางไปจำพรรษาชั่วคราวที่นครลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย หลังจากนั้น 2 ปี คือในวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2515 มีการวางศิลาฤกษ์เพื่อสร้างวัดไทยแห่งแรกในสหรัฐอเมริกาโดยสมเด็จพระวันรัต (ปยุตฺตสิริมหาเถระ) เป็นองค์ประธาน ได้สร้างพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ พร้อมประกอบพิธีฝังลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2525 ภายหลังมีการสร้างวัดไทยขึ้นอีกหลายวัดด้วยกัน เช่น วัดไทย-ลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย วัดพุทธวราราม รัฐโคโลราโด วัดธรรมาราม รัฐอิลลินอยส์ วัดไทยกรุงวอชิงตันดี.ซี. รัฐแมริแลนด์ เป็นต้น

6.2.7 ประเทศออสเตรเลีย

ประเทศออสเตรเลียมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า เครือรัฐออสเตรเลีย (Commonwealth of Australia) ประกอบด้วย 6 รัฐ และเขตปกครองตนเอง 2 มณฑล มณฑลแรกคือ ออสเตรเลียตะวันตกพิททอลเทอร์ริทอรี เมืองหลวงชื่อ แคนเบอร์รา (Canberra) เป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศ มณฑลที่สองคือ นอร์เทิร์นเทร์ริทอรี มีเมืองดาร์วิน (Darwin) เป็นเมืองหลวง ส่วนรัฐทั้ง 6 ประกอบด้วย รัฐนิวเซาท์เวลส์ เมืองหลวงชื่อ ซิดนีย์ (Sydney) รัฐนี้มีประชากร

¹ Robert Topmiller (2539). Buddhism In America.(ออนไลน์)

หนาแน่นมากที่สุด รัฐควีนส์แลนด์ มีเมืองหลวงชื่อ บริสเบน (Brisbane) รัฐเซาท์ออสเตรเลีย เมืองหลวงชื่อ แอดิเลด (Adelaide) รัฐแทสเมเนีย เมืองหลวงชื่อ โฮบาร์ต (Hobart) รัฐเวสเทิร์นออสเตรเลีย เมืองหลวงชื่อ เพิร์ท (Perth) และรัฐวิกตอเรีย เมืองหลวงชื่อ เมลเบิร์น (Melbourne)

ประเทศออสเตรเลียมีประชากรประมาณ 20,555,300 คน (พ.ศ.2549) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ผู้ที่นับถือศาสนาอื่นก็มีอยู่พอสมควร เช่น พระพุทธศาสนา อิสลาม ฮินดู และยิว ทั้งนี้เพราะออสเตรเลียให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา จากการสำรวจผู้นับถือศาสนาในปี พ.ศ.2544 พบว่าพุทธศาสนิกชนมีอยู่ประมาณ 357,813 คน และในปี พ.ศ.2549 มี

ออสเตรเลียแควินทอลเทอร์ริทอรี (Australian Capital Territory)

ศาสนา	พ.ศ.2529	พ.ศ.2534	พ.ศ.2539	พ.ศ.2544	%ประชากร	%ที่เพิ่มขึ้น
คริสเตียน	11,381,900	12,465,644	12,582,764	12,764,341	68.0%	1.5%
พุทธศาสนา	80,387	139,847	199,812	357,813	1.9%	79.1%
ฮินดู			67,279	95,473	0.5%	41.9%
อิสลาม	109,500	147,507	200,885	281,578	1.5%	40.2%
ยูดาชา (ยิว)	69,100	74,386	79,805	83,995	0.4%	5.3%

รัฐนิวเซาท์เวลส์ (New South Wales)

ศาสนา	พ.ศ.2529	พ.ศ.2534	พ.ศ.2539	พ.ศ.2544	%ประชากร	%ที่เพิ่มขึ้น
คริสเตียน			4,464,926	4,520,334	71.4%	1.0%
พุทธศาสนา	35,114	81,908	58,743	147,839	2.3%	80.4%
ฮินดู			35,576	51,463	0.8%	44.5%
อิสลาม	57,551	77,845	102,288	140,938	2.2%	37.8%
ยูดาชา (ยิว)		29,641	32,652	34,597	0.5%	5.3%

¹ The Buddhist Council of New South Wales .(2549).Analysis of Religious Growth in Australia.(ออนไลน์)

ศูนย์ทางพระพุทธศาสนาอยู่ประมาณ 412 ศูนย์ แม้จำนวนพุทธศาสนิกชนในออสเตรเลียจะยังมีปริมาณน้อย แต่ก็มีอัตราการเติบโตรวดเร็วที่สุดในทุกศาสนา ดังตารางผลการวิจัยระหว่างปี พ.ศ.2529-2544¹ ต่อไปนี้

จากผลการวิจัยนี้ จะเห็นว่าพระพุทธศาสนามีการเติบโตเร็วมากประมาณ 79-80% ในขณะที่ศาสนาคริสต์อันเป็นศาสนาเดิมของชาวออสเตรเลียซึ่งมีผู้นับถือมากที่สุด มีอัตราการเติบโต 1.5% ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลา 15 ปี จากปี พ.ศ.2529-2544 คริสต์ศาสนาแทบไม่ขยับขึ้นเลย ทั้งๆ ที่ปริมาณประชากรออสเตรเลียเพิ่มขึ้นทุกปี ผลการวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่าประชากรโดยส่วนใหญ่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่จากปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมา เลือกนับถือพระพุทธศาสนา และศาสนาอื่น มีเพียงส่วนน้อยหรือแทบไม่มีเลยที่เลือกนับถือคริสต์ศาสนา อันเป็นศาสนาดั้งเดิมของชาวออสเตรเลีย จึงคาดการณ์ได้ว่าในอนาคตจะมีพุทธศาสนิกชนในออสเตรเลียเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก

ชาวพุทธในออสเตรเลียยุคแรก เป็นชาวเอเชียที่เข้าไปทำงานในรัฐต่างๆ โดยเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ.2391 กลุ่มแรงงานชาวจีนจึงเป็นชาวเอเชียกลุ่มแรกที่นำพระพุทธศาสนาเข้าไปแรงงานเหล่านี้เข้าไปทำงานในอุตสาหกรรมขุดทองของรัฐวิกตอเรีย (Victorian gold fields) เพราะในช่วงนั้นเป็นยุคที่ชาวโลกกำลังตื่นทองคำ (Gold Rush) ต่อมาปี พ.ศ.2399 จึงได้สร้างวัดขึ้นที่ทางตอนใต้ของเมืองเมลเบิร์น วัดนี้มีหลากหลายวัฒนธรรมคือ ทั้งลัทธิเต๋า ขงจื้อ รวมทั้งเทพเจ้าและโหราศาสตร์ต่างๆ สืบเนื่องจากชาวจีนเหล่านี้ไปทำงานชั่วคราว ภายหลังวัดจึงต้องปิดตัวลง

จนกระทั่งในปี พ.ศ.2410 กลุ่มชาวพุทธจากประเทศญี่ปุ่นหลายกลุ่มได้เข้าไปในออสเตรเลีย ซึ่งเป็นกลุ่มของนักรบและนักมายากลได้เข้าไปอย่างต่อเนื่องตลอดศตวรรษ โดยรวมกลุ่มกันอยู่ที่แหล่งอุตสาหกรรมแถบเนอร์เทิร์นออสเตรเลีย พระพุทธศาสนาที่นำเข้าไปจากประเทศญี่ปุ่น เป็นมหายานนิกายชินโต จากนั้นในปี พ.ศ.2413 ชาวพุทธจากศรีลังกาได้เข้าไปทำงานในไร่อ้อยที่รัฐควีนส์แลนด์ และสร้างวัดนิกายเถรวาทขึ้นในรัฐนั้นที่ Thursday Island ต่อมาในปี พ.ศ.2525 ชาวศรีลังกาได้เข้ามาสมทบอีกหนึ่งกลุ่มประมาณ 500 คน ชาวพุทธศรีลังกาเหล่านี้ได้ช่วยกันปลูกต้นโพธิ์ขึ้น ซึ่งมีอยู่ 2 ต้นที่ยังคงเจริญเติบโตยั่งยืนควบคู่พระพุทธศาสนามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

แม้ชาวพุทธตะวันตกก็เข้าไปเผยแผ่ในออสเตรเลียเช่นกัน นำโดยพันเอกเฮนรี สติล โอลคอตต์ เข้าไปในปี พ.ศ.2434 เขาใช้เวลาหลายเดือนบรรยายพระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ ด้วยความที่เป็นคนตะวันตกชำนาญในภาษาอังกฤษ เข้าใจวัฒนธรรมในประเทศที่นับถือ

ศาสนาคริสต์เป็นอย่างดี จึงทำให้การบรรยายของเขาน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง พันเอกเฮนรี สตีล โอลคอตต์ เป็นคนสำคัญที่ร่วมก่อตั้งสมาคม Theosophical Society ขึ้น สมาคมนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อเผยแพร่ปรัชญาทางพระพุทธศาสนา หนึ่งในสมาชิกสมาคมนี้คือ เอ็ลเฟร็ด เดียคิน (Alfred Deakin) ซึ่งต่อมาเขาได้เป็นนายกรัฐมนตรีของประเทศออสเตรเลียถึง 3 สมัย เอ็ลเฟร็ด เดียคิน เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียและศรีลังกาเป็นระยะเวลา 3 เดือน ในปี พ.ศ.2433 เขาได้เผยแพร่หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเล่มหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ได้จากการเยือนถิ่นพระพุทธศาสนาในครั้งนั้น

การเผยแพร่พระพุทธศาสนายุคแรกในออสเตรเลีย กระทำโดยฆราวาสเป็นหลัก จนกระทั่งปี พ.ศ.2453 พระภิกษุชาวพม่ารูปแรกได้เดินทางไปออสเตรเลีย จึงเป็นจุดเริ่มต้น ให้พระภิกษุจากเอเชียประเทศต่างๆ ตามเข้าไปภายหลัง เพื่อยังความสว่างทางปัญญาให้ เกิดขึ้นแก่ชาวออสเตรเลีย นับตั้งแต่บัดนั้นได้เกิดองค์กรทางพระพุทธศาสนาขึ้นหลายแห่ง เช่น ในปี พ.ศ.2481 เล็น บูลเล็น (Len Bullen) ก่อตั้งกลุ่มผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาขึ้นที่เมือง เมลเบิร์น ในปี พ.ศ.2496 สมาคมพระพุทธศาสนาแห่งวิกตอเรียก็ได้รับการก่อตั้งขึ้น และที่สำคัญในปี พ.ศ.2501 มีการก่อตั้งสหพันธ์พระพุทธศาสนาแห่งออสเตรเลียขึ้น ซึ่งสหพันธ์นี้ เติบโตรวดเร็วมาก ขยายสาขาไปหลายแห่ง เช่น ออสเตรเลียตะวันตก ออสเตรเลียใต้ ควีนส์แลนด์ และรัฐวิกตอเรีย

ก่อนถึงปี พ.ศ.2513 มีพระภิกษุจากศรีลังกาชื่อ โสมะโลกะ (Somaloka) เดินทาง เข้าไปประกาศพระศาสนา ท่านได้ก่อตั้งสมาคมพระพุทธศาสนาแห่งนิวเซาท์เวลส์ขึ้นในปี พ.ศ.2514 โดยสร้างขึ้นที่ Blue Mountains ทางตะวันตกของเมืองซิดนีย์ (Sydney) สมาคมนี้ ได้ขยายศูนย์สาขาเพิ่มขึ้นอีกมากมาย สำหรับชาวพุทธจากประเทศไทยก็ได้เข้าไปเผยแพร่เช่นกัน เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2527 ได้สร้างวัดธรรมรังษีขึ้นด้วยความร่วมมือจากชาวพุทธ นานาชาติ วัดนี้อยู่ในความอุปถัมภ์ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ทำการเปิดสอบ ธรรมศึกษาเป็นวัดแรกของประเทศออสเตรเลีย นอกจากนี้ยังได้เปิดสอนภาษาไทย ศิลป- วัฒนธรรมไทย รำไทย และอื่นๆ ให้กับชาวต่างชาติและชาวไทยอีกด้วย ภายหลังชาวพุทธไทย ก็ได้สร้างวัดขึ้นอีกหลายแห่ง

¹ SGIA History (2549).Soka Gakkai International Australia.(ออนไลน์)

หมายเหตุ ข้อมูลใน www.buddhanet.net มีจำนวนกลุ่ม SGI ในประเทศออสเตรเลียอยู่เพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะจากที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่าเป็นการยากที่จะรวบรวมข้อมูลองค์กรทางพระพุทธศาสนาทุกนิกายได้ครบถ้วน และทันสมัยตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาในปัจจุบันมีหลายนิกายกระจายอยู่ทั่วโลก

สำหรับพระพุทธศาสนาหายานนิชิเรนิกายโซกะ กัคโคนั้น เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ.2507 โดยไดซาซุ อิเคดะ ผู้นำองค์กรโซกะ กัคโคคนปัจจุบัน ได้เดินทางเข้าไปในประเทศออสเตรเลีย จัดตั้งกลุ่มโซกะ กัคโคขึ้นที่เมืองเมลเบิร์น มีสมาชิก 6 คน หลังจากนั้นได้ขยายกลุ่มออกไปอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 270 กลุ่มทั่วประเทศออสเตรเลีย แต่ละกลุ่มจะมีสมาชิกประมาณ 5-10 คน¹

ส่วนพระพุทธศาสนาทิเบต เริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2517 โดยลามะจากทิเบตรูปแรก เดินทางเข้าไปเผยแผ่ในออสเตรเลีย จากนั้นในปี พ.ศ.2519 ลามะชื่อ Geshe Acharya Thubten Lodon ก็เข้าไปประกาศพระศาสนา ได้ตระเวนสอนชาวออสเตรเลียประมาณ 1,000 คน ถึงวิธีการเข้าถึงความสุขและสันติภาพอันยิ่งใหญ่ผ่านหลักพระพุทธศาสนาทิเบต นอกจากนี้อังค์ทะเล ลามะผู้นำสงฆ์แห่งทิเบตก็ได้เข้าไปโปรดชาวออสเตรเลียด้วยเช่นกัน โดยเข้าไปถึง 3 ครั้ง คือ ในปี พ.ศ.2525 พ.ศ.2535 และพ.ศ.2539 ไปแต่ละครั้งก็ได้พบปะกับพุทธศาสนิกชนมากมาย และที่สำคัญในการไปครั้งที่สาม องค์ทะเล ลามะได้เข้าพบและถ่ายรูปร่วมกับจอห์น ฮาวเวิร์ด (John Howard) นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศออสเตรเลียด้วย ปัจจุบันศูนย์พระพุทธศาสนาทิเบตมีมากมายทั่วประเทศออสเตรเลีย จากข้อมูลในเว็บไซต์ www.buddhanet.net ระบุว่าปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 107 ศูนย์ ซึ่งถือว่ามียอดการเติบโตรวดเร็วมาก

6.3 สาเหตุที่ชาวตะวันตกหันมานับถือพระพุทธศาสนา

การมาเอเชียของชาวตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม แม้โดยมากความตั้งใจเดิมจะมาเพื่อการค้า การเมือง และการเผยแผ่คริสต์ศาสนา แต่เมื่อเขาเหล่านั้นได้สัมผัสกับหลักเหตุผลในพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ที่กำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในตะวันตก ทำให้หลายต่อหลายคนเกิดความประทับใจท่วมท้นศึกษาอย่างจริงจัง และยังเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ในแดนตะวันตกด้วย ประกอบกับในพุทธศตวรรษที่ 24 และ 25 ที่ผ่านมา มีการจัดส่งสมณทูตจำนวนมากจากเอเชียไปเผยแผ่พุทธธรรมในยุโรป อเมริกา และโอเชียเนีย ปัจจุบันชาวตะวันตกจำนวนไม่น้อยจึงหันมาสนใจพระพุทธศาสนาและมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาหายาน ทั้งนี้เพราะหลักคำสอนที่ให้ศรัทธาในพระเจ้าโดยปราศจากเหตุผล ไม่เป็นที่นิยมของชาวตะวันตกเสียแล้ว ชาวยุโรปและอเมริกาจำนวนมากไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า หากพระเจ้าทรงมีมหิทธานุภาพ ทรงสร้างสรรพสิ่ง และยิ่งด้วยความเมตตากรุณาจริง พระองค์คงไม่ปล่อยให้โศกนาฏกรรมสะเทือนโลกวันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2544

เกิดขึ้นกับชาวอเมริกัน ด้วยเหตุนี้ชาวตะวันตกมากมายจึงเลิกล้มถือศาสนาเดิมและกลายเป็นคนว่างจากศาสนา แต่เมื่อเขาเหล่านั้นมาพบพระพุทธธรรม คำสอนที่ทำให้พิศุจน์โดยไม่จำเป็นต้องเชื่อตาม จึงปักใจรักพระพุทธศาสนายิ่งนัก

อัลเบิร์ต ไอสไตน์ เคยให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและศาสนาที่สอนให้เชื่อในพระเจ้าไว้ว่า “ศาสนาในอนาคตจะต้องเป็นศาสนาสากลศาสนานั้นควรอยู่เหนือพระเจ้าที่มีตัวตน และควรเว้นคำสอนแบบสำเร็จรูปที่ให้เชื่อตามเพียงอย่างเดียว และแบบเทววิทยา คืออ้างเอาเทวดาเป็นหลักใหญ่ ศาสนานั้นเมื่อครอบคลุมทั้งธรรมชาติและจิตใจ จึงควรมีรากฐานอยู่บนสำนึกทางศาสนาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ต่อสิ่งทั้งปวง คือทั้งธรรมชาติและจิตใจอย่างที่เป็นหน่วยรวมที่มีความหมาย พระพุทธศาสนาตอบข้อกำหนดนี้ได้ ถ้าจะมีศาสนาใดที่รับมือได้กับความต้องการทางวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน ศาสนานั้นควรเป็นพระพุทธศาสนา”¹

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีคำสอนไม่ให้เกิดความรุนแรงด้วย ดังที่ปรากฏในโอวาทปาฏิโมกข์ จึงถูกใจชาวตะวันตกผู้ใฝ่หาสันติภาพยิ่งขึ้น ชาวพุทธที่แท้จริงแม้ถูกทำร้ายจนถึงชีวิตก็ไม่มีปรากฏในประวัติศาสตร์ว่าได้รวมตัวกันจับอาวุธขึ้นต่อสู้² ได้แต่ใช้ความอดทนตามพระพุทธโอวาท แต่ในศาสนาเทวนิยมนั้นมีปรากฏอยู่บ่อยครั้งทั้งในอดีตและปัจจุบันที่เกิดการนองเลือดขึ้นระหว่างศาสนาบ้าง ระหว่างนิกายบ้าง เช่น สงครามครูเสด (Crusade)³ เป็นต้น ชาวคริสต์และมุสลิมต่อสู้กันยาวนานเกือบ 200 ปี จากปี พ.ศ.1639-พ.ศ.1834 เพื่อแย่งเมืองเยรูซาเล็ม ที่เชื่อกันว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ตามหลักศาสนาของตน⁴ ด้วยหลักแห่งเหตุผล ไม่สอนให้เชื่อโดยไม่ได้พิศุจน์ และการไม่ใช้ความรุนแรง พระพุทธศาสนาจึงเป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตกมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันพระพุทธศาสนาในตะวันตกจึงเติบโตรวดเร็วมาก

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 2**, หน้า 190-192

² ส่วนในกรณี พระญี่ปุ่น เกาหลี และจีน บางนิกายที่มีอาวุธป้องกันตัว และบางรูปถึงกับออกรบในยามสงคราม กลาง-เมืองนั้นถือว่า ไม่ได้เป็นชาวพุทธที่แท้จริง แต่ถึงกระนั้นก็ได้ทำให้ภาพพระพุทธศาสนามัวหมองด้วยเหตุการณ์นี้ เพราะเมื่อเทียบกับสงครามศาสนาของศาสนาเทวนิยมแล้วถือว่าเล็กน้อยมาก

³ Crusade มาจากคำว่า Cross แปลว่า ไม้กางเขน

⁴ ไทยรัฐ (2548).สงครามครูเสด.(ออนไลน์)

ชาวตะวันตกในแต่ละประเทศที่ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า¹

ประเทศ	ประชากร	%Atheist	จำนวนคน
	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2548	ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า ²
1. รัสเซีย	143,782,000	24-48%	34,507,680 - 69,015,360
2. เยอรมนี	82,425,000	41-49%	33,734,250 - 40,388,250
3. ฝรั่งเศส	60,424,000	43-54%	25,982,320 - 32,628,960
4. สหรัฐอเมริกา	293,028,000	3 - 9%	8,790,840 - 26,822,520
5. อังกฤษ	60,271,000	31-44%	18,684,010 - 26,519,240
6. แคนาดา	32,508,000	19 - 30%	6,176,520 - 9,752,400
7. สเปน	40,281,000	15 - 24%	6,042,150 - 9,667,440
8. ยูเครน	47,732,000	220%	9,546,000
9. อิตาลี	58,057,000	6 - 15%	3,483,420 - 8,708,550
10. สวีเดน	8,986,000	46 - 85%	4,133,560 - 7,638,100
11. เนเธอร์แลนด์	16,318,000	39 - 44%	6,364,020 - 7,179,920
12. สาธารณรัฐเช็ก	10,246,100	54 - 61%	5,328,946 - 6,250,121
13. ออสเตรีย	19,913,000	24 -25%	4,779,120 - 4,978,250
14. ฮังการี	10,032,000	32 - 46%	3,210,240 - 4,614,720
15. เบลเยียม	10,348,000	42 - 43%	4,346,160 - 4,449,640
รวม / เฉลี่ย %	894,351,100	29 -38%	175,169,630 - 258,613,471

¹ Zuckerman, Phil. (2548) "Atheism: Contemporary Rates and Patterns", chapter in The Cambridge Companion to Atheism, ed. by Michael Martin, Cambridge University Press: Cambridge, UK

อ้างอิงใน www.adherents.com (2005) The Largest Atheist / Agnostic Populations.(ออนไลน์)

² มี 2 ประเภท คือ ผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า (Atheist) และ ผู้ที่คิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะรู้เรื่องพระเจ้า (Agnostic)

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 6 พระพุทธศาสนาในตะวันตก จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 6 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 6
แล้วจึงศึกษาบทที่ 7 ต่อไป

บทที่ 7

บทสรุป

เนื้อหาบทที่ 7

บทสรุป

7.1 สรุปประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

7.2 ตารางเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

แนวคิด

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเมื่อ 2,500 กว่าปีที่ผ่านมา โดยการตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงทำให้ผู้คนในสังคมอินเดียสมัยนั้นละทิ้งความเชื่อเดิมในศาสนาพราหมณ์หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก การเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธองค์จึงเป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์อินเดียและประวัติศาสตร์โลก

เมื่อกาลผ่านไปยาวนาน พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ออกไปกว้างขวางทั้งในเอเชียและตะวันตก ส่วนในอินเดียนั้นพุทธบริษัทยุคหลังเน้นการศึกษาพระปริยัติธรรม แต่หย่อนการปฏิบัติธรรม ทำให้ความรู้ในพระธรรมวินัยไม่ถูกต้องสมบูรณ์ พระพุทธศาสนาจึงแตกออกเป็นนิกายต่างๆ มากมาย และเสื่อมสูญไปในที่สุดหลังการทำลายของฮินดูและมุสลิม

ถึงแม้พระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปจากอินเดียแล้ว แต่ยังไม่สูญหายไปจากโลก เพราะผลจากการเผยแผ่ของสมณทูต 9 สาย และการเผยแผ่ของชาวพุทธในยุคต่างๆ ทำให้พระพุทธศาสนาไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนอื่นๆ แทน ชาวพุทธจากประเทศต่างๆ ก็ได้ย้อนกลับมาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในอินเดียขึ้นใหม่

จากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้ได้ข้อคิดที่สำคัญในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา 2 ประการคือ

1. ชาวพุทธต้องเป็นพุทธศาสนิกชนที่แท้จริง
2. ชาวพุทธต้องไม่นิ่งดูดายเมื่อมีภัยเกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนา และพุทธบริษัททั้ง 4 ต้องช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วโลก เพื่อที่ว่ายามใดที่พระพุทธศาสนาบางประเทศเสื่อมลง ชาวพุทธจากประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเข้มแข็งก็จะมาช่วยฟื้นฟูได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาก็จะมั่นคงสืบไปได้ยาวนาน

วัตถุประสงค์

เพื่อให้นักศึกษาทราบภาพรวมประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาโดยย่อ ตั้งแต่อดีตขึ้นจนถึงปัจจุบัน ทราบปัจจัยแห่งความเสื่อมและความเจริญของพระพุทธศาสนา รวมทั้งได้ข้อคิดที่สำคัญในการดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มีอายุยืนนาน และเพื่อให้นักศึกษาได้ทบทวนความจำโดยศึกษาจากตารางเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

บทที่ 7

บทสรุป

7.1 สรุปประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

การเสด็จอุบัติขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 กว่าปีที่ผ่านมานี้ เป็นเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่ของประวัติศาสตร์อินเดียและประวัติศาสตร์โลก เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและวัฒนธรรมในสังคมอินเดียครั้งใหญ่อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวอินเดียจำนวนมากจากทุกชั้นวรรณะทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมในศาสนาพราหมณ์ที่ยังรากลึกอยู่ในสังคมมาหลายพันปีแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา หลังพุทธปรินิพพานแล้วพระพุทธศาสนาในอินเดียก็เจริญรุ่งเรืองอยู่ยาวนาน โดยเฉพาะในยุคพระเจ้าอโศกมหาราชถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงส่งสมณทูต 9 สายไปประกาศพระศาสนายังดินแดนต่างๆ นอกอินเดีย ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปยังดินแดนต่างๆ อย่างกว้างขวางและส่งผลสะท้อนไปทั้งเอเชียและยุโรป

แม้พระสัทธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้จะเป็นสัจธรรมที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา บุคคลใดที่ปฏิบัติตามคำสอนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ก็จะทำให้เกิดปฏิเวธคือการบรรลุธรรมในระดับต่างๆ ได้อย่างแน่นอน แต่พุทธบริษัทในอินเดียยุคหลังเน้นปริยัติใช้จินตมยปัญญา (ความรู้คิด) ในการศึกษาพระธรรมวินัย หย่อนการปฏิบัติธรรม (ขาดความรู้แจ้ง) ทำให้ความรู้ในพระธรรมวินัยไม่ถูกต้องสมบูรณ์ มีความเห็นในพระธรรมวินัยแตกต่างกันไปตามความคิดเชิงตรรกะและประสบการณ์ของแต่ละคน ทำให้พระพุทธศาสนาแตกออกเป็นนิกายต่างๆ มากมาย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาอ่อนแอลง จนไม่อาจจะต้านทานการรุกรานจากต่างศาสนา คือฮินดูและอิสลามได้ ประมาณ 1,700 ปีหลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาจึงสูญสิ้นไปจากอินเดีย

ถึงแม้พระพุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปจากอินเดียแล้วแต่ยังไม่สูญหายไปจากโลก เพราะผลจากการเผยแผ่ของสมณทูต 9 สายในยุคพระเจ้าอโศกมหาราชและการเผยแผ่ของชาวพุทธในยุคต่อมา ทำให้พระพุทธศาสนาไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนอื่นๆ แทน ทั้งเถรวาททางสายใต้ เช่น ศรีลังกา ไทย พม่า กัมพูชา ลาว และมหายานทางสายเหนือ เช่น จีน ญี่ปุ่น

เกาหลี เวียดนาม เป็นต้น ชาวพุทธในประเทศเหล่านี้ได้กลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในอินเดียขึ้นใหม่ ปัจจุบันจำนวนพุทธศาสนิกชนในอินเดียเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้เมื่อประเทศใดมีที่ท้าวพระพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญด้วยภัยต่างๆ ก็จะได้รับความช่วยเหลือฟื้นฟูจากชาวพุทธประเทศต่างๆ หมุนเวียนกันไป ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงคงอยู่คู่โลกมาได้ตราบกระทั่งปัจจุบัน จากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้ได้ข้อคิดที่สำคัญในการดำรงรักษาพระพุทธศาสนา 2 ประการคือ

1. ชาวพุทธต้องเป็นพุทธศาสนิกชนที่แท้จริง

จะต้องศึกษาพระปริยัติธรรมให้แตกฉาน แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการเจริญสมาธิภาวนาเพื่อยังให้เกิดปฏิเวธคือการบรรลุธรรมในระดับต่างๆ หากชาวพุทธทำได้เช่นนี้ก็ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง มีศรัทธามั่นคง ซึ่งส่งผลเป็นความมั่นคงของพระพุทธศาสนาด้วย เพราะไม่ว่าจะมีภัยใดๆ เกิดขึ้น พุทธบริษัทก็จะยึดมั่นต่อพระสัจธรรมคำสอน ไม่หวั่นไหวผันแปรไปตามสิ่งที่มากระทบ จะรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปแม้จะต้องแลกด้วยชีวิต

2. ชาวพุทธต้องไม่นิ่งดูตายเมื่อมีภัยเกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนา

จะต้องถือหลักว่า “เรื่องส่วนตัวให้วางอุเบกขา แต่เรื่องพระศาสนาให้เอาอุเบกขาวาง” ต้องช่วยกันขจัดปัดเป่าภัยที่เกิดขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้ได้ และช่วยกันเผยแผ่พระธรรมคำสอนให้กว้างไกลไปทั่วโลก ทั้งนี้เพราะหากประเทศใดพระพุทธศาสนาเสื่อมลง ก็จะได้รับ的帮助เหลือจากประเทศอื่นที่ศาสนาพุทธยังคงรุ่งเรืองอยู่ การเผยแผ่และการขจัดปัดเป่าภัยพระศาสนานี้เป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททั้ง 4 คือ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา จะต้องช่วยกันทั้งหมดอย่าปล่อยให้เป็นการของพระภิกษุเพียงอย่างเดียว ใครอยู่ในเพศภาวะใดและมีทำหน้าที่อะไรก็ให้ทำหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ หากทำได้เช่นนี้พระพุทธศาสนาก็จะมั่นคงสืบไปได้ยาวนาน

7.2 ตารางเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

ตารางเหตุการณ์สำคัญของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่จะแสดงต่อไปนี้อ้างอิงข้อมูลพื้นฐานจากเว็บไซต์ www.buddhanet.net พุทธศาสนิกชนทั่วไปโดยเฉพาะในประเทศไทยเข้าใจกันว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ระหว่าง 623-543 B.C.E.¹ และพุทธศักราช ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจะเร็วกว่าคริสต์ศักราช 543 ปี กล่าวคือ พุทธศักราช 2550 จะตรงกับ คริสต์ศักราช 2007 แต่ในความเป็นจริงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ระหว่าง 565-485 B.C.E. ซึ่งหากนับ พ.ศ. ตามนี้แล้วจะตรงกับ พ.ศ.2492 ไม่ใช่ พ.ศ.2550 ต่างกันอยู่ 58 ปี กล่าวคือ พ.ศ.ที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบันเร็วกว่าความเป็นจริงประมาณ 58 ปี

ความคลาดเคลื่อนนี้เกิดขึ้นเนื่องจากพุทธศักราชที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ประเทศศรีลังกาเป็นผู้จัดทำขึ้นในช่วงประมาณ 1000 ปีหลังพุทธกาล โดยนำข้อมูลจากระยะเวลาการครองราชย์ของกษัตริย์ลังกาแต่ละพระองค์นับแต่ครั้งพุทธกาล ซึ่งมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ลังกาวงศ์ และคัมภีร์มหาวงศ์ (คัมภีร์บันทึกเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของลังกาและพระพุทธศาสนา) มารวมกันกำหนดเป็นพุทธศักราชขึ้นและพม่ากับไทยก็นำมาใช้

แต่ข้อมูลจากคัมภีร์ลังกาวงศ์และคัมภีร์มหาวงศ์มีความคลาดเคลื่อนอยู่ประมาณ 58 ปี เนื่องจากในช่วงหนึ่งลังกาถูกพวกทมิฬจากอินเดียยกทัพบุกไปยึดเป็นเมืองขึ้นและเกิดสงครามกลางเมือง ผลของสงครามทำให้การบันทึกข้อมูลการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ลังกาในช่วงนั้นมีความคลาดเคลื่อนไป เราสามารถตรวจสอบเวลาที่คลาดเคลื่อนนี้ได้จากหลักฐาน 2 ประการคือ 1) การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าอโศกมหาราชกับพุทธปรินิพพานห่างกัน 218 ปี ซึ่งมีกล่าวไว้ในคัมภีร์บาลี เช่น สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย และคัมภีร์กถาวัตถุในพระอภิธรรมปิฎก เป็นต้น 2) เวลาที่พระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์คือ 267 ปีก่อนคริสต์ศักราช

สรุปได้ตัวเลขว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อ 485 ($218+267 = 485$) ก่อนคริสต์ศักราช เพราะฉะนั้นคริสต์ศักราช 2007 จึงตรงกับพุทธศักราช 2492 ($2007+485$) เพื่อป้องกันความสับสน ตารางแสดงเหตุการณ์นี้จึงใช้คริสต์ศักราชและจะวงเล็บพุทธศักราชไว้ข้างท้ายเหตุการณ์สำคัญๆ

บางเหตุการณ์ที่จะกล่าวในตารางต่อไปนี้อาจจะระบุปี พ.ศ. แตกต่างกับบทอื่นๆ บ้างเล็กน้อยทั้งนี้เพราะแหล่งอ้างอิงต่างกัน เหตุที่ไม่ใช้แหล่งอ้างอิงเดียวกันเพราะไม่อาจจะหาตำราหรือแหล่งข้อมูลที่กล่าวถึงทุกเหตุการณ์ได้ครบสมบูรณ์ในเล่มเดียวกันได้ การศึกษา

¹ B.C.E = Before common Era หรือ Before the Christian Era หมายถึงก่อนคริสต์ศักราช

ประวัติศาสตร์จึงมุ่งให้นักศึกษาทราบระยะเวลาของเหตุการณ์ต่างๆ ในลักษณะกว้างๆ เพราะบางกรณีไม่อาจจะระบุเวลาได้ชัดเจน และมุ่งหวังให้นักศึกษาได้บทเรียนจากประวัติศาสตร์มากกว่าการจดจำวันเวลาที่เกิดขึ้นของแต่ละเหตุการณ์ในอดีต

ค.ศ.	เหตุการณ์สำคัญ	แสดงเหตุการณ์อื่นของโลก
ก่อน คริสต์ ศตวรรษ 600 ปี	* ช่วงพระชนม์ชีพของเจ้าชายสิทธัตถะ ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และปรินิพพาน (565-485 B.C.E.) - หมายเหตุ ที่ใช้กันทั่วไปคือ 623-543 B.C.E.	* ก่อตั้งอาณาจักรเปอร์เซีย โดยพระเจ้าไซรัสมหาราช [Cyrus the Great, 550 B.C.E.] * ขงจื๊อ (551-479 B.C.E.) * กำเนิดศาสนาฮินดู ศาสนาเชน (550 B.C.E.)
ก่อน คริสต์ ศตวรรษ 500 ปี	* สังคายนาครั้งที่ 1 ณ กรุงราชคฤห์ (485 B.C.E. หรือ พ.ศ.1) หลังจากพุทธปรินิพพาน 3 เดือน ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู * ผลการสังคายนาทำให้มีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยอย่างเป็นระบบระเบียบดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และพุทธบริษัทรักษาไว้ด้วยการท่องจำ	* สงครามมาราธอน (469-399 B.C.E.) * สงครามกรีกกับเปอร์เซีย (490-479 B.C.E.) * โซเครตีส (469-399 B.C.E.) * เพโลโตะ (427-347 B.C.E.)
ก่อน คริสต์ ศตวรรษ 400 ปี	* การสังคายนาครั้งที่ 2 ณ กรุงเวสาลี (พ.ศ.100) หลังพุทธปรินิพพาน ประมาณ 100 ปี * สงฆ์แตกกันเป็นครั้งแรก เนื่องจาก “คณะมหาสังฆิกะ” ไม่พอใจผลการสังคายนาจึงแยกไปทำสังคายนาต่างหาก เรียกว่า มหาสังคายนา	* อริสโตเติล (384-322 B.C.E.) * พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ (356-323 B.C.E.) - ยกทัพบุกอินเดีย (327 B.C.E.)
ก่อน คริสต์ ศตวรรษ 300 ปี	* พระเจ้าอโศกมหาราชปกครองอินเดีย (พ.ศ.218-255) ทรงอุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ระดับสากล ครั้งแรก โดยส่งสมณทูต 9 สาย ไปประกาศพระศาสนา * สังคายนาครั้งที่ 3 ณ เมืองปาฏลิบุตร (พ.ศ.236) ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช * พระไตรปิฎกฉบับบาลี เสร็จสมบูรณ์ * พระมหินทเธระปักหลักพระพุทธศาสนาในศรีลังกา (พ.ศ.239)	* กำแพงเมืองจีน (250 B.C.E.) * กำแพงเฮเดรียน [Hadrian, ประเทศอังกฤษ]

ก่อน คริสต์ ศตวรรษ 200 ปี	* การเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาในอินเดีย (พ.ศ.286) * การประพันธ์ปรัชญาปารมิตาสูต * สองพระธรรมทูตจากอินเดียมายังประเทศจีน (พ.ศ.611) ในสมัยพระเจ้าฮั่นมิ่งตี้ (พ.ศ.601-618) แห่งราชวงศ์ฮั่น และได้แปลคัมภีร์ต่างๆ เป็นภาษาจีน เช่น พระพนัสสี่สิบสองบท ซึ่งได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน	* ก่อสร้างสถูปสาณูจี (Sanchi) และ พระเจดีย์โพธิคยา ในประเทศอินเดีย * ราชวงศ์ฮั่นของจีน (พ.ศ.337-763)¹
ก่อน คริสต์ ศตวรรษ 100 ปี	* การจารึกคัมภีร์นิกายเถรวาทภาษาบาลีลงใบลาน ณ ถ้ำโลกะ ประเทศศรีลังกา (พ.ศ.451-454) * มิลินทปัญหา : การสนทนาปัญหาธรรมะระหว่าง พระยามิลินท์กับพระนาคเสน	* เริ่มนับปีตามปฏิทินใหม่ของ จูเลียส ซีซาร์ แห่งกรุงโรม ประเทศอิตาลี (01B.C.E. Mar 1) * จูเลียส ซีซาร์ (100-44 B.C.E.) * เวอร์กิล (Virgil) กวีชาวลาติน (70-19 B.C.E.)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 1 (ค.ศ. 1-100)	* การสังคายนาครั้งที่ 4 ณ จาลันดา หรือแคชเมียร์ (พ.ศ.643)⁴ ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้า-กนิษกมหาราช (พ.ศ.621-644) * สถาปนาพระพุทธศาสนา ณ ประเทศกัมพูชา (พ.ศ.643) และประเทศเวียดนาม (พ.ศ.693) * ประพันธ์พระสัทธรรมปุณฑริกสูตร และพระสูตรอื่นๆ ของมหายาน * พระพุทธศาสนาเข้าสู่เอเชียกลาง และประเทศจีน	* พระเยซู (ค.ศ.0-33) * การทำลายล้างนครเยรูซาเล็ม (ค.ศ.70) * การนำเสนอรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยงานศิลปะครั้งแรก
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 2	* ยุคแห่งนักปรัชญาพระพุทธศาสนาในอินเดีย ท่านนาคารชุน (พ.ศ.693) ผู้ก่อตั้งนิกายมัชฌิมิกะ (The Middle Way = ทางสายกลาง)	* ยุครุ่งเรืองสูงสุดของอาณาจักรโรมัน * ค.ศ.185 พราหมณ์ชื่อ ศุงกะ ตั้งราชวงศ์ศุงกะ ในแคว้นมคธ สถาปนาตัวเองเป็นกษัตริย์นามว่าปุชยมิตร พระองค์ทรงทำลายพระพุทธศาสนาอย่างหนัก ราชวงศ์นี้ตั้งอยู่ 112 ปี

¹ www.geocities.com (2549) Dynasty / ราชวงศ์ (ออนไลน์)

คริสต์ ศตวรรษ ที่ 3	* พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศพม่า เขมร ลาว เวียดนาม และอินโดนีเซีย * ก่อตั้งนิกายโยคจาร โดยท่านไมเตรยานาถ (Maitreyanatha) * พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่อิหร่าน (Persia) โดยกลุ่มพ่อค้า	* ยุค 3 ก๊ก คือ วูยก๊ก จ๊กก๊ก ง่อก๊ก ยุคนี้จีนได้รับวิทยาการอันทันสมัยหลายอย่างจากอินเดีย (ค.ศ.220-265) * จักรพรรดิคอนสแตนตินเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ (ค.ศ.312)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 4	* ท่านอสังคะ (พ.ศ.853-933) และวสุพันธุ (พ.ศ.963-1043) อาจารย์ผู้มีชื่อเสียงของนิกายโยคจาร * พัฒนาการของนิกายวัชรยานในอินเดีย * ท่านกุมารชีวะ (พ.ศ.887-956) และท่านสุยหยวน [Hui-yuan, พ.ศ.877-959] แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาจีน * พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศเกาหลี (พ.ศ.915)	* ราชวงศ์คุปตะ พระเจ้าจันทรคุปต์ที่ 2 (ค.ศ.375-415) ครองราชย์ต่อจากพระบิดา ปกครองตอนเหนือของอินเดียกลาง * เซนต์ ออกัสติน [Saint Augustine, ค.ศ.354-430]
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 5	* มหาวิทยาลัยสงฆ์ก่อตั้งที่นาลันทาประเทศอินเดีย * พระพุทธโฆษาจารย์ แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค (Visuddhimagga) และอรรถกถาที่สำคัญๆ หลายเล่มในศรีลังกา * พระพุทธศาสนาตั้งมั่นในประเทศพม่าและเกาหลี * หลวงจีนฟาเหียนจาริกไปอินเดีย (พ.ศ.942-957) * กำเนิดนิกายสุขาวดีในประเทศจีน * ภิกษุณีนิกายเถรวาทจากศรีลังกา นำรูปแบบการอุปสมบทภิกษุณีที่สมบูรณ์ไปสู่ประเทศจีน (พ.ศ.976) * พระพุทธศาสนามหายาน เผยแผ่สู่เกาะชวา เกาะสุมาตรา เกาะบอร์เนียว โดยผู้อพยพชาวอินเดีย	* ยุคแห่งการล่าอาณานิคมของอังกฤษ * สร้างโรงพยาบาลแห่งแรกในศรีลังกา (ค.ศ. 437) * ยุคตกต่ำของอาณาจักรโรมันตะวันตก (ค.ศ. 476)

คริสต์ ศตวรรษ ที่ 6	* ท่านโพธิธรรมผู้ก่อตั้งนิกายเซ็น เดินทางจากอินเดียมา ถึงประเทศจีน (พ.ศ.1069) * ราชวงศ์ซุ่ยในประวัติศาสตร์จีน (พ.ศ.1132-1160) จุดเริ่มต้นยุคทองของพระพุทธศาสนาในจีน * การพัฒนาของนิกายเทียนไท่ (T'ien-tai), นิกายหัวเยิน (Hua-yen), นิกายสุขาวดี และนิกายเซน ในประเทศจีน * พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ.1081) และกลายเป็นศาสนาประจำชาติ (พ.ศ.1137) * พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศอินโดนีเซีย * กษัตริย์คุสรู (Khusru) แปลชาดกเป็นภาษาอิหร่าน หรือเปอร์เซีย [Persian, พ.ศ.1074-1122]	* มุฮัมหมัด ศาสดาอิสลาม (ค.ศ.570-632) * ยุคการแผ่ขยายของศาสนาอิสลาม (ค.ศ.630-725) * สร้างเจดีย์แห่งแรกในจีน (ค.ศ.600)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 7	* ก่อสร้างพระราชวังโปตาลา วัดโจกั๋ง และวัดราโมเช ในทิเบต เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป (พ.ศ.1184-1193) * พระเจ้าหรรษวรมัน (พ.ศ.1149-1190) แห่งอาณาจักร อินเดียตอนเหนือ ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกใน ราชวงศ์วรมัน ที่นับถือพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอีกครั้ง * พระถังซัมจั๋งจาริกไปเยือนประเทศอินเดีย	* ศาสนาอิสลามแผ่ขยายไปถึง แอฟริกาเหนือ (ค.ศ.700-800) * ราชวงศ์ถัง ในประเทศจีน (ค.ศ.618-906)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 8	* นิกายที่เน้นการศึกษา 6 นิกาย ขยายตัวอย่างรวดเร็วใน ญี่ปุ่น คือ นิกายโจจิตสุ (Jojisu) กุษา (Kusha) ซารอน (Sanron) ฮอสโซ (Hosso) ริตสุ (Ritsu) และเคงอน (Kegun) * การได้วาทะครั้งใหญ่ ระหว่างพระพุทธศาสนาแบบ ทิเบต และพระพุทธศาสนาแบบจีน * นิกายฉานหรือเซนเผยแผ่สู่ประเทศทิเบต * ก่อตั้งนิกายเนียงมา (Nyingma) ในประเทศทิเบต * วัดบรมพุทโธ (Borobudur Temple) ถูกสร้างขึ้น ณ เกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย * ชาดกถูกแปลสู่ภาษาซีเรียน (Syrian) และภาษาอาหรับ (Arabic) โดยให้ชื่อว่า “Kalilag and Damnag”	* ยุคนารา ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น (ค.ศ.710-784) * สร้างวัดซัมเย (Sam-ye) ในทิเบต (ค.ศ.749) * กองทัพมุสลิมรุกรานเข้าสู่เอเชียกลาง (ค.ศ.760)

คริสต์ ศตวรรษ ที่ 9	* กษัตริย์กัมพูชาสร้างนครวัด (Angkor Wat) ซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานทางศาสนาที่ใหญ่ที่สุดในโลก * ท่านไซโจ [Saicho, พ.ศ.1310-1365] ก่อตั้งนิกายเทนได (Tendai) และท่านกูไค [Kukai, พ.ศ.1317-1378] ก่อตั้งนิกายชินงอน (Shingon) ในประเทศญี่ปุ่น * การลี้ภัยของพระพุทธศาสนาครั้งใหญ่ในจีน (พ.ศ.1388) พุทธประวัติดูกแปลเป็นภาษากรีกโดย เซนต์ จอห์นแห่งดามัสกัส (Saint John of Damascus) และเผยแพร่สู่ชาวคริสต์ในชื่อ “Balaam และ Josaphat”	* ยุคเฮอัน (Heian) ในญี่ปุ่น (ค.ศ.794-1185) * การพิมพ์หนังสือครั้งแรก : คัมภีร์วัชรเจติกะปรัชญาปารมิตาสูต (Diamond Sutra) ในประเทศจีน (ค.ศ.868)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 10	* พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนพิมพ์เสร็จสมบูรณ์เป็นครั้งแรก (พ.ศ.1526) รู้จักกันในนาม ฉบับเสฉวน (Szechuan edition) * พระพุทธศาสนาในประเทศไทย (พ.ศ.1443-1543) * ศาสนาอิสลามเข้าแทนที่ศาสนาพุทธในแถบเอเชียกลาง (พ.ศ.1443-1543)	* สมัยราชวงศ์ซ้องของจีน (ค.ศ.960-1279) * ค.ศ.1000 ประชากรโลกมีประมาณ 200 ล้านคน
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 11	* พระเจ้าอโนรธา [Anawrahta, พ.ศ.1587-1620] กษัตริย์พุกามแห่งพม่าหันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะพระชินอรหันต์ * ท่านอติสะ [Atisha, พ.ศ.1525-1597] เดินทางจากอินเดียมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในทิเบต (พ.ศ.1585) * ท่านมาร์ปะ (พ.ศ.1555-1640) ก่อตั้งนิกายการจู่ (Kargyu) ในทิเบต * ท่านมิลาเรปะ [Milarepa, พ.ศ.1583-1666] กวีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและนักบุญผู้มีชื่อเสียงที่สุดในพระพุทธศาสนาทิเบต * พระภิกษุและภิกษุณี ณ เมืองอนูราธปุระ (Anuradhapura) ประเทศศรีลังกา สูญสิ้นเพราะการรุกรานจากอินเดียได้ * ก่อตั้งนิกายสาकยะ (Sakya) ในทิเบต * การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกาและพม่า * ยุคเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย	* การฟื้นฟูลัทธิขงจื้อในจีน (ค.ศ.1000-1100) * การแตกแยกครั้งใหญ่ของศาสนาคริสต์ ระหว่างนิกายกรีกออร์ทอดอกซ์ และโรมันคาทอลิก (ค.ศ.1054) * สงครามครูเสด (Crusades) ครั้งที่ 1 (ค.ศ.1096-1099) สงครามระหว่างชาวคริสต์ และอิสลาม

คริสต์ ศตวรรษ ที่ 12	* พระพุทธศาสนาเถรวาทปักหลักในประเทศพม่า * ท่านโฮเน็น [Honen, พ.ศ.1676-1755] ก่อตั้งนิกายสุขาวดี (Pure Land) ในญี่ปุ่น * ท่านไอไซ [Eisai, พ.ศ.1684-1758] ก่อตั้งนิกายรินไซเซน (Rinsai-Zen) ในญี่ปุ่น * พ.ศ.1736 มุสลิมโจมตีกรุงมทฐ ซึ่งเป็นเมืองสำคัญของพระพุทธศาสนาในอินเดีย ได้ทำลายวัดและมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ วลภี(ฝ่ายเถรวาท) และนาลันทา (ฝ่ายมหายาน) * พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในเกาหลี ช่วงราชวงศ์คอกโย (Koryo) (พ.ศ.1683-1933)	* โอมาไคยัม (Omar Khayyam) กวีและนักคณิตศาสตร์ชาวเปอร์เซีย (ค.ศ.1044-1123) * ค.ศ.1119 ก่อตั้งมหาวิทยาลัยโบโลญญา (Bologna) ประเทศอิตาลี * ค.ศ.1150 ก่อตั้งมหาวิทยาลัยปารีสในฝรั่งเศส * ยุคคามากุระ (Kamakura) ในประวัติศาสตร์ประเทศญี่ปุ่น (ค.ศ.1192-1338)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 13	* ท่านชินรัน (พ.ศ.1716-1806) ก่อตั้งนิกายสุขาวดีแท้ในญี่ปุ่น * ท่านโดเก็น (พ.ศ.1743-1796) ก่อตั้งนิกายโซโต เซน ในญี่ปุ่น * พระนิชิเร็น (พ.ศ.1765-1796) ก่อตั้งนิกายนิชิเร็นในญี่ปุ่น * อาณาจักรมองโกลหันมานับถือพระพุทธศาสนา นิกายวัชรยาน * พระพุทธศาสนาเถรวาทเผยแผ่เข้าสู่ประเทศลาว * คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้รับการแปลเป็นภาษาอาหรับในเปอร์เซีย หรืออิหร่านในปัจจุบัน	* นักบุญฟรานซิสแห่งอัสสิลี เป็นนักบุญคริสต์ผู้มีชื่อเสียง [Francis of Assisi, ค.ศ.1181-1226] * เจงกิสข่านยกทัพบุกประเทศจีน (ค.ศ.1215) * โทมัส อไควนัส [Thomas Aquinas, ค.ศ.1225-1274] นักปรัชญากฎหมายธรรมชาติคนสำคัญของตะวันตก * มองโกลยึดครองประเทศจีน (ค.ศ.1279)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 14	* ท่านบูสตอน (Bu-ston) รวบรวมและเรียบเรียงพระไตรปิฎกทิเบต * กษัตริย์เซียงใหม่และสุโขทัยได้รับพระพุทธศาสนาเถรวาท (และยกให้เป็นศาสนาประจำชาติใน พ.ศ.1903) * พระพุทธศาสนาเถรวาท เข้าสู่ประเทศกัมพูชาและลาว * ท่านตสองขะปะ [Tsong-Kha-Pa, พ.ศ.1900-1962] ผู้ปฏิรูปและก่อตั้งนิกาย เกลุก (Gelugpa) หรือนิกายหมวกเหลืองในทิเบต	* จอห์น ไวลีฟ [John Wyclife, ค.ศ.1328-1384] นักเทววิทยาและนักแปลคัมภีร์คริสต์ศาสนาชาวอังกฤษ * ประเทศจีนได้รับอิสรภาพจากมองโกลสมัยราชวงศ์หมิง (ค.ศ.1368)

คริสต์ ศตวรรษ ที่ 15	* สร้างนครวัด (Ankor wat) ในประเทศกัมพูชา เพื่อบูชาพระวิษณุ (พุทธศตวรรษที่ 20) ต่อมา กลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา	* การพัฒนาการพิมพ์ในยุโรป * ลีโอนาร์โด ดา วินชี (ค.ศ.1452-1519) * โคลัมบัสค้นพบโลกใหม่ (อเมริกา, ค.ศ.1492)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 16	* ผู้นำนิกายเกลุก (Gelugpa) ได้รับตำแหน่ง “ทะไล” องค์แรก จากอัลตันข่านแห่งมองโกล [Altan Khan พ.ศ.2121] * ทะไล ลามะ องค์ที่ 5 พบกับจักรพรรดิซันซี (Shunzhi) ประเทศจีน	* เซ็คสเปียร์ (ค.ศ.1564-1616) * กาลิเลโอ (ค.ศ.1633-1642) นักวิทยาศาสตร์ผู้สนับสนุนและเผยแพร่ ทฤษฎีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางจักรวาล ซึ่งขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาคริสต์ จนเป็นเหตุให้คริสต์จักรลงโทษ
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 17	* พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นถูกควบคุม โดยโชกุน โตคุกาวา (พ.ศ.2146-2410) * พระฮาคุอิน [Hakuin, พ.ศ.2229-2312] ซึ่งเป็นทั้ง นักเขียน และศิลปินได้ช่วยฟื้นฟูนิกายรินไซเซน (Rinzai Zen) ในญี่ปุ่น	* ญี่ปุ่นปิดประเทศ (ค.ศ.1639) * สงครามกลางเมืองในอังกฤษ (ค.ศ.1642)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 18	* ประเทศศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ตกเป็นอาณานิคมของชาวตะวันตก * กษัตริย์กิริติศรีราชสิงหะ (Kirti Sri Rajasinha) ส่งทูตมานิมนต์พระสงฆ์ไทยไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ในศรีลังกา	* คริสต์ศตวรรษที่ 18 ยุคความรุ่งเรือง ทางภูมิปัญญาของยุโรป ซึ่ง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญ ก้าวหน้ามาก * สหรัฐอเมริกาประกาศอิสรภาพ (ค.ศ.1776) * การปฏิวัติในฝรั่งเศส (ค.ศ.1789-1802)
คริสต์ ศตวรรษ ที่ 19	* พระพุทธศาสนานิกายใหม่เกิดขึ้นในญี่ปุ่น * พระภิกษุชาวศรีลังกาฝ่ายอริยวาสี เดินทาง ไปอุปสมบทใหม่ ณ ประเทศพม่า (พ.ศ.2405) * มีการแปลธรรมบทสู่ภาษาตะวันตกเป็นครั้งแรก (ภาษาเยอรมัน พ.ศ.2405) * แปลสัทธรรมปุณฑริกสูตร เป็นภาษาเยอรมัน * พ.ศ.2395 นิวแมนน์ (Neumann)	* สิ้นสุดยุคการปกครองทางทหาร (โชกุน) เข้าสู่ราชวงศ์เมจิ ในญี่ปุ่น (ค.ศ.1868) * การเลิกทาสในอังกฤษ (ค.ศ.1833) * สงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา (ค.ศ.1861-1865)

	และโอเดินเบิร์ก (Odlenburg) ผู้บุกเบิกงานวิชาการทางพุทธศาสนาในเยอรมนี * พระภิกษุชาวเยอรมันรูปแรกคือ พระญาณติโลกะ (Nyanatiloka) * สร้างวัดจีนแห่งแรกในอเมริกา รัฐซานฟรานซิสโก (พ.ศ.2396) * สังกายนาครั้งที่ 5 ณ กรุงมณฑลยี่ ประเทศพม่า และมีการจารึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีลงแผ่นหินอ่อน 729 แผ่น (พ.ศ.2411-2414)	
คริสต์ศตวรรษที่ 20	* ก่อตั้งสมาคมพระพุทธศาสนาในอังกฤษ (พ.ศ.2450) * ก่อตั้งสมาคมเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเยอรมัน (พ.ศ.2446) * พระไตรปิฎกภาษาจีน ฉบับไทโช ชินชู ไคโชเกียว (Taisho Shinshu Daizokyo) พิมพ์ในโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ.2467-2472) * รัฐบาลจีนควบคุมพระพุทธศาสนาในทิเบต (พ.ศ.2493) * ก่อตั้งองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก [World Fellowship of Buddhists, พ.ศ.2495] * สังกายนาครั้งที่ 6 ณ กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า (พ.ศ.2497-2499) * ปีฉลองพุทธชยันตีฉลอง 25 พุทธศตวรรษ * องค์ทะไล ลามะ เสด็จลี้ภัยจากทิเบตไปยังอินเดีย (พ.ศ.2502) * พระพุทธศาสนาทิเบตเผยแผ่สู่ตะวันตก * มีวัดพุทธเถรวาทแห่งแรกในอเมริกา (พ.ศ.2509) * ก่อตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาทิเบต นิกายศากยะ (Sakya) แห่งแรกในสหรัฐอเมริกา (พ.ศ.2514) * ชาวพุทธรวบรวมคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบทิเบตแปลและจัดพิมพ์เพื่อเผยแผ่ (พ.ศ.2503) * องค์ทะไล ลามะ (His Holiness Dalai lama) ได้รับมอบรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ (พ.ศ.2532)	* มหาตมะ คานธี (ค.ศ.1869-1948) * สงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ.1914-1918) * การปฏิวัติในรัสเซีย (ค.ศ.1917-1922) * นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษชื่อ เออร์เนส รูเทอร์ฟอร์ด (Ernest Rutherford) แยกอะตอมสำเร็จเป็นครั้งแรก (ค.ศ.1919) * สงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1939-1945) * การปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน (ค.ศ.1966) * การล่มสลายของกำแพงเบอร์ลิน และการสิ้นสุดของสงครามเย็น (ค.ศ.1989) * สันตะปาปาจอห์นปอลที่ 2 อภัยโทษให้กาลิเลโอ (ค.ศ.1995) กรณีที่เขาสนับสนุนและเผยแพร่ทฤษฎีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งขัดแย้งกับคำสอนในศาสนาคริสต์ ทั้งนี้เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลกแล้วว่าทัศนะของกาลิเลโอถูกต้อง

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 7 บทสรุป จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 7 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 7 ต่อไป